† ΑΡΧΙΜ. ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ Ν. ΠΑΠΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΕΞΑΗΜΕΡΟΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ

ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΓΑΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΟΣ
ΘΕΟΛΟΓΩΝ «Ο ΣΩΤΗΡ»

Η ΕΞΑΗΜΕΡΟΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΓΑΝ ΒΑΣΙΛ
ΑΡΧΙΜ. ΧΡΙΣΤΟΦ. ΠΑΠΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

Η

ΕΞΑΗΜΕΡΟΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ

ΚΑΤΑ ΤΟΝ

ΜΕΓΑΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ

Η

ΕΞΑΗΜΕΡΟΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ

ΚΑΤΑ ΤΟΝ

ΜΕΓΑΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ

Ἀπόδοσις εἰς τὴν ὁμιλουμένην γλῶσσαν
τῶν ἐννέα ὁμιλιῶν τοῦ Μεγάλου Βασιλείου
εἰς τὴν Ἑξαήμερον.

ΥΠΟ
† Ἀρχιμ. ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ Ν. ΠΑΠΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ
Ἱεροκήρυκος

Ἔκδοσις τρίτη

ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΩΝ «Ο ΣΩΤΗΡ»
ΑΘΗΝΑΙ — ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1983

Συγγραφεύς
† Ἀρχιμ. Χριστοφόρος Ν. Παπουτσόπουλος
(Ἀδελφότης Θεολόγων «ὁ Σωτήρ»)
Ἰσαύρων 42 – Ἀθῆναι (706)
Προϊστάμενος Τυπογραφείου
Γεώργιος Λ. Καφοῦρος
Ἰσαύρων 42 – Ἀθῆναι (706)

Ἔκδοσις Ἀδελφότητος Θεολόγων
«Ο ΣΩΤΗΡ»
Ὁδὸς Ἰσαύρων 42 – Ἀθῆναι (706)
PRINTED IN GREECE

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ μετάφρασις τῶν ἐννέα ὁμιλιῶν εἰς τὴν Ἑξαήμερον τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ἐφιλοτεχνήθη καὶ ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον πρὸ 40 περίπου ἐτῶν. Τὸ ζωηρὸν ἐνδιαφέρον πρὸς μελέτην τῶν ἔργων τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖον ἀναπτύσσεται ὁλονὲν καὶ περισσότερον, εἶναι ἡ αἰτία τῆς παρούσης νέας ἀναθεωρημένης καὶ ἐπεξειργασμένης ἐκδόσεως. Ἐκτὸς τῆς προστεθείσης μικρᾶς εἰσαγωγῆς, αἱ ὁμιλίαι ὑποδιῃρέθησαν εἰς ἑνότητας μὲ ἰδιαιτέραν ἐπιγραφὴν ἑκάστη πρὸς διευκόλυνσιν τῶν εὐσεβῶν ἀναγνωστῶν, ἐπλουτίσθησαν δὲ καὶ μὲ νεωτέρας ὑποσημειώσεις.

Ἂς δώσῃ ὁ Θεός, ὅσοι μελετήσουν τὰς ὁμιλίας αὐτὰς τοῦ φωστῆρος τῆς Καισαρείας καὶ οὐρανοφάντορος τοῦ Χριστοῦ, μεγάλου πατρὸς τῆς Ἐκκλησίας Βασιλείου, νὰ πραγματοποιήσουν ὅ,τι καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἔλεγεν. «Ὅταν τὴν Ἑξαήμερον (τοῦ Μ. Βασιλείου) μεταχειρίζωμαι καὶ διὰ γλώσσης φέρω, μετὰ τοῦ Κτίστου γίνομαι καὶ γινώσκω κτίσεως λόγους καὶ θαυμάζω τὸν Κτίστην πλέον ἢ πρότερον, ὄψει μόνῃ διδασκάλῳ χρώμενος». Ὅταν δηλαδὴ μελετῶ τὰς ὁμιλίας τοῦ Βασιλείου εἰς τὴν Ἑξαήμερον καὶ ὁμιλῶ περὶ αὐτῆς, ἀνυψώνομαι πρὸς τὸν Δημιουργὸν καὶ μανθάνω τοὺς λόγους τῆς δημιουργίας καὶ θαυμάζω τὸν Δημιουργὸν περισσότερον ἀπὸ πρίν, χρησιμοποιῶν ὡς διδάσκαλον τὴν διὰ τοῦ βλέμματος μόνον παρατήρησιν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 30 Ἰανουαρίου 1972

Ἀρχιμ. Χριστοφ. Ν. Παπουτσόπουλος

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μεταξὺ τῶν ἑρμηνευτικῶν ὁμιλιῶν τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ἰδιαιτέραν θέσιν κατέχουν αἱ περίφημοι ἐννέα ὁμιλίαι του εἰς τὴν Ἑξαήμερον. Λέγοντες δὲ Ἑξαήμερον ἐννοοῦμεν τὴν ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως ἐξιστόρησιν τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου εἰς ἓξ ἡμέρας, ἡ ὁποία ἐκτίθεται εἰς τὸ α΄ κεφάλαιον τῆς Γενέσεως.

Ὅπως ἐξ αὐτῶν τῶν λεγομένων τοῦ ἁγίου Πατρὸς ἀποδεικνύεται, αἱ ὁμιλίαι αὐταὶ ἐξεφωνήθησαν κατὰ τὴν περίοδον τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ἀπηγγέλθησαν δὲ ἐκ τοῦ προχείρου χωρὶς ἰδιαιτέραν προπαρασκευήν, ἀντλοῦντος τοῦ ὁμιλητοῦ ἀπὸ τὸν θησαυρὸν τῶν γνώσεών του, τὸν ὁποῖον ἀπέκτησεν ἀπὸ μακροχρονίους ἐπιμελεῖς σπουδὰς καὶ μελέτας καὶ ἀπὸ τὴν πεῖραν καὶ παρατηρητικότητα, ἡ ὁποία τὸν διέκρινε. Ἀλλὰ δι' αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι περισσότερον ἀξιοθαύμαστα τὰ «κλασσικὰ ἀληθῶς ἀριστουργήματα» ταῦτα τοῦ ἱεροῦ Πατρός, ὅπως λίαν ἐπιτυχῶς ἐχαρακτηρίσθησαν αἱ ὁμιλίαι εἰς τὴν Ἑξαήμερον. Εἰς αὐτάς, κατὰ τὸν ἀείμνηστον σοφὸν καὶ ἅγιον Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν Χρυσόστομον Α΄ (Παπαδόπουλον), «ἡ σαφήνεια ἁμιλλᾶται πρὸς τὴν βαθύνοιαν, ἡ μεγαλοπρέπεια καὶ ἀνθηρότης τοῦ ὕφους πρὸς τὰς εὐφυεστάτας παρομοιώσεις καὶ ἀντιπαραθέσεις, πρὸς τὴν ζωηρὰν ἔκθεσιν καὶ τὴν παραστατικότητα. Ἀριστοτέ-

χνης τοῦ λόγου ὁ Βασίλειος καὶ βαθύτατος γνώστης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, διεξάγει ἐπιτυχῶς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς ἁμαρτίας καὶ ζητεῖ νὰ ἐγκαθιδρύσῃ θριαμβευτικῶς τὴν ἀρετὴν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου. Ὁμιλεῖ πάντοτε μετὰ πολυμαθείας καὶ ἐμπειρίας μεγάλης, ἀλλὰ καὶ μετὰ καθαρότητος καὶ σαφηνείας λόγου, ἀνεπιτηδεύτως καὶ ἀφελῶς, ἐνθουσιωδῶς καὶ θερμῶς, διὰ πολλῶν παραδειγμάτων καὶ λεπτομερειῶν ἀναπτύσσων τὰ διδασκόμενα, ὅπως καθίσταται καταληπτὸς εἰς τὸν λαόν». Εἰς σπανίας περιπτώσεις ἐμφανίζεται τόσον ἐμβριθὴς ἐπιστήμων καὶ φυσιολόγος, ὅσον εἰς τὰς εἰς τὴν Ἑξαήμερον ὁμιλίας του, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰς δὲν παύει νὰ ἐπιδιώκῃ πρακτικοὺς ἠθικοὺς σκοπούς, φροντίζων νὰ γίνεται καταληπτὸς εἰς τὸν λαόν, παρεισάγων ἀριστοτεχνικὰς περιγραφάς. Δι' ὅλων αὐτῶν προκαλεῖ τὴν προσοχὴν τῶν ἀκροατῶν του εἰς τὴν σκοπιμότητα τῶν δημιουργημάτων τοῦ Θεοῦ καὶ ἐξεγείρει ζωηρότατον τὸ ἐνδιαφέρον των. Ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὰς θαυμαστὰς αὐτὰς 9 ὁμιλίας εἰς τὴν Ἑξαήμερον ἀπήγγειλε εἰς συγκεντρώσεις ἐργατῶν κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ ἁπλῶν ἀνθρώπων δὶς τῆς ἡμέρας. Τὴν πρωΐαν, προτοῦ μεταβοῦν οἱ ἄνθρωποι εἰς τὰς ἐργασίας των, καὶ τὴν ἑσπέραν. Οὗτοι δὲ παρηκολούθουν τὰς ὁμιλίας μὲ ἀδιάπτωτον προσοχήν, συνεκινοῦντο μέχρι δακρύων καὶ ἐνθουσιωδῶς ἐχειροκρότουν τὸν διδάσκαλον.

«Ἐκ τῶν ἰδιοτήτων τῆς φύσεως συνάγει ἠθικὰς παρατηρήσεις διὰ τὸν ἄνθρωπον. Ἕνα καὶ μόνον σκοπὸν εἶχεν, ὡς εἶπεν ἐν τῇ ζ' ὁμιλίᾳ, τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας. Ὅθεν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀποδεικνύει τὴν παντοδυναμίαν καὶ τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ ὡς Δημιουργοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τούτων ἢ ἐκείνων τῶν ἰδιοτήτων τῶν δημιουργημάτων ἐξάγει ἠθικὰ συμπεράσματα διὰ τοὺς ἀκροατάς, δι' ὧν ζητεῖ νὰ ἐξυψώσῃ αὐτοὺς πρὸς τὸν Θεόν.

Ἀλλὰ δὲν περιορίζεται εἰς ταῦτα ὁ Μ. Βασίλειος. Τὴν ἐξωτερικὴν φύσιν παρουσιάζει ἐν ταῖς ὁμιλίαις ὡς διδάσκαλον διαφόρων ἀρετῶν. Τὰς ἰδιότητας τῶν ζώων καὶ τὸν τρόπον τῆς ζωῆς αὐτῶν προβάλλει, τὰ μὲν καλὰ πρὸς μίμησιν, τὰ δὲ κακὰ πρὸς ἀποστροφήν. Τὰ ἄνθη καὶ τὰ πτηνὰ παρέχουσιν εἰς αὐτὸν ἀφορμὰς ἠθικῆς διδασκαλίας, τὰ δὲ ζῶα παραδείγματα ἀνάλογα διὰ τοὺς ἀνθρώπους. Πράττει δὲ ταῦτα μετὰ σπανίας παρατηρητικότητος. Καθόλου εἰπεῖν, αἱ εἰς τὴν Ἑξαήμερον ὁμιλίαι εἶναι μὲν ἑρμηνευτικαὶ ὁμιλίαι, ἐν αἷς ἑρμηνεύεται τὸ σχετικὸν κείμενον τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ ἐξάγονται ἠθικὰ κατὰ τὸ πλεῖστον συμπεράσματα, ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον ἑκάστης αὐτῶν ἐκτίθεται ἐν ἑνό-

τητι στενῆς ἀλληλουχίας καὶ συνοχῇ τῶν ἐξεταζομένων ζητημάτων»(1).

Ἐφάμιλλος εἰς τὴν μόρφωσιν πρὸς τὸν Μέγαν Βασίλειον ὁ ἐπίσης μέγας Γρηγόριος ὁ Θεολόγος λέγει περὶ τῶν ὁμιλιῶν τούτων τὰ ἑξῆς: «Ὅταν τὴν ἑξαήμερον αὐτοῦ μεταχειρίζωμαι καὶ διὰ γλώσσης φέρω, μετὰ τοῦ Κτίστου γίνομαι καὶ γινώσκω κτίσεως λόγους καὶ θαυμάζω τὸν Κτίστην πλέον ἢ πρότερον, ὄψει μόνῃ διδασκάλῳ χρώμενος» (Ἐπιτάφιος εἰς τὸν Μ. Βασίλειον κεφ. ξζ').

Ὁ καθηγητὴς τῆς Πατρολογίας Δ. Μπαλᾶνος λέγει, ὅτι εἰς τὰς ὁμιλίας αὐτὰς «μετὰ καταπλησσούσης παρατηρητικότητος καὶ γνώσεως τῆς φύσεως, κατὰ τὸ μέτρον τῆς τότε ἐποχῆς, εἰκονίζει ὁ Βασίλειος τὸ μεγαλεῖον τῆς φύσεως καὶ ἐξαίρει τὴν Παντοδυναμίαν καὶ Πανσοφίαν τοῦ Δημιουργοῦ» (Πατρολογία σελ. 299). Διότι πράγματι «ἡ ἁρμονικὴ ὀργάνωσις τῆς φύσεως δεικνύει τὴν ἐν αὐτῇ πάνσοφον καὶ ἐν παντὶ ὑπέροχον πρόνοιαν, διδάσκει σαφῶς, ὅτι ὁ κόσμος δὲν εἶναι π ρ ο ϊ ὸ ν τ υ χ α ί ο υ γ ε γ ο ν ό τ ο ς, δημιούργημα τ υ χ α ί α ς σ υ μ π τ ώ σ ε ω ς, ἀλλ' ἔργον θαυμάσιον, ἐν ᾧ βασιλεύει ὁ Νόμος, ἀλλ' ὅπερ δὲν κυβερνᾷ ἡ Τύχη, οὐδὲ φθείρει ὁ Χρόνος. Ὅστις δὲν διαβλέπει τὴν ἁρμονίαν ταύτην τοῦ κόσμου καὶ ἀρνεῖται τὴν ἐν αὐτῷ παντοιοτρόπως καὶ πανταχοῦ ἐκδηλουμένην μεγαλουργὸν πρόνοιαν, ἀμβλυωπεῖ πρὸ τοῦ λαμπροῦ θεάματος τῆς ζωῆς καὶ τῶν θαυμασίων λειτουργιῶν τῆς φύσεως»(2).

Λίαν ἐπιτυχῶς καὶ οἱ ἱεροὶ τῆς Ἐκκλησίας ὑμνογράφοι, ἀπευθυνόμενοι πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν τοῦτον τῆς Ὀρθοδόξου ἀληθείας διδάσκαλον, τονίζουν, ὅτι μᾶς παιδαγωγεῖ καὶ ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀρετὴν δι' ὅσων περὶ τῶν δημιουργημάτων διδάσκει. «Τῶν ὄντων ἐκμελετήσας τὴν φύσιν καὶ πάντων περισκοπήσας τὸ ἄστατον», «σοφίας τῆς ὑπερσόφου καταυγασθεὶς ταῖς αὐγαῖς τὴν τῶν ὄντων γνῶσιν διετράνωσας· λαμπρῶς ἐξηγούμενος καὶ σοφῶς διηγούμενος, τὴν ἐν τοῖς οὖσιν εὐταξίαν ποιούμενος ἐπιγνώσεως θειοτέρας ὑπόθεσιν».

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ἀνάπτυξιν τῶν λόγων τοῦ Μωϋσέως περὶ τῆς δημιουργίας εἰς τὰς 9 ὁμιλίας του εἰς τὴν Ἑξαήμερον.

(1) Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, «Ὁ Ἅγιος Βασίλειος ὁ Μέγας» ἐν «Χριστιανικὰ Γράμματα», Ἀθῆναι, Ἔτος Α' τεῦχος α' σελ. 22-23.

(2) Δ. Αἰγινήτου «Μετέωρα» ἔκδοσις β' σελ. 30-31.

Ἐνδιαφέρον ὅμως δημιουργεῖται εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐρώτημα, πῶς ἐγνώρισεν ὁ Μωϋσῆς τὴν περὶ κοσμογονίας ἀλήθειαν. Ὅπως παραδέχονται ὅλοι σχεδὸν οἱ εὐσεβεῖς ἐπιστήμονες, ὁ Θεὸς δι' ἀλλεπαλλήλων εἰκόνων ὡς ἐν πανοράματι ἀπεκάλυψεν εἰς τὸν Μωϋσῆν τὴν περὶ δημιουργίας ἀλήθειαν. Ἑκάστην εἰκόνα, ποὺ ἔβλεπεν ὁ Μωϋσῆς, τὴν ἐχαρακτήριζεν ὡς μίαν ἡμέραν. Ὅτι δὲ ἡ λέξις ἡμέρα δὲν χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς διαρκείας 24 ὡρῶν, ὅπως ἡμεῖς σήμερον ἐννοοῦμεν τὴν ἡμέραν, ἀλλ' ὡς περίοδος ἐτῶν μακροτάτη, μᾶς πείθουν οἱ ἑξῆς λόγοι: 1) Ἡ ἡμέρα ὡς εἰκοσιτετράωρον χρονικὸν διάστημα καθορίζεται ἀπὸ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου. Ἀλλ' ὁ ἥλιος κατὰ τὴν Μωσαϊκὴν κοσμογονίαν ἐπεφάνη μόλις τὴν τετάρτην ἡμέραν. Ἑπομένως πρὸ αὐτῆς δὲν ὑπῆρχε τὸ μέσον τοῦ καθορισμοῦ τῶν εἰκοσιτετραώρων ἡμερῶν. Ἡ λέξις λοιπὸν «ἡμέρα» δὲν δύναται νὰ σημαίνῃ ἐνταῦθα σημερινὰς ἡλιακὰς 24ώρους ἡμέρας. 2) Ἐνῶ διὰ τὰς πρώτας ἓξ ἡμέρας ὁ Μωϋσῆς ἐπαναλαμβάνει στερεοτύπως «καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα μία κλπ.», διὰ τὴν ἑβδόμην ἡμέραν δὲν λέγει τὸ αὐτό· ὅπερ σημαίνει ὅτι ἡ ἑσπέρα, τὸ τέλος δηλαδὴ τῆς ἑβδόμης, δὲν ἦλθεν ἀκόμη, καὶ ἑπομένως ἑβδόμη ἡμέρα εἶναι ἡ παροῦσα περίοδος τοῦ κόσμου, τὴν ὁποίαν διανύομεν. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ παροῦσα ἑβδόμη ἡμέρα ἀριθμεῖ πλῆθος ὄχι μόνον 24ώρων ἡμερῶν, ἀλλὰ ἐτῶν καὶ αἰώνων, κατ' ἀναλογίαν πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι καὶ αἱ ἓξ προηγηθεῖσαι ἡμέραι εἶναι περίοδοι μακραὶ ἐτῶν καὶ αἰώνων. 3) Ἐνίοτε ἡ Ἁγία Γραφὴ χρησιμοποιεῖ τὴν λέξιν «ἡμέρα», διὰ νὰ σημάνῃ χρονικὴν περίοδον μεγάλην. Οὕτω, εἰς τὸ Γενέσ. β' 2, ἐνῶ προηγουμένως ὡμίλησε περὶ τῶν ἓξ ἡμερῶν τῆς δημιουργίας, ἤδη καὶ τὰς ἓξ ὁμοῦ τὰς χαρακτηρίζει ὡς μίαν ἡμέραν. Ἑπομένως αἱ ἡμέραι τῆς Γενέσεως δὲν εἶναι ἡμέραι ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἡμέραι τοῦ Θεοῦ, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου «χίλια ἔτη ὡς ἡμέρα μία» (Β' Πέτρ. γ' 8) λογίζονται. Σχετικῶς γράφει καὶ ὁ καθηγητὴς τῆς Θεολογίας κ. Ἠλ. Οἰκονόμου («Ἐκκλησία» 1973 σελ. 136) ὅτι «ἡ διαίρεσις τοῦ δημιουργικοῦ ἔργου τοῦ Θεοῦ εἰς ἡμέρας εἶναι ταυτόσημος πρὸς τὴν διαίρεσιν εἰς περιόδους ὑπὸ τῆς Ἀστροφυσικῆς. Ἡ ὑφισταμένη διαφορὰ ὡς πρὸς τὴν ὀνομασίαν ἢ τὸ περιεχόμενον εἶναι συνάρτησις τοῦ προτύπου, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖ ὁ ἱερὸς συγγραφεὺς τῆς Γενέσεως. Ἡ χρονικὴ διάρκεια ἑκάστης περιόδου τῆς δημιουργίας κυμαίνεται, κατὰ τὴν Ἀστροφυσικήν, ἀπὸ κλάσματος τοῦ δευτερολέπτου μέχρι καὶ δισεκατομμυρίων ἐτῶν,

ἐνῷ ἡ Γένεσις ὁμιλεῖ περὶ «ἡμερῶν». Λίαν ἐνωρὶς ὅμως ἡ ὀρθόδοξος ἑρμηνεία καθώρισεν, ὅτι ἡ λέξις «ἡμέρα» πρέπει νὰ νοῆται ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς περιόδου, «ἵνα—κατὰ τὸν Μ. Βασίλειον—τὸ συγγενὲς ἔχῃ πρὸς τὸν αἰῶνα».

Οὕτως ὁ διάσημος γεωλόγος καὶ διατελέσας μόνιμος γραμματεὺς τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν τῶν Παρισίων Lapparan, ἐρωτηθεὶς ὑπὸ συναδέλφου του ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ νὰ εἴπῃ, ποῖα εἶναι τὰ πορίσματα τῆς νεωτέρας Γεωλογίας ἀπήντησεν: «Ἐὰν ἔπρεπε νὰ συνοψίσω εἰς τεσσαράκοντα γραμμὰς τὰ αὐθεντικώτερα πορίσματα τῆς Γεωλογίας, θ' *ἀντέγραφον τὸ κείμενον τῆς Γενέσεως*, δηλαδὴ *τὴν ἱστορίαν τῆς δημιουργίας ὅπως τὴν ἔγραψεν ὁ Μωϋσῆς*» (παρὰ Th. Moreux, Les enigmes de la Sience, II σελ. 113). Ὁ δὲ γεωλόγος καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου ἐν Lille, Ch. Barrois, εἰς ἐπιστολήν του πρὸς τὸν Robert de Flers μεταξὺ ἄλλων γράφει καὶ τὰ ἑξῆς: «Ἡ Γεωλογία δὲν δύναται, χωρὶς νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὴν ἁρμοδιότητά της, νὰ βεβαιώσῃ ἢ ν' ἀρνηθῇ ὅτι τὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἐπηκολούθησαν ἐν τῇ σειρᾷ τῶν αἰώνων, εἶχον ἐξελιχθῆ ὁμοίως ἐν τῇ τάξει τῶν βουλῶν τοῦ Θεοῦ. Ἡ προσπάθειά της δὲν τῆς ἐπιτρέπει παρὰ νὰ ἐπαναλαμβάνῃ καθὼς τὸ βιβλίον τῆς Γενέσεως: *Πάντα ἐν μέτρῳ καὶ στάθμῃ ἐποίησεν*. Ἡ Γεωλογία δὲν κατώρθωσεν εἰς τὰς ἡμέρας μας παρὰ νὰ ἐκνεωτερίσῃ τὰς κλασσικὰς ἀποδείξεις περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ».

Βεβαίως «τὸ πρῶτον κεφάλαιον τῆς Γενέσεως δὲν εἶναι σελὶς Γεωλογίας ἢ ἐπιστημονικῆς Κοσμογονίας» κατὰ θεωρίας ἀναπτυσσομένας ἀπὸ ἕδρας Πανεπιστημιακάς, ἀλλὰ «ἐμπεριέχει σελίδα θεολογίας θεόθεν ἐμπνευσθεῖσαν, ἀποσκοποῦσαν δὲ νὰ μᾶς καταστήσῃ γνωστὸν τὸν Θεόν, τὴν φύσιν Του, τὰ ἰδιώματά Του τὰς σχέσεις Του πρὸς τὸν κόσμον, τὸν ὁποῖον ἐδημιούργησε, καὶ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, τὸν ὁποῖον ἔπλασε βασιλέα τῆς δημιουργίας, καθὼς καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν. Τὰ πάντα ἐκτίθενται ὑπὸ μορφὴν καταληπτὴν διὰ τοὺς ἀναγνώστας πάσης ἐποχῆς. Δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν, ὅτι τίποτε δὲν δύναται νὰ ἐξισωθῇ πρὸς τὴν ὑπέροχον μεγαλοπρέπειαν τῶν πρώτων σελίδων τοῦ θεοπνεύστου τούτου βιβλίου. Τίποτε δὲν δεικνύει παραστατικώτερον τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ δρῶσαν, ἀπὸ τὸ δημιουργικὸν πρόσταγμα: «Γενηθήτω φῶς· καὶ ἐγένετο φῶς». Οὔτε ἄλλο τι καθιστᾷ πρόδηλον τὴν ἄπειρον ἀγαθότητα τοῦ Δημιουργοῦ, ὅστις σκορπίζει τὰ ἀγαθοδωρήματά Του ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα

Του καὶ ὁ Ὁποῖος προετοιμάζει κατοικίαν εἰς τὸν ἄνθρωπον μετὰ παντὸς ὅ,τι θὰ τοῦ εἶναι ἀναγκαῖον πρὸς ἀνάπτυξιν πασῶν τῶν ἱκανοτήτων καὶ ἰδιοτήτων του καὶ πρὸς διέγερσιν ἐν αὐτῷ συναισθημάτων εὐλαβείας καὶ λατρείας καὶ εὐγνωμοσύνης καὶ ἀγάπης πρὸς τὸν Δημιουργόν του, ἅτινα θὰ καταστήσουν αὐτὸν ἄξιον, ἵνα καὶ ὁ Δημιουργὸς ἐκδηλώση δαψιλέστερον πρὸς αὐτὸν τὴν ἀγάπην Του. Αἱ ἀνακαλύψεις, τὰς ὁποίας μετέπειτα θὰ ἐπιτύχη ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς καλλιεργείας τῶν ἐπιστημῶν του, δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ ἐπιβεβαιώσουν καὶ νὰ καταστήσουν κατάδηλον τὴν σφραγῖδα τῆς ὡραιότητος, τῆς ἀγαθότητος, τῆς προβλέψεως, τῆς τάξεως, τῆς σκοπιμότητος, ἥτις ὑφίσταται πανταχοῦ ἐν τῷ κόσμῳ» (3).

(3) Guibert et Chinchole, Les Origines ἐκδ. Η', σελ. 88 καὶ 108-109 παρὰ Π. Τρεμπέλα, Ἀπολογητικαὶ Μελέται Τόμ. β' σελ. 9 καὶ 32-33.

ΟΜΙΛΙΑ ΠΡΩΤΗ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΟΥΡΑΝΟΥ ΚΑΙ ΓΗΣ

«Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν».
(Γενέσ. α' 1).

Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν».

Πρὸς κατανόησιν τῶν ὅσων θὰ λεχθοῦν χρειάζεται ψυχικὴ προπαρασκευή.

1. Ἁρμόζουσα ἀρχή, δι' ἐκεῖνον ποὺ πρόκειται νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, εἶναι νὰ εἴπῃ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου ποῖος εἶναι ὁ αἴτιος τῆς διακοσμήσεως τῶν βλεπομένων. Διότι πρόκειται νὰ ἀναπτυχθῇ ἡ δημιουργία τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, τὰ ὁποῖα δὲν παρήχθησαν καὶ δὲν ἔγιναν τυχαίως καὶ ἀφ' ἑαυτῶν, ὅπως ἐφαντάσθησαν μερικοί, ἀλλ' ἔλαβον τὴν ὕπαρξιν παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ ποία πρόθυμος ἀκρόασις εἶναι ἀξία καὶ ἀνάλογος πρὸς τὸ ὕψος τῶν λεγομένων; Πῶς πρέπει νὰ εἶναι προετοιμασμένη ἡ ψυχή, διὰ νὰ ὑποδεχθῇ τὴν ἀκρόασιν τῶν τόσον σπουδαίων ἀκουσμάτων; Πρέπει νὰ εἶναι καθαρὰ ἀπὸ τὰ πάθη τῆς σαρκός, ἐλευθέρα καὶ ξεσκοτισμένη ἀπὸ μερίμνας βιοτικάς, φιλόπονος, ἐρευνητική, ἐξετάζουσα ὅλας τὰς πλευρὰς τῶν ζητημάτων καὶ πραγμάτων, διὰ νὰ λάβῃ τὴν ἀληθῆ περὶ τοῦ Θεοῦ ἔννοιαν.

Συγγραφεὺς τῆς Βιβλικῆς περὶ δημιουργίας διηγήσεως εἶναι ὁ Θεόπτης Μωϋσῆς.

2. Ἀλλὰ προτοῦ ἐξετάσωμεν τὴν ἀκρίβειαν, ἡ ποία ὑπάρχει εἰς τοὺς λόγους αὐτούς, καὶ διερευνήσωμεν πόσον μεγάλη εἶναι ἡ σημασία τῶν μικρῶν αὐτῶν λέξεων («ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν»).

ἂς ἀναλογισθῶμεν ποῖος εἶναι ὁ ὁμιλῶν πρὸς ἡμᾶς. Διότι καὶ ἂν δὲν ἐννοήσωμεν τὸ βαθύτερον νόημα τοῦ συγγραφέως, ἕνεκα τῆς ἀσθενοῦς διανοίας μας, ἀλλὰ προσέχοντες εἰς τὴν ἀξιοπιστίαν αὐτοῦ, αὐθορμήτως θὰ ὁδηγηθῶμεν εἰς συγκατάθεσιν καὶ ἀποδοχὴν τῶν λεγομένων ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ Μωϋσῆς λοιπὸν εἶναι ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου τούτου. Ὁ Μωϋσῆς ἐκεῖνος, περὶ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἡ θεόπνευστος βεβαίωσις, ὅτι ἦτο χαριτωμένος καὶ εὐάρεστος ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ (Πράξ. ζ' 20), ὅταν ἀκόμη ἦτο νήπιον ποὺ ἐθήλαζεν. Ὁ Μωϋσῆς, τὸν ὁποῖον υἱοθέτησε μὲν ἡ θυγάτηρ τοῦ Φαραώ, τὸν ἀνέθρεψε δὲ βασιλικῶς, ἀναθέσασα τὴν μόρφωσίν του εἰς τοὺς σοφοὺς διδασκάλους τῶν Αἰγυπτίων. Ὁ Μωϋσῆς, ὁ ὁποῖος περιεφρόνησε τὸ βασιλικὸν μεγαλεῖον καὶ ἔσπευσεν εἰς τοὺς περιφρονημένους συμπατριώτας του, προτιμήσας νὰ συγκακουχῆται μετὰ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, παρὰ νὰ ἔχῃ πρόσκαιρον ἀπόλαυσιν τῆς ἁμαρτίας (Ἑβρ. ια' 25). Ὁ Μωϋσῆς, ὁ ὁποῖος ἐκ φύσεως ἠγάπα τὸ δίκαιον, ὥστε καὶ προτοῦ ἀνατεθῇ εἰς αὐτὸν ἡ ἀρχηγία τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ παρουσιάζεται τιμωρὸς τῶν κακῶν ἀνθρώπων μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἐπιβάλῃ καὶ θάνατον, ἐπειδὴ ἐκ φύσεως ἐμίσει τὸ πονηρόν. Ὁ ἐξορισθεὶς παρὰ τῶν εὐεργετηθέντων καὶ εὐχαρίστως ἐγκαταλείψας τοὺς Αἰγυπτιακοὺς θορύβους, κατοικήσας δὲ εἰς τὴν Αἰθιοπίαν, ὅπου ἀφήσας πᾶσαν ἄλλην ἀσχολίαν, ἐπὶ τεσσαράκοντα ὁλόκληρα ἔτη κατεγίνετο εἰς τὴν ἐπιμελῆ ἐξέτασιν τῶν δημιουργημάτων. Ὁ Μωϋσῆς, ὁ ὁποῖος, ὅταν πλέον ἦτο ὀγδοήκοντα ἐτῶν, εἶδε τὸν Θεόν, ὅσον εἶναι δυνατὸν εἰς ἄνθρωπον νὰ Τὸν ἴδῃ, μᾶλλον δὲ ὅσον οὐδεὶς ἄλλος Τὸν εἶδε, σύμφωνα μὲ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, λέγοντος ὅτι· «Ἐὰν γένηται προφήτης ὑμῶν τῷ Κυρίῳ, ἐν ὁράματι αὐτῷ γνωσθήσομαι, καὶ ἐν ὕπνῳ λαλήσω αὐτῷ. Οὐχ οὕτως ὡς ὁ θεράπων μου Μωϋσῆς, ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ μου πιστός ἐστι· στόμα κατὰ στόμα λαλήσω αὐτῷ ἐν εἴδει καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων» (Ἀριθμ. ιβ' 6-8). Αὐτὸς λοιπόν, ποὺ ἠξιώθη νὰ ἴδῃ αὐτὸ τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ, ὅπως καὶ οἱ ἄγγελοι, ὁμιλεῖ πρὸ ἡμᾶς ἐξ ὅσων ἤκουσε παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ἂς ἀκούσωμεν λοιπὸν τοὺς λόγους τῆς ἀληθείας, οἵτινες ἐδιδάχθησαν ὄχι μὲ λόγους πειστικοὺς τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας, ἀλλὰ μὲ λόγους διδασκομένους ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (Α' Κορινθ. β' 4), τῶν ὁποίων λόγων ὁ σκοπὸς δὲν εἶναι ὁ ἔπαινος τῶν ἀκουόντων, ἀλλὰ ἡ σωτηρία τῶν διδασκομένων.

Αἱ ὑλιστικαὶ θεωρίαι τῶν ἀπίστων περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ κόσμου εἶναι ἀσύστατοι.

3. «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν». Σταματᾷ τὸ λογικόν μου ἀπὸ θαυμασμὸν διὰ τὸ νόημα τῶν λόγων τούτων. Τί πρῶτον νὰ εἴπω; ἀπὸ ποῦ νὰ ἀρχίσω τὴν ἐξήγησιν; Νὰ ἐλέγξω τὰς ματαίας σκέψεις τῶν ἔξω τοῦ Χριστιανισμοῦ ἢ νὰ ἀνυμνήσω τὴν ἰδικήν μας ἀλήθειαν; Πολλὰ περὶ τῆς φύσεως ἔγραψαν οἱ σοφοὶ τῶν εἰδωλολατρῶν Ἑλλήνων, καὶ καμμία ἰδέα των δὲν ἔμεινεν ἀκίνητος καὶ ἀσάλευτος, ἐπειδὴ πάντοτε ὁ δεύτερος ἀνέτρεπε καὶ κατέβαλλε τὸν πρὸ αὐτοῦ συγγράψαντα· εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχῃ καμμία ἀνάγκη εἰς ἡμᾶς νὰ ἀποδεικνύωμεν ἐσφαλμένα ὅσα ἐκεῖνοι συνέγραψαν, διότι εἶναι ἀρκετοὶ διὰ νὰ ἀναιροῦν ἀλλήλους. Οὗτοι λοιπὸν ἐπειδὴ ἠγνόησαν τὸν (ἀληθινόν) Θεόν, δὲν παρεδέχθησαν ὅτι λογικὴ αἰτία προΐσταται τῆς δημιουργίας τῶν πάντων, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὴν ἐξ ἀρχῆς ἄγνοιάν των συνεπέραιναν καὶ τὰ κατόπιν. Διὰ τοῦτο ἄλλοι μὲν κατέφευγον εἰς τὰς ὑλιστικὰς ὑποθέσεις, ἀποδώσαντες τὴν αἰτίαν τοῦ παντὸς εἰς τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου· ἄλλοι δὲ ἐφαντάσθησαν ὅτι τὴν φύσιν τῶν ὅσων βλέπομεν τὴν ἀποτελοῦν τὰ ἄτομα καὶ ἀδιαίρετα μέρη, καὶ οἱ ὄγκοι καὶ οἱ πόροι. Ὅτι δηλαδή, ἄλλοτε μὲν συνενοῦνται πρὸς ἄλληλα τὰ ἀδιαίρετα μέρη (τὰ ἄτομα), ἄλλοτε δὲ διαχωρίζονται, καὶ ὡς ἀποτέλεσμα τούτων ἀκολουθεῖ ἡ γένεσις καὶ ἡ καταστροφὴ τῶν σωμάτων· καὶ ὅτι εἰς τὰ σώματα ποὺ διατηροῦνται περισσότερον χρόνον, τὴν αἰτίαν τῆς διατηρήσεως παρέχει ἡ ἰσχυροτέρα συνένωσις τῶν ἀτόμων. Πράγματι ἱστὸν ἀράχνης ὑφαίνουν ἐκεῖνοι ποὺ γράφουν αὐτά, οἱ ὁποῖοι φαντάζονται τόσον λεπτὰς καὶ ἀσθενεῖς καὶ ἀνυπάρκτους τὰς ἀρχὰς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάσσης. Διότι δὲν ἤξευραν νὰ εἴπουν, «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν» (1). Διὰ τοῦτο ἠπατήθησαν

(1) Κατὰ τοὺς Guibert et Chinchole «τὸ πρῶτον κεφάλαιον τῆς Γενέσεως προβάλλει εἰς παραδοχὴν τῆς πίστεως ἡμῶν τὴν πρώτην αἰτίαν τοῦ κόσμου, τὸν Θεόν, Δημιουργὸν τοῦ παντός», Εἰς τὴν Μωσαϊκὴν κοσμογονίαν, κατὰ τοὺς αὐτοὺς συγγραφεῖς «εὑρίσκομεν μέγιστον ἀριθμὸν δογμάτων καὶ μεταξὺ αὐτῶν τὰ πλέον θεμελιώδη καὶ σοβαρώτερα ἐξ ὅλων. Ἤτοι διδασκόμεθα ἐν αὐτῇ τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ, τὸ Ἑνιαῖον αὐτοῦ; τὴν Παντοδυναμίαν Του, τὴν Πανσοφίαν Του, τὴν ὑπὸ

ἀπὸ τὴν ἀθεΐαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν εἶναι κυριευμένοι, νομίσαντες ὅτι δῆθεν εἶναι ἀκυβέρνητα καὶ ἀδιοίκητα τὰ σύμπαντα καὶ περιφέρονται ὅπως τύχῃ. Διὰ νὰ μὴ πάθωμεν δὲ τοῦτο καὶ ἡμεῖς, ὁ συγγραφεὺς τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου εὐθὺς εἰς τὰς πρώτας λέξεις κατεφώτισε τὴν διάνοιάν μας μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, εἰπών: «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν».

Τὰ πάντα ἐδημιούργησεν ὁ Θεός.

4. Πόσον ὡραία εἶναι ἡ τάξις! Ἔθεσε κατὰ πρῶτον τὴν ἀ ρ χ ή ν, διὰ νὰ μὴ φαντασθοῦν μερικοὶ ὅτι ὁ κόσμος εἶναι ἄναρχος. Ἔπειτα προσέθεσε τὸ «Ἐ π ο ί η σ ε», διὰ νὰ δειχθῇ, ὅτι ἐλάχιστον μέρος τῆς δυνάμεως τοῦ δημιουργοῦ εἶναι τὸ δημιουργηθέν. Διότι ὅπως ὁ ἀγγειοπλάστης καὶ ἂν κάμῃ μὲ τὴν ἰδίαν τέχνην ἀναρίθμητα σκεύη, οὔτε τὴν τέχνην οὔτε τὴν δύναμίν του ἐξώδευσε καὶ ἐξήντλησε, τοιουτοτρόπως καὶ ὁ δημιουργὸς τούτου τοῦ σύμπαντος, ἐπειδὴ ἔχει δύναμιν δημιουργικὴν ἱκανὴν νὰ δημιουργήσῃ ὄχι ἕνα μόνον κόσμον, ἀλλὰ ἀπείρως μεγαλύτερον, μὲ μόνην τὴν στιγμιαίαν ἐκδήλωσιν τῆς θελήσεώς Του, ἔφερεν εἰς τὴν ὕπαρξιν τοὺς μεγάλους ὄγκους τῶν δημιουργημάτων ποὺ βλέπομεν. Ἀφοῦ λοιπὸν καὶ ἀρχὴν ἔχει ὁ κόσμος καὶ ἔχει δημιουργηθῆ, ζήτει ποῖος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ τοῦ ἔδωσε τὴν ἀρχὴν καὶ ποῖος τὸν ἐδημιούργησε. Μᾶλλον δέ, διὰ νὰ μὴ παρεκτραπῇς κάπου ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν, ἐρευνῶν μόνον μὲ τὸ ἀνθρώπινον λογικόν, σὲ ἐπρόλαβεν ὁ Μωϋσῆς μὲ τὴν διδασκαλίαν, μὲ τὴν ὁποίαν ἤρχισεν· ἔθεσε δηλαδὴ ἕνα εἶδος σφραγῖδος καὶ φυλακτηρίου τῆς ψυχῆς τὸ πολυτίμητον ὄνομα τοῦ Θεοῦ, εἰπών· «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός». Ἡ μακαρία φύσις, ἡ ἄφθονος ἀγαθότης, ὁ ἀγαπητὸς ἀπὸ ὅλα τὰ λογικὰ δημιουργήματα, τὸ πολυπόθητον κάλλος, ἡ ἀρχὴ τῶν ὄντων, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, τὸ νοερὸν φῶς, ἡ ἄφθαστος σοφία. Αὐτός: «Ἐ π ο ί η σ ε ν ἐ ν ἀ ρ χ ῇ τ ὸ ν ο ὐ ρ α ν ὸ ν κ α ὶ τ ὴ ν γ ῆ ν».

τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν τοῦ παντός, τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου κατ' εἰκόνα Θεοῦ· τὴν ἑνότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους» (Les Origines, ἐκδ. Η΄, σελ. 88 παρὰ Παν. Ν. Τρεμπέλα, Ἀπολογητικαὶ Μελέται, Τόμ. Β΄ 1969, σελ. 9). Ὁ Μωϋσῆς «βεβαιῶν ὅτι ὁ Θεὸς κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν ἐδημιούργησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, θέτει τὸ θεμέλιον πάσης ἀληθοῦς θρησκείας ἀποδοκιμάζων καὶ ἀπαρνούμενος τοὺς μύθους καὶ τὰς φαντασιώδεις συλλήψεις τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου» (Αὐτόθ. σελ. 27)

Μὴ φαντάζεσαι λοιπόν, ἄνθρωπε, ὅτι ὅσα βλέπεις δὲν ἔχουν ἀρχήν, οὔτε νὰ νομίσῃς, ὅτι εἶναι ἄναρχος ἡ φύσις τῶν κινουμένων σωμάτων, ἐπειδὴ κυκλικῶς κινοῦνται τὰ οὐράνια σώματα, εἰς ἡμᾶς δὲ δὲν εἶναι εὔκολον ν' ἀντιληφθῶμεν τὴν ἀρχὴν τοῦ κύκλου. Διότι οὐδὲ τὸν κύκλον τοῦτον, τὸ ἐπίπεδον δηλαδὴ σχῆμα τὸ περικλειόμενον ὑπὸ μιᾶς (καμπύλης) γραμμῆς, ὀφείλομεν νὰ ὑποθέτωμεν ὅτι δὲν ἔχει ἀρχήν, ἐπειδὴ αὐτὴ διαφεύγει τὴν ἀντίληψίν μας καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν οὔτε ἀπὸ ποῖον σημεῖον ἤρχισεν, οὔτε ἐκεῖνο εἰς τὸ ὁποῖον κατέληξεν. Ἀλλὰ καὶ ἂν δὲν ἀντιλαμβανώμεθα μὲ τὰς αἰσθήσεις μας (ποία δηλαδὴ εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ κύκλου), ἡ ἀδιαφιλονίκητος ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἤρχισε πάντως ἀπὸ κάπου ἐκεῖνος ποὺ τὸν ἔγραψε, χρησιμοποιήσας κάποιο σημεῖον ὡς κέντρον καὶ ἀπόστασιν τινὰ ὡς ἀκτῖνα. Τοιουτοτρόπως καὶ σὺ ἐπειδὴ τὰ κυκλοτερῶς κινούμενα (οὐράνια σώματα) ἑλκύονται ἀμοιβαίως, πρόσεξε μήπως ἡ ὁμαλὴ καὶ ὑπ' οὐδενὸς μέσου διακοπτομένη κίνησίς των αὕτη σοῦ ἀφήσῃ τὴν πλάνην, ὅτι ὁ κόσμος εἶναι χωρὶς ἀρχὴν καὶ χωρὶς τέλος. Διότι, (ὅπως λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦλος), μεταβάλλεται τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου (Α΄ Κορινθ. ζ΄ 31), καὶ (ὅπως εἶπεν ὁ Κύριος) «ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται» (Ματθ. κδ΄ 35). Αὐτὰ δὲ τὰ ὁποῖα δι' ὀλίγων κατὰ στοιχειώδη θεόπνευστον διδασκαλίαν λέγονται, εἶναι μία προαναγγελία τῶν περὶ τῆς συντελείας καὶ τῆς μεταβολῆς τοῦ κόσμου δογμάτων.

«Φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν» (Ρωμ. α΄ 21-22).

5. «Ἐ ν ἀ ρ χ ῇ ἐ π ο ί η σ ε ν ὁ Θ ε ό ς». Ὅσα ἔχουν ἀρχίσει εἰς (ὡρισμένον) χρόνον, ἀνάγκη πᾶσα καὶ νὰ τελειώσουν εἰς σημεῖόν τι χρόνου. Ἐάν (ὁ κόσμος) ἔχῃ ἀρχὴν χρονικήν, μὴ ἀμφιβάλλῃς περὶ τοῦ ὅτι θὰ ἔχῃ καὶ τέλος. Διότι ἡ γεωμετρία καὶ αἱ μέθοδοι τῆς ἀριθμητικῆς καὶ τὰ περὶ τῶν στερεῶν σωμάτων συγγράμματα καὶ ἡ περιβόητος ἀστρονομία(2), ἡ πολυάσχολος ματαιότης, εἰς ποῖον

(2) Οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὰς ἐπιστήμας ταύτας κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀνεμίγνυον καὶ ὑποθέσεις των περὶ κοσμογονίας καὶ κατέληγον εἰς ἀτοπώτατα συμπεράσματα, διὰ τὰ ὁποῖα ὁ Μ. Βασίλειος τὰς μὲν ἐπιστήμας ταύτας ὀνομάζει πολυάσχολον ματαιότητα, τοὺς δὲ ἀσχολουμένους μὲ αὐτὰς ἐν συνεχείᾳ ἐπικρίνει.

τέλος καταλήγουν; Ἐφ' ὅσον οἱ ἀσχολούμενοι περὶ ταῦτα ἐφαντάσθησαν ὅτι ὁ κόσμος αὐτός, τὸν ὁποῖον βλέπομεν, εἶναι συναΐδιος καὶ συναιώνιος μὲ τὸν δημιουργὸν τῶν πάντων Θεόν, καὶ ἀποδίδουν εἰς τὸν περιωρισμένον καὶ ὑλικὸν σῶμα ἔχοντα κόσμον τὴν αὐτὴν δόξαν, ἡ ὁποία ἀνήκει εἰς τὴν ἄπειρον καὶ ἀόρατον φύσιν (δηλαδὴ εἰς τὸν Θεόν), δὲν ἠδυνήθησαν οὐδὲ τοῦτο νὰ ἐννοήσουν, ὅτι κάθε σῶμα, τοῦ ὁποίου τὰ μέρη ὑπόκεινται εἰς φθορὰς καὶ ἀλλοιώσεις, κατ' ἀνάγκην καὶ τὸ ὅλον σῶμα θὰ ὑποστῇ κάποτε τὰ παθήματα ποὺ ἔπαθον καὶ τὰ μέρη του (δηλαδὴ θὰ φθαρῇ καὶ θὰ ἀλλοιωθῇ). Ἀλλὰ τόσον πολὺ «ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία καὶ φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν», ὅπως γράφει ὁ Παῦλος (Ρωμ. α' 21, 22), ὥστε ἄλλοι μὲν ἀπεφάνθησαν ὅτι αἰωνίως καὶ ἀνέκαθεν συνυπάρχουν μετὰ τοῦ Θεοῦ τὰ οὐράνια σώματα· ἄλλοι δὲ ὅτι ὁ οὐρανὸς εἶναι Θεὸς ἄναρχος καὶ ἀτελεύτητος καὶ αἴτιος τῆς ἐπὶ μέρους τακτοποιήσεως τῶν δημιουργημάτων.

Ἀσφαλῶς ἡ περίσσεια τῆς σοφίας τοῦ κόσμου ποὺ εἶχον οἱ τοιοῦτοι, θὰ ἐπαυξήσῃ κάποτε τὴν φοβερὰν καταδίκην των, διότι ἐνῷ μὲ τόσην ὀξύτητα ἐξετάζουν τὰ μάταια πράγματα, θεληματικῶς ἀπετυφλώθησαν, προκειμένου νὰ γνωρίσουν τὴν ἀλήθειαν. Ἀλλ' αὐτοὶ οἱ ὁποῖοι καταμετροῦν τὰς ἀποστάσεις τῶν ἀστέρων καὶ καταγράφουν πόσοι ἐξ αὐτῶν διαρκῶς λάμπουν καὶ πόσοι εὑρίσκονται εἰς τὸ βόρειον ἡμισφαίριον, καὶ πόσοι περὶ τὸν νότιον πόλον, οἱ ὁποῖοι εἰς ἄλλους μὲν εἶναι ὁρατοί, εἰς ἡμᾶς δὲ ἄγνωστοι· αὐτοὶ ποὺ ὑποδιαιροῦν τὸ βόρειον πλάτος καὶ τὸν ζῳδιακὸν κύκλον εἰς ἀναρίθμητα διαστήματα· καὶ παρατηροῦν μὲ ἀκρίβειαν τὰς ἐπανόδους τῶν ἀστέρων καὶ τὴν εὐστάθειαν αὐτῶν καὶ τὰς ἀποκλίσεις, καὶ πάντων τούτων τὴν προηγουμένην κίνησιν, καὶ εἰς πόσον χρόνον ἕκαστος ἐκ τῶν πλανητῶν διατρέχει τὴν τροχιάν του, δὲν ἠμπόρεσαν νὰ ἐπιτύχουν τὴν σπουδαιοτέραν ὅλων ἐφεύρεσιν καὶ μέθοδον, νὰ ἐννοήσουν ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ὁ ποιητὴς τοῦ παντὸς καὶ ὁ δίκαιος κριτής, ὁ ὁποῖος θὰ ἀνταμείψῃ ἕκαστον μὲ μισθὸν ἄξιον καὶ ἀνάλογον πρὸς τὸν βίον του. Οὐδὲ κατώρθωσαν νὰ διακρίνουν ὅτι ἐκ τῆς περὶ κρίσεως ἀληθείας ἀκολουθεῖ ὡς συνέπεια ἡ περὶ συντελείας τοῦ κόσμου· ὅτι δηλαδὴ εἶναι ἀνάγκη νὰ μεταβληθῇ ὁ κόσμος, ἐφ' ὅσον πρόκειται καὶ ἡ κατάστασις τῶν ψυχῶν νὰ μεταβληθῇ

εἰς ἕτερον τρόπον ζωῆς. Διότι ὅπως ἡ παροῦσα ζωὴ εἶναι σχετικὴ πρὸς τὴν φύσιν τοῦ κόσμου τούτου, τοιουτοτρόπως καὶ ἡ μέλλουσα ζωὴ τῶν ψυχῶν μας θὰ ἔχῃ διαμονὴν ἀνάλογον πρὸς τὴν κατάστασιν ἐκείνην. Οὗτοι δὲ τόσον πολὺ ἀδιαφοροῦν καὶ ἀπροσεκτοῦν εἰς τὰς ἀληθείας αὐτάς, ὥστε καὶ γελοῦν μὲ πλατὺν γέλωτα εἰς βάρος μας, ὅταν ὁμιλοῦμεν περὶ συντελείας τοῦ κόσμου τούτου καὶ περὶ ἀνακαινίσεως τοῦ σύμπαντος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀρχὴ φυσικῶς προηγεῖται τῶν ὅσων ἔγιναν κατόπιν αὐτῆς, διὰ τοῦτο ὁμιλῶν (ὁ Μωϋσῆς) περὶ τῶν ἐν χρόνῳ δημιουργηθέντων, κατ' ἀνάγκην ἔθεσε προτήτερα ἀπὸ ὅλα ταύτην τὴν φωνήν, εἰπών: «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν».

Τὰ πρὸ τοῦ ὑλικοῦ κόσμου δημιουργήματα.

6. Λέγει δὲ «ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν», διότι, καθὼς φαίνεται, ὑπῆρχε κάτι καὶ πρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου τούτου, τὸ ὁποῖον μόνον ἡ διάνοιά μας δύναται νὰ συλλάβῃ, δὲν ἐξιστορήθη δέ, διότι δὲν ἦτο ἀκόμη κατάλληλον δι' ἀρχαρίους καὶ νηπίους κατὰ τὴν γνῶσιν. Ὑπῆρχε κατάστασις προγενεστέρα τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, ἁρμόζουσα εἰς τὰς ὑπερκοσμίους δυνάμεις, ἡ ὑπέρχρονος, ἡ αἰωνία, ἡ ἀΐδιος. Δημιουργήματα δὲ εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην ὁ τῶν ὅλων κτίστης καὶ δημιουργὸς ἔκαμε φῶς νοητὸν ἁρμόζον εἰς τὴν μακαριότητα τῶν ἀγαπώντων τὸν Κύριον, τὰς λογικὰς καὶ ἀοράτους φύσεις καὶ ὅλην τὴν ἁρμονίαν τῶν νοητῶν ὄντων, ὅσα ὑπερβαίνουν τὴν ἰδικήν μας διάνοιαν, τῶν ὁποίων οὐδὲ τὰς ὀνομασίας εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνεύρωμεν. Ταῦτα ἀποτελοῦν τὴν οὐσίαν τοῦ ἀοράτου κόσμου, ὅπως διδάσκει ἡμᾶς ὁ Παῦλος λέγων· «ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι» (Κολοσ. α' 16), εἴτε δυνάμεις, εἴτε ἀγγέλων στρατιαί, εἴτε ἀρχαγγέλων ἐπιστασίαι. Ὅταν δὲ ἦτο ἡ κατάλληλος ἐποχὴ νὰ προστεθῇ εἰς τὰ ὑπάρχοντα καὶ ὁ κόσμος οὗτος, τότε ἐδημιούργησε καὶ τοῦτον, ἵνα χρησιμεύσῃ κυρίως μὲν ὡς σχολεῖον καὶ παιδευτήριον τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, ἔπειτα δὲ καὶ ὡς κατάλληλος τόπος διαμονῆς ὅλων γενικῶς τῶν δημιουργημάτων, ὅσα γεννῶνται καὶ ἀποθνήσκουν.

Ἡ ἀσταμάτητος ῥοὴ τοῦ χρόνου.

7. Σύμφυτος λοιπὸν πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὰ ζῶα καὶ φυτὰ τοῦ κόσμου τούτου ἐδημιουργήθη καὶ ἡ ροὴ τοῦ χρόνου, πάντοτε βιαζομένη καὶ τρέχουσα καὶ μὴ σταματῶσα εἰς οὐδὲν σημεῖον τοῦ δρόμου της. Ἢ μήπως δὲν εἶναι τοιοῦτος ὁ χρόνος, τοῦ ὁποίου τὸ μὲν παρελθὸν ἐξηφανίσθη, τὸ δὲ μέλλον ἀκόμη δὲν ἦλθε, τὸ δὲ παρὸν πρὶν τὸ γνωρίσωμεν, διαφεύγει τὴν ἀντίληψίν μας; Παρομοία δὲ εἶναι καὶ ἡ φύσις ὅλων ὅσα γίνονται· ἢ δηλαδὴ θὰ αὐξάνωνται διαρκῶς ἢ θὰ ἐλαττώνωνται, χωρὶς νὰ ἔχουν φανεράν, μόνιμον καὶ σταθερὰν κατάστασιν. Ἔπρεπε λοιπὸν τὰ σώματα τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν, τὰ ὁποῖα εἶναι τρόπον τινὰ κατ' ἀνάγκην δεμένα εἰς κάποιο ρεῦμα, καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι ἡνωμένα μὲ τὴν κίνησιν ποὺ τὰ ὁδηγεῖ πρὸς τὴν γένεσιν ἢ τὴν καταστροφήν, νὰ περιβάλλωνται ὑπὸ τῆς φύσεως τοῦ χρόνου, ὁ ὁποῖος ἔχει ἰδιότητα συγγενῆ πρὸς τὰ μεταβαλλόμενα, διότι καὶ αὐτὸς διαρκῶς μεταβάλλεται.

Ἡ πολλαπλῆ καὶ βαθυτέρα σημασία τοῦ «ἐν ἀρχῇ».

8. Ὅθεν καταλλήλως ἤρχισεν ὁ σοφῶς ἡμᾶς διδάσκων τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου (δηλαδὴ ὁ Μωϋσῆς) εἰς τὸ περὶ τῆς δημιουργίας σύγγραμμά του, εἰπών· «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησε»· δηλαδὴ εἰς τὴν ἀρχὴν ταύτην τὴν εἰς ὡρισμένον χρόνον. Διότι δὲν λέγει τὸ ἐν ἀρχῇ, διὰ νὰ βεβαιώσῃ ὅτι ὁ κόσμος προηγεῖται κατὰ τὴν δημιουργίαν ὅλων τῶν δημιουργημάτων, ἀλλὰ μετὰ τὰ ἀόρατα καὶ νοούμενα διηγεῖται τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως τούτων τῶν ὁρατῶν καὶ ἀντιληπτῶν ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις. Λέγεται βεβαίως ἀρχὴ καὶ ἡ πρώτη κίνησις· ὅπως, «Ἀρχὴ ὁδοῦ ἀγαθῆς τὸ ποιεῖν δίκαια» (Παροιμ. ιστ´ 5). Διότι ἀπὸ τὰς δικαίας πράξεις κατὰ πρῶτον ξεκινοῦμεν πρὸς τὸν μακάριον βίον. Λέγεται δὲ ἀρχὴ καὶ κάθε τι ἀπὸ τὸ ὁποῖον γίνεται κάποιο ἄλλο καὶ τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ αἰτία τοῦ ἄλλου ποὺ ὑπάρχει ἐντὸς αὐτοῦ, ὅπως εἰς τὴν οἰκίαν (ἀρχὴ λέγεται) τὸ θεμέλιον καὶ εἰς τὸ πλοῖον ἡ καρίνα. Σύμφωνα μὲ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν ἐλέχθη καὶ τὸ θεῖον λόγιον, «Ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου» (Παροιμ. α´ 7). Διότι θεμέλιον καὶ βάθρον διὰ τὴν τελειότητα εἶναι ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ. Ἀρχὴ

δὲ καὶ τῶν ἔργων τῆς τέχνης εἶναι αὐτὴ ἡ τέχνη. Ὅπως ἡ σοφία τοῦ Βεσελεὴλ ἦτο ἀρχὴ καὶ αἰτία τῆς περὶ τὴν σκηνὴν (τοῦ μαρτυρίου) διακοσμήσεως. Ἀρχὴ δὲ τῶν πράξεων πολλάκις λέγεται καὶ ὁ ὠφέλιμος σκοπὸς διὰ τὸν ὁποῖον γίνεται κάτι· ὅπως ἀρχὴ τῆς ἐλεημοσύνης εἶναι ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ τιμή, καὶ πάσης τῆς ἐναρέτου ἐνεργείας ἀρχὴ (δηλαδὴ σκοπός) εἶναι ἡ ὠφέλεια, τὴν ὁποίαν μᾶς ὑπεσχέθη ὁ Θεὸς καὶ πρὸς τὴν ὁποίαν ἀποβλέπομεν.

Ἐπειδὴ λοιπὸν κατὰ τόσους τρόπους ἐξηγεῖται ἡ ἀρχή, πρόσεχε μήπως ἡ φράσις «ἐν ἀρχῇ» ἐφαρμόζει εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς σημασίας. Καὶ ἐφαρμόζει· διότι εἶναι δυνατὸν νὰ μάθῃς πρὸ πόσου χρόνου ὑπάρχει ὁ κόσμος οὗτος, ἐὰν ἐκ τοῦ παρόντος ἀνατρέχων ἀνάποδα εἰς τὸ παρελθὸν προσπαθήσῃς νὰ εὕρῃς τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου. Κατὰ τὸν τρόπον δὲ αὐτὸν θὰ εὕρῃς πόθεν ἐδόθη εἰς τὸν χρόνον ἡ πρώτη κίνησις. Ἔπειτα δὲ (θὰ εὕρῃς) ὅτι ὡς εἶδος θεμελίων καὶ κρηπιδωμάτων ἐδημιουργήθησαν κατὰ πρῶτον ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ. Ἔπειτα, ὅτι ὑπάρχει καὶ κάποια λογικὴ ἐνέργεια, ἡ ὁποία ἐκανόνισε τὴν ἁρμονίαν τῶν βλεπομένων, ὅπως σοῦ φανερώνει ἡ λέξις «ἀρχή». Ἀκόμη, ὅτι ὁ κόσμος δὲν ἔχει σχεδιασθῆ τυχαίως καὶ ματαίως, ἀλλ' ὅτι συντελεῖ πρὸς κάποιο τέλος ὠφέλιμον καὶ μεγάλην ἀνάγκην τῶν δημιουργημάτων, ἀφοῦ εἶναι τῷ ὄντι σχολεῖον ψυχῶν λογικῶν καὶ ἐκπαιδευτήριον θεογνωσίας, καθοδηγῶν τὸν νοῦν μας διὰ τῶν βλεπομένων καὶ αἰσθητῶν πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν ἀοράτων, καθὼς λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ὅτι «τὰ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται» (Ρωμ. α´ 20). Ἢ ἴσως ἔχει λεχθῆ τὸ «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησε» διὰ τὸ στιγμιαῖον καὶ ἄχρονον τῆς δημιουργίας, ἐπειδὴ ἡ ἀρχὴ εἶναι κάτι τὸ ὁποῖον δὲν ὑποδιαιρεῖται εἰς μέρη οὐδὲ ἔχει διακοπήν. Διότι ὅπως ἡ ἀρχὴ τῆς ὁδοῦ δὲν εἶναι ἀκόμη ὁδός, καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς οἰκίας δὲν εἶναι οἰκία, τοιουτοτρόπως καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ χρόνου δὲν εἶναι ἀκόμη χρόνος, ἀλλ' οὔτε καὶ ἐλάχιστον αὐτοῦ μέρος. Ἐὰν δὲ φιλονικῶν τις λέγῃ, ὅτι καὶ ἡ ἀρχὴ εἶναι χρόνος, πρέπει νὰ γνωρίζῃ ὅτι θὰ διαιρέσῃ αὐτὴν εἰς τὰ μέρη τοῦ χρόνου. Ταῦτα δὲ εἶναι ἀρχὴ καὶ μέσα καὶ τέλος. Τὸ νὰ ζητῇς ὅμως νὰ ἀνεύρῃς ἀρχὴν τῆς ἀρχῆς, τοῦτο εἶναι ἐντελῶς καταγέλαστον. Καὶ ἐκεῖνος ποὺ διαιρεῖ εἰς δύο μέρη τὴν ἀρχήν, θὰ δημιουργήσῃ δύο ἀρχὰς ἀντὶ μιᾶς, ἢ μᾶλλον πολλὰς καὶ ἀπείρους, διότι τὸ διαιρεθὲν

θὰ ὑποδιαιρῆται συνεχῶς εἰς ἄλλα μέρη (3). Διὰ νὰ μάθωμεν λοιπὸν ὅτι μόλις τὸ ἠθέλησεν ὁ Θεός, ἀχρόνως ἔλαβεν ὕπαρξιν ὁ κόσμος, ἐλέχθη τὸ «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησε» (4). Ἄλλοι δὲ ἐκ τῶν ἑρμηνευτῶν σαφέστερον ἐξηγοῦντες τὸ νόημα τοῦ «ἐν ἀρχῇ», ἡρμήνευσαν: ἐν κεφαλαίῳ ἐποίησεν ὁ Θεός· δηλαδὴ ἐξαίφνης καὶ ἀμέσως. Τὰ μὲν λοιπὸν περὶ τῆς ἀρχῆς λεχθέντα, ὅσα δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὀλίγα ἐκ τῶν πολλῶν, εἶναι ἀρκετά.

Ὁ κόσμος εἶναι ἑκούσιον δημιούργημα τοῦ Θεοῦ.

9. Καὶ ἐκ τῶν τεχνῶν δὲ ἄλλαι μὲν λέγονται δημιουργικαί, ἄλλαι δὲ πρακτικαί, ἄλλαι δὲ θεωρητικαί· καὶ τῶν μὲν θεωρητικῶν ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ ἐνέργεια τοῦ νοῦ (δηλαδὴ ἡ σκέψις)· τῶν δὲ πρακτικῶν αὐτὴ ἡ κίνησις τοῦ σώματος, ἡ ὁποία, ὅταν παύσῃ, τίποτε δὲν ὑπελείφθη οὐδὲ παρέμεινεν εἰς τοὺς βλέποντας. Τῆς χορευτικῆς δηλαδὴ καὶ τῆς αὐλητικῆς τέχνης τὸ τέλος εἶναι μηδέν, ἀλλ' αὐτὴ εἰς ἑαυτὴν ἡ ἐνέργεια καταλήγει. Εἰς τὰς δημιουργικὰς ὅμως τέχνας, καὶ ὅταν παύσῃ ἡ ἐνέργεια, τὸ ἔργον παραμένει· ὅπως τῆς οἰκοδομικῆς καὶ τῆς ξυλουργικῆς καὶ τῆς χαλκευτικῆς καὶ τῆς ὑφαντικῆς καὶ ὅλων τῶν ὁμοίων, αἱ ὁποῖαι, καὶ ἂν δὲν εἶναι παρὼν ὁ τεχνίτης, φανερώνουν ἀρκούντως δι' ἑαυτῶν τὴν σκόπιμον ἐνέργειαν, καὶ δύνασαι νὰ θαυμάσῃς τὸν οἰκοδόμον ἀπὸ τὸ ἔργον του, καὶ τὸν χαλκουργὸν καὶ τὸν ὑφάντην. Διὰ νὰ ἀπο-

---

(3) Ἐνταῦθα ὁ Μ. Βασίλειος ἅπτεται τοῦ λεγομένου «ἀπειροστικοῦ λογισμοῦ», τοῦ ὁποίου τὰς ρίζας ἀνευρίσκομεν εἰς τὸν Εὔδοξον (περὶ τὸ 360 π. Χ.) καὶ τὸν Ἀρχιμήδην (περὶ τὸ 250 π. Χ.). Εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους τὸν ἀπειροστικὸν λογισμὸν ἐξεῦρον καὶ ἀνέπτυξαν ὁ Νεύτων καὶ ὁ Λάϊμπνιτς. Ὁ ἀπειροστικὸς λογισμὸς διακρίνει τὰ ἀνώτερα Μαθηματικὰ ἀπὸ τὰ στοιχειώδη.

(4) Ὅπως εὐστόχως παρατηροῦν οἱ σοφοὶ ἑρμηνευταὶ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, «ἡ ἑβραϊκὴ λέξις «μπαρά» (bara), τὴν ὁποίαν οἱ Ο΄ μεταφράζουν διὰ τοῦ «ἐποίησε», σημαίνει κατὰ τὸν Godet (Études Bibliqyes, ἔκδ. Ε΄ Τόμ. 1ος σελ. 112) ἐξωθεῖν ἐκ τῶν ἔσω πρὸς τὰ ἔξω, πραγματοποιεῖν ἐξωτερικῶς ὅ,τι προϋφίστατο ὡς ἰδέα καὶ σχέδιον ἐν τῷ πνεύματι. Ἰδοὺ λοιπὸν ὅτι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀποκηρύττεται ὡς πεπλανημένη ἡ ἰδέα τῆς αἰωνιότητος καὶ αὐθυπαρξίας τῆς ὕλης, τὴν ὁποίαν τὰ ἀρχαῖα συστήματα τῶν ἐθνικῶν ἐξεδέχοντο συνυπάρχουσαν μετὰ τῆς θεότητος καὶ ἀνταγωνιζομένων πρὸς Αὐτήν». Κατὰ δὲ τὸν Mangenot ἡ λέξις bara «ἔχει τὴν ἔννοιαν ὅτι ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ μηδενὸς ἐποίησε» τὸν κόσμον (Παν. Ν. Τρεμπέλα, Ἀπολογητικαὶ Μελέται Τόμ. Β΄ σελ. 34).

δειχθῇ λοιπόν, ὅτι ὁ κόσμος εἶναι τεχνικὸν κατασκεύασμα, τὸ ὁποῖον προβάλλεται εἰς ἐξέτασιν ἐνώπιον ὅλων, ὥστε δι' αὐτοῦ νὰ γνωρίσουν τὴν σοφίαν ἐκείνου, ὁ Ὁποῖος τὸν ἐδημιούργησεν, ὁ σοφὸς Μωϋσῆς δὲν ἐχρησιμοποίησε περὶ αὐτοῦ ἄλλην λέξιν, ἀλλ' εἶπεν, «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν»· ὄχι ἐνήργησεν, οὔτε ὑπέστησεν, ἀλλὰ «ἐποίησε». Καὶ πολλοὶ μὲν ἀπὸ τοὺς φαντασθέντας, ὅτι ὁ κόσμος συνυπάρχει ἀϊδίως μετὰ τοῦ Θεοῦ, δὲν παρεδέχθησαν ὅτι παρ' Αὐτοῦ ἐδημιουργήθη, ἀλλ' ὅτι ὡς ἀποσκίασμα τρόπον τινὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ἀφ' ἑαυτοῦ ἔλαβε συγχρόνως (μετὰ τοῦ Θεοῦ) τὴν ὕπαρξιν· καὶ ὁμολογοῦν μὲν ὅτι αἴτιος τοῦ κόσμου εἶναι ὁ Θεός, αἴτιος ὅμως χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, ὅπως τὸ σῶμα εἶναι αἴτιον τῆς σκιᾶς, καὶ ἡ λάμψις αἰτία τοῦ φωτός. Διὰ νὰ διορθώσῃ λοιπὸν τὴν τοιαύτην ἀπάτην ὁ προφήτης, ἐχρησιμοποίησε ταύτην τὴν ἀκρίβειαν τῶν λόγων, εἰπών: «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός». Δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ κόσμος ὑπάρχει ἄνευ τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἐδημιούργησεν ὡς ἀγαθὸς τὸ ὠφέλιμον, ὡς σοφὸς τὸ ἄριστον, ὡς παντοδύναμος τὸ μέγιστον. Δηλαδὴ σοῦ ἔδειξε σχεδὸν τὸν τεχνίτην, ὁ ὁποῖος ἐπεμβαίνει ἐπὶ τῆς οὐσίας καὶ τῆς ὑπάρξεως πάντων, καὶ συναρμόζει πρὸς ἄλληλα τὰ καθ' ἕκαστον μέρη, καὶ διαμορφώνει τὸ πᾶν ἀνάλογον πρὸς τὸν ἑαυτόν Του καὶ σύμφωνον καὶ ἁρμονικόν, ὥστε νὰ ἀποτελῇ συμφωνίαν καὶ ἁρμονίαν.

«Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν». Ἀπὸ τὰ δύο ἄκρα ἐφανέρωσε τὴν ὕπαρξιν τοῦ σύμπαντος· καὶ εἰς μὲν τὸν οὐρανὸν ἔδωκε τὰ πρεσβεῖα τῆς δημιουργίας, περὶ δὲ τῆς γῆς εἶπεν ὅτι δευτέρα ἐδημιουργήθη. Πάντως δὲ καὶ πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει μεταξὺ αὐτῶν, μετὰ τῶν δύο τούτων περάτων, συνεδημιουργήθη. Ὥστε καὶ ἂν δὲν εἴπῃ τίποτε περὶ τῶν ἄλλων στοιχείων, τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ ἀέρος, ἀλλὰ σὺ διὰ τῆς ἰδικῆς σου σκέψεως κρῖνε πρῶτον μὲν ὅτι ὅλα τὰ στοιχεῖα εἶναι μετὰ τῶν ἄλλων ἀνακατευμένα, καὶ εἰς τὴν γῆν θὰ εὕρῃς καὶ ὕδωρ καὶ ἀέρα καὶ πῦρ, ἐφ' ὅσον καὶ ἐκ τῶν λίθων ἀναπηδᾷ πῦρ, ἐκ τοῦ σιδήρου δέ, ὁ ὁποῖος καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν γῆν προέρχεται, ὅταν προστρίβεται, ἄφθονον πῦρ ἐκπέμπεται. Τοῦτο δὲ εἶναι καὶ ἄξιον θαυμασμοῦ, πῶς δηλαδή, ὅταν τὸ πῦρ ὑπάρχῃ ἐντὸς τῶν σωμάτων, κρύπτεται ἀβλαβῶς. Ὅταν ὅμως ἐξέλθῃ πρὸς τὰ ἔξω, καταστρέφει τὰ σώματα, ἐντὸς τῶν ὁποίων πρὸ ὀλίγου ἐφυλάσσετο. Ὅτι δὲ καὶ τὸ στοιχεῖον τοῦ ὕδατος ὑπάρ-

χει μέσα εἰς τὴν γῆν, τὸ ἀποδεικνύουν οἱ διανοίγοντες τὰ πηγάδια· καὶ τὸ στοιχεῖον τοῦ ἀέρος τὸ ἀποδεικνύουν οἱ ἀτμοί, οἱ ὁποῖοι ἀναπέμπονται ἀπὸ ὑγρὰν γῆν, ὅταν αὕτη θερμανθῇ ὑπὸ τοῦ ἡλίου. Ἔπειτα δὲ καὶ ἐὰν ἐκ φύσεως ὁ οὐρανὸς κατέχῃ τὸ ἄνω μέρος, ἡ δὲ γῆ εἶναι τὸ κατώτατον, διότι πρὸς τὸν οὐρανὸν μὲν ἀνέρχονται τὰ ἐλαφρὰ σώματα, πρὸς δὲ τὴν γῆν καταπίπτουν τὰ βαρέα, εἶναι δὲ ἐναντιώτατα μεταξύ των τὸ ἄνω πρὸς τὸ κάτω, ὁ Μωϋσῆς ἐνθυμηθεὶς ὅτι ὑπάρχουν πλεῖστα τοιαῦτα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα πάρα πολὺ διαφέρουν κατὰ τὴν φύσιν, συνεκδοχικῶς ὑπεδήλωσε καὶ τὰ πληροῦντα τὸν μεταξὺ αὐτῶν χῶρον. Ὥστε μὴ ζητῇς τὴν ἐπεξήγησιν τῶν λεπτομερειῶν, ἀλλὰ νόησε τὰ ἀποσιωπηθέντα διὰ μέσου τούτων ποὺ ἐδήλωσεν.

«Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν». Ἡ ἔρευνα περὶ τῆς οὐσίας ἑκάστου τῶν ὄντων, τὰ ὁποῖα εἴτε θεωρητικῶς μόνον ἀντιλαμβανόμεθα, εἴτε προσπίπτουν εἰς τὰς αἰσθήσεις μας, προσθέτει εἰς τὴν ἑρμηνείαν μακρὸν καὶ ἐπιμήκη λόγον, ἐπειδὴ εἰς τὴν περὶ τοῦ προβλήματος τούτου σκέψιν πρέπει νὰ καταναλωθοῦν περισσότερα ἀπὸ ὅσα δύναταί τις νὰ εἴπῃ περὶ ἑκάστου τῶν ἄλλων ζητημάτων· ἐκτὸς δὲ τούτου δὲν συντελεῖ εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας ἡ περὶ ταῦτα ἀπασχόλησις. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς οὐσίας τοῦ οὐρανοῦ ἀρκούμεθα εἰς ὅσα ἔχει εἴπει ὁ προφήτης Ἡσαΐας, ὁ ὁποῖος μὲ ἁπλοῦς λόγους, ἀρκούντως μᾶς ἐφανέρωσε τὴν ἔννοιαν τῆς φύσεως αὐτοῦ, εἰπών, «ὁ στερεώσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καπνόν» (Ἡσ. να' 6)· δηλαδὴ ὁ δημιουργήσας τὸν οὐρανὸν ὡς φύσιν λεπτὴν καὶ ὄχι στερεὰν οὐδὲ παχεῖαν. Καὶ περὶ τοῦ σχήματος δὲ τοῦ οὐρανοῦ εἶναι ἀρκετὰ δι' ἡμᾶς τὰ παρ' αὐτοῦ λεχθέντα πρὸς δοξολογίαν τοῦ Θεοῦ: «Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν» (Ἡσ. μ' 22). Τὰ αὐτὰ δὲ ἂς συμβουλεύωμεν εἰς ἑαυτοὺς καὶ περὶ τῆς γῆς, δηλαδὴ νὰ μὴ πολυεξετάζωμεν τὴν οὐσίαν αὐτῆς, ὁποία τις εἶναι, μηδὲ νὰ κατατριβώμεθα εἰς συλλογισμούς, ζητοῦντες νὰ εὕρωμεν αὐτὴν ταύτην τὴν σύστασίν της, μηδὲ νὰ ζητῶμεν νὰ ἀνεύρωμεν οὐσίαν τινὰ χωρὶς ἰδιότητας, χωρὶς ποιόν, ὑπάρχουσαν ἀφ' ἑαυτῆς, ἀλλὰ νὰ γνωρίζωμεν καλῶς ὅτι ὅλα ὅσα περὶ αὐτὴν παρατηροῦνται εἶναι σχετικὰ μὲ τὴν δημιουργίαν της καὶ συμπληρωματικὰ τῆς οὐσίας της. Διότι δὲν θὰ καταλήξῃς εἰς τίποτε, ἐὰν προσπαθῇς διὰ τῆς σκέψεως νὰ ἀφαιρῇς ἑκάστην τῶν ἰδιοτήτων πο

ὑπάρχουν εἰς αὐτήν. Ἐὰν δηλαδὴ ἀποχωρήσῃς τὴν μελανότητα (τοῦ χρώματος), τὴν ψυχρότητα, τὴν βαρύτητα, τὴν πυκνότητα, τὰς κατὰ τὴν γεῦσιν ποιότητας, ποὺ ὑπάρχουν εἰς αὐτήν, ἢ ὁποιασδήποτε ἄλλας, αἱ ὁποῖαι παρατηροῦνται περὶ αὐτήν, δὲν θὰ μείνῃ πλέον τίποτε.

Τὰ πάντα διατηρεῖ ἡ Παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ.

10. Ἀφοῦ λοιπὸν ἀφήσῃς αὐτά, σὲ προτρέπω νὰ μὴ ζητῇς οὐδὲ ἐκεῖνο, δηλ. τὸ εἰς τί ἐπάνω στηρίζεται ἡ γῆ. Διότι καὶ εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο θὰ καταληφθῇ ἀπὸ ἴλιγγον ἡ διάνοια, ἐπειδὴ ἡ σκέψις δὲν θὰ φθάσῃ εἰς οὐδὲν ὡρισμένον τέλος. Καὶ ἐὰν μὲν εἴπῃς ὅτι ἀὴρ εἶναι ἐστρωμένος ὑποκάτω τοῦ πλάτους τῆς γῆς, θὰ ἀπορήσῃς πῶς ἡ μαλακὴ καὶ πολλὰ κενὰ ἔχουσα φύσις τοῦ ἀέρος ἀντέχει, πιεζομένη ἀπὸ τόσον μέγα βάρος, καὶ δὲν ξεγλυστρᾷ ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη διὰ νὰ ἀποφεύγῃ τὸ βούλιασμα καὶ νὰ χύνεται πάντοτε πρὸς τὸ ἄνωθεν μέρος τῆς γῆς ποὺ τὴν συμπιέζει. Ἐὰν πάλιν ὑποθέσῃς, ὅτι ὕδωρ εἶναι ὑποκάτω τῆς γῆς, καὶ τότε θὰ ζητήσῃς νὰ εὕρῃς πῶς ὁ βαρὺς καὶ πυκνὸς ὄγκος τῆς γῆς δὲν χώνεται μέσα εἰς τὸ νερό, ἀλλὰ τὸ τόσον βαρύτερον ὑποβαστάζεται ὑπὸ τῆς ἀσθενεστέρας φύσεως τοῦ ὕδατος· ἐπὶ πλέον θὰ ζητήσῃς τότε νὰ ἀνεύρῃς τὴν βάσιν καὶ αὐτοῦ τοῦ ὕδατος, ὁπότε καὶ πάλιν θὰ εὑρίσκεσαι εἰς ἀπορίαν, εἰς ποῖον ἀδιαπέραστον ἀπὸ τὸ ὕδωρ καὶ ἰσχυρὸν στήριγμα στηρίζεται ὁ τελευταῖος αὐτοῦ πυθμήν.

Ἐὰν δὲ ὑποθέσῃς, ὅτι ὑπάρχει ἄλλο σῶμα βαρύτερον τῆς γῆς, ποὺ τὴν ἐμποδίζει νὰ πίπτῃ πρὸς τὰ κάτω, θὰ σκεφθῇς ὅτι καὶ ἐκεῖνο ἔχει ἀνάγκην ἄλλου ὁμοίου, τὸ ὁποῖον νὰ τὸ κρατῇ καὶ νὰ μὴ τὸ ἀφήνῃ νὰ καταπέσῃ. Καὶ ἂν δυνηθῶμεν νὰ πλάσωμεν μὲ τὴν φαντασίαν μας κάποιο ἄλλο, τὸ ὁποῖον νὰ θέσωμεν κάτωθεν ἐκείνου, πάλιν ὁ νοῦς μας θὰ ζητήσῃ νὰ εὕρῃ ἄλλο ὑποστήριγμα, καὶ τοιουτοτρόπως θὰ ἐκπέσωμεν εἰς ἀτελείωτον σειρὰν ὑποθέσεων, ὑπονοοῦντες νέα πάλιν βάθρα καὶ στηρίγματα διὰ τὰ ἑκάστοτε εὑρισκόμενα. Καὶ ὅσῳ περισσότερον προχωροῦμεν εἰς τὰς τοιαύτας σκέψεις, τόσῳ μεγαλυτέραν ἀναγκαζόμεθα νὰ ὑπεισάγωμεν τὴν δύναμιν ποὺ χρειάζεται νὰ στηρίζῃ καὶ νὰ συγκρατῇ καὶ νὰ δύναται νὰ ἀνθίσταται εἰς ὅλα μαζῇ τὰ ὑπεράνω αὐτῆς κείμενα. Διὰ τοῦτο βάλε ὅρια εἰς τὴν διάνοιάν σου, μήπως

ἐφαρμοσθῇ καὶ εἰς τὴν ἰδικήν σου λεπτολόγον περιέργειαν ὁ λόγος τοῦ Ἰώβ, ὅταν ἐξήταζε τὰ ἀκατάληπτα, καὶ ἐρωτηθῆς παρ' αὐτοῦ καὶ σύ, «Ἐπὶ τίνος οἱ κρίκοι αὐτῆς πεπήγασιν»; (Ἰὼβ λη' 6). Ἀλλὰ καὶ ὅταν ποτὲ ἀκούσῃς εἰς τοὺς ψαλμοὺς «Ἐγὼ ἐστερέωσα τοὺς στύλους αὐτῆς» (Ψαλμ. οδ' 4), στύλους νὰ ἐννοήσῃς τὴν δύναμιν, ἡ ὁποία τὴν συγκρατεῖ. Διότι τὸ «ἐπὶ τῶν θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν αὐτήν» (Ψαλμ. κγ' 2) τί ἄλλο φανερώνει παρὰ ὅτι ἡ γῆ περιβάλλεται πανταχόθεν ἀπὸ τὴν φύσιν τοῦ ὕδατος; Πῶς λοιπὸν ἀφοῦ τὸ ὕδωρ εἶναι ρευστὸν καὶ ἐκ φύσεως πίπτει πρὸς τὰ χαμηλότερα, μένει μετέωρον καὶ δὲν ρέει πρὸς οὐδεμίαν διεύθυνσιν; Σὺ δὲ σκέπτεσαι, ὅτι τὴν αὐτὴν ἢ καὶ ἀκόμη μεγαλυτέραν ἀπορίαν δημιουργεῖ εἰς τὸ λογικὸν ἡ γῆ, ἡ ὁποία κρέμαται ἀφ' ἑαυτῆς, καίτοι εἶναι πολὺ βαρεῖα. Ἀλλὰ καὶ ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ γῆ εἶναι μετέωρος ἀφ' ἑαυτῆς, ἢ εἴπωμεν ὅτι ἐπὶ τοῦ ὕδατος μετακινεῖται, εἶναι ἀνάγκη νὰ μὴ ἀπομακρυνώμεθα οὐδόλως ἀπὸ τὸ εὐσεβὲς νόημα, ἀλλὰ νὰ ὁμολογῶμεν ὅτι ὅλα ὁμοῦ συγκρατοῦνται διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Δημιουργοῦ. Ταῦτα λοιπὸν πρέπει νὰ λέγωμεν καὶ εἰς τὸν ἑαυτόν μας καὶ εἰς ἐκείνους ποὺ μᾶς ἐρωτοῦν, ἐπάνω τίνος στηρίζεται τὸ ἀμέτρητον καὶ ἀβάστακτον βάρος τῆς γῆς, ὅτι «Ἐν χειρὶ τοῦ Θεοῦ τὰ πέρατα τῆς γῆς» (Ψαλμ. ϞΔ' 4). Τοῦτο εἶναι ἀσφαλέστατον εἰς ἡμᾶς πρὸς κατανόησιν, καὶ ὠφέλιμον εἰς τοὺς ἀκούοντας.

Τὸ μάταιον καὶ σφαλερὸν τῶν ἀνθρωπίνων ὑποθέσεων καὶ συλλογισμῶν.

11. Τώρα δὲ μερικοὶ ἐκ τῶν φυσικῶν ἀρέσκονται νὰ λέγουν, ὅτι διὰ τούτους τοὺς λόγους ἡ γῆ παραμένει ἀκίνητος. Ὅτι τάχα εὑρίσκεται εἰς τὸ κέντρον τοῦ σύμπαντος, καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀπόστασις πρὸς τὸ ἄκρον εἶναι ἡ αὐτὴ ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη, καὶ ἑπομένως δὲν ἔχει πρὸς ποῖον μέρος νὰ κλίνῃ, κατ' ἀνάγκην μένει ἀκίνητος εἰς τὴν θέσιν της, διότι καθιστᾷ ἐντελῶς ἀδύνατον εἰς αὐτὴν τὴν κίνησιν πρός τι μέρος ἡ ἴση ἀπόστασις αὐτῆς ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη. Τὸ δὲ κέντρον δὲν τὸ κατέλαβεν ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' ἐπειδὴ αὐτὴ εἶναι ἡ φυσικὴ καὶ ἀναγκαία θέσις τῆς γῆς. Διότι, λέγουν, ἀφοῦ ὁ οὐρανὸς κατέχει τὴν ἀκροτάτην θέσιν ὡς πρὸς τὸ ἄνω, ὅσα βάρη ὑποθέσωμεν ὅτι θὰ πέσουν ἐκ τῶν ἄνω, ταῦτα ἐξ ὅλων τῶν μερῶν θὰ συγκεντρωθοῦν εἰς τὸ μέσον. Εἰς τὸ σημεῖον δὲ ἐκεῖνο, πρὸς τὸ ὁποῖον φέρονται τὰ μέρη, εἰς τοῦτο εἶναι φανερὸν ὅτι θὰ συναχθῇ καὶ τὸ ὅλον. Ἀφοῦ δὲ καὶ οἱ λίθοι καὶ τὰ ξύλα καὶ ὅλα τὰ γήϊνα πίπτουν πρὸς τὰ κάτω, αὕτη θὰ ἦτο καὶ δι' ὅλην τὴν γῆν ἡ κατάλληλος καὶ ἁρμόζουσα θέσις· καὶ ἐὰν ἕνα ἀπὸ τὰ ἐλαφρὰ σώματα κινηθῇ ἀπὸ τοῦ κέντρου, εἶναι φανερὸν ὅτι θὰ κινηθῇ πρὸς τὰ ἄνω. Ὥστε ἡ φυσικὴ κίνησις τῶν βαρυτάτων εἶναι ἡ πρὸς τὰ κάτω· κάτω δὲ ἀπεδείχθη ἐκ τῶν λεγομένων ὅτι εἶναι τὸ κέντρον. Μὴ λοιπὸν θαυμάσῃς, ἐὰν πρὸς οὐδὲν μέρος ἐκπίπτῃ ἡ γῆ, ἀφοῦ κατέχει τὸ κεντρικὸν μέρος τοῦ διαστήματος. Διότι εἶναι ἀνάγκη νὰ παραμένῃ εἰς κάποιο μέρος, παρὰ κινουμένη παρὰ φύσιν νὰ ἀπομακρυνθῇ τῆς καταλλήλου θέσεώς της. Ἐὰν δὲ νομίζῃς ὅτι κάποιο ἐξ αὐτῶν, ποὺ λέγουν οἱ φυσικοί, εἶναι πιθανόν, μετάθεσε τὸν θαυμασμόν σου πρὸς τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία τοιουτοτρόπως τὰ ἐκανόνισε. Διότι δὲν ἐλαττοῦται ἡ ἔκπληξις διὰ τὰ μέγιστα, ὅταν ἀνακαλυφθῇ ὁ τρόπος καθ' ὃν γίνεταί τι ἐκ τῶν παραδόξων· εἰδεμὴ ἡ ἁπλότης τῆς πίστεως ἂς εἶναι ἰσχυροτέρα τῶν λογικῶν ἀποδείξεων.

Τὰ ἴδια δὲ αὐτὰ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι πολλὰ καὶ συγκεχυμένα συγγράμματα συνεγράφησαν ὑπὸ τῶν σοφῶν τοῦ κόσμου περὶ τῆς φύσεως τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ ἄλλοι μὲν ἔχουν εἴπει ὅτι εἶναι σύνθετος ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων, ἐπειδὴ ὑποπίπτει εἰς τὴν ἀφὴν καὶ τὴν ὅρασιν καὶ μετέχει τῆς μὲν γῆς κατὰ τὴν σκληρότητα, τοῦ δὲ πυρὸς διότι εἶναι ὁρατός, τῶν δὲ λοιπῶν διὰ τὴν συνένωσιν. Ἄλλοι δὲ περιφρονοῦντες ταῦτα ὡς ἀπίθανα, μόνοι των αὐτοσχεδίασαν καὶ παρεισήγαγον πέμπτην τινὰ φύσιν τῶν σωμάτων εἰς τὴν σύστασιν τοῦ οὐρανοῦ. Παραδέχονται αὐτοὶ ὅτι ὑπάρχει κάποιο σῶμα αἰθέριον, τὸ ὁποῖον, λέγουν, δὲν εἶναι οὔτε πῦρ, οὔτε ἀήρ, οὔτε γῆ, οὔτε ὕδωρ, καὶ γενικῶς δὲν εἶναι ὅπως ἕνα ἐκ τῶν ἁπλῶν στοιχείων· διότι τὰ μὲν ἁπλᾶ κινοῦνται κατ' εὐθεῖαν γραμμήν, τὰ δὲ ἐλαφρὰ ἀνέρχονται πρὸς τὰ ἄνω, καὶ τὰ βαρέα πίπτουν πρὸς τὰ κάτω. Οὔτε ὅμως ἡ πρὸς τὰ ἄνω κίνησις οὔτε ἡ πρὸς τὰ κάτω εἶναι ἡ αὐτὴ μὲ τὴν κυκλικὴν περιστροφήν· καὶ γενικῶς ἡ εὐθεῖα ἔχει πολὺ μεγάλην διαφορὰν ἀπὸ τὴν περιφέρειαν τοῦ κύκλου. Ἐκεῖνα δὲ τὰ σώματα, λέγουν, τῶν ὁποίων αἱ ἀνὰ τὴν φύσιν κινήσεις εἶναι διαφορετικαί, κατ' ἀνάγκην ἔχουν καὶ διαφορετικὰς οὐσίας.

'Αλλ' ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ οὐρανὸς εἶναι σύνθετος ἐκ τῶν ἀρχικῶν σωμάτων, τὰ ὁποῖα καλοῦμεν στοιχεῖα, διότι τὰ ἐκ διαφόρων στοιχείων συγκείμενα σώματα δὲν δύνανται νὰ ἔχουν ὁμαλὴν καὶ ἀβίαστον τὴν κίνησιν, ἐπειδὴ ἕκαστον ἐκ τῶν ἁπλῶν σωμάτων ποὺ ὑπάρχουν εἰς τὰ σύνθετα, ἔχει διαφορετικὴν ἐκ φύσεως ὁρμήν. Διὰ τοῦτο τὰ σύνθετα σώματα πρῶτον μὲν κουράζονται κατὰ τὴν συνεχῆ κίνησιν, διότι μία κίνησις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προσαρμόζεται πρὸς τὴν φύσιν ὅλων (τῶν ἀποτελούντων τὸ σύνθετον σῶμα ἁπλῶν στοιχείων) καὶ νὰ εἶναι προσφιλὴς εἰς τὰ ἀντίθετα· ἀλλὰ ἡ κατάλληλος διὰ τὸ ἐλαφρὸν θὰ εἶναι ἐπιβλαβὴς διὰ τὸ βαρύ. Διότι ὅταν μὲν κινούμεθα πρὸς τὰ ἄνω, βαρυνόμεθα ἕνεκα τῆς γηΐνης ἐν ἡμῖν οὐσίας, ὅταν δὲ κατερχώμεθα πρὸς τὰ κάτω, σύρομεν βιαίως τὸ πυρῶδες στοιχεῖον, καταβιβάζοντες αὐτὸ πρὸς τὰ κάτω, καίτοι τοῦτο ἐκ φύσεως φέρεται πρὸς τὰ ἄνω. Ἡ ἀντίθετος δὲ αὕτη ἕλξις τῶν στοιχείων γίνεται ἀφορμὴ πτώσεως. Διότι τὸ σύνθετον σῶμα, τὸ ὁποῖον ἀναγκαστικῶς καὶ παρὰ φύσιν ἀντέσχεν ἐπ' ὀλίγον χρόνον, καὶ τοῦτο βιαίως καὶ μετὰ δυσκολίας, ταχέως διαλύεται εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη, ἑκάστου τῶν συνενωθέντων στοιχείων ἐπανερχομένου εἰς τὴν θέσιν του.

Δι' αὐτὰς λοιπόν, ὅπως λέγουν, τὰς ἀνάγκας τῶν ὑπολογισμῶν, ἀπεδοκίμασαν τὰς θεωρίας τῶν προγενεστέρων καὶ ἐζήτησαν νὰ εὕρουν ἰδικήν των θεωρίαν, ὅσοι ὑποθέτουν πέμπτην φύσιν σώματος εἰς τὴν γένεσιν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν ἀστέρων αὐτοῦ. Κάποιος δὲ ἄλλος ἀπὸ τοὺς πολὺ προθύμους εἰς πιθανολογίαν, διαφωνήσας πάλιν πρὸς τούτους, ταύτας μὲν τὰς θεωρίας ἐκείνων διεσκόρπισε καὶ διέλυσεν, ἀντεισήγαγε δὲ ἰδέαν, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ἐπενόησεν. 'Αλλ' ἐὰν τώρα ἐπιχειρήσωμεν νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ αὐτῶν, θὰ περιπέσωμεν εἰς τὴν αὐτὴν φλυαρίαν.

Εἰς τὸν Παντοδύναμον Δημιουργὸν ἀνήκει ἡ δόξα.

12. Ἡμεῖς, λοιπόν, ἀφίνοντες ἐκείνους νὰ καταρρίπτῃ ὁ ἕνας τὰς θεωρίας τοῦ ἄλλου, ἂς ἐγκαταλείψωμεν τὸν περὶ τῆς οὐσίας (τῶν ὄντων) λόγον, πεισθέντες εἰς τὸν Μωϋσέα, λέγοντα ὅτι «Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν». Ἂς δοξάσωμεν δὲ τὸν ἀριστοτέχνην τῶν σοφῶς καὶ τεχνικῶς δημιουργηθέντων καὶ ἐκ τῆς ὡραιότητος τῶν βλεπομένων ἂς ἐνθυμούμεθα τὸν ὑπέρκαλον, καὶ ἐκ τοῦ μεγέθους τῶν αἰσθητῶν τούτων καὶ περιωρισμένων σωμάτων ἂς ἀναλογιζώμεθα τὸν ἄπειρον καὶ ὑπερμεγέθη καὶ πᾶσαν διάνοιαν διὰ τὸ πλῆθος τῆς δυνάμεώς του ὑπερβαίνοντα. Διότι ἂν καὶ ἀγνοοῦμεν τὴν φύσιν τῶν δημιουργηθέντων, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ὁποῖον γενικῶς ὑποπίπτει εἰς τὰς αἰσθήσεις μας, προκαλεῖ τοιοῦτον θαυμασμόν, ὥστε καὶ ὁ ὀξύτατος νοῦς νὰ ἀποδεικνύεται μικρότερος καὶ τοῦ ἐλαχίστου τῶν ἐν τῷ κόσμῳ, ὅταν θελήσῃ εἴτε νὰ τὸ ἐξετάσῃ κατ' ἀξίαν λεπτομερῶς, εἴτε νὰ ἀποδώσῃ ἐξ ὁλοκλήρου τὸν ὀφειλόμενον ἔπαινον εἰς τὸν Δημιουργόν, εἰς τὸν Ὁποῖον ἀνήκει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. 'Αμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΓΗΣ

«Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος».
(Γενέσ. α΄ 2).

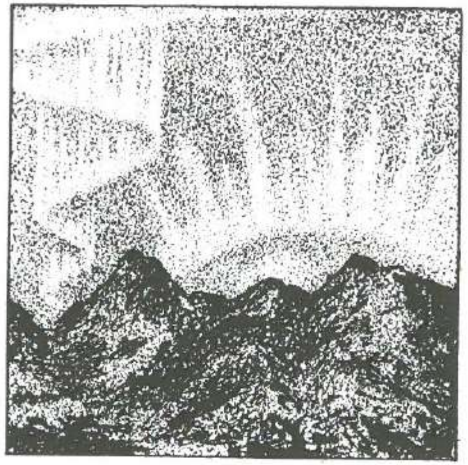

Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, γενηθήτω φῶς».

Μὲ τὸν φωτισμὸν τοῦ Θεοῦ θὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὸ βαθύτερον νόημα τῶν λόγων τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

1. Εἰς ὀλίγας λέξεις, (τὰς πρώτας τῆς Ἁγίας Γραφῆς: «ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν»), ἀσχοληθέντες τὴν πρωΐαν(1), τόσον ἀποκεκρυμμένον εὕρομεν τὸ βάθος τοῦ νοήματος, ὥστε νὰ ἀπελπισθῶμεν τελείως περὶ τοῦ ὅτι θὰ κατορθώσωμεν νὰ ἐννοήσωμεν τὰ ἑπόμενα. Διότι, ἐὰν τὰ προαύλια τῶν ἁγίων τόπων εἶναι τοιαῦτα, καὶ ἐὰν τὰ προπύλαια τοῦ ναοῦ τόσον σεβαστὰ καὶ μεγαλοπρεπῆ, ὥστε ἡ ὑπερβολική των ὡραιότης νὰ θαμβώνῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας μας, ὁποῖα θὰ εἶναι τὰ ἅγια τῶν ἁγίων; Καὶ ποῖος θὰ ἔχῃ τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν τόλμην νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὰ ἄδυτα; Ἢ ποῖος θὰ εἰμπορέσῃ νὰ ἴδῃ τὰ ἀπόρρητα; Διότι καὶ τὸ νὰ ἴδῃ κανεὶς αὐτά, εἶναι ἀκατόρθωτον, καὶ τὸ νὰ ἑρμηνεύσῃ διὰ λόγων, ὅσα διὰ τῆς διανοίας συλλάβῃ, ἐξόχως δύσκολον. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ μόνον ὅταν προτιμήσωμεν νὰ πράξωμεν τὰ πρέποντα, ὁ δίκαιος κριτὴς μᾶς ἐπιφυλάσσει ὄχι εὐκαταφρόνητον ἀνταμοιβήν, ἂς μὴ διστάσωμεν νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν. Καὶ

(1) Ἡ πρώτη ὁμιλία ἐξεφωνήθη τὴν πρωΐαν, διότι ὁ Μ. Βασίλειος, ὅπως γράφεται καὶ εἰς τὴν εἰσαγωγήν, ὡμίλει πολλάκις δὶς τῆς ἡμέρας, πρωΐαν καὶ ἑσπέρας.

παρὰ τὸ ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν τὴν ἀξίαν τῶν ζητημάτων, ἐν τούτοις, ἐὰν μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ 'Αγίου Πνεύματος δὲν ἀπομακρυνθῶμεν ἀπὸ τὸ νόημα τῆς 'Αγίας Γραφῆς, τότε καὶ ἡμεῖς δὲν θὰ κριθῶμεν ὡς τελείως ἄξιοι ἀπορρίψεως, καὶ εἰς τὴν 'Εκκλησίαν τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν βοήθειαν τῆς θείας χάριτος θὰ παράσχωμεν κάποιαν οἰκοδομὴν καὶ ὠφέλειαν.

'Η ἀληθὴς σημασία τῶν λόγων «ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος».

2. «'Η δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος», λέγει ἡ 'Αγία Γραφή. Πῶς, ἐνῶ συγχρόνως ἐδημιουργήθησαν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ὁ μὲν οὐρανὸς ἐτελειοποιήθη, ἡ δὲ γῆ εἶναι ἀκόμη ἀτελὴς καὶ μὴ ἐπεξειργασμένη; Ἤ, γενικῶς, ποῦ ἔγκειται τὸ ἀκατασκεύαστον τῆς γῆς; Καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν ἦτο ἀόρατος;

Τελεία μὲν κατασκευὴ τῆς γῆς εἶναι ἡ ἐξ αὐτῆς πλουσία καρποφορία. Δηλαδὴ τὰ παντὸς εἴδους φυτά. Τὰ ὑψηλότατα δένδρα, καρποφόρα καὶ ἄκαρπα. Τὰ ὡραῖα χρώματα τῶν ἀνθέων καὶ αἱ εὐωδίαι καὶ ὅλα ὅσα μετ' ὀλίγον πρόκειται διὰ τοῦ προστάγματος τοῦ Θεοῦ νὰ ἑτοιμασθοῦν καὶ νὰ στολίζουν τὴν γῆν, ποὺ τὰ ἐγέννησεν. 'Επειδὴ δὲ τώρα οὐδὲν ἐξ αὐτῶν ἀκόμη ὑπῆρχε, πρεπόντως ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ὠνόμασεν αὐτὴν ἀκατασκεύαστον. Τὰ αὐτὰ δὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ τοῦ οὐρανοῦ. Διότι καὶ αὐτὸς δὲν εἶχεν ἀκόμη τελειοποιηθῆ, οὔτε εἶχε διακοσμηθῆ, καθότι δὲν περιελάμπετο ἀκόμη οὔτε ἀπὸ τὴν σελήνην οὔτε ἀπὸ τὸν ἥλιον, οὐδὲ ἦτο στεφανωμένος μὲ τοὺς χοροὺς τῶν ἀστέρων. Διότι αὐτὰ δὲν εἶχον ἀκόμη δημιουργηθῆ (2). Ὥστε δὲν θὰ ἀπομακρυνθῇς ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν, ἐὰν εἴπῃς ὅτι καὶ ὁ οὐρανὸς ἦτο ἀκατασκεύαστος.

(2) Ὁ Μ. Βασίλειος λέγει τοῦτο συμφώνως μὲ τὴν θεωρίαν ποὺ ἐπεκράτει τότε, ὅτι ἡ γῆ ἦτο τὸ κέντρον τοῦ σύμπαντος καὶ ὅτι αὐτὴ πρώτη ἐδημιουργήθη. Καίτοι ὅμως ἡ θεωρία αὕτη δὲν ἦτο ἀληθής, ἐν τούτοις διὰ τὴν γῆν, εὑρισκομένην εἰς τὸ στάδιον ἐκεῖνο τῆς δημιουργίας της, ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ οἱ ἀστέρες πράγματι ἦσαν ὡς νὰ μὴ εἶχον δημιουργηθῆ. Διότι ἦτο ἀδύνατον νὰ γίνουν ὁρατὰ τὰ οὐράνια αὐτὰ σώματα ἐκ τῆς γῆς, ἡ ὁποία ἐκαλύπτετο ὑπὸ πυκνοτάτων νεφῶν ἀποτελουμένων ἀπὸ τοὺς ἀτμοὺς τῶν ἐν ἀεριώδει καταστάσει, ὡς ἐκ τῆς ὑψηλῆς τῆς γῆς θερμοκρασίας, εὑρισκομένων μετάλλων.

Τὴν δὲ γῆν ὠνόμασεν ἐπιπροσθέτως ἀόρατον διὰ δύο αἰτίας. Ἢ διότι δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη ὁ ἄνθρωπος διὰ νὰ τὴν παρατηρῇ, ἢ διότι εὑρίσκετο ὑποκάτω τοῦ ὕδατος, τὸ ὁποῖον ἦτο συσσωρευμένον ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας της καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ φαίνεται. Δὲν εἶχον ἀκόμη συναχθῆ τὰ ὕδατα εἰς τὰ ὡρισμένα δι' αὐτὰ μέρη, ὅπως ὕστερον τὰ συνήθροισεν ὁ Θεὸς καὶ τὰ ὠνόμασε θαλάσσας. 'Αόρατον λοιπὸν ποῖον εἶναι; 'Αφ' ἑνὸς μὲν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀδύνατον νὰ τὸ ἴδουν τὰ μάτια τοῦ σώματος, ὅπως ἀόρατος εἶναι ὁ νοῦς μας· ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον, καίτοι ἐκ φύσεως δυνάμεθα νὰ τὸ ἴδωμεν, ἀποκρύπτεται ἀπὸ ἡμᾶς, διότι κάποιο ἄλλο σῶμα τίθεται ἔμπροσθεν αὐτοῦ, ὅπως ἀόρατος εἶναι ὁ σίδηρος ποὺ εὑρίσκεται εἰς τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης. Εἰς αὐτὴν δὲ τὴν σημασίαν νομίζομεν, ὅτι ὠνόμασεν εἰς τὴν παροῦσαν περίπτωσιν ἀόρατον τὴν γῆν, ἡ ὁποία ἐσκεπάζετο ἀπὸ τὰ ὕδατα. Ἔπειτα δέ, ἐφ' ὅσον δὲν εἶχεν ἀκόμη δημιουργηθῆ τὸ φῶς, δὲν εἶναι καθόλου παράδοξον, ὅτι τὴν γῆν, εὑρισκομένην εἰς τὸ σκότος—διότι ἔμενεν ἀφώτιστος καὶ σκοτεινὸς ὁ ἐπ' αὐτῆς ἀήρ—ἡ ἁγία Γραφὴ τὴν ὠνόμασε καὶ διὰ τοῦτο ἀόρατον (3).

Τὸ ὑλιστικὸν σύστημα τῆς διαρχίας εἶναι τελείως ἀσύστατον.

3. 'Αλλ' οἱ παραχαράκται τῆς ἀληθείας, οἱ ὁποῖοι δὲν καθοδηγοῦν τὸν νοῦν των νὰ ἀκολουθῇ τὸ νόημα τῆς 'Αγίας Γραφῆς, ἀλλὰ διαστρέφουν τὰ νοήματα τῶν Γραφῶν σύμφωνα πρὸς τὸ ἰδικόν των θέλημα, λέγουν, ὅτι διὰ τῶν λόγων τούτων ὑποδηλοῦται ἡ ὕλη. Διότι, λέγουν, αὐτὴ εἶναι ἐκ φύσεως καὶ ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, μὴ ἔχουσα καθ' ἑαυτὴν οὐδεμίαν ποιότητα, καὶ ξένη πάσης μορφῆς καὶ σχήματος, τὴν ὁποίαν παρέλαβεν ὁ τεχνίτης (δηλα-

(3) Καὶ ἡ σύγχρονος ἐπιστήμη τῆς Γεωλογίας μᾶς λέγει ὅτι ἡ Γῆ, ὀλίγον μετὰ τὴν δημιουργίαν της, ἐκαλύπτετο ὁλόκληρος ἀπὸ ὕδατα καὶ ἦτο μία ὑδατίνη σφαῖρα. Τὸ δὲ φῶς δὲν ἔφθανε μέχρις αὐτῆς, διότι ἠμποδίζετο ἀπὸ τὰ πυκνὰ στρώματα τῆς ἀτμοσφαίρας, ὅπως τοιοῦτόν τι συμβαίνει καὶ σήμερον εἰς μερικοὺς πλανήτας. Πιστοποιεῖται τοιουτοτρόπως ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης τόσον ἡ ἀλήθεια τῆς 'Αγίας Γραφῆς, ὅσον καὶ αἱ ἐξηγήσεις τὰς ὁποίας δίδει ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ Μέγας Βασίλειος.

δὴ ὁ Θεός) καὶ διὰ τῆς σοφίας του τὴν διεμόρφωσε καὶ τὴν ἐτακτοποίησε, καὶ τοιουτοτρόπως δι' αὐτῆς ἔδωκεν οὐσίαν καὶ ὕπαρξιν εἰς ὅσα βλέπομεν.

Ἐὰν ὅμως ἡ ὕλη εἶναι ἀγέννητος(4), κατὰ πρῶτον μὲν λαμβάνει τὴν αὐτὴν τιμὴν μὲ τὸν Θεόν, διότι ἀποδίδεται εἰς αὐτὴν ἡ αὐτὴ ἀρχαιότης. Ἀλλὰ ποία δύναται νὰ ὑπάρξῃ μεγαλυτέρα ἀσέβεια, ὅταν τὴν ἄνευ ποιότητος ὕλην, τὴν ἄνευ μορφῆς, τὴν χειροτέραν ἀσχημίαν, τὸ ἄνευ τύπου καὶ σχήματος αἶσχος—χρησιμοποιῶ τοὺς λόγους αὐτῶν τῶν ἰδίων—ἀξιώνουν τῆς αὐτῆς τιμῆς ποὺ ἀνήκει εἰς τὸν πάνσοφον καὶ παντοδύναμον καὶ πάγκαλον Δημιουργὸν καὶ κτίστην τῶν ὅλων; Ἔπειτα, ἐὰν μὲν ἡ ὕλη εἶναι τόσον πολλή, ὥστε νὰ δέχεται καὶ νὰ χωρῇ ὅλην τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, τότε εἰς τὴν ἀνεξιχνίαστον τοῦ Θεοῦ δύναμιν ἀντιπαραβάλλουν, τρόπον τινά, τὴν ὑπόστασιν τῆς ὕλης, διὰ νὰ ἴδουν κατὰ πόσον ἐπαρκεῖ ἡ ὅλη τοῦ Θεοῦ σοφία νὰ μετρηθῇ μὲ τὴν ποσότητα τῆς ὕλης. Ἐὰν δὲ ἡ ὕλη εἶναι ὀλιγωτέρα ἀπὸ τὴν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ, καὶ πάλιν ὁ ἰσχυρισμός των εἰς ἀτοπωτέραν βλασφημίαν θὰ καταλήξῃ, διότι θὰ παραδέχωνται, ὅτι ὁ Θεὸς δι' ἔλλειψιν ὕλης παραμένει ἄπρακτος καὶ μὴ δυνάμενος νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὰ ἔργα Του. Ἀλλὰ τοὺς ἠπάτησεν ἡ πτωχεία τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἐπειδὴ δηλαδὴ συμβαίνει ὥστε ἑκάστη ἀνθρωπίνη τέχνη νὰ ἀσχολῆται ἀποκλειστικῶς μὲ μίαν οἱανδήποτε ὕλην, ὅπως λόγου χάριν ἡ σιδηρουργικὴ μὲ τὸν σίδηρον, ἡ δὲ ξυλουργικὴ μὲ τὰ ξύλα· καὶ ἐπειδὴ εἰς τὰς

(4) Καὶ οἱ νεώτεροι ὑλισταὶ παραδέχονται ὡς ἐπιστημονικὴν δῆθεν ἀλήθειαν τὸ ὅτι ἡ ὕλη εἶναι ἄναρχος καὶ ἄπειρος (δηλαδὴ τῆς ἀποδίδουν ἰδιότητας αἵτινες ἀνήκουν μόνον εἰς τὸν Θεόν), ἐνῶ τὰ πορίσματα τῆς Φυσικῆς καὶ τῆς Ἀστρονομίας μᾶς λέγουν, ὅτι ἡ ὕλη φθείρεται καὶ καταστρέφεται καὶ συνεπῶς καταρρίπτεται τὸ ἀξίωμα τῆς ἀφθαρσίας τῆς ὕλης, ἐπὶ τοῦ ὁποίου τόσας ἐλπίδας ἐστήριξαν οἱ ὑλισταί. Προσέτι δὲ παραδέχονται οἱ σημερινοὶ μεγάλοι ἀστρονόμοι, ὅτι ὁ ὑλικὸς κόσμος εἶναι πεπερασμένος καὶ ὄχι ἄπειρος καὶ ὅτι τείνει εἰς τελικὴν καταστροφὴν καὶ ἐκμηδένισιν. Κατὰ τὸν καθηγητὴν Π. Τρεμπέλαν «τὰ προπύργια τοῦ ὑλισμοῦ καταπίπτουν ὁριστικῶς. Τὰ ὑλικὰ ἄτομα καὶ αἱ ἐν αὐτοῖς ἐγκείμεναι δυνάμεις δὲν εἶναι ἄφθαρτοι καὶ αἰώνιοι. Αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἀπέδειξαν τρανῶς ὅτι τὰ ὑλικὰ ἄτομα ἀποσυντίθενται εἰς ἐνέργειαν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐνέργεια πάλιν καταπίπτει, ὑποβαθμίζεται καὶ ἀχρηστεύεται. Οὕτως ἡ βάσις τοῦ ὑλισμοῦ, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ὕλη καὶ ἡ δύναμις εἶναι αἰώνια, ἄφθαρτα καὶ ἀνώλεθρα, ἀνετράπη» (Ἀπολογητικαὶ Μελέται τόμος Α' σελ. 160).

τέχνας αὐτὰς ἄλλο μὲν εἶναι τὸ πρὸς κατεργασίαν ὑποκείμενον αὐτῶν (π. χ. ὁ σίδηρος, τὸ ξύλον κλπ.), ἄλλο δὲ ἡ μορφὴ καὶ ἄλλο τὸ ἀντικείμενον ποὺ κατασκευάζουν· καὶ ἐπειδὴ ἡ μὲν ὕλη παραλαμβάνεται ἔξωθεν, ἡ δὲ μορφὴ ἐφαρμόζεται ὑπὸ τῆς τέχνης, ἀποτέλεσμα δὲ τούτων εἶναι τὸ πρᾶγμα ποὺ ἀποτελεῖται ἐξ ἀμφοτέρων, ἐκ τῆς ὕλης καὶ ἐκ τῆς μορφῆς, διὰ τοῦτο νομίζουν ὅτι τὸ αὐτὸ ἔγινε καὶ κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν τοῦ κόσμου. Ὅτι δηλαδὴ τὸ μὲν σχῆμα τοῦ κόσμου ἐδόθη ὑπὸ τῆς σοφίας τοῦ ποιητοῦ τῶν ὅλων, ἡ δὲ ὕλη ἔξωθεν ὑπεβλήθη εἰς τὸν κτίστην καὶ ὅτι ἑπομένως ὁ κόσμος εἶναι σύνθετος, τὸ μὲν ὑποκείμενον καὶ τὴν οὐσίαν (δηλαδὴ τὴν ὕλην) ἔχων ἐξ ἄλλης ἀρχῆς, τὸ δὲ σχῆμα καὶ τὴν μορφὴν προσλαβὼν ἀπὸ τὸν Θεόν. Ἕνεκα δὲ τούτου ἀρνοῦνται μὲν ὅτι ὁ μέγας Θεὸς εἶναι ὁ αἴτιος τῆς δημιουργίας τῶν ὄντων, νομίζουν δὲ ὅτι ἔλαβεν ἁπλῶς μέρος καὶ συνεπλήρωσεν ἔρανόν τινα, καὶ ὅτι ἀφ' ἑαυτοῦ ὀλίγον συνεισέφερε εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν ὄντων. Καὶ τοῦτο διότι δὲν ἠδυνήθησαν, ἕνεκα τῶν εὐτελῶν σκέψεών των, νὰ ἀτενίσουν καὶ ἴδουν πρὸς τὸ ὕψος τῆς ἀληθείας.

Διότι μεταξὺ ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων αἱ τέχναι ἐφευρέθησαν ὕστερον ἀπὸ τὰς ὕλας καὶ εἰσήχθησαν διὰ τὰς ἀναγκαίας χρείας τοῦ βίου. Δηλαδὴ τὸ μὲν μαλλίον προϋπῆρχεν, ἡ δὲ ὑφαντικὴ τέχνη ἐφευρέθη κατόπιν, ἵνα ἀναπληρώνῃ ἀφ' ἑαυτῆς τὴν φυσικὴν ἔλλειψιν. Ἐπίσης καὶ τὸ ξύλον ὑπῆρχε, τὸ παρέλαβε δὲ ἡ ξυλουργικὴ τέχνη, ἡ ὁποία διαμορφώνουσα αὐτὸ ἀναλόγως πρὸς τὴν παρουσιαζομένην ἑκάστοτε ἀνάγκην, μᾶς ὑπέδειξε τὴν χρησιμότητα τῶν ξύλων. Τοιουτοτρόπως παρέχει εἰς μὲν τοὺς ναύτας τὴν κώπην, εἰς δὲ τοὺς γεωργοὺς τὸ φτυάρι καὶ εἰς τοὺς στρατιώτας τὸ δόρυ. Ὁ Θεὸς ὅμως, προτοῦ ἀκόμη γίνῃ τι, ἐξ ὅσων τώρα βλέπομεν, ἔχων κατὰ νοῦν καὶ ἀποφασίσας νὰ δημιουργήσῃ τὰ μὴ ὄντα, συγχρόνως εἶχεν εἰς τὸν νοῦν Του ὁποῖός τις ἔπρεπε νὰ εἶναι ὁ κόσμος, καὶ σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιον τοῦτο ἐδημιούργησε τὴν κατάλληλον ὕλην. Καὶ εἰς μὲν τὸν οὐρανὸν καθώρισε τὴν εἰς αὐτὸν ἁρμόζουσαν φύσιν· εἰς δὲ τὴν μορφὴν τῆς γῆς ἔδωκε τὴν κατάλληλον καὶ ἁρμόζουσαν δι' αὐτὴν οὐσίαν. Τὸ πῦρ δὲ καὶ τὸ ὕδωρ καὶ τὸν ἀέρα τὰ διεμόρφωσεν ὅπως ἤθελε καὶ τὰ ἔφερεν εἰς τὴν ὕπαρξιν ὅπως ἡ χρησιμότης ἑκάστου τῶν δημιουργουμένων ἀπῄτει. Ὅλον δὲ τὸν κόσμον, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀνομοιομερής, τὸν συνέδεσεν εἰς μίαν

κοινωνίαν καὶ ἁρμονίαν διά τινος ἀδιαρρήκτου δεσμοῦ φιλίας· εἰς τρόπον ὥστε καὶ ἐκεῖνα, ποὺ ἀπέχουν τοπικῶς πάρα πολὺ ἀλλήλων, νὰ φαίνωνται ἡνωμένα διὰ τῆς μεταξύ των συμπαθείας. Ἄς παύσουν λοιπὸν τὰ μυθολογήματα, ὅσοι μετροῦν μὲ τὸ ἀσθενές των λογικὸν τὴν θείαν δύναμιν, τὴν ἀκατάληπτον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν καὶ ὁλοτελῶς ἀνέκφραστον ἀπὸ γλῶσσαν ἀνθρώπου.

«Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν». Δὲν ἐδημιούργησε τὸ ἥμισυ τοῦ ἑνὸς καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ ἄλλου, ἀλλ' ἐδημιούργησεν ὅλον τὸν οὐρανὸν καὶ ὅλην τὴν γῆν, δηλαδὴ τὴν οὐσίαν (ἐκ τῆς ὁποίας ἀποτελοῦνται) συνηνωμένην μὲ τὴν μορφήν (ὑπὸ τὴν ὁποίαν εὑρίσκονται). Διότι δὲν εἶναι ἁπλοῦς ἐφευρέτης σχημάτων καὶ μορφῶν, ἀλλὰ δημιουργὸς αὐτῆς ταύτης τῆς φύσεως τῶν ὄντων. Διότι, ἄλλως, ἄς μᾶς εἴπουν, κατὰ τίνα τρόπον συνηνώθησαν πρὸς ἀλλήλας ἡ ἐνεργητικὴ δύναμις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ παθητικὴ φύσις τῆς ὕλης· ἡ μὲν ὕλη παρέχουσα τὸ ὑποκείμενον (δηλαδὴ ἑαυτήν) χωρὶς μορφήν, ὁ δὲ Θεὸς κατέχων τὴν ἐπιστήμην νὰ δίδῃ σχήματα ἄνευ τῆς ὕλης, ὥστε τὴν ἔλλειψιν τοῦ ἑνὸς νὰ συμπληρώνῃ τὸ ἄλλο· δηλαδὴ ὁ μὲν δημιουργὸς νὰ ἔχῃ τὸ μέσον διὰ νὰ ἐπιδείξῃ τὴν τέχνην του, ἡ δὲ ὕλη νὰ ἀποβάλῃ τὴν ἀμορφίαν καὶ ἀποκτήσῃ μορφήν; Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἀρκετὰ ὅσα εἴπομεν. Ἄς ἐπανέλθωμεν δὲ εἰς ἐκεῖνο ποὺ ἐλέγομεν εἰς τὴν ἀρχήν.

Καὶ ἄλλαι ἐπεξηγήσεις ἐπὶ τοῦ «ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος».

4. «Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος». Ὅταν εἶπεν, «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν», παρέλειψε νὰ ἀναφέρῃ πολλά, τὸ ὕδωρ, τὸν ἀέρα, τὸ πῦρ καὶ τὰ ἐκ τούτων προερχόμενα. Ταῦτα ὅμως ὅλα, ὡς συμπληρωματικὰ τοῦ κόσμου, εἶναι φανερόν, ὅτι ἐδημιουργήθησαν μαζῇ μὲ τὸ σύμπαν. Τὰ παρέλειψε δὲ ἡ ἐξιστοροῦσα τὴν δημιουργίαν Γραφή, διὰ νὰ ἐξασκῇ τὸν νοῦν μας πρὸς ἐπιμέλειαν, ἐκ τῶν ὀλίγων ἀφορμῶν παρέχουσα ἔδαφος νὰ σκεπτώμεθα ἔπειτα καὶ διὰ τὰ ὑπόλοιπα. Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν λέγεται ὅτι ἐποίησεν ὁ Θεὸς καὶ τὸ ὕδωρ, λέγεται ὅμως ὅτι ἡ γῆ ἦτο ἀόρατος, πρόσεξε σὺ μόνος σου διὰ νὰ ἴδῃς μὲ ποῖον παραπέτασμα ἐσκεπάζετο

ἡ γῆ καὶ δὲν ἐφαίνετο. Οὔτε λοιπὸν τὸ πῦρ ἦτο δυνατὸν νὰ τὴν σκεπάζῃ· διότι τοῦτο εἶναι φωτιστικὸν μᾶλλον παρὰ σκοτεινὸν καὶ καθιστᾷ φανερὰ τὰ σώματα, εἰς τὰ ὁποῖα θὰ προσπέσῃ. Ἀλλ' οὐδὲ ὁ ἀὴρ ἀπέκρυπτε τότε τὴν γῆν. Διότι ἡ φύσις τοῦ ἀέρος εἶναι ἀραιὰ καὶ διαφανής, δεχομένη ὅλας τὰς μορφὰς τῶν ὁρατῶν σωμάτων καὶ παρουσιάζουσα αὐτὰς εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν βλεπόντων. Μένει λοιπὸν νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι ὕδωρ ἦτο συνηθροισμένον ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, ἐπειδὴ ἀκόμη δὲν εἶχεν χωρισθῆ καὶ συναθροισθῆ εἰς τὴν ἰδικήν του θέσιν. Ἕνεκα δὲ τούτου ἡ γῆ ἦτο ὄχι μόνον ἀόρατος ἀλλὰ καὶ ἀκατασκεύαστος. Διότι καὶ τώρα ἀκόμη, ὅπου ὑπάρχει ἀφθονία νεροῦ, ἐμποδίζει τὴν καρποφορίαν τῆς γῆς. Ἡ αὐτὴ λοιπὸν αἰτία ἠμπόδιζε καὶ νὰ μὴ φαίνεται ἡ γῆ καὶ νὰ εἶναι ἀκατασκεύαστος· ἐφ' ὅσον βεβαίως κατασκευὴ τῆς γῆς εἶναι ὁ ἁρμόζων εἰς αὐτὴν καὶ φυσικὸς στολισμός, δηλαδὴ εἰς μὲν τὰς κοιλάδας σπαρτὰ ποὺ κυματίζουν, λειβάδια χλοερὰ καὶ γεμᾶτα ἀπὸ διάφορα ἄνθη, φάραγγες καταπράσινοι καὶ αἱ κορυφαὶ τῶν βουνῶν κατάσκιοι ἀπὸ τὰ δάση. Ἀλλ' ἀπὸ αὐτὰ δὲν εἶχεν ἀκόμη ἡ γῆ τίποτε. Διότι ἐγκυμονοῦσε μὲν τὴν γένεσιν πάντων, ἕνεκα τῆς δυνάμεως ποὺ ἐναπέθεσεν ἐντὸς αὐτῆς ὁ δημιουργός, περιέμενεν ὅμως τὸν πρέποντα χρόνον, ἵνα διὰ τῆς θείας διαταγῆς φέρῃ εἰς φῶς τὰ κυοφορούμενα.

Ἡ διαστροφὴ τῶν λόγων τῆς Ἁγίας Γραφῆς αἰτία πολλῶν αἱρέσεων.

5. Ἀλλὰ λέγει «καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου». Οἱ λόγοι οὗτοι τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἔδωκαν εἰς τοὺς φιλοσοφοῦντας ἄλλας πάλιν ἀφορμὰς μύθων καὶ νέας εὐκαιρίας, διὰ νὰ πλάσῃ ἡ φαντασία των ἀσεβέστερα παραμύθια, διαστρέφουσα τὰ θεῖα λόγια σύμφωνα μὲ τὰς ἰδικάς των ὑπονοίας. Διότι δὲν ἐξηγοῦν τὸ σκότος, ὅπως φυσικὰ εἶναι, ἀέρας δηλαδὴ ἀφώτιστος, ἢ τόπος σκιαζόμενος ἕνεκα τῆς μεσολαβήσεως ἄλλου τινὸς σώματος, ἢ γενικῶς τόπος, δι' οἱανδήποτε αἰτίαν ἐστερημένος φωτός, ἀλλὰ τὸ θεωροῦν ὡς δύναμιν κακήν, ἢ μᾶλλον ὡς αὐτὸ τὸ κακόν, ὑπάρχον ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀντίθετον καὶ ἐναντίον εἰς τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ. Διότι, λέγουν, ἐὰν ὁ Θεὸς εἶναι φῶς (Α' Ἰωάν. α' 5), κατὰ λογικὴν ἀκολουθίαν ἡ ἀντιστρατευομένη πρὸς

αὐτὸ δύναμις θὰ εἶναι σκότος. Σκότος, τὸ ὁποῖον δὲν ἔλαβε τὴν ὕπαρξιν παρ' ἄλλου τινός, ἀλλὰ κακὸν αὐτογέννητον. Σκότος πολέμιον πρὸς τὰς ψυχάς, αἴτιον τοῦ θανάτου, ἐναντίωσις τῆς ἀρετῆς. Ἐξαπατῶνται δὲ νομίζοντες ὅτι αὐτοὶ οἱ λόγοι τοῦ προφήτου Μωϋσέως μαρτυροῦν, ὅτι τὸ σκότος ὑπάρχει καὶ δὲν ἐδημιουργήθη παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ πόσαι πονηραὶ καὶ ἀντίθεοι δοξασίαι καὶ διδασκαλίαι ἐπλάσθησαν, μαζῆ μὲ τὴν ἀπάτην ταύτην! Ποῖοι λύκοι βαρεῖς (Πράξ. κ΄ 29), ποὺ κατακομματιάζουν τὸ ποίμνιον τοῦ Θεοῦ, δὲν ἐκυριάρχησαν ἐπὶ τῶν ψυχῶν, ἀπὸ τῆς μικρᾶς αὐτῆς φωνῆς λαβόντες τὴν ἀφορμήν; Οὐχὶ οἱ Μαρκίωνες καὶ οἱ Οὐαλεντῖνοι; οὐχὶ ἡ βδελυκτὴ αἵρεσις τῶν Μανιχαίων; (5). Ταύτην ἐὰν κανεὶς ὀνομάσῃ γάγγραιναν τῶν Ἐκκλησιῶν, δὲν θὰ σφάλῃ.

Διατί, ἄνθρωπε, τρέχεις μακρὰν τῆς ἀληθείας, καὶ ἐφευρίσκεις ἀφορμὰς διὰ τὴν ἀπώλειάν σου; Ὁ λόγος εἶναι ἁπλοῦς καὶ ἀντιληπτὸς ἀπὸ ὅλους. Ἡ γῆ, λέγει, ἦτο ἀόρατος. Διὰ ποίαν αἰτίαν; Διότι ἐπ' αὐτῆς ὑπῆρχεν ἡ ἄβυσσος. Τί δὲ εἶναι ἡ ἄβυσσος; Εἶναι ὕδωρ πολύ, τοῦ ὁποίου τὸν πυθμένα εἶναι δύσκολον νὰ φθάσῃ τις. Ἀλλὰ γνωρίζομεν, ὅτι πολλὰ σώματα φαίνονται πολλάκις καὶ διὰ μέσου ὀλίγου καὶ διαυγοῦς ὕδατος. Πῶς λοιπὸν οὐδὲν μέρος τῆς γῆς ἐφαίνετο διὰ μέσου τῶν ὑδάτων; Διότι ὁ ἀήρ, ποὺ ἦτο διακεχυμένος ὑπεράνω τῶν ὑδάτων, ἦτο ἀκόμη ἀλαμπὴς καὶ σκοτεινός. Ἡ μὲν ἀκτὶς τοῦ ἡλίου, διασχίζουσα τὰ ὕδατα, δεικνύει πολλάκις τὰ πετραδάκια ποὺ ὑπάρχουν εἰς τὸν βυθόν· εἰς καιρὸν ὅμως βαθείας νυκτὸς κατ' οὐδένα τρόπον εἶναι δυνατὸν νὰ διακρίνῃ τις τὰ ὑπὸ τὸ ὕδωρ. Ὥστε τὰ λόγια ποὺ προσέθεσε μετὰ τὸ λεχθὲν ὅτι ἡ γῆ ἦτο ἀόρατος, δικαιολογοῦν διατί ἡ γῆ ἦτο ἀόρατος, διότι καὶ ἄβυσσος ἦτο ἐπ' αὐτῆς, καὶ αὕτη σκοτεινή.

---

(5) Αἱ αἱρέσεις αὗται, αἱ ὁποῖαι ἀνεφάνησαν εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν, εἶχον κοινὸν γνώρισμα ὅτι παρεδέχοντο τὴν διαρχίαν, δηλαδὴ δύο αἰώνια βασίλεια, ἐξ ὧν τὸ ἓν εἶναι βασίλειον τοῦ Θεοῦ ἢ τοῦ φωτός, καὶ τὸ ἄλλο βασίλειον τοῦ σκότους ἢ τοῦ κακοῦ ἢ τοῦ Σατανᾶ, καὶ ὅτι ταῦτα εὑρίσκονται εἰς διαρκῆ ἐναντίον ἀλλήλων πόλεμον. Παρεδέχοντο ἀκόμη ὅτι ὁ κόσμος ἀπετελέσθη ἐκ τῆς ἀναμίξεως τῶν καλῶν καὶ τῶν κακῶν στοιχείων καὶ ὅτι καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον ὑπάρχει ἡ διαμάχη τῆς ἀγαθῆς πρὸς τὴν κακὴν ψυχήν.

Συλλογισμοὶ ἀναιρετικοὶ τῆς διαρχίας.

6. Οὔτε λοιπὸν ἡ ἄβυσσος εἶναι πλῆθος ἐχθρικῶν δυνάμεων, ὅπως ἐφαντάσθησαν μερικοί· οὔτε τὸ σκότος εἶναι ἀρχική τις καὶ πονηρὰ δύναμις, ἡ ὁποία ἀντιστρατεύεται εἰς τὸ ἀγαθόν. Διότι δύο πράγματα ἴσα μεταξύ των καὶ ἀντίθετα ἐξάπαντος θὰ εἶναι καταστρεπτικὰ ἀλλήλων καὶ διαρκῶς θὰ παρενοχλοῦνται, εὑρισκόμενα εἰς ἀκατάπαυστον πρὸς ἄλληλα πόλεμον. Καὶ ἂν τὸ ἓν ἐκ τῶν ἀντιτιθεμένων (σωμάτων) ἔχῃ μεγαλυτέραν δύναμιν, ἐξάπαντος θὰ καταστρέψῃ ἐκεῖνο, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐκυριάρχησεν. Ὥστε, ἐὰν μὲν λέγουν ὅτι ἡ ἐναντιότης τοῦ κακοῦ πρὸς τὸ ἀγαθὸν εἶναι ἰσοδύναμος, εἰσάγουν ἀκατάπαυστον πόλεμον καὶ συνεχῆ τὴν καταστροφήν, διότι ἄλλοτε μὲν κυριαρχοῦν ἐν μέρει, ἄλλοτε δὲ ὑποτάσσονται. Ἐὰν δὲ τὸ ἀγαθὸν ὑπερέχῃ κατὰ τὴν δύναμιν, τότε διὰ ποίαν αἰτίαν τὸ κακὸν δὲν ἐξαφανίζεται τελείως; Ἐὰν δὲ συμβαίνῃ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δὲν ἐπιτρέπεται κἂν νὰ εἴπω (δηλαδὴ ἐὰν ὑπερισχύῃ τὸ κακόν), ἀπορῶ πῶς δὲν ἀποστρέφονται τὸν ἑαυτόν των, διότι εἰς τοιαύτας ἀθεμίτους βλασφημίας παρασύρονται. Ὄχι δὲ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ λέγῃ τις ὅτι τὸ κακὸν ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, οὐδὲ καὶ τοῦτο εἶναι εὐσεβές, διότι οὐδὲν ἐκ τῶν ἐναντίων γίνεται παρὰ τοῦ ἐναντίου. Οὔτε δηλαδὴ ἡ ζωὴ γεννᾷ τὸν θάνατον, οὔτε τὸ σκότος εἶναι ἡ αἰτία τοῦ φωτός, οὔτε ἡ ἀσθένεια δημιουργεῖ τὴν ὑγείαν· ἀλλ' εἰς μὲν τὰς μεταβολὰς τῶν ψυχικῶν μας διαθέσεων αἱ μεταβολαὶ γίνονται ἐκ τῶν ἀντιθέτων εἰς τὰ ἀντίθετα (π. χ. ἐκ τῆς χαρᾶς εἰς τὴν λύπην)· εἰς δὲ τὰς γεννήσεις, ὄχι ἐκ τῶν ἀντιθέτων, ἀλλ' ἐκ τῶν ὁμογενῶν προέρχεται ἕκαστον τῶν γινομένων (π. χ. ὁ ἄνθρωπος γεννᾶται ἐξ ἄλλου ἀνθρώπου, τὸ πρόβατον ἐξ ἄλλου προβάτου κλπ.). Ἐὰν λοιπόν, λέγουν, τὸ κακὸν δὲν εἶναι οὔτε ἀγέννητον οὔτε παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐδημιουργήθη, ἀπὸ ποῦ ἔχει τὴν ὕπαρξιν; Διότι περὶ τοῦ ὅτι ὑπάρχουν τὰ κακά, δὲν εἰμπορεῖ κανεὶς ἐκ τῶν ζώντων νὰ ἔχῃ ἀντίρρησιν. Τί λοιπὸν θὰ ἀπαντήσωμεν; Θὰ ἀπαντήσωμεν, ὅτι τὸ κακὸν δὲν εἶναι οὐσία ζῶσα καὶ ἔμψυχος, ἀλλ' εἶναι διάθεσις τῆς ψυχῆς ἐναντία πρὸς τὴν ἀρετήν, ἡ ὁποία διάθεσις ἀναπτύσσεται εἰς τοὺς ῥαθύμους, διότι ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὸ καλόν.

Αἰτία τοῦ ἠθικοῦ κακοῦ (τῆς ἁμαρτίας) εἶναι ἡ θέλησις τοῦ ἀνθρώπου.

7. Μὴ λοιπὸν ἐξετάζῃς ἔξωθεν τὸ κακόν, μηδὲ νὰ φαντάζεσαι ὅτι ὑπάρχει κάποια ἀρχικὴ πονηρὰ φύσις· ἀλλὰ καθένας ἐξ ἡμῶν πρέπει νὰ ἀναγνωρίζῃ τὸν ἑαυτόν του ὡς ἀρχηγὸν τῆς κακίας ποὺ ὑπάρχει μέσα του. Διότι πάντοτε τὰ ὅσα συμβαίνουν, ἄλλα μὲν γίνονται εἰς ἡμᾶς φυσικῶς, ὅπως παραδείγματος χάριν τὸ γῆρας καὶ αἱ ἀσθένειαι· ἄλλα δὲ ἀπροσδοκήτως, ὅπως αἱ ἄνευ λόγου περιπτώσεις ποὺ συμβαίνουν ἀπὸ διαφόρους ἀφορμάς, πολλάκις μὲν δυσαρέστους, ἄλλοτε δὲ καὶ εὐχαρίστους· ὅπως λόγου χάριν ἡ ἀνεύρεσις θησαυροῦ ὑπ' ἐκείνου, ὁ ὁποῖος ἀνοίγει πηγάδι, ἢ τὸ συνάντημα λυσσασμένου σκύλου ἀπὸ ἄνθρωπον ποὺ πηγαίνει εἰς τὴν ἀγοράν. Ἄλλα δὲ ἐξ ὅσων συμβαίνουν ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἡμᾶς, ὅπως τὸ νὰ κυριαρχῶμεν ἐπὶ τῶν ἐπιθυμιῶν μας ἢ τὸ νὰ μὴ περιορίζωμεν τὰς ἡδονάς· τὸ νὰ συγκρατῶμεν τὴν ὀργὴν ἢ νὰ χειροδικῶμεν κατ' ἐκείνου ποὺ μᾶς ἐξηρέθισε· νὰ λέγωμεν τὴν ἀλήθειαν ἢ νὰ ψευδώμεθα· νὰ εἴμεθα σεμνοὶ κατὰ τὸ ἦθος, ταπεινοὶ καὶ μετριόφρονες ἢ ὑπερήφανοι καὶ ἀλαζονικῶς ὑπερυψούμενοι. Δι' ἐκεῖνα λοιπὸν ποὺ εἶσαι σὺ κύριος, μὴ ἀναζητήσῃς τὰς αἰτίας εἰς ἄλλο τι, ἀλλὰ μάθε ὅτι τὸ κυρίως κακὸν ἔλαβε τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τὰς προαιρετικάς σου ἁμαρτίας καὶ πτώσεις. Διότι ἐὰν τὸ κακὸν ἐγίνετο παρὰ τὴν θέλησίν μας καὶ δὲν ἐξηρτᾶτο ἀπὸ ἡμᾶς, δὲν θὰ ἐπεκρέματο εἰς τοὺς ἀδικοῦντας τόσος φόβος τιμωρίας ἐκ τῶν νόμων, οὔτε θὰ ἦσαν ἀπαραίτητοι αἱ ὑπὸ τῶν δικαστηρίων ἐπιβαλλόμεναι ποιναί, αἱ ὁποῖαι ἀποδίδουν εἰς τοὺς κακούργους ἐκεῖνο ποὺ τοὺς ἀξίζει. Ταῦτα δὲ λέγονται περὶ τοῦ κυρίως κακοῦ. Ἡ δὲ ἀσθένεια καὶ ἡ πτωχεία καὶ ἡ στέρησις δόξης καὶ ὁ θάνατος, καὶ ὅσα προκαλοῦν λύπην εἰς τοὺς ἀνθρώπους, δὲν εἶναι ἄξιον οὐδὲ κἂν νὰ συγκαταριθμοῦνται εἰς τὴν τάξιν τῶν κακῶν, διότι ἡμεῖς οἱ Χριστιανοὶ οὐδὲ τὰ ἀντίθετα τούτων συγκαταλέγομεν μεταξὺ τῶν μεγίστων ἀγαθῶν. Ἐκ τῶν λυπηρῶν δὲ τούτων ἄλλα μὲν εἶναι φυσικά, ἄλλα δὲ φαίνεται ὅτι πολλοὶ τὰ συνήντησαν εἰς τὸν βίον των πρὸς τὸ συμφέρον των. Παύοντες λοιπὸν πρὸς τὸ παρὸν πᾶσαν μεταφορικὴν καὶ ἀλληγορικὴν ἑρμηνείαν τοῦ σκότους, ἂς παραδεχθῶμεν ἁπλῶς καὶ ἄνευ περιεργείας τὴν ἔννοιαν τοῦ σκότους, ἀκολουθοῦντες τὸ νόημα τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

Τὸ σκότος εἶναι στέρησις τοῦ φωτός.

8. Ἀλλὰ τὸ λογικὸν ζητεῖ νὰ ἀνεύρῃ, ἐὰν τὸ σκότος κατεσκευάσθη συγχρόνως μὲ τὸν κόσμον, καὶ ἐὰν εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ φωτός, καὶ διατί τὸ χειρότερον νὰ εἶναι καὶ ἀρχαιότερον; Λέγομεν λοιπὸν ὅτι καὶ τοῦτο τὸ σκότος δὲν ὑφίσταται κατ' οὐσίαν καὶ πραγματικῶς, ἀλλ' ὅτι εἶναι μία κατάστασις ποὺ συμβαίνει εἰς τὸν ἀέρα, ὅταν οὗτος στερηθῇ τοῦ φωτός. Ἀλλ' ἀπὸ ποῖον φῶς ἐστερήθη αἰφνιδίως ἡ γῆ, ὥστε τὸ σκότος νὰ εἶναι ἐπάνω τοῦ ὕδατος; Σκεπτόμεθα λοιπὸν ὅτι, ἐὰν ὑπῆρχε τι πρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ αἰσθητοῦ καὶ φθαρτοῦ τούτου κόσμου, τοῦτο ἀναμφιβόλως θὰ εὑρίσκετο εἰς τὸ φῶς. Διότι οὔτε τὰ ἀγγελικὰ τάγματα, οὔτε ὅλαι αἱ ἐπουράνιαι στρατιαί, οὔτε γενικῶς ὅσαι ὠνομασμέναι ἢ ἀνώνυμοι λογικαὶ φύσεις καὶ λειτουργικὰ πνεύματα ὑπάρχουν, διῆγον ἐν σκότει, ἀλλ' ἡ ἁρμόζουσα δι' αὐτὰς κατάστασις ἦτο νὰ εὑρίσκωνται εἰς τὸ φῶς καὶ εἰς πᾶσαν πνευματικὴν εὐφροσύνην. Καὶ εἰς ταῦτα οὐδεὶς θὰ ἔχῃ ἀντίρρησιν, πολὺ δὲ περισσότερον ἐκεῖνος, ὅστις περιμένει νὰ κληρονομήσῃ τὸ ὑπερουράνιον φῶς, τὸ ὁποῖον ἔχει ὑποσχεθῆ ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀγαθοὺς καὶ περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Σολομῶν λέγει: «Φῶς δικαίοις διὰ παντός» (Παροιμ. ιγ΄ 9), καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος: «Εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρί, τῷ ἱκανώσαντι ἡμᾶς εἰς τὴν μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων ἐν τῷ φωτί» (Κολ. α΄ 12). Διότι ἐὰν οἱ καταδικαζόμενοι στέλλωνται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, εἶναι φανερὸν ὅτι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἔπραξαν ἄξια ἐπαίνου, θὰ ἀναπαύωνται εἰς τὸ ὑπερκόσμιον φῶς. Ἀφοῦ λοιπὸν ἐδημιουργήθη διὰ τοῦ προστάγματος τοῦ Θεοῦ ὁ οὐρανὸς αἰφνιδίως ἐκταθείς, ἐπειδὴ εἶχε σῶμα συνεχὲς καὶ ἱκανὸν νὰ διαχωρίζῃ ἀπὸ τὰ ἔξω τὰ ἐντὸς αὐτοῦ εὑρισκόμενα οὐράνια σώματα, κατ' ἀνάγκην κατέστησε σκοτεινὸν τὸν ἐντὸς αὐτοῦ χῶρον διὰ τὰ ἐντὸς τῆς περιφερείας του περιληφθέντα σώματα, διακόψας τὸ ἔξωθεν ἐρχόμενον φῶς. Διότι τρία τινὰ ἀπαιτεῖται νὰ συντρέχουν διὰ νὰ σχηματισθῇ ἡ σκιά· τὸ φῶς, τὸ σῶμα καὶ ὁ σκοτεινὸς τόπος. Τὸ ἐν τῷ κόσμῳ λοιπὸν σκότος παρήχθη ὑπὸ τῆς σκιᾶς τοῦ οὐρανοῦ. Αὐτὸ δὲ ποὺ λέγω, ἐννόησέ το ἀπὸ τὸ ἑξῆς παραστατικὸν παράδειγμα. Ὑπόθεσε, ὅτι ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ ἔχεις στήσει μίαν σκηνὴν ἀπὸ πυκνὸν καὶ στερεὸν ὕφασμα καὶ ὅτι εἶσαι κλεισμένος μέσα εἰς τὸ σκότος αὐτό, τὸ ὁποῖον

σὺ ἐπενόησες. Τοιοῦτο λοιπὸν σκότος ὑπόθεσε καὶ ἐκεῖνο ὄχι ὡς ὑπάρχον ἐκ τῶν προτέρων, ἀλλ' ὡς ἐπακολουθῆσαν ἐξ ἄλλων αἰτίων. Αὐτὸ δὲ τὸ σκότος λέγεται ὅτι ἦτο ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, ἐπειδὴ τὰ τελευταῖα ἄκρα τοῦ ἀέρος εἶναι φυσικὸν νὰ συνάπτωνται μὲ τὰς ἐπιφανείας τῶν σωμάτων. Τότε δέ, μόνον ὕδωρ ἐσκέπαζε πάντα τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Διὰ τοῦτο κατ' ἀνάγκην λέγεται ὅτι τὸ σκότος ὑπῆρχεν ἐπάνω τῆς ἀβύσσου.

Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου.

9. «Καὶ Πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος». Ὅταν λέγῃ πνεῦμα, ἢ ἐννοεῖ τὸν διακεχυμένον ἀέρα, ὁπότε ὁ συγγραφεύς σοῦ ἀπαριθμεῖ τὰ μέρη ἐκ τῶν ὁποίων ἀποτελεῖται ὁ κόσμος, ὅτι δηλαδὴ ὁ Θεὸς ἐδημιούργησεν οὐρανόν, γῆν, ὕδωρ, ἀέρα, καὶ τοῦτον διακεχυμένον καὶ ῥέοντα· ἤ, πνεῦμα Θεοῦ ὀνομάζει τὸ Ἅγιον Πνεῦμα· ἡ ἑρμηνεία δὲ αὕτη εἶναι καὶ ἡ μᾶλλον ἀληθεστέρα καὶ ἀπὸ τοὺς πρὸ ἡμῶν ἔχει ἐγκριθῆ. Διότι ἡ ὀνομασία αὕτη τηρεῖται ἰδιαζόντως καὶ ἀποδίδεται ἐξαιρετικῶς ὑπὸ τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, καὶ οὐδὲν ἄλλο ὀνομάζεται Πνεῦμα Θεοῦ παρὰ μόνον τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ συμπληρωτικὸν τῆς θείας καὶ μακαρίας Τριάδος. Καὶ ὅταν παραδεχθῆς αὐτὴν τὴν σημασίαν, θὰ εὕρῃς ὅτι ἡ ἐξ αὐτῆς ὠφέλεια εἶναι μεγαλυτέρα. Πῶς λοιπὸν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος; Θὰ σοῦ εἴπω ὄχι ἰδικόν μου λόγον, ἀλλὰ ἀνδρός τινος ἐκ Συρίας καταγομένου(6), ὁ ὁποῖος ἦτο τόσον ξένος πρὸς τὴν κατὰ κόσμον σοφίαν, ὅσον πλησιέστερον ἐγνώριζε τὴν ἀληθῆ ἐπιστήμην. Ἔλεγε λοιπόν, ὅτι ἡ συριακὴ γλῶσσα εἶναι περισσότερον παραστατική, καὶ ἐπειδὴ εἶναι συγγενὴς πρὸς τὴν Ἑβραϊκήν, προσεγγίζει περισσότερον εἰς τὸ νόημα τῶν Ἁγίων Γραφῶν. Ἡ ἔννοια λοιπὸν τοῦ ρητοῦ εἶναι τοιαύτη. Λέγει «ἐπεφέρετο», ἀντὶ νὰ εἴπῃ συνέθαλπε καὶ ἐζωογόνει τὴν φύσιν τῶν ὑδάτων, ἀκριβῶς ὅπως καὶ ἡ ὄρνις ὅταν κλωσσᾷ, κάθεται ἐπάνω εἰς τὰ αὐγά της, καὶ ἐμβάλλει δύναμιν τινὰ ζωτικὴν εἰς τὰ ὑποκάτω αὐτῆς θερμαινόμενα. Τοιαύτη τις, λέγει, εἶναι ἡ ἔννοια ἡ σημαινομένη διὰ τῶν λόγων, ὅτι ἐπε-

(6) Ὑπάρχει ἡ γνώμη ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ἁγίου Ἐφραὶμ τοῦ Σύρου.

φέρετο τὸ Πνεῦμα· δηλαδὴ παρεσκεύαζε τὴν φύσιν τοῦ ὕδατος διὰ τὴν παραγωγὴν τῆς ζωῆς. Ὥστε ἐκ τούτων καθίσταται ἀρκούντως φανερὸν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον μερικοὶ μετ' ἐπιμονῆς ζητοῦν ν' ἀποδείξουν, ὅτι δηλαδὴ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα δὲν λείπει ἀπὸ τὴν δημιουργικὴν ἐνέργειαν(7).

Ἡ δημιουργία τοῦ φωτός.

10. «Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς γενηθήτω φῶς». Ὁ πρῶτος λόγος τοῦ Θεοῦ ἐδημιούργησε τὸ φῶς, ἐξηφάνισε τὸ σκότος, διέλυσε τὴν σκυθρωπότητα, ἐχάρισε φαιδρότητα εἰς τὸν κόσμον καὶ διὰ μιᾶς ἔδωκεν εἰς ὅλα ὄψιν χαριτωμένην καὶ εὐχάριστον. Διότι ἐφανερώθη ὁ οὐρανός, ὁ ὁποῖος ἕως τότε ἦτο σκεπασμένος ἀπὸ τὸ σκότος, καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ ὡραιότης παρουσιάσθη τόση, ὅση καὶ ἐκείνη ποὺ βλέπουν τώρα καὶ μαρτυροῦν οἱ ὀφθαλμοί μας. Ἐφωτίζετο δὲ πανταχόθεν ὁ ἀήρ, μᾶλλον δὲ εἶχεν ἐν ἑαυτῷ ἐξ ὁλοκλήρου ἀναμεμιγμένον τὸ φῶς, καὶ μετέδιδε τὰς ἀκτῖνας του ταχέως εἰς ὅλα τὰ ἄκρα του. Πρὸς τὰ ἄνω μὲν ἔφθανε μέχρις αὐτοῦ τοῦ αἰθέρος καὶ τοῦ οὐρανοῦ, κατὰ πλάτος δὲ ἐφώτιζεν εἰς ταχεῖαν ῥοπὴν χρόνου ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου, καὶ τὰ βόρεια καὶ τὰ νότια καὶ τὰ ἀνατολικὰ καὶ τὰ πρὸς δυσμάς. Διότι ἡ φύσις τοῦ ἀέρος εἶναι τόσον λεπτὴ καὶ διαφανής, ὥστε νὰ μὴ χρειάζεται χρονικὸν διάστημα τὸ φῶς, διὰ νὰ διέλθῃ διὰ μέσου αὐτοῦ(8).

(7) Εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην παρίσταται, ὅτι μόνον ὁ Θεὸς Πατὴρ ἐπικοινωνεῖ μετὰ τοῦ ἀνθρώπου καὶ γενικῶς μετὰ τοῦ κόσμου. Εἰς σπουδαίας ὅμως περιστάσεις—ὅπως ἡ δημιουργία τοῦ ὑλικοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου—γίνονται σαφεῖς ὑπαινιγμοὶ περὶ τῆς συμμετοχῆς καὶ τῶν δύο ἄλλων προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος, δηλαδὴ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

(8) Ἡ δημιουργία τοῦ φωτός, κατὰ τὴν Μωσαϊκὴν κοσμογονίαν, τὴν πρώτην ἡμέραν, τοῦ δὲ ἡλίου τὴν τετάρτην, ἐχαρακτηρίσθη ὑπὸ τῶν ἐπιπολαίως ἐρευνώντων τὰ πράγματα ὡς χονδροειδὴς ἀσυνέπεια. Παρὰ ταῦτα ὅμως «εἶναι ἤδη ὑπὸ τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης διαπεπιστωμένον ὅτι ὁ ἥλιος δὲν εἶναι ἡ μοναδικὴ καὶ ἀποκλειστικὴ πηγὴ τοῦ φωτός, ἐπὶ πλέον δὲ ὅτι καὶ διὰ τὴν γῆν αὐτὴν δὲν ὑπῆρξεν ὁ ἥλιος ἡ πρώτη ἑστία τοῦ φωτὸς καὶ τῆς θερμότητος. Κατὰ τὸν Godet (Études Bibliques ἔκδ. Ε' τόμ. Α' σελ. 95), ἀναφερόμενον εἰς ἀποφάνσεις τοῦ συγχρόνου του συγγραφέως Αὐγούστου de la Rive, «δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ λείπῃ τότε ἀπὸ τῆς γῆς φῶς τι προερχόμενον ἐκ χημικῶν ἐνεργειῶν ἰσχυρῶν καὶ πολυαρίθμων, αἵτινες ἔπρεπε νὰ σημειοῦνται ἐπὶ

Ὅπως δηλαδὴ τὰ βλέμματα ἡμῶν διὰ μέσου τοῦ ἀέρος φθάνουν ἀμέσως καὶ ἀχρόνως εἰς τὰ διάφορα σώματα ποὺ βλέπομεν, οὕτω καὶ αἱ ἀκτῖνες τοῦ φωτὸς μεταδίδονται εἰς ὅλα αὐτοῦ τὰ ἄκρα ἀκαριαίως, χωρὶς νὰ δύναται νὰ νοη-

τῆς ἐπιφανείας της. Αἱ χημικαὶ αὗται ἐνέργειαι ἐγέννων τὸν ἠλεκτρισμὸν καὶ προεκάλουν κύματα φωτεινά». Τὸ σήμερον σημειούμενον ἐν τῇ γῇ φυσικὸν φαινόμενον, τὸ ὀνομαζόμενον πολικὸν σέλας, εἶναι ἴσως τὸ πλέον κατάλληλον διὰ νὰ μᾶς δώσῃ ἰδέαν τινὰ τοῦ ἀρχεγόνου τούτου φωτός, τοῦ μηδεμίαν σχέσιν ἔχοντος πρὸς τὴν ἀκτινοβολίαν τοῦ ἡλίου». Τὸ σέλας εἶναι φωτεινὸν φαινόμενον τῆς γηΐνης ἀτμοσφαίρας, τὸ ὁποῖον παρατηρεῖται ἰδίᾳ εἰς τὰς πολικὰς περιοχὰς ὑπὸ μορφὴν συνήθως λαμπροῦ τόξου ἄνωθεν τοῦ ὁρίζοντος. Ἐνίοτε τὸ σέλας παρουσιάζεται ὑπὸ μορφὴν κυματοειδῶν παραπετασμάτων, ἥτις εἶναι ἡ ὡραιοτέρα ἐμφάνισις αὐτοῦ. Τὸ ὕψος τοῦ σέλαος κυμαίνεται συνήθως μεταξὺ 60 καὶ 100 μιλίων, εἰς ἐξαιρετικὰς ὅμως περιπτώσεις δύναται νὰ φθάσῃ καὶ νὰ ὑπερβῇ τὰ 750 χιλιόμετρα. Ἡ λάμψις δὲ τοῦ πολικοῦ σέλαος φθάνει ἀκόμη καὶ ἐκείνην τῆς πανσελήνου. (Ἰδὲ Λ. Καραπιπέρη, Πρακτικὴ Μετεωρολογία σελ. 291, καὶ Δ. Αἰγινήτου, Πρακτικὴ Μετεωρολογία, ἔκδ. γ΄ σελ. 134-135).

Ἐὰν λοιπὸν εἰς τὸν σημερινόν μας κόσμον, παρατηρεῖ ὁ Godet, συμβαίνουν τοιαῦτα φαινόμενα, ἂς φαντασθῇ τις τοὺς χρόνους, καθ᾽ οὓς ἡ θάλασσα δὲν εἶχεν ἀκόμη χωρισθῇ ἀπὸ τὸ ὑπόγειον πῦρ παρὰ διὰ λεπτοῦ τινος καὶ εὐθραύστου διαφράγματος, ἕνεκα δὲ τούτου αἱ ἐπικοινωνίαι τῶν δύο στοιχείων ἔπρεπε νὰ εἶναι πυκνότεραι καὶ ἀφθονώτεραι παρὰ σήμερον. Εἶναι εὔκολον νὰ σχηματίσῃ τις ἰδέαν τινὰ τῶν τεραστίων ποσοτήτων τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, αἵτινες ὑπὸ τοὺς ὅρους τούτους θὰ παρήγοντο καὶ συνεπῶς τῆς λαμπρότητος καὶ τῶν συνεχῶν φωτεινῶν ἐμφανίσεων, αἵτινες μᾶλλον ἢ ἧττον πυκνῶς, διαλύουσαι τὰ ἐπὶ τῆς γῆς σκότη, θὰ ἐσημειοῦντο. Τοσούτῳ δὲ μᾶλλον, ὡς σημειοῖ καὶ ὁ de la Rive, «ὅσῳ λόγῳ τοῦ ὕψους καὶ τῆς ὁμοιομορφίας τῆς θερμοκρασίας» τῆς κρατούσης πανταχοῦ τῆς γῆς, τὰ φαινόμενα ταῦτα τὰ φωτεινὰ «δὲν ἔπρεπε νὰ συγκεντροῦνται περὶ τοὺς πόλους μόνον» ὡς σήμερον, «ἀλλ᾽ ἔπρεπε νὰ σχηματίζουν οἱονεὶ ἀτμοσφαιρικόν τινα φωτοστέφανον κύκλῳ ὁλοκλήρου τοῦ πλανήτου ἡμῶν» (Παν. Ν. Τρεμπέλα, Ἀπολογητικαὶ Μελέται Τόμ. Β΄ σελ. 37-38). Ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τούτων ἡ «ἐπ᾽ ἐσχάτων ἐντατικὴ σπουδὴ τῶν νεφελωμάτων ἀπέδειξεν, ὅτι εἶναι δυνατὴ ἡ ὑπόστασις φωτὸς ἄνευ τοῦ Ἡλίου. Ὁ μέγας ἀστρονόμος Halley ἔγραφε τὰ ἑξῆς: «Πράγματι, αἱ φωτειναὶ αὗται κηλῖδες οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τὸ φῶς προερχόμενον ἐκ διαστήματος ἀπεράντου... πεπληρωμένου ὕλης διαχύτου καὶ αὐτοφώτου. Τὰ νεφελώματα ταῦτα ἀπαντῶσι πλήρως εἰς τὴν δυσκολίαν, ἣν πολλοὶ ἤγειραν κατὰ τῆς Μωσαϊκῆς περιγραφῆς τῆς δημιουργίας, διϊσχυριζόμενοι τὸ ἀδύνατον τῆς ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ ἡλίου γενέσεως τοῦ φωτός. Τὰ νεφελώματα ἀποδεικνύουσι παντελῶς τὸ ἀντίθετον. Διότι πράγματι, πλεῖστα ἐξ αὐτῶν οὐδὲν ἴχνος ἡλίου παρουσιάζουσιν ἐν τῷ κέντρῳ των» (Γρ. Παπαμιχαήλ, Ἀπολογητικὴ σελ. 146). Ὁ δὲ καθηγητὴς τῆς ὀρυκτολογίας καὶ γεωλογίας Marcel de Serres ἔγραφεν: «Ἡ Γραφὴ ἐμάντευσε

θῇ διάστημα χρόνου μικρότερον. Καὶ ὁ αἰθὴρ ἔγινεν ὡραιότερος μετὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ φωτός· καὶ τὰ ὕδατα φωτεινότερα, ὄχι μόνον δεχόμενα τὴν λάμψιν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ παρ᾽ ἑαυτῶν ἐκπέμποντα φῶς κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἀντανακλάσεως τοῦ φωτός, εἰς τρόπον ὥστε κατὰ τὰς διακυμάνσεις τοῦ ὕδατος νὰ ἀκτινοβολοῦνται μαρμαρυγαὶ πρὸς ὅλας τὰς διευθύνσεις. Ὅλα ἡ θεία φωνὴ μετεποίησε πρὸς κατάστασιν ὅσον τὸ δυνατὸν εὐχάριστον καὶ ἐξαιρετικήν. Διότι ὅπως ἐκεῖνοι ποὺ ρίπτουν λάδι εἰς τὴν θάλασσαν καθιστοῦν τὸ μέρος ἐκεῖνο διαυγές, οὕτω καὶ ὁ ποιητὴς τῶν ὅλων μὲ τὸν πρῶτον λόγον ἔδωκεν εἰς τὸν κόσμον ἄφθονον τὴν χάριν τοῦ φωτός.

«Γενηθήτω φῶς». Καὶ ἡ διαταγὴ μετετράπη εἰς ἔργον. Καὶ ἐδημιουργήθη οὐσία, τῆς ὁποίας εἶναι ἀδύνατον ὁ ἀνθρώπινος νοῦς νὰ ἐννοήσῃ ἄλλο τι περισσότερον εὐχάριστον πρὸς ἀπόλαυσιν. Ὅταν δὲ ἀποδίδωμεν εἰς τὸν Θεὸν φωνὴν καὶ λόγον καὶ διαταγήν, δὲν ἐννοοῦμεν ὅτι ὁ θεῖος λόγος ἐξέρχεται ὡς ἦχος ἐκ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων, οὐδὲ ὡς ἀὴρ ποὺ διαμορφώνεται διὰ τῆς γλώσσης, ἀλλὰ φρονοῦμεν, ὅτι εἶναι ἡ ἀπόφασις τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἐκφράζεται ἐν εἴδει προστάγματος, διὰ νὰ τὸ ἐννοήσουν εὐκόλως οἱ διδασκόμενοι.

«Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς ὅτι καλόν». Ποῖον ἔπαινον ἀντάξιον τοῦ φωτὸς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ἡμεῖς, ἀφοῦ ἐπρόλαβε καὶ ἔχει τὴν μαρτυρίαν τοῦ Δημιουργοῦ του, ὅτι εἶναι καλόν; Ἀλλὰ καὶ εἰς ἡμᾶς τὴν περὶ τοῦ φωτὸς κρίσιν τὸ λογικὸν παραπέμπει εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, ἐπειδὴ οὐδένα τόσον μέγαν ἔπαινον δύναται νὰ εἴπῃ ὅσον ἡ αἴσθησις τῆς ὁράσεως προλαμβάνει νὰ μαρτυρῇ. Ἀλλ᾽ ἐὰν τὸ καλὸν ἑνὸς σώματος ἔγκειται εἰς τὴν συμμετρίαν ποὺ ἔχουν τὰ μέρη μεταξύ των καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν του ὡραῖον χρῶμα, πῶς

τὸ ἐξαγόμενον τῶν νεωτάτων ἀνακαλύψεων, λέγουσα ὅτι τὸ φῶς ἐτέθη εἰς ἐνέργειαν ἢ εἰς κίνησιν κατὰ τὴν πρώτην ἐποχήν· καὶ ὄχι μόνον δὲν εὑρίσκεται εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὴν πρόοδον τῶν φυσικῶν γνώσεων, ἀλλὰ μάλιστα παρέχει τὴν ὑποστήριξιν καὶ τὸ κῦρος της εἰς τὴν ἐπιστήμην» (De la Cosmogonie de Moise comparée aux faits géologiques, ἔκδοσις β΄, Τόμ. I. σελ. 41). Ἀλλά, ἀκόμη, ἦτο δυνατὸν καὶ αἱ ἡλιακαὶ ἀκτῖνες νὰ διαπεροῦν τὸ στρῶμα τῶν νεφῶν, τὰ ὁποῖα ἤρχισαν νὰ γίνωνται ὀλιγώτερον πυκνά, καὶ ἀσθενῶς νὰ φθάνουν μέχρι τῆς γηΐνης ἐπιφανείας.

δύναται καὶ τὸ φῶς νὰ ὀνομάζεται «καλόν», ἀφοῦ εἶναι ἁπλοῦν κατὰ τὴν φύσιν καὶ ὁμοιομερές; Ἀναμφιβόλως ἡ συμμετρία εἰς τὸ φῶς δὲν ἔγκειται εἰς τὰ μέρη του, ἀλλὰ εἰς τὸ ὅτι προσπίπτει εὐχαρίστως καὶ ἡσύχως εἰς τοὺς ὀφθαλμούς. Οὕτω καὶ ὁ χρυσὸς λέγεται «καλός», ὄχι ἕνεκα τῆς συμμετρίας τῶν μερῶν του, ἀλλὰ διότι ἐκ τοῦ ὡραίου μόνον χρώματός του εἶναι εὐχάριστος εἰς τὴν ὄψιν καὶ τερπνός. Καὶ ὁ Ἕσπερος(9) εἶναι ὁ ὡραιότατος τῶν ἀστέρων, ὄχι διὰ τὴν ἀναλογίαν τῶν μερῶν ἐκ τῶν ὁποίων ἀποτελεῖται, ἀλλὰ διὰ τὸ εὐχάριστον καὶ γλυκὺ φῶς, τὸ ὁποῖον ἐξ αὐτοῦ προσπίπτει εἰς τοὺς ὀφθαλμούς. Ἔπειτα ἡ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην κρίσις τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ φωτός, ὅτι εἶναι καλόν, δὲν ἀπέβλεπε μόνον εἰς τὴν εὐχάριστον ὄψιν καὶ θέαν, ἀλλ' ἔγινε κατὰ τὴν πρόγνωσιν τοῦ Θεοῦ περὶ τῆς κατόπιν ἐκ τοῦ φωτὸς ὠφελείας. Διότι τότε δὲν ὑπῆρχον ἀκόμη ὀφθαλμοὶ ἀνθρώπου διὰ νὰ κρίνουν περὶ τοῦ κάλλους τοῦ φωτός.

Ἑσπέρα καὶ πρωΐ, ἡμέρα καὶ νύξ.

11. «Καὶ διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀναμέσον τοῦ φωτὸς καὶ ἀναμέσον τοῦ σκότους». Δηλαδὴ ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε ξεχωριστὴν τὴν φύσιν αὐτῶν καὶ ἐντελῶς ἀντίθετον. Διότι τὰ ἀπεμάκρυνεν ἀπ' ἀλλήλων καὶ τὰ διεχώρισε διὰ μεγάλης ἀποστάσεως.

«Καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ σκότος ἐκάλεσε νύκτα». Τώρα μέν, μετὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἡλίου, ἡμέρα εἶναι ὅταν ὁ ἀὴρ φωτίζεται ὑπὸ τοῦ ἡλίου, τοῦ λάμποντος εἰς τὸ ὑπεράνω τῆς γῆς ἡμισφαίριον (τοῦ οὐρανοῦ), νύκτα δὲ εἶναι ἡ σκιὰ τῆς γῆς, ποὺ γίνεται ὅταν ὁ ἥλιος ἀποκρύπτεται. Τότε ὅμως ἐγίνετο ἡμέρα καὶ ἤρχετο κατόπιν ἡ νύκτα, ὄχι ἕνεκα τῆς κινήσεως τοῦ ἡλίου, ἀλλὰ διότι τὸ πρωτόγονον ἐκεῖνο φῶς ἄλλοτε μὲν διεχύνετο καὶ ἄλλοτε πάλιν ἀπεκρύπτετο κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὁρισθὲν μέτρον.

«Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωΐ ἡμέρα μία». Ἑσπέρα μὲν εἶναι τὸ κοινὸν ὅριον ἡμέρας

(9) Ὁ Ἕσπερος (ὁ κοινῶς λεγόμενος Αποσπερίτης) εἶναι ὁ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀφροδίτη γνωστὸς πλανήτης, ὅστις εἰς ἄλλας ἐποχὰς ἐμφανίζεται τὴν πρωΐαν καὶ λέγεται Αὐγερινός.

καὶ νυκτός, καὶ πρωΐα ὁμοίως εἶναι ἡ γειτονία τῆς νυκτὸς πρὸς τὴν ἡμέραν. Διὰ νὰ ἀποδώσῃ λοιπὸν τὴν προτεραιότητα τῆς δημιουργίας εἰς τὴν ἡμέραν, πρῶτον ἀνέφερε τὸ τέλος τῆς ἡμέρας καὶ ἔπειτα τὸ τῆς νυκτός, ἐπειδὴ ἡ νύκτα ἀκολουθεῖ τὴν ἡμέραν. Διότι ἡ κατάστασις, ἡ ὁποία ὑπῆρχεν εἰς τὸν κόσμον πρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ φωτός, δὲν ἦτο νύκτα, ἀλλὰ σκότος· τὸ σκότος λοιπὸν τοῦτο ποὺ ἐξεχώρισεν ἀπὸ τὴν ἡμέραν, αὐτὸ ὠνομάσθη νύκτα· ὄνομα τὸ ὁποῖον ἔλαβε κατόπιν καὶ μετὰ τὴν ὀνομασίαν τῆς ἡμέρας. «Ἐγένετο λοιπὸν ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωΐ». Διὰ τῶν λόγων αὐτῶν ὀνομάζει τὸ ἡμερονύκτιον· καὶ δὲν τὸ ὠνόμασεν ἡμέρα καὶ νύξ, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἐπικρατοῦν ἀπένειμε καὶ εἰς τὸ ὅλον τὴν ὀνομασίαν. Ταύτην δὲ τὴν συνήθειαν δύνασαι νὰ εὕρῃς εἰς ὅλην τὴν Ἁγίαν Γραφήν, δηλαδὴ κατὰ τὴν μέτρησιν τοῦ χρόνου νὰ ἀριθμοῦνται μόνον αἱ ἡμέραι, οὐχὶ δὲ μετὰ τῶν ἡμερῶν καὶ αἱ νύκτες. «Αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν ἡμῶν», λέγει ὁ ψαλμῳδός (Ψαλμ. πθ' 19). Καὶ πάλιν ὁ Ἰακώβ: «Αἱ ἡμέραι τῆς ζωῆς μου μικραὶ καὶ πονηραί» (Γενέσ. μζ' 9). Καὶ πάλιν: «Πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου» (Ψαλμ. κβ' 6). Ὥστε αὐτὰ ποὺ λέγονται τώρα ἐν εἴδει ἱστορίας, εἶναι νομοθεσία διὰ τὰ κατόπιν.

«Ἡμέρα μία».

12. «Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα μία». Διατί δὲν τὴν ὠνόμασε πρώτην ἀλλὰ μίαν; Διότι ἦτο φυσικώτερον ἀφοῦ ἐπρόκειτο νὰ ὁμιλήσῃ περὶ δευτέρας καὶ τρίτης καὶ τετάρτης ἡμέρας, νὰ ὀνομάσῃ πρώτην ἐκείνην, ἡ ὁποία ἦτο ἡ ἀρχὴ τῶν ἑπομένων. Τὴν ὠνόμασε μίαν, καθορίζων τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός, καὶ συνενώνων τὸν χρόνον τοῦ ἡμερονυκτίου, ὅτι αἱ εἰκοσιτέσσαρες ὧραι ἀποτελοῦν διάστημα μιᾶς ἡμέρας, μετὰ τῆς ἡμέρας δηλαδὴ ἐξυπακουομένης καὶ τῆς νυκτός· ὥστε καὶ ἂν κατὰ τὰς ἐποχὰς ποὺ γυρίζει ὁ ἥλιος (ἄλλοτε μὲν πρὸς βορρᾶν ἄλλοτε δὲ πρὸς νότον) συμβαίνῃ ἡ μία νὰ εἶναι μακροτέρα τῆς ἄλλης, πάντως ἡ διάρκεια καὶ τῶν δύο νὰ περιορίζεται εἰς τὸν καθωρισμένον χρόνον· ὡσὰν νὰ ἔλεγεν ὅτι αἱ εἰκοσιτέσσαρες ὧραι ἀποτελοῦν τὸ διάστημα μιᾶς ἡμέρας· ἢ ὅτι ἡ ἔκ τινος σημείου ἐκκίνησις τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἡ ἐπάνοδος αὐτοῦ εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον, γίνεται εἰς μίαν ἡμέραν. Ὥστε

ὁσάκις κατὰ τὴν περιφορὰν τοῦ ἡλίου συμβαίνει εἰς τὸν κόσμον ἑσπέρα καὶ πρωΐα, ἡ περιφορὰ αὕτη ἐκτελεῖται ὄχι εἰς περισσότερον χρόνον ἀλλ' εἰς διάστημα μιᾶς ἡμέρας.

Ἀλλ' ὁ κυριώτερος λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον δὲν τὴν ὠνόμασε πρώτην, εἶναι ἀπόρρητος καὶ μυστικός. Δηλαδὴ ὁ Θεὸς ὁ κατασκευάσας τὴν φύσιν τοῦ χρόνου, ἐπέβαλεν εἰς αὐτὸν μέτρα καὶ ὅρια τὰ διαστήματα τῶν ἡμερῶν, καὶ μετρῶν αὐτὸν διὰ τῆς ἑβδομάδος, ἐκανόνισεν ὥστε ἡ ἑβδομάς, ἐπαναλαμβανομένη πάντοτε, νὰ μετρῇ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου. Ἡ ἑβδομὰς δὲ πάλιν νὰ ἀποτελῆται ἀπὸ τὴν μίαν ἡμέραν ἑπτάκις ἐπαναλαμβανομένην, τοῦτο δὲ τὸ σχῆμα εἶναι κυκλικόν, τὸ ὁποῖον ἐξ ἑαυτοῦ ἀρχίζει καὶ εἰς ἑαυτὸ καταλήγει. Τοῦτο δὲ εἶναι ἴδιον καὶ τοῦ αἰῶνος, νὰ ἐπιστρέφῃ πάλιν εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ πουθενὰ νὰ μὴ τελειώνῃ. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ χρόνου δὲν τὴν ὠνόμασεν ἡμέραν πρώτην, ἀλλὰ μίαν, ἵνα καὶ ἐκ τῆς ὀνομασίας αὐτῆς ἔχῃ συγγένειαν πρὸς τὴν αἰωνιότητα. Διότι ἡ ἡμέρα αὕτη, ὡς μοναδικὴ καὶ μὴ ἔχουσα σχέσιν πρὸς ἄλλο τι, πρεπόντως καὶ καταλλήλως ὠνομάσθη μία.

Ἐὰν δὲ ἡ Ἁγία Γραφὴ μᾶς ὁμιλῇ περὶ πολλῶν αἰώνων, ἀναφέρουσα εἰς πολλὰ αὐτῆς μέρη αἰῶνα αἰῶνος καὶ αἰῶνας αἰώνων, καὶ εἰς τὰς περιστάσεις αὐτὰς δὲν ἀριθμεῖται πρῶτος αἰὼν οὔτε δεύτερος οὔτε τρίτος· ὥστε διὰ τῶν ἐκφράσεων τούτων μᾶλλον μᾶς ὑποδεικνύει τὰς διαφορὰς τῶν ποικίλων καταστάσεων καὶ πραγμάτων, οὐχὶ δὲ περιγραφὰς καὶ τέλος καὶ διαδοχὰς τῶν αἰώνων. Λέγει δηλαδή· «Ἡμέρα Κυρίου μεγάλη καὶ ἐπιφανής» (Ἰωὴλ β΄ 11). Καὶ πάλιν· «Ἵνα τί ὑμῖν ζητεῖν τὴν ἡμέραν τοῦ Κυρίου; Καὶ αὕτη ἐστὶ σκότος καὶ οὐ φῶς» (Ἀμὼς ε΄ 18). Σκότος δὲ βέβαια εἶναι διὰ τοὺς ἀξίους τοῦ σκότους. Διότι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ διδάσκει ὅτι ἡ ἡμέρα ἐκείνη θὰ εἶναι ἀνέσπερος καὶ ἄνευ διαδοχῆς καὶ ἄνευ τέλους, τὴν ὁποίαν καὶ ὁ ψαλμῳδὸς ὠνόμασεν ὀγδόην, ἐπειδὴ κεῖται ἔξω τοῦ κατὰ ἑβδομάδα μετρουμένου χρόνου (Ψαλμ. στ΄ 1 καὶ 11) (10). Ὥστε εἴτε ἡμέραν εἴπῃς

(10) Κατὰ τὸν ἅγιον Νικόδημον τὸν Ἁγιορείτην: «Ἀνέσπερον εἶπε τὴν ἡμέραν ἐκείνην τῆς τοῦ Χριστοῦ Βασιλείας (ὁ ὑμνογράφος τοῦ κανόνος τοῦ Πάσχα), διότι, κατὰ τὸν Μέγαν Βασίλειον, «Τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην οὐχὶ ὁ αἰσθητὸς οὗτος ἥλιος ποιήσει, ἀλλ' ἀνατολὴ τοῦ τῆς δικαιοσύνης Ἡλίου καταφωτίσει, ἥτις μία ἔσται καὶ διηνεκής, διάδοχον νύκτα μὴ ἔχουσα, ἀλλὰ τῷ αἰῶνι παντὶ συμπαρεκτεινο-

εἴτε αἰῶνα, τὴν αὐτὴν ἔννοιαν θὰ ἐκφράσῃς. Εἴτε λοιπὸν ἡ κατάστασις ἐκείνη ὀνομασθῇ ἡμέρα, μία ἡμέρα θὰ εἶναι καὶ ὄχι πολλαί· εἴτε αἰὼν ὀνομασθῇ, ἕνας καὶ μόνος θὰ εἶναι καὶ ὄχι ἕνας ἐκ τῶν πολλῶν. Διὰ νὰ μεταφέρῃ λοιπὸν τὴν σκέψιν μας εἰς τὴν μέλλουσαν ζωήν, «μίαν» ὠνόμασε τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἡ ὁποία ἐξεικονίζει τὴν αἰωνιότητα, τὴν ἀρχὴν τῶν ἡμερῶν, τὴν συνομήλικα τοῦ φωτός, τὴν ἁγίαν Κυριακήν, τὴν τιμημένην διὰ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου.

Τελικαὶ εὐχαί.

13. «Ἐγένετο» λοιπόν, λέγει, «ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα μία». Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ οἱ περὶ τῆς ἑσπέρας ἐκείνης λόγοι κατελήφθησαν ἀπὸ τὴν παροῦσαν ἑσπέραν, περιορίζουν τὸν λόγον εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο. Ὁ δὲ πατὴρ τοῦ ἀληθινοῦ φωτός, ὁ ὁποῖος ἐστόλισε τὴν ἡμέραν μὲ τὸ οὐράνιον φῶς, τὴν δὲ νύκτα κατέστησε φαιδρὰν καὶ χαρωπὴν μὲ τὴν ἀνταύγειαν τοῦ πυρός· ὁ πατὴρ ποὺ ἔχει ἑτοιμάσει τὴν ἀνάπαυσιν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος μὲ τὸ νοερὸν καὶ αἰώνιον φῶς, εἴθε νὰ φωτίσῃ τὰς καρδίας σας, ὥστε νὰ γνωρίσετε σαφῶς καὶ ἀκριβῶς τὴν ἀλήθειαν, καὶ νὰ διατηρήσῃ τὴν ζωήν σας ἀνεμπόδιστον, δίδων εἰς σᾶς τὴν χάριν ὥστε νὰ περιπατῆτε «ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως» (Ρωμ. ιγ΄ 13), διὰ νὰ ἐκλάμψητε ὡς ὁ ἥλιος ἐν τῇ λαμπρότητι τῶν ἁγίων, εἰς καύχημα ἰδικόν μου, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸν Ὁποῖον ἀνήκει ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

μένη» (Λόγος β΄. εἰς τὸν Ἡσαΐαν). Καὶ πάλιν: «Καὶ ὑψωθήσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τῇ ἐσχάτῃ πασῶν ἡμερῶν, ἣν οὔτε νὺξ διακόπτει, οὐ χρόνος περιορίζει, οὐ σωματικὸν φῶς ἀρχὴν αὐτῇ παρέχει καὶ τέλος, ἀλλὰ μία ἐστὶν ὁμοία πρὸς ἑαυτήν, ἀκίνητος, ἀνέσπερος, ἀδιάδεκτος» (Εἰς τὸν Ἡσαΐαν ὁράσεις β΄).

ΟΜΙΛΙΑ ΤΡΙΤΗ

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΣΤΕΡΕΩΜΑΤΟΣ

«Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος»
(Γενέσ. α' 6).

Καὶ εἶπεν ὁ Θεός·
Γενηθήτω στερέωμα
ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος
καὶ ἔστω διαχωρίζον
ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος...».

Ὁ Θεὸς ἀνταμείβει τὴν προθυμίαν μας διὰ τὴν ἀκρόασιν τῶν θείων λόγων.

1. Χθὲς ὁ λόγος ἐξήτασε τὰ ἔργα τῆς πρώτης ἡμέρας, ἢ μᾶλλον τῆς μιᾶς. Διότι δὲν πρέπει νὰ τῆς ἀφαιρέσωμεν τὸ ἀξίωμά της, τὸ ὁποῖον ἔχει εἰς τὴν φύσιν, λαβοῦσα ἰδιαίτερον ὄνομα παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ καὶ μὴ συγκαταριθμηθεῖσα μαζῆ μὲ τὰς ἄλλας. Καὶ ἀφοῦ λοιπόν (χθὲς ὁ λόγος) διεμοίρασε τὴν ἑρμηνείαν, ὥστε μέρος μὲν ταύτης ἔγινε πρωϊνὴ τροφὴ τῶν ψυχῶν, μέρος δὲ ἑσπερινὴ εὐφροσύνη, τώρα μεταβαίνει εἰς τὰ θαύματα τῆς δευτέρας ἡμέρας. Λέγω δὲ τοῦτο (δηλαδὴ ὀνομάζω θαύματα, ὅσα ἔγιναν κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν), ἀποβλέπων ὄχι εἰς τὴν (ἄπειρον) δύναμιν, διὰ τῆς ὁποίας ἔγιναν, ἀλλὰ εἰς τὴν θαυμαστὴν χάριν, μὲ τὴν ὁποίαν ἐγράφησαν, καὶ ἕνεκα τῆς ὁποίας φυσικῶς γίνονται εὐπρόσδεκτα καὶ τερπνὰ καὶ εὐχάριστα εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, ποὺ προτιμοῦν τὰ ἀληθῆ πράγματα ἀπὸ τὰ πιθανά(1). Τοῦτο βεβαιώνει καὶ ὁ ψαλμῳδός,

(1) Ἂν ἠθέλομεν κάμει σύγκρισιν τῆς κοσμογονίας, ὅπως τὴν ἐκθέτει ἡ Ἁγία Γραφή, πρὸς πᾶσαν ἄλλην ἀρχαίαν ἔκθεσιν περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου, θὰ διεκρίνομεν ἀμέσως εἰς τὴν ἁπλότητα καὶ τὴν σαφήνειαν τῆς περιγραφῆς τῆς Ἁγίας Γραφῆς τόσον τὴν ἀλήθειαν τῶν γραφομένων (ἥτις πιστοποιεῖται καὶ ὑπὸ τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης), ὅσον καὶ τὸν θεῖον χαρακτῆρα, τὸν ὁποῖον φέρει αὕτη. Οἱανδήποτε ἄλλην κοσμογονίαν καὶ ἂν μελετήσωμεν, θὰ ἴδωμεν ὅτι δὲν

παριστῶν ζωηρότατα τὴν ἐκ τῆς ἀληθείας προερχομένην εὐχαρίστησιν: «Ὡς γλυκέα τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγιά σου, ὑπὲρ μέλι τῷ στόματί μου», λέγει (Ψαλμ. ριη΄ 103).

Ἀφοῦ λοιπὸν χθὲς ηὐφράναμεν τὰς ψυχάς σας, καθ' ὅσον ἦτο δυνατόν, μὲ τὴν ἀπασχόλησιν εἰς τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, συνηντήθημεν πάλιν σήμερον, δευτέραν ἡμέραν, διὰ νὰ ἐξετάσωμεν τὰ θαύματα τῶν ἔργων ποὺ ἔγιναν τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου.

Δὲν λησμονῶ βέβαια, ὅτι παρακολουθοῦν τὰς ὁμιλίας μας αὐτὰς καὶ πολλοὶ τεχνῖται, ἐργαζόμενοι εἰς τὰς βαρείας ἐργασίας, οἱ ὁποῖοι μόλις κατορθώνουν νὰ προσπορισθοῦν τὴν τροφήν των ἀπὸ τὴν καθημερινήν των ἐργασίαν, καὶ χάριν τῶν ὁποίων ἀναγκάζομαι νὰ συντομεύω τὸν λόγον, διὰ νὰ μὴ ἀπασχολοῦνται πολὺ ἀπὸ τὴν ἐργασίαν των. Ἀλλὰ πρὸς τούτους τί νὰ εἴπω; Λέγω λοιπὸν εἰς αὐτούς, ὅτι τὸ μέρος τοῦ χρόνου ποὺ δανείζουν εἰς τὸν Θεὸν δὲν χάνεται, ἀλλὰ πληρώνεται ἀπὸ Αὐτὸν μὲ τόκον καὶ μὲ μεγάλην προσθήκην. Διότι τὰς περιστάσεις αὐτάς (ὅπως ἡ παροῦσα) ποὺ μᾶς ἀπασχολοῦν ἀπὸ τὰς ἐργασίας μας, ὁ Κύριος θὰ τὰς ἀναπληρώσῃ. Εἰς ἐκείνους δηλαδή, ποὺ προτιμοῦν καὶ ἐκτιμοῦν τὰ πνευματικὰ περισσότερον ἀπὸ τὰ ὑλικά, θὰ δίδῃ εἰς τὸ σῶμα δύναμιν, καὶ εἰς τὴν ψυχὴν προθυμίαν, εἰς τὰς συναλλαγὰς καὶ τὰς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις των εὐκολίαν καὶ ἀφθονίαν, τὴν κατευόδωσιν δὲ καὶ ἐπιτυχίαν εἰς ὅλον τὸν βίον των. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ, ὅτι αὐτὰ διὰ τὰ ὁποῖα φροντίζομεν δὲν τὰ ἐπιτύχωμεν εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν σύμφωνα μὲ τὰς ἐλπίδας μας, ὡρισμένως ὅμως διὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν θὰ εἶναι πολύτιμος θησαυρὸς ἡ διδασκαλία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀποδίωξε λοιπὸν ἀπὸ τὴν καρδίαν σου κάθε φροντίδα τοῦ βίου καὶ συγκέντρωσε ἐδῶ ὅλην σου τὴν προσοχήν. Διότι οὐδεμίαν ὠφέλειαν κερδίζεις, ὅταν τὸ σῶμα εἶναι παρόν, ἐνῶ ἡ καρδία σου βασανίζεται μὲ τὰς σκέψεις καὶ τὰς φροντίδας διὰ τὸν γήϊνον θησαυρόν.

εἶναι, εἰ μὴ μόνον συλλογὴ μύθων, τοὺς ὁποίους κατὰ καιροὺς ἀπεκύησεν ἡ ἀνθρωπίνη φαντασία. Δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον καὶ ὁ Μ. Βασίλειος τονίζει ἐνταῦθα τὴν χάριν καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν, μεθ' ἧς ὁ θεόπνευστος συγγραφεὺς τῆς Γενέσεως ἐκθέτει τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου, καὶ ἡ ὁποία συγκινεῖ καὶ πείθει κάθε εἰλικρινῶς ποθοῦντα τὴν ἀλήθειαν μελετητήν.

Ὑποδήλωσις τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ «δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο».

2. «Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος, καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος» (Γενέσ. α΄ 6). Ἤδη καὶ χθὲς ἠκούσαμεν τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ: «Γενηθήτω φῶς». Καὶ σήμερον ἀκούομεν: «Γενηθήτω στερέωμα». Ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι ὑπάρχει κἄτι περισσότερον εἰς τοὺς λόγους τούτους· ὅτι δηλαδὴ δὲν περιωρίσθη ἁπλῶς ὁ λόγος εἰς μόνην τὴν διαταγήν, ἀλλὰ προσδιώρισε καὶ τὴν αἰτίαν, διὰ τὴν ὁποίαν ἐπιζητεῖται ἡ κατασκευὴ τοῦ στερεώματος. «Ἵνα διαχωρίζῃ», λέγει, «ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος».

Πρῶτον λοιπὸν ἂς προσπαθήσωμεν νὰ εὕρωμεν πῶς ὁμιλεῖ ὁ Θεός. Ἆρα γε κατὰ τὸν ἰδικόν μας τρόπον; Δηλαδὴ προτήτερα μὲν ἐντυπώνεται εἰς τὸν νοῦν τὸ σχῆμα τῶν πραγμάτων· ἔπειτα δὲ ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἔχουν ἐντυπωθῆ εἰς τὴν διάνοιαν, ἐκλέγει ὅ,τι κρίνει χρήσιμον καὶ κατάλληλον ἀπὸ τὰς διαφόρους παραστάσεις ποὺ ἐσχημάτισε καὶ τὸ γνωστοποιεῖ. Ἔπειτα παραδίδει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν φωνητικῶν ὀργάνων αὐτὰ ποὺ ἐσκέφθη, καὶ οὕτω μὲ τὸν σχηματισμὸν τοῦ ἀέρος σύμφωνα μὲ τὴν ἔναρθρον κίνησιν τῆς φωνῆς διασαφηνίζει τὰς κρυπτὰς σκέψεις. Ἀλλὰ δὲν εἶναι μυθῶδες νὰ λέγωμεν, ὅτι ὁ Θεὸς διὰ νὰ ἐκφράσῃ τὰς σκέψεις του ἔχει ἀνάγκην ὅλων αὐτῶν τῶν διατυπώσεων; Καὶ δὲν εἶναι εὐσεβέστερον νὰ λέγωμεν ὅτι ἡ θεία θέλησις καὶ ἡ πρώτη ἐκδήλωσις τοῦ νοεροῦ κινήματος, τοῦτο εἶναι λόγος τοῦ Θεοῦ; Βεβαίως. Ἀλλὰ ἡ Ἁγία Γραφὴ τὰ λέγει λεπτομερῶς καὶ περιφραστικῶς, διὰ νὰ δείξῃ, ὅτι ὄχι μόνον ἠθέλησε νὰ γίνῃ ἡ κτίσις, ἀλλὰ καὶ ὅτι διά τινος συνεργοῦ Του ἐδημιουργήθη αὕτη. Διότι ἠδύνατο, ὅπως εἶπεν εἰς τὴν ἀρχήν: «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν», τοιουτοτρόπως νὰ ἐκφρασθῇ καὶ διὰ τὰ κατόπιν. Νὰ εἴπῃ δηλαδή: «Ἐποίησε φῶς». Ἔπειτα: «Ἐποίησε τὸ στερέωμα». Ἐνῶ τώρα, ὁπότε ἡ Ἁγία Γραφὴ εἰσάγει τὸν Θεὸν διατάσσοντα καὶ συνδιαλεγόμενον, ὑποδηλοῖ σιωπηρῶς κάποιον, τὸν ὁποῖον προστάττει καὶ πρὸς τὸν ὁποῖον συνδιαλέγεται. Τὸ κάμνει δὲ αὐτό, ὄχι διότι μᾶς φθονεῖ καὶ δὲν θέλει νὰ μάθωμεν πῶς ἔχει τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ διὰ νὰ θερμάνῃ εἰς ἡμᾶς τὸν πόθον, ὅπως

γνωρίσωμεν τοῦτο, διὰ μέσου τῶν λόγων της, διὰ τῶν ὁποίων ἴχνη τινὰ καὶ ἐνδείξεις τοῦ μυστηρίου παρέχει εἰς τὸν νοῦν μας. Διότι πᾶν ὅ,τι ἀποκτᾷ τις μὲ κόπον, τοῦτο μετὰ χαρᾶς τὸ δέχεται καὶ ἐπιμελῶς τὸ διαφυλάττει· ἐνῶ ὅσα εἰμπορεῖ κανεὶς νὰ ἐπιτύχῃ εὔκολα, αὐτὰ τὰ θεωρεῖ ἄξια καταφρονήσεως. Διὰ τοῦτο μᾶς καθοδηγεῖ διὰ μέσου ὁδοῦ τινος καὶ τάξεως εἰς τὴν ἔννοιαν περὶ τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Μολονότι οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀνάγκη εἰς τὴν ἀσώματον φύσιν τοῦ Θεοῦ νὰ χρησιμοποιῇ λόγον καὶ φωνήν, διότι αὐταὶ αἱ σκέψεις ἠδύναντο ἀπ' εὐθείας νὰ μεταδίδωνται εἰς τὸν συνεργόν (τὸν Μονογενῆ Υἱόν Του).

Ὥστε ποία ἡ ἀνάγκη τοῦ λόγου εἰς ἐκείνους, ποὺ ἠμποροῦν μὲ τὸν νοῦν μόνον νὰ γνωρίζουν ἀναμεταξύ των τὰς σκέψεις των; Διότι ἡ φωνὴ ὑπάρχει διὰ τὴν ἀκοὴν καὶ ἡ ἀκοὴ ἕνεκα τῆς φωνῆς. Ὅπου ὅμως δὲν ὑπάρχει οὔτε ἀήρ, οὔτε γλῶσσα, οὔτε αὐτί, οὔτε ὁ λαβύρινθος (τοῦ αὐτιοῦ), διὰ νὰ μεταδίδῃ τοὺς ἤχους εἰς τὸ ἐν τῇ κεφαλῇ κέντρον τῆς αἰσθήσεως τῶν ἤχων, ἐκεῖ οὐδὲ λόγων ἀνάγκη ὑπάρχει, ἀλλὰ ἡ γνωστοποίησις τοῦ θελήματος γίνεται, θὰ εἰμποροῦσε κανεὶς νὰ εἴπῃ, ἀπ' εὐθείας δι' αὐτῶν τῶν σκέψεων τῆς διανοίας. Ἀλλὰ συμβαίνει λοιπὸν ἐκεῖνο ποὺ εἶπα· ὅτι δηλαδὴ μὲ σοφίαν ὄντως καὶ τέχνην ἐχρησιμοποίησε τὸ σχῆμα αὐτὸ τῆς ἐκφράσεως, διὰ νὰ διεγείρῃ τὸν νοῦν μας εἰς τὴν ἔρευναν περὶ τοῦ προσώπου, πρὸς τὸ ὁποῖον ἀπευθύνει τοὺς λόγους.

Ἄλλο «ὁ οὐρανὸς» καὶ ἄλλο τὸ «στερέωμα».

3. Δεύτερον πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν, ἐὰν τοῦτο τὸ στερέωμα, τὸ ὁποῖον καὶ αὐτὸ ἐπωνομάσθη οὐρανός, εἶναι ἄλλο παρὰ τὸν ἐν ἀρχῇ δημιουργηθέντα οὐρανόν, καὶ γενικῶς ἐὰν ὑπάρχουν δύο οὐρανοί. Ἀλλὰ οἱ φιλοσοφήσαντες περὶ τοῦ οὐρανοῦ θὰ προτιμοῦσαν νὰ τοὺς ἔπεφτε μᾶλλον ἡ γλῶσσα παρὰ νὰ παραδεχθοῦν τοῦτο ὡς ἀληθές. Διότι αὐτοὶ ὑποθέτουν ὅτι ἕνας μόνον οὐρανὸς ὑπάρχει, τοῦ ὁποίου ἡ φύσις δὲν ἐπιτρέπει νὰ γίνῃ καὶ δεύτερος ἢ τρίτος ἢ περισσότεροι, διότι, ὅπως αὐτοὶ νομίζουν, ὅλη ἡ οὐσία τοῦ οὐρανίου σώματος κατηναλώθη εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ ἑνὸς οὐρανοῦ. Λέγουν, δηλαδή, ὅτι ἕνα μόνον εἶναι τὸ κυκλικὸν σῶμα (τοῦ οὐρανοῦ) καὶ τοῦτο πεπερασμένον. Ἐὰν λοιπὸν ἐξ ὅλου τούτου κατεσκευάσθη ὁ πρῶτος οὐρανός, δὲν ὑπολείπεται πλέον τίποτε πρὸς δημιουργίαν δευτέρου ἢ τρίτου. Ταῦτα μὲν φαντάζονται, ὅσοι εἰσάγουν ἔξωθεν εἰς τὸν δημιουργὸν ἀγέννητον τὴν ὕλην, παρασυρόμενοι ἀπὸ τὴν πρώτην μυθοποιΐαν πρὸς τὸ ἐπακολουθοῦν ψεῦδος. Ἡμεῖς ὅμως ἀξιοῦμεν ἀπὸ τοὺς σοφοὺς τῶν Ἑλλήνων νὰ μὴ χλευάζουν ἡμᾶς, προτοῦ συμφωνήσουν καὶ τακτοποιήσουν τὰς μεταξύ των διαφωνίας. Διότι ὑπάρχουν μεταξὺ αὐτῶν καὶ μερικοί, ποὺ διατείνονται ὅτι ὑπάρχουν ἄπειροι οὐρανοὶ καὶ κόσμοι. Ὅταν λοιπὸν οἱ χρησιμοποιοῦντες σοβαρωτέρας ἀποδείξεις παραποιήσουν τὸ ἀπίθανον τῶν λόγων ἐκείνων, καὶ μὲ γεωμετρικὰς ἀποδείξεις ἀποδείξουν, ὅτι δὲν ὑπάρχει οὐσία διὰ νὰ γίνῃ καὶ ἄλλος οὐρανὸς παρὰ μόνον ἕνας, τότε περισσότερον θὰ γελάσωμεν διὰ τὴν γεωμετρικὴν καὶ ἔντεχνον φλυαρίαν των· διότι ἐνῶ βλέπουν ὅτι ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας παράγονται μία καὶ περισσότεραι πομφόλυγες, ἔπειτα ἀμφιβάλλουν περὶ τοῦ ἂν ἐξαρκῇ ἡ δημιουργικὴ δύναμις (τοῦ Θεοῦ), διὰ νὰ παραγάγῃ περισσοτέρους τοῦ ἑνὸς οὐρανούς. Τῶν οὐρανῶν δὲ τούτων ἡ ἀντοχὴ καὶ τὸ μέγεθος, ὅταν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν ὑπεροχὴν τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, νομίζομεν ὅτι δὲν διαφέρουν ἀπὸ τὴν ἀντοχὴν καὶ τὸ μέγεθος τῆς ὑγρᾶς φούσκας (τοῦ ἀφροῦ) ποὺ σχηματίζεται εἰς τὸ νερὸ τῶν κρουνῶν. Ὥστε εἶναι καταγέλαστος ὁ λόγος των, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρχουν περισσότεροι οὐρανοί. Ἡμεῖς δὲ ὄχι μόνον τὸν δεύτερον οὐρανὸν παραδεχόμεθα, ἀλλὰ ζητοῦμεν νὰ εὕρωμεν καὶ τὸν τρίτον, τὸν ὁποῖον ἠξιώθη νὰ ἴδῃ ὁ μακάριος Παῦλος (Β΄ Κορινθ. ιβ΄ 2). Ὁ δὲ ψαλμὸς (ρμη΄ 4) ἀναφέρων «οὐρανοὺς οὐρανῶν» μᾶς ἔδωκε νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι ὑπάρχουν περισσότεροι τοῦ ἑνὸς οὐρανοί.

Ταῦτα δὲ δὲν εἶναι παραδοξότερα ἀπὸ τὰ λεγόμενα περὶ τῶν ἑπτὰ κύκλων (δηλαδὴ τῶν τροχιῶν), ἐπὶ τῶν ὁποίων κινοῦνται οἱ ἑπτὰ ἀστέρες, ὅπως ὅλοι σχεδὸν ἐκ συμφώνου παραδέχονται, καὶ οἱ ὁποῖοι κύκλοι λέγουν ὅτι εἶναι ἐνηρμονισμένοι πρὸς ἀλλήλους, ὅπως οἱ κάδοι ποὺ εἶναι βαλμένοι ὁ ἕνας μέσα εἰς τὸν ἄλλον(2). Λέγουν δέ, ὅτι οὗτοι (οἱ ἑπτὰ ἀστέρες), κινούμενοι μὲ φορὰν ἀντίθετον πρὸς ἐκείνην ποὺ κινεῖται τὸ σύμπαν, καὶ διασχίζοντες τὸν αἰθέρα, παράγουν τόσον μελῳδικὸν καὶ ἐναρμόνιον ἦχον, ὥστε οὗτος νὰ ὑπερ-

(2) Ὁ Μέγας Βασίλειος ἀναφέρεται εἰς θεωρίας τῆς ἐποχῆς του.

βάλλη πᾶσαν ἡδονὴν καὶ τέρψιν προερχομένην ἐκ μελῳδίας. Ἀλλ' ὅταν ζητήσης ἀπὸ τοὺς λέγοντας ταῦτα, νὰ σοῦ τὰ βεβαιώσουν καὶ διὰ τῶν αἰσθήσεων, τότε τί ἀπαντοῦν; Ἀπαντοῦν ὅτι, ἐπειδὴ ἔχομεν συνηθίσει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καὶ ἀπὸ τῆς γεννήσεώς μας νὰ ἀκούωμεν τὸν ἦχον αὐτόν, ἕνεκα τῆς πολλῆς ἐξασκήσεως, ἐπαύσαμεν πλέον νὰ τὸν αἰσθανώμεθα· καὶ ἐπάθαμεν ὅ,τι ἔπαθαν καὶ οἱ ἐργαζόμενοι εἰς τὰ χαλκουργεῖα, εἰς τῶν ὁποίων τὰ αὐτιὰ διαρκῶς ἀντηχοῦν κρότοι. Ἀλλά, νὰ θελήσωμεν νὰ ἐξελέγξωμεν πόσον εἶναι ἐπιτηδευμέναι καὶ σαθραὶ αἱ ἰδέαι αὐταί, τὰς ὁποίας τόσον φανερὰ καὶ ἐκ πρώτης ἀκοῆς ὅλοι κατανοοῦν ὡς τοιαύτας, δὲν εἶναι ἴδιον ἀνδρός, ποὺ εἰξεύρει μὲν νὰ μὴ ἐξοδεύῃ ἀσκόπως τὸν χρόνον, λαμβάνει δὲ ὑπ' ὄψιν του τὴν σύνεσιν τῶν ἀκροατῶν του. Ἀφίνοντες λοιπὸν τὰς θεωρίας τῶν ἔξω τοῦ Χριστιανισμοῦ διὰ τοὺς ἔξω τῆς Ἐκκλησίας, ἡμεῖς ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν ἐκκλησιαστικὸν λόγον.

Ἔχουν εἴπει λοιπὸν μερικοὶ ἐκ τῶν παλαιοτέρων, ὅτι διὰ τῶν λόγων τούτων ἡ Γραφὴ δὲν ἐννοεῖ δημιουργίαν δευτέρου οὐρανοῦ, ἀλλ' ὅτι ταῦτα εἶναι ἐπεξήγησις τῶν λεχθέντων περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ πρώτου. Διότι ἐκεῖ μὲν ἐν συνόψει ἐλέχθη, ὅτι ἐδημιουργήθη ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ἐδῶ δὲ ἡ Ἁγία Γραφὴ παραδίδει εἰς ἡμᾶς λεπτομερέστερον τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἕκαστον τῶν δημιουργημάτων ἔγινεν. Ἡμεῖς ὅμως, ἐπειδὴ καὶ ὄνομα ἰδιαίτερον καὶ χρησιμότης εἰδικὴ τοῦ δευτέρου οὐρανοῦ μᾶς ἔχει παραδοθῆ, φρονοῦμεν ὅτι οἱ οὐρανοὶ οὗτοι εἶναι ἄλλοι παρὰ τὸν ἐν ἀρχῇ δημιουργηθέντα, φύσεως στερεωτέρας καὶ ἐξαιρετικῆς χρησιμότητος διὰ τὸ σύμπαν.

Αἱ ἐσφαλμέναι ἀντιλήψεις περὶ τοῦ «στερεώματος» καὶ ἡ περὶ αὐτοῦ ἀλήθεια.

4. «Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος, καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα καὶ διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀνὰ μέσον τοῦ ὕδατος, ὃ ἦν ὑποκάτω τοῦ στερεώματος, καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπάνω τοῦ στερεώματος» (Γενέσ. α' 6, 7). Ἀλλὰ προτοῦ ἐπιχειρήσωμεν νὰ

εὕρωμεν τὸ νόημα τῶν λόγων τούτων τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἂς προσπαθήσωμεν νὰ διαλύσωμεν τὴν ἀντίρρησιν ποὺ προβάλλουν οἱ ἀντίθετοι. Μᾶς ἐρωτοῦν δηλαδή: Ἐφ' ὅσον τὸ μὲν στερέωμα εἶναι σφαιρικόν, ὅπως ἡ ὄψις του τὸ φανερώνει, τὸ δὲ ὕδωρ εἶναι ρευστὸν καὶ γλυστρᾷ ἀπὸ τὰ ὑψηλὰ μέρη πρὸς τὰ κάτω, πῶς ἠμπόρεσε νὰ σταθῇ ἐπὶ τῆς κυρτῆς περιφερείας τοῦ στερεώματος; Τί θὰ ἀπαντήσωμεν λοιπὸν εἰς τοῦτο; Κυρίως μὲν ὅτι, εἰς κάθε τι ποὺ φαίνεται εἰς ἡμᾶς κυκλοτερὲς κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν κοιλότητα, δὲν εἶναι ἀνάγκη καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τούτου νὰ εἶναι σφαιρική, καὶ ὁλόκληρον τελείως τορνευμένον καὶ ὁμαλὸν πανταχόθεν· ὅπως περίπου βλέπομεν τὰς λιθίνας ὀροφὰς τῶν λουτρῶν καὶ τὰς οἰκοδομὰς ποὺ εἶναι κατεσκευασμέναι ὡς σπήλαια, τῶν ὁποίων ἡ μὲν ἐσωτερικὴ ὄψις ἔχει τὸ σχῆμα τοῦ ἡμικυκλίου, τὸ δὲ ἐξωτερικὸν μέρος τῆς στέγης ἔχει πολλάκις ἐπιφάνειαν ὁμαλήν. Ὥστε ὡς πρὸς τοῦτο οὔτε αὐτοὶ ἂς δυσανασχετοῦν, οὔτε ἡμᾶς ἂς ἐμποδίζουν νὰ τὸ παραδεχώμεθα, διότι δῆθεν τὸ ὕδωρ δὲν ἠμπορεῖ νὰ σταθῇ εἰς τὰ ἀνώτερα μέρη τοῦ στερώματος. Δυνάμεθα λοιπὸν τώρα νὰ ἐξετάζωμεν ποία εἶναι ἡ φύσις τοῦ στερεώματος καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν ἐτάχθη, ἵνα εὑρίσκεται εἰς τὸ μέσον τοῦ ὕδατος.

Τὴν λέξιν στερέωμα ἡ Ἁγία Γραφὴ χρησιμοποιεῖ συνήθως δι' ἐκεῖνα τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα ἔχουν ὑπερβολικὴν δύναμιν· ὅπως ὅταν λέγῃ: «Κύριος στερέωμά μου καὶ καταφυγή μου» (Ψαλμ. ιζ' 3)· καί: «Ἐγὼ ἐστερέωσα τοὺς στύλους αὐτῆς» (Ψαλμ. οδ' 4)· καὶ τό: «Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν στερεώματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ» (Ψαλμ. ρν' 1). Διότι οἱ μὲν ἔξω τῆς Ἐκκλησίας συγγραφεῖς στερεὸν σῶμα ὀνομάζουν τὸ ὁπωσδήποτε πυκνὸν καὶ πλῆρες, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ μαθηματικὸν σῶμα. Δηλαδὴ τὸ μὲν μαθηματικὸν σῶμα ὑπάρχει μόνον κατὰ τὰς διαστάσεις, τὸ πλάτος δηλαδὴ καὶ τὸ βάθος καὶ τὸ ὕψος (δηλαδὴ εἶναι μόνον φανταστικόν, ὄχι δὲ πραγματικόν)· ἐνῶ τὸ στερεὸν σῶμα ἐκτὸς τῶν διαστάσεων ἔχει καὶ τὴν σκληρότητα (ὑπάρχει δηλαδὴ καὶ πραγματικῶς). Ἡ δὲ Ἁγία Γραφὴ συνηθίζει νὰ λέγῃ στερέωμα τὸ ἰσχυρὸν καὶ ἄκαμπτον σῶμα, ἀφοῦ πολλάκις καὶ εἰς τὸν κατάπυκνον ἀέρα δίδει τὸ ὄνομα τοῦτο· καθὼς ὅταν λέγῃ· «ὁ στερεῶν βροντήν» (Ἀμὼς δ' 13). Δηλαδὴ τὴν στερεότητα καὶ ἀκαμψίαν τοῦ πεπιεσμένου ἀέρος, ὁ ὁποῖος ἐμπερικλείεται εἰς τὰς κοιλότητας τῶν νεφῶν, καὶ ὁ ὁποῖος προκαλεῖ τοὺς κρότους

τῶν βροντῶν, ἐπειδὴ ἐκρήγνυται ἀποτόμως, ἡ Ἁγία Γραφὴ ὀνομάζει «στερέωσιν βροντῆς». Καὶ λοιπὸν τώρα νομίζομεν ὅτι ἡ ὀνομασία αὕτη στερέωμα ἐδόθη εἰς σῶμα τι στερεόν, τὸ ὁποῖον εἶναι ἱκανὸν νὰ συγκρατῇ τὸ ἀσταθὲς καὶ εὐδιάλυτον ὕδωρ(3).

Καὶ δὲν πρέπει βέβαια, ἐπειδὴ κοινῶς πιστεύεται ὅτι (τὸ στερέωμα) παρήχθη ἀπὸ τὸ ὕδωρ, νὰ νομίζωμεν, ὅτι εἶναι ὅμοιον μὲ ὕδωρ παγωμένον, ἢ μὲ παρομοίαν τινὰ ὕλην, ἡ ὁποία παράγεται ἀπὸ τὴν διήθησιν (δηλαδή, ἀπὸ τὸ στράγγισμα, τὸ σούρωμα) τοῦ ὑγροῦ, ὅπως εἶναι ὁ λίθος κρύσταλλος, διὰ τὸν ὁποῖον λέγουν, ὅτι σχηματίζεται ἐκ τοῦ ὕδατος, ὅταν παγώνῃ ὑπερβολικά, ἢ ὁ σπέκλος τὸν ὁποῖον κατατάσσουν εἰς τὰ μέταλλα. Εἶναι δὲ οὗτος (ὁ σπέκλος) λίθος διαυγής, ποὺ ἔχει ἰδιαιτέραν καὶ καθαρωτάτην διαφάνειαν καὶ ὁ ὁποῖος ἐὰν εὑρεθῇ ἀκέραιος καὶ πλήρης, χωρὶς νὰ εἶναι καταφαγωμένος ἀπὸ κάποιαν σῆψιν, οὔτε βαθέως ραγισμένος εἰς τὰς φλέβας καὶ τὰς συγκολλήσεις μὲ ἄλλους λίθους, ὀλίγον διαφέρει κατὰ τὴν διαύγειαν ἀπὸ τὸν ἀέρα.

Πρὸς οὐδὲν λοιπὸν ἐκ τούτων παρομοιάζομεν τὸ στερέωμα. Διότι πράγματι μόνον παιδικὴ καὶ ἀπλοϊκὴ διάνοια εἰμπορεῖ νὰ ἔχῃ τοιαύτας ἰδέας περὶ τῶν οὐρανίων. Ἐπειδὴ δὲ ὅλα τὰ στοιχεῖα εὑρίσκονται ἐντὸς ἀλλήλων, πῦρ μὲν μέσα εἰς γῆν, ἀέρας δὲ μέσα εἰς ὕδωρ, καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ὡσαύτως τὸ ἕνα ἐντὸς τοῦ ἄλλου, καὶ οὐδὲν ἐκ τῶν στοιχείων ποὺ ὑποπίπτουν εἰς τὰς αἰσθήσεις μας εἶναι γνήσιον καὶ ἀνόθευτον καὶ ἀμιγὲς ἀπὸ ἄλλο στοιχεῖον μέσον ἢ ἐντελῶς ἀντίθετον, ἕνεκα τούτου δὲν παραδεχόμεθα ὅτι τὸ στερέωμα ἀποτελεῖται ἢ ἐξ ἑνὸς ἀπὸ τὰ ἁπλᾶ ταῦτα (στοιχεῖα) ἢ ἀπὸ τὸ μῖγμα αὐτῶν. Διότι ἔχομεν διδαχθῆ ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Γραφήν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐπιτρέπωμεν καθόλου εἰς τὴν διάνοιάν μας νὰ προχωρῇ διὰ τῆς φαντασίας πέραν τῶν καθωρισμένων ὁρίων. Ἂς μὴ παρέλθωμεν δὲ ἀπαρατήρητον καὶ

(3) Βεβαίως δὲν ἀνταποκρίνονται αὐτὰ εἰς τὴν πραγματικότητα. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα βλέπομεν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν σύνεσιν τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ὁ ὁποῖος δὲν ἀφίνει τὴν φαντασίαν του νὰ ἐκτρέπεται εἰς παραδοξολογίας, εἰς τὰς ὁποίας συχνὰ κατήντων οἱ σύγχρονοί του. Ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν περὶ τοῦ στερεώματος ἰδέαν του δὲν τὴν θεωρεῖ βεβαίαν. Ἀπόδειξις τούτου τὰ ὅσα ἐν συνεχείᾳ λέγει, διὰ τῶν ὁποίων ὑποστηρίζει σχεδὸν τὴν ὀρθὴν περὶ οὐρανοῦ καὶ στερεώματος ἄποψιν.

τοῦτο· ὅτι μετὰ τὴν προσταγὴν τοῦ Θεοῦ: «Γενηθήτω στερέωμα», δὲν λέγεται ἁπλῶς: καὶ ἐγένετο στερέωμα· ἀλλὰ «Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα». Καὶ πάλιν· «Διεχώρισεν ὁ Θεός». Οἱ κωφοὶ ἀκούσατε καὶ οἱ τυφλοὶ ἀναβλέψατε. Καὶ ποῖος εἶναι κωφὸς παρὰ ὁ μὴ ἀκούων τὴν μεγαλόφωνον ταύτην φωνὴν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος; Καὶ ποῖος εἶναι τυφλός; Οὐδεὶς ἄλλος ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ δὲν βλέπει τὰς τόσον φανερὰς ἀποδείξεις περὶ τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. «Γενηθήτω στερέωμα». Αὐτὴ ἡ φωνὴ φανερώνει τὴν προκαταρκτικὴν αἰτίαν. «Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα». Αὕτη εἶναι μαρτυρία τῆς ποιητικῆς καὶ δημιουργικῆς δυνάμεως.

Ἡ πανσοφία τοῦ Θεοῦ ἐκδηλοῦται εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀφθόνου ὕδατος.

5. Ἀλλ' ἂς ἐπαναφέρωμεν τὸν λόγον εἰς τὴν συνέχειαν τῆς ἑρμηνείας. «Ἔστω διαχωρίζον», λέγει, «ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος». Ὅπως φαίνεται, ἄφθονα ὕδατα ἐκυμάτιζαν πανταχόθεν τῆς γῆς, ἄλλα δὲ καὶ ἔμεναν μετέωρα ὑπεράνω αὐτῆς, ὥστε νὰ ὑπερβαίνουν τὴν ἀναλογίαν τῶν ἄλλων στοιχείων. Διὰ τοῦτο δὲ εἰς τὰ προηγούμενα ἐλέγετο, ὅτι ἄβυσσος περιέβαλλε πανταχόθεν τὴν γῆν. Τὴν δὲ αἰτίαν, διὰ τὴν ὁποίαν ὑπῆρχον ἄφθονα ὕδατα, θὰ εἴπωμεν εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ λόγου. Πάντως δὲ κανεὶς ἀπὸ σᾶς, ἔστω καὶ ἂν εἶναι ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἔχουν πολὺ ἐξησκημένον τὸν νοῦν καὶ ἐξετάζουν μετὰ ἀκριβείας τὰ συμβαίνοντα εἰς τὴν φθειρομένην καὶ ρευστὴν ταύτην φύσιν, οὐδεὶς θὰ ἀντικρούσῃ τὴν γνώμην μου αὐτήν, μὲ τὴν πρόφασιν, ὅτι προτείνομεν πράγματα λογικῶς ἀδύνατα ἢ φανταστικά. Οὐδὲ θὰ ζητήσῃ ἀπὸ ἡμᾶς εὐθύνας περὶ τοῦ ποῦ στηρίζονται τὰ ὕδατα. Διότι διὰ τὸν λόγον ποὺ τοποθετοῦν τὴν γῆν εἰς τὸ μέσον καὶ τὴν ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὰ ἄκρα (τοῦ διαστήματος), καίτοι ἡ γῆ εἶναι βαρυτέρα τοῦ ὕδατος, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον θὰ παραδεχθοῦν κατ' ἀνάγκην, ὅτι καὶ τὸ ἄφθονον ἐκεῖνο ὕδωρ ἐστέκετο γύρω ἀπὸ τὴν γῆν, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι ἐκ φύσεως τρέχει πρὸς τὰ κάτω, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι πανταχόθεν εὑρίσκετο εἰς ἰσορροπίαν(4). Ὥστε λοιπὸν τὸ ὕδωρ ἦτο ἀφθόνως διακεχυμένον γύρω ἀπὸ τὴν γῆν, ὄχι ἀναλόγως πρὸς

(4) Ἀκριβὴς ἐπιστημονικὸς συλλογισμὸς ἰσχύων καὶ σήμερον.

τὸ μέγεθός της, ἀλλὰ πολὺ περισσότερον, ἐπειδὴ οὕτως ἐξ ἀρχῆς ὁ μέγας τεχνίτης προέβλεψε διὰ τὸ μέλλον καὶ ἐκανόνισε τὰ πρῶτα ἀναλόγως πρὸς τὰς ἀνάγκας, αἱ ὁποῖαι θὰ παρουσιάζοντο κατόπιν.

Ποία λοιπὸν ἦτο ἡ ἀνάγκη ὥστε ἀνυπολόγιστον ὕδωρ νὰ ὑπάρχῃ; Διότι ἡ οὐσία τοῦ πυρὸς εἶναι πανταχοῦ ἀναγκαία, ὄχι μόνον διὰ τὴν τακτοποίησιν τῶν περὶ τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ σύμπαντος. Ἄλλως θὰ ἦτο κολοβὸν τὸ ὅλον, ἐὰν ἔλειπεν ἓν ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα καὶ σπουδαιότερα πάντων τῶν στοιχείων. Ταῦτα δὲ εἶναι ἀντίθετα πρὸς ἄλληλα, καὶ τὸ ἕνα καταστρέφει τὸ ἄλλο. Τὸ μὲν πῦρ καταστρέφει τὸ ὕδωρ, ὅταν ὑπερτερῇ κατὰ τὴν δύναμιν (δηλαδὴ ὅταν εἶναι πολὺ ἰσχυρόν), τὸ δὲ ὕδωρ καταβάλλει τὸ πῦρ, ὅταν εἶναι ἄφθονον. Ἔπρεπε δὲ οὔτε νὰ ὑπάρχῃ διάστασις μεταξύ των, οὔτε ἡ πλήρης ἐξαφάνισις τοῦ ἑνός, νὰ γίνῃ ἀφορμὴ καταστροφῆς τοῦ σύμπαντος. Τακτοποιῶν λοιπὸν τὸ σύμπαν, ἐδημιούργησεν ἐκ τῶν προτέρων τόσην ποσότητα ὕδατος, ὅση χρειάζεται νὰ ἀνθέξῃ μέχρι τῶν ὡρισμένων χρονικῶν ὁρίων, ποὺ θὰ ὑπάρχῃ ὁ κόσμος, ἐξοδευόμενον ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὑπὸ τῆς δυνάμεως τοῦ πυρός. Ἐκεῖνος λοιπὸν ποὺ τὰ ἐκανόνισεν ὅλα μὲ μέτρα καὶ σταθμὰ (διότι ὅπως λέγει ὁ Ἰὼβ λστ´ 27 «ἀριθμηταὶ Αὐτῷ καὶ σταγόνες ὑετοῦ», δηλαδὴ ἔχει μετρήσει καὶ τὶς σταλαγματιὲς τῆς βροχῆς), ἐγνώριζε πόσον χρόνον ὥρισε νὰ ὑπάρχῃ ὁ κόσμος καὶ πόσον ὕδωρ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ ἐκ τῶν προτέρων, διὰ νὰ καταναλωθῇ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἀπὸ τὸ πῦρ. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον τόσον πολὺ ὕδωρ ὑπάρχει εἰς τὴν κτίσιν. Πόσον δὲ ἀναγκαῖον εἶναι τὸ πῦρ, δὲν ὑπάρχει κανεὶς τόσον ξένος πρὸς τὸν βίον, ὥστε νὰ ἔχῃ ἀνάγκην νὰ διδαχθῇ περὶ αὐτοῦ. Ὄχι μόνον διότι αἱ ἀπαραίτητοι διὰ τὴν ζωήν μας τέχναι ἔχουν ὅλαι ἀνάγκην τῆς διὰ τοῦ πυρὸς ἐργασίας, ὅπως ἡ ὑφαντικὴ καὶ ἡ βυρσοδεψία καὶ ἡ οἰκοδομικὴ καὶ ἡ γεωργία· ἀλλὰ καὶ διότι χωρὶς τὴν θερμότητα οὔτε βλάστησις τῶν δένδρων γίνεται, οὔτε ἡ ὡρίμανσις τῶν καρπῶν, οὔτε ἡ γέννησις τῶν ζώων τῆς ξηρᾶς ἢ τοῦ ὕδατος, οὔτε αἱ τροφαὶ τούτων κατ' ἀρχὴν παράγονται, ἢ διατηροῦνται ἐπί τινα χρόνον, ἄνευ θερμότητος. Εἶναι λοιπὸν ἀναγκαία ἡ δημιουργία τοῦ πυρὸς διὰ τὴν σύστασιν καὶ τὴν συντήρησιν τῶν δημιουργουμένων· ἀλλ' εἶναι ἀναγκαία καὶ

ἡ ἀφθονία τοῦ ὕδατος, διότι ἀπαύστως καὶ ἀπαραιτήτως καταναλίσκεται ἀπὸ τὸ πῦρ καὶ τὴν θερμότητα(5).

Διάφοροι γνῶμαι περὶ στερεώματος, αἰθέρος καὶ ἡλίου.

6. Διὰ τοῦτο λέγει: «Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος». Ἔχομεν εἴπει τί σημαίνει εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφὴν ἡ ὀνομασία τοῦ στερεώματος, ὅτι στερέωμα δὲν ὀνομάζει τὴν σκληρὰν καὶ στερεὰν φύσιν, ἡ ὁποία ἔχει βάρος καὶ παρουσιάζει ἀντίστασιν. Διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ γῆ κυρίως ἔπρεπε νὰ ὀνομασθῇ τοιουτοτρόπως. Ἀλλὰ ὠνόμασε στερέωμα αὐτό (τὸ ὁποῖον βλέπομεν, ὄχι διότι πραγματικῶς εἶναι σῶμα στερεόν, ἀλλ') ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ λεπτότατα καὶ ἀκατάληπτα εἰς τὴν αἴσθησιν σώματα, τὰ ὁποῖα εὑρίσκονται ὑπεράνω αὐτοῦ καὶ τῶν ὁποίων ἡ φύσις εἶναι λεπτὴ καὶ ἀραιὰ καὶ δὲν ὑποπίπτει εἰς οὐδεμίαν αἴσθησιν (ὅπως π. χ. οἱ ἄγγελοι). Ἐννόησε λοιπόν, σὲ παρακαλῶ, ὅτι τὸ στερέωμα εἶναι ἕνας τόπος, εἰς τὸν ὁποῖον διαχωρίζεται τὸ ὑγρὸν στοιχεῖον. Καὶ ὅσον μὲν εἶναι λεπτὸν καὶ διέρχεται δι' αὐτοῦ, τοῦτο τὸ ἀφίνει νὰ ἀνέρχεται πρὸς τὰ ἄνω, τὸ δὲ πυκνότατον καὶ βαρὺ ἀφίνει πρὸς τὰ κάτω, ἵνα ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους διατηρηθῇ ἡ αὐτὴ κανονικὴ ὑγρασία, παραγομένη διὰ τῆς μερικῆς ἐξατμίσεως τῶν ὑδάτων. Σὺ δὲ ἀπιστεῖς μὲν διὰ τὸ πλῆθος τοῦ ὕδατος, δὲν λαμβάνεις ὅμως ὑπ' ὄψιν τὴν ποσότητα τοῦ πυρός, τὸ ὁποῖον καὶ ὀλίγον ἂν εἶναι, καταδαπανᾷ καὶ ἐξαφανίζει πολλὴν ὑγρασίαν, ἕνεκα τῆς δυνάμεως ποὺ ἔχει. Διότι (ἡ θερμότης) ἕλκει μὲν πρὸς ἑαυτὴν τὸ ὑγρόν, ποὺ ὑπάρχει πλησίον της, ὅπως φανερώνει ἡ βεντοῦζα· καταστρέφει δὲ αὐτὸ ποὺ εἵλκυσεν, ὅπως ἡ φλόγα τοῦ λύχνου κατακαίει ὅλην τὴν καύσιμον ὕλην, ποὺ ἦτο κοντά της καὶ τὴν ὁποίαν ἐτράβηξε μὲ τὸ φυτῆλι. Περὶ δὲ τοῦ αἰθέρος, ποῖος ἀμφιβάλλει ὅτι εἶναι πυρώδης καὶ διάπυρος(6); Ὁ αἰθὴρ οὗτος, ἐὰν δὲν περιωρίζετο ἀναγκαστικῶς εἰς τὰ ὅρια ποὺ τοῦ ἔθεσεν ὁ Δημιουργός του, τί θὰ τὸν ἠμπόδιζε νὰ

(5) Ἐν συνεχείᾳ ὁ Μ. Βασίλειος ἀπαριθμεῖ τοὺς μεγαλυτέρους τότε γνωστοὺς ποταμοὺς καὶ θαλάσσας.

(6) Ὁ Μ. Βασίλειος τὰ λέγει αὐτὰ σύμφωνα μὲ τὰς τότε κρατούσας περὶ τοῦ αἰθέρος ἀντιλήψεις.

καταφλογίζῃ καὶ νὰ κατακαίῃ ὅλα τὰ συνεχόμενα (σώματα), ὥστε νὰ ἐξαφανίσῃ συγχρόνως πᾶσαν τὴν ἐντὸς αὐτῶν ὑπάρχουσαν ὑγρασίαν; Διὰ τοῦτο ἐξατμίζει τὸ ὕδωρ, καὶ καλύπτεται ἀπὸ νέφη ὁ πρὸς τὰ ἄνω τόπος ἐκ τῆς ἀνυψώσεως τῶν ἀτμῶν, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τοὺς ποταμοὺς καὶ τὰς πηγὰς καὶ τὰς ἀβαθεῖς θαλάσσας καὶ τὰς λίμνας καὶ τὰ πελάγη ὅλα, διὰ νὰ μὴ κατακαύσῃ τὰ πάντα ὁ αἰθήρ· ὅπως ἀκριβῶς βλέπομεν ὅτι καὶ ὁ ἥλιος αὐτός, εἰς καιρὸν θέρους, χώραν ἡ ὁποία ἦτο διάβροχος καὶ ὡμοίαζε πρὸς θάλασσαν ἀβαθῆ, εἰς ἐλάχιστον χρόνου διάστημα τὴν κάμνει τελείως στεγνὴν καὶ ξηράν. Ποῦ πηγαίνει λοιπὸν ἐκεῖνο τὸ ὕδωρ; Ἂς μᾶς δείξουν ἐκεῖνοι ποὺ φαντάζονται ὅτι εἰς ὅλα εἶναι δεινοί. Δὲν εἶναι ἆρα γε εἰς ὅλους φανερόν, ὅτι κατηναλώθη ἐξατμισθὲν διὰ τῆς θερμότητος τοῦ ἡλίου; Καίτοι ἐκεῖνοι λέγουν, ὅτι ὁ ἥλιος δὲν εἶναι θερμός. Τόσον εὔκολα ἔχουν τὰ λόγια.

Προσέξατε δὲ εἰς ποίαν σαθρὰν ἀπόδειξιν στηριζόμενοι, ἀντιφάσκουν πρὸς αὐτό, τὸ ὁποῖον σαφῶς καὶ εὐκρινῶς βλέπομεν. Ἐπειδή, λέγουν, ὁ ἥλιος εἶναι λευκὸς κατὰ τὸ χρῶμα καὶ ὄχι κοκκινωπὸς οὔτε ξανθός, διὰ τοῦτο δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ πῦρ, ἀλλ' ἡ θερμότης τὴν ὁποίαν ἔχει προέρχεται ἐκ τῆς ταχείας περιστροφῆς. Καὶ τί κατορθώνουν μὲ αὐτό; Τὸ νὰ νομίζωμεν, ὅτι δῆθεν ὁ ἥλιος δὲν καταστρέφει (διὰ τῆς ἐξατμίσεως) τὰ ὑγρά. Ἀλλ' ἐγώ, καίτοι αὐτὸ ποὺ λέγουν δὲν εἶναι ἀληθές, ἐν τούτοις δὲν τὸ ἀπορρίπτω, ἐπειδὴ συντελεῖ εἰς τὴν ἀπόδειξιν τοῦ λόγου, τὸν ὁποῖον ὑποστηρίζω.

Ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἐκλειπτικὴ (τροχιὰ) τῆς γῆς.

7. Διότι ἐλέγετο μὲν ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχουν πολλὰ ὕδατα, ἐπειδὴ καταστρέφονται ὑπὸ τῆς θερμότητος. Δὲν ἔχει ὅμως καμμίαν διαφορὰν τὸ νὰ εἶναι ἐκ φύσεως θερμὸς (ὁ ἥλιος), ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι διάπυρος ἕνεκα συμβάντος τινός, ἐφ' ὅσον προκαλεῖ τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα εἰς τὰς αὐτὰς ὕλας. Διότι εἴτε ξύλα προστριβόμενα πρὸς ἄλληλα συντελέσουν ὥστε νὰ ἀναφθῇ φλόγα καὶ πῦρ, εἴτε ἀναφθοῦν ἀπὸ ἄλλην φλόγα καὶ κατακαοῦν, ἴσον καὶ ὅμοιον ἀποτέλεσμα παράγεται καὶ ἐκ τῶν δύο αἰτίων. Καὶ βλέπομεν λοιπὸν τὴν μεγάλην σοφίαν τοῦ κυβερνῶντος τὰ πάντα, νὰ μεταθέτῃ τὸν ἥλιον ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος εἰς τὸ ἄλλο,

διὰ νὰ μὴ μένῃ διαρκῶς εἰς τὰ ἴδια μέρη καὶ διὰ τῆς ὑπερβολικῆς θερμοκρασίας καταστρέφῃ τὴν τάξιν. Ἀλλὰ ἄλλοτε μέν, κατὰ τὴν χειμερινὴν ἀλλαγὴν τῆς πορείας του, τὸν ὁδηγεῖ πρὸς τὸ νότιον μέρος, ἄλλοτε δὲ τὸν μεταθέτει πρὸς τὰ ἰσημερινὰ σημεῖα, καὶ ἐκεῖθεν κατὰ τὴν θερινὴν στροφὴν τὸν ἐπαναφέρει πρὸς τὰ βόρεια, εἰς τρόπον ὥστε διὰ τῆς βραδείας κινήσεως (τοῦ ἡλίου) νὰ διαφυλάττεται ἡ εὐκρασία εἰς τὴν γῆν(7). Ἂς ἐξετάσουν δὲ μήπως ἀντιφάσκουν πρὸς τὸν ἑαυτόν των, ὅσοι λέγουν ὅτι ἡ θάλασσα δὲν πλημμυρεῖ ἀπὸ τὰ ὕδατα τῶν ποταμῶν, ἕνεκα τῆς ὑπὸ τοῦ ἡλίου ἐξατμίσεως· καὶ προσέτι ὅτι ἀπομένει ἁλμυρὰ καὶ πικρά, ἐπειδὴ τὸ λεπτὸν καὶ πόσιμον ὕδωρ κατηναλώθη ὑπὸ τῆς θερμότητος, ἡ διαχώρισις δὲ αὕτη γίνεται κυρίως ὑπὸ τοῦ ἡλίου, ὁ ὁποῖος τοὺς μὲν ἀτμοὺς τοῦ ὕδατος τοὺς ἀναβιβάζει πρὸς τὰ ἐπάνω, τὸ δὲ πυκνὸν καὶ βαρύ (ὕδωρ), ὡς νὰ ἦτο καμμιὰ λάσπη καὶ ὑποστάθμη, τὸ ἀφίνει κάτω. Ἐκ τούτου δὲ προέρχεται τὸ πικρὸν καὶ ἁλμυρὸν καὶ ἀποξηραντικόν(8) τῆς θαλάσσης. Αὐτοὶ λοιπόν, οἱ ὁποῖοι λέγουν αὐτὰ περὶ τῆς θαλάσσης, πάλιν μεταβάλλοντες γνώμας, λέγουν ὅτι οὐδεμία ἐλάττωσις τοῦ ὕδατος γίνεται ἕνεκα τῆς θερμότητος τοῦ ἡλίου.

---

(7) Ἡ γῆ κινεῖται πέριξ τοῦ ἡλίου μὲ ταχύτητα 30 χιλιομέτρων περίπου κατὰ δευτερόλεπτον. Ἡ τροχιὰ τῆς γῆς γύρω ἀπὸ τὸν ἥλιον εἶναι ἐλλειπτική, ὀνομάζεται δὲ ἐκλειπτικὴ καὶ σχηματίζει μετὰ τοῦ ἰσημερινοῦ γωνίαν 23^0 περίπου. Χάρις εἰς τὴν κλίσιν τῆς γῆς, ἥτις δημιουργεῖται ὑπὸ τῆς γωνίας ταύτης, ὁ ἥλιος κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους ἄλλοτε φωτίζει περισσότερον τὸ βόρειον ἡμισφαίριον τῆς γῆς καὶ ἄλλοτε τὸ νότιον· ἄλλοτε αἱ ἀκτῖνες του πίπτουν πολὺ πλαγίως ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἄλλοτε ὄχι. Οὕτω δημιουργοῦνται καὶ αἱ τέσσαρες ἐποχαὶ τοῦ ἔτους. Κατὰ τὸν Morisson «ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ἡ κλίσις αὐτὴ τῆς γῆς οἱ πόλοι της θὰ εὑρίσκοντο εἰς ἓν συνεχὲς λυκόφως ἢ λυκαυγές». Ἀλλὰ ὅλα αὐτὰ μαρτυροῦν «Νοῦν δημιουργόν, τὰ πάντα ἐν Σοφίᾳ καὶ ἀνεξιχνιάστῳ Συνέσει ποιήσαντα». (Παν. Ν. Τρεμπέλα, Ἀπολογητικαὶ Μελέται Τόμ. Α' σελ. 299-301 καὶ 295).

(8) Ἡ ἰδιότης δηλαδή, τὴν ὁποίαν ἔχει τὸ θαλάσσιον ὕδωρ νὰ ἀποξηραίνῃ τὰ φυτά, ὅταν ποτισθῶσι μὲ αὐτό.

Βροχὴ καὶ χιών.

8. «Καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα οὐρανόν». Κυρίως μὲν εἰς ἄλλο σῶμα ἁρμόζει ἡ τοιαύτη ὀνομασία, κατ' ἀναλογίαν ὅμως ὀνομάζεται καὶ τὸ στερέωμα τοιουτοτρόπως. Εἰς πολλὰ δὲ μέρη (τῆς Ἁγίας Γραφῆς) παρετηρήσαμεν, ὅτι ὁ τόπος αὐτὸς ποὺ βλέπομεν (ἡ καθ' ἡμᾶς ἀτμόσφαιρα), ὀνομάζεται οὐρανός, διότι σαφῶς ὑποπίπτει εἰς τὰς ὄψεις μας ἡ πυκνότης καὶ τὸ συνεχὲς τοῦ ἀέρος, ὥστε καίτοι εἶναι ὁρατὸς ὀνομάζεται οὐρανός. Ὅπως ἐκεῖ ποὺ λέει· «Τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ» (Ψαλμ. η' 9). Καὶ εἰς ἄλλο μέρος· «Πετεινὰ πετόμενα κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ» (Γενέσ. α' 20). Παρόμοιον εἶναι καὶ τὸ «Ἀναβαίνουσιν ἕως τῶν οὐρανῶν» (Ψαλμ. ρστ' 26). Καὶ ὁ Μωϋσῆς εὐλογῶν τὴν φυλὴν τοῦ Ἰωσὴφ δίδει τὰς εὐλογίας «ἀπὸ ὡρῶν οὐρανοῦ καὶ δρόσου καὶ ἀπὸ ἡλίου τροπῶν καὶ ἀπὸ συνόδων μηνῶν καὶ ἀπὸ κορυφῆς ὀρέων καὶ βουνῶν ἀενάων» (Δευτερ. λγ' 13-15), ὡσὰν ὁ περὶ τὴν γῆν τόπος διὰ τῆς εὐταξίας, ἡ ὁποία ὑπάρχει εἰς αὐτόν, νὰ καθίσταται γόνιμος. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς πρὸς τὸν Ἰσραὴλ κατάρας (ὅταν οὗτος δὲν θὰ ἐτήρει τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ) λέγονται τὰ ἑξῆς: «ἔσται σοι ὁ οὐρανὸς ὁ ὑπὲρ κεφαλῆς σου χαλκοῦς» (Δευτερ. κη' 23). Τί δὲ ἐννοοῦσε μὲ αὐτό; Τὴν τελείαν ξηρασίαν καὶ τὴν ἔλλειψιν τῶν ὑδρατμῶν, διὰ τῶν ὁποίων γονιμοποιεῖ ἡ γῆ τοὺς καρπούς. Ὅταν λοιπὸν λέγῃ ὅτι θὰ πίπτῃ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ δρόσος ἢ βροχή, ἐννοοῦμεν ὅτι πρόκειται περὶ τῶν ὑδάτων ἐκείνων, ὅσα ἔχουν ὁρισθῆ νὰ κατέχουν τὸ ἄνω μέρος τῆς ἀτμοσφαίρας. Διότι, ὅταν συναθροίζωνται οἱ ἀτμοὶ ὑψηλά, καὶ ὁ ἀὴρ συμπυκνώνεται ἀπὸ τὴν πίεσιν τῶν ἀνέμων, τότε ἡ ὑγρασία, ἡ ὁποία μέχρι τῆς στιγμῆς εὑρίσκετο εἰς κατάστασιν ἀτμοῦ διεσπαρμένη εἰς τὸ νέφος, συμπυκνώνεται καὶ μεταβάλλεται εἰς σταγόνας, αἱ ὁποῖαι λόγῳ τοῦ βάρους τῶν συμπυκνωθέντων ἀτμῶν φέρονται πρὸς τὰ κάτω· καὶ οὕτω παράγεται ἡ βροχή. Ὅταν δὲ τὸ ὕδωρ τῶν βροχῶν μεταβληθῇ εἰς ἀφρόν, ἐπειδὴ ἠμποδίσθη ἀπὸ τὴν βιαιότητα τῶν ἀνέμων νὰ πέσῃ, τότε ἐπειδὴ ψυχραίνεται πολὺ καὶ ὁλοτελῶς παγώνει, διαλύεται πλέον τὸ νέφος καὶ πίπτει ἡ χιών. Καὶ γενικῶς κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δύνασαι νὰ βλέπῃς ὅτι συμπυκνώνεται ὅλη ἡ φύσις τῶν ὑδάτων εἰς τὸν ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς ἡμῶν ἀέρα.

Ἀσύστατοι καὶ ἀπαράδεκτοι αἱ ἀλληγορικαὶ περὶ ὑδάτων ἐξηγήσεις.

9. Καὶ κανεὶς ἂς μὴ συγκρίνῃ τὸ ἁπλοῦν καὶ ἀπέριττον τῶν πνευματικῶν τῆς Γραφῆς λόγων πρὸς τὴν λεπτολογίαν τῶν φιλοσοφησάντων περὶ τοῦ οὐρανοῦ. Διότι ὅσον προτιμότερον εἶναι τὸ κάλλος τῶν σωφρόνων γυναικῶν ἀπὸ τὸ κάλλος τῶν αἰσχρῶν γυναικῶν, τόση διαφορὰ ὑπάρχει καὶ μεταξὺ τῶν ἰδικῶν μας (χριστιανικῶν) λόγων ἀπὸ τοὺς λόγους τῶν εἰδωλολατρῶν. Διότι ἐκεῖνοι μὲν ἀναγκαστικῶς ἐπιβάλλουν τὴν πιθανότητα τῶν λόγων των· ἐνῷ ἡμεῖς προβάλλομεν τὴν ἀλήθειαν ἐλευθέραν τεχνασμάτων. Καὶ ποία ἡ ἀνάγκη νὰ κοπιάζωμεν διὰ νὰ ἀποδείξωμεν τὸ ψεῦδος τῶν διδαγμάτων των, ἀφοῦ εἶναι ἀρκετὸν νὰ ἀντιπαραβάλωμεν τὰ βιβλία των πρὸς ἄλληλα καὶ μὲ ἡσυχίαν πολλὴν νὰ καθήμεθα ὡς θεαταὶ τοῦ μεταξύ των πολέμου; Διότι ὅσοι λέγουν, ὅτι τὸ σύμπαν καίεται καὶ ἀναγεννᾶται πάλιν ἐκ τῶν σπερμάτων, τὰ ὁποῖα ἀπέμειναν μέσα εἰς αὐτὰ ποὺ ἐκάησαν, δὲν εἶναι οὔτε ὀλιγώτεροι κατὰ τὸν ἀριθμόν, οὔτε κατωτέρας ἱκανότητος (ἀπὸ τοὺς ἔχοντας ἀντίθετον γνώμην), ἀλλὰ μὲ πολυλογίαν καὶ μὲ διαφορὰν γνωμῶν παρὰ πολὺ μεγάλην ἀντικρούουν τὰς ἀντιθέτους ἰδέας. Ὅθεν καὶ διδάσκουν, ὅτι ὁ κόσμος θὰ ὑποστῇ ἀπείρους καταστροφὰς καὶ ἀπείρους ἐκ νέου δημιουργίας(9).

Ἀλλ' ἐκεῖνοι μέν, ἐφ' ὅσον ἀποσχίζονται ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν καὶ προχωροῦν πρὸς δύο ἀντιθέτους διευθύνσεις, εὑρίσκουν καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη δρόμους καὶ τρόπους νὰ ἐκτρέπωνται εἰς πλάνας. Ἡμεῖς δὲ ἔχομεν νὰ εἴπωμεν ὀλίγα περὶ τῶν διαχωρισθέντων ὑδάτων καὶ εἰς μερικοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ἄνδρας(10), οἱ ὁποῖοι μὲ τὴν πρόφασιν τῆς ἀναγωγῆς εἰς μυστικώτερα καὶ ὑψηλότερα νοήματα, κατέφυγον εἰς ἀλληγορίας, λέγοντες ὅτι διὰ τῶν ὑδάτων ὑπονοοῦνται πνευματικαὶ καὶ ἀσώματοι δυνάμεις (δηλαδὴ ἄγγελοι). Καὶ ὅτι ἄνω μέν,

(9) Ὑπεστήριζαν μερικοὶ καὶ τότε, ὅπως καὶ σήμερα, ὅτι ὁ κόσμος μέλλει πολλάκις ν' ἀναγεννᾶται διὰ τῶν συγκρούσεων τῶν διαφόρων οὐρανίων σωμάτων. Ἀλλὰ ἡ τελευταία λέξις τῆς ἐπιστήμης κατὰ τὸν καθηγητὴν τῆς Ἀστρονομίας Γ. Κοντόπουλον, εἶναι ὅτι «ἡ θεωρία τῆς συνεχοῦς δημιουργίας ἀπορρίπτουσα τὴν βασικὴν ἀρχὴν τῆς φυσικῆς τῆς διατηρήσεως τῆς ὕλης—ἐνεργείας καὶ εἰσάγουσα ἕνα πλῆθος νέων ἀναποδείκτων ὑποθέσεων, ἀντιμετωπίζεται μετὰ μεγάλης ἐπιφυλακτικότητος ὑπὸ τῶν συγχρόνων ἀστρονόμων» (Ἀκτῖνες ἔτος 1954 σελ. 409).

(10) Ἐννοεῖ ἴσως τὸν Ὠριγένη.

εἰς τὸ στερέωμα, ἔμειναν οἱ καλύτεροι, κάτω δὲ εἰς τοὺς περὶ τὴν γῆν ὑλικοὺς τόπους ἀπέμειναν οἱ πονηροί (δηλαδὴ οἱ δαίμονες). Δι' αὐτὸν δὲ ἀκριβῶς τὸν λόγον, λέγουν, ὅτι καὶ τὰ ἐπάνω τῶν οὐρανῶν ὕδατα λέγεται ὅτι αἰνοῦν τὸν Θεόν· δηλαδὴ ὅτι οἱ ἀγαθοὶ ἄγγελοι ποὺ εἶναι ἄξιοι, ἕνεκα τῆς καθαρότητος τοῦ λογικοῦ, αὐτοὶ ἀποδίδουν εἰς τὸν Κτίστην τὸν πρέποντα αἶνον. Τὰ δὲ ὑποκάτω τῶν οὐρανῶν ὕδατα, λέγουν, εἶναι τὰ πονηρὰ πνεύματα, τὰ ὁποῖα ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς ἀρετῆς, εἰς τὸ ὁποῖον φυσικῶς εὑρίσκοντο, κατέπεσαν εἰς τὸ βάθος τῆς κακίας. Ταῦτα δὲ ἐπειδὴ προκαλοῦν ταραχὰς καὶ ἐπαναστάσεις καὶ ταράττονται ἀπὸ τοὺς θορύβους τῶν παθῶν, ὠνομάσθησαν θάλασσα, διότι εὐκόλως μεταβάλλουν διαθέσεις καὶ εἶναι ἄστατα. Ἀλλ' ἀφοῦ ἀπορρίψωμεν τοὺς τοιούτους λόγους, ὡς ἐξηγήσεις ὀνείρων καὶ ὡς παραμύθια γεροντικά, ἂς νοήσωμεν τὸ ὕδωρ ὡς πραγματικὸν ὕδωρ, καὶ τὸν διαχωρισμὸν ποὺ ἔγινε διὰ τοῦ στερεώματος, ἂς τὸν παραδεχθῶμεν σύμφωνα μὲ τὴν αἰτίαν, ποὺ ἀναφέραμεν. Ἐὰν δὲ κάποτε ἡ Γραφὴ προσκαλῇ «τὰ ὕδατα τὰ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν» εἰς δοξολογίαν τοῦ Δεσπότου τῶν πάντων, δὲν τὰ θεωροῦμεν διὰ τοῦτο ὡς λογικὴν φύσιν. Διότι οὔτε οἱ οὐρανοὶ εἶναι ἔμψυχοι ἐκ τοῦ ὅτι κατὰ τὴν Γραφὴν «διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ» (Ψαλμ. ιη' 2), οὔτε τὸ στερέωμα εἶναι ὕπαρξις ζωντανή, καὶ αἰσθανομένη ἐκ τοῦ ὅτι «ἀναγγέλλει ποίησιν χειρῶν αὐτοῦ». Καὶ ἂν κανεὶς λέγῃ, ὅτι οὐρανοὶ μὲν εἶναι αἱ διανοητικαὶ δυνάμεις ποὺ ἀσχολοῦνται εἰς τὴν θεωρίαν, στερέωμα δὲ αἱ δυνάμεις ποὺ ἀσχολοῦνται εἰς τὴν πρᾶξιν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων, τοῦτο ὡς κομψὸν μὲν καὶ ἔξυπνον λόγον τὸν δεχόμεθα, ἀλλὰ δὲν εἱμποροῦμεν ποτὲ νὰ τὸν παραδεχθῶμεν ὡς ἀληθῆ.

Διότι κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν καὶ ἡ δρόσος καὶ ἡ πάχνη καὶ τὸ ψῦχος καὶ τὸ καῦμα, ἐπειδὴ διετάχθησαν—καθὼς ἀναφέρεται εἰς τὸ Γ' Κεφάλαιον τῶν προφητειῶν τοῦ Δανιήλ— νὰ ἀνυμνοῦν τὸν δημιουργὸν τῶν ὅλων, θὰ εἶναι κάποια νοερὰ καὶ ἀόρατος φύσις. Ἀλλ' εἰς τὰς περιστάσεις αὐτὰς ὁ τοιοῦτος τρόπος τοῦ λόγου τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἐκλαμβάνεται ἀπὸ τοὺς νουνεχεῖς καὶ ὀρθῶς σκεπτομένους, ὅτι συμπληρώνει τὴν δοξολογίαν τοῦ Δημιουργοῦ. Διότι τὸν αἶνον πρὸς τὸν Θεὸν δὲν τὸν προσφέρει μόνον «τὸ ἐπάνω τῶν οὐρανῶν ὕδωρ», τὸ ὁποῖον δῆθεν ἀπολαμβάνει περισσοτέραν τιμήν, ἕνεκα τῆς ἐξαιρετικῆς αὐτοῦ χρησιμότητος, ἀλλὰ λέγει: «Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῆς γῆς δράκοντες καὶ πᾶσαι ἄβυσσοι» (Ψαλμ. ρμη' 7). Ὥστε καὶ ἡ ἄβυσσος, τὴν ὁποίαν, εἰς τὸ χειρότερον μέρος ἀπέρριψαν οἱ ἀλληγορικῶς ἑρμηνεύοντες, δὲν ἐθεωρήθη καὶ αὐτὴ ἀπόβλητος ἀπὸ τὸν ψαλμῳδόν, ἀλλὰ συμπεριελήφθη εἰς τὸν κοινὸν χορὸν τῆς κτίσεως, ὥστε καὶ αὐτὴ ἀναλόγως μὲ τοὺς ὑπάρχοντας ἐν αὐτῇ λόγους, νὰ συμπληρώνῃ ἁρμονικῶς τὴν ὑμνῳδίαν πρὸς δόξαν τοῦ ποιητοῦ.

«Εἶδεν ὁ Θεὸς ὅτι καλόν».

10. «Κ α ὶ ε ἶ δ ε ν ὁ Θ ε ὸ ς ὅ τ ι κ α λ ό ν». Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι παρέχουν εὐχαρίστησιν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ Θεοῦ τὰ δημιουργήματά Του, οὐδὲ θεωρεῖ Αὐτὸς καλά, ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα θεωροῦμεν καὶ ἡμεῖς· ἀλλὰ καλὸν (διὰ τὸν Θεόν) εἶναι ἐκεῖνο ποὺ κατεσκευάσθη σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνας τῆς τέχνης καὶ εἶναι χρήσιμον διὰ τὸν σκοπὸν ποὺ ἔγινεν. Ὁ Θεὸς λοιπόν, ὁ Ὁποῖος ὥρισεν ἐκ τῶν προτέρων σαφῶς τὸν σκοπὸν τῶν δημιουργημάτων, ὅταν ἐξήτασε σύμφωνα μὲ τοὺς ἰδικούς του κανόνας τῆς τέχνης τὰ ἐπὶ μέρους δημιουργήματα, καὶ εἶδεν ὅτι ἐκπληρώνουν τὸν σκοπὸν διὰ τὸν ὁποῖον ἐδημιουργήθησαν, παρεδέχθη ὅτι ἔγιναν καλῶς. Διότι καὶ τὸ χέρι μόνον του, καὶ τὸ μάτι ἰδιαιτέρως, καὶ καθένα ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ ἀνδριάντος, ὅταν μένουν χωριστὰ ἀπὸ τὰ ἄλλα, δὲν θὰ φανοῦν καλὰ εἰς τὸν τυχόντα. Ὅταν ὅμως τεθοῦν εἰς τὴν ἁρμόζουσαν θέσιν, τότε ἡ ἀναλογία των, ἡ ὁποία μόλις διεκρίνετο προηγουμένως, τώρα γίνεται γνωστὴ καὶ φανερὰ ἀκόμη καὶ εἰς τὸν ἰδιώτην, ποὺ δὲν ἔχει γνῶσιν τῆς τέχνης. Ὁ καλλιτέχνης ὅμως, καὶ προτοῦ τὰ συναρμολογήσῃ, γνωρίζει τὴν ὡραιότητα ἑκάστου μέρους, καὶ ἐπαινεῖ τὰ χωρισμένα μέρη, διότι μεταφέρει τὸν νοῦν του εἰς τὴν τεχνικὴν συναρμολόγησιν καὶ ἁρμονίαν ποὺ θὰ παρουσιάσουν. Ἕνα τοιοῦτον λοιπὸν καλλιτέχνην, ἐπαινέτην τῶν καθ' ἕκαστον δημιουργημάτων, παρουσιάζει ἐδῶ ἡ Ἁγία Γραφὴ τὸν Θεόν, ὁ Ὁποῖος καὶ εἰς ὅλον μαζῆ τὸν κόσμον, ὅταν οὗτος συμπληρωθῇ, θὰ ἀπονείμῃ τὸν κατάλληλον ἔπαινον.

Προτροπή πρὸς συνεχῆ ἐνθύμησιν καὶ δοξολογίαν τοῦ Θεοῦ.

11. Ἀλλ' ἂς σταματήσωμεν ἕως ἐδῶ τὸν περὶ τῆς δευτέρας ἡμέρας λόγον, ὥστε εἰς μὲν τοὺς φιλοπόνους ἀκροατὰς νὰ δώσωμεν καιρὸν νὰ ἐξετάσουν ὅσα ἤκουσαν καί, ἐὰν ὑπάρχῃ τι χρήσιμον εἰς αὐτά, τοῦτο νὰ τὸ συγκρατήσουν εἰς τὴν μνήμην των, καὶ διὰ τῆς φιλοπόνου μελέτης, ὡς διά τινος πέψεως, νὰ ἀναμείνουν τὴν καρποφορίαν τῶν ὠφελίμων. Εἰς δὲ τοὺς ἀσχολουμένους εἰς τὰ ἔργα τοῦ βίου νὰ δώσωμεν εὐκαιρίαν, ὥστε κατὰ τὸν χρόνον ποὺ θὰ μεσολαβήσῃ νὰ τακτοποιήσουν τὰς φροντίδας των, καὶ οὕτω νὰ ἐπιστρέψουν μὲ τὴν ψυχὴν καθαρὰν καὶ ἐλευθέραν ἀπὸ μερίμνας, διὰ νὰ εὕρουν τὴν ἑσπερινὴν τράπεζαν τοῦ θείου λόγου. Ὁ δὲ Θεός, ποὺ ἐδημιούργησε τοιαῦτα δημιουργήματα καὶ οἰκονόμησε τὰ πράγματα ὥστε νὰ εἴπωμεν τὰ μικρὰ ταῦτα, εἴθε νὰ σᾶς δώσῃ σύνεσιν εἰς πάντα τὰ κεφάλαια τῆς ἀληθείας τῶν λόγων του, ὥστε ἀπὸ τὰ βλεπόμενα νὰ ἐννοῆτε τὸν ἀόρατον Θεόν, καὶ ἀπὸ τὸ μέγεθος καὶ τὴν καλλονὴν τῶν κτισμάτων νὰ σχηματίζετε τὴν πρέπουσαν γνώμην περὶ (τῆς παντοδυναμίας καὶ μεγαλειότητος) τοῦ δημιουργοῦ ἡμῶν. Διότι λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦλος: «Τὰ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥ τε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης» (Ρωμ. α' 20)· εἰς τρόπον ὥστε καὶ εἰς τὴν γῆν καὶ εἰς τὸν ἀέρα καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ εἰς τὸ ὕδωρ καὶ κατὰ τὴν νύκτα καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν καὶ εἰς ὅλα ὅσα βλέπομεν νὰ λαμβάνωμεν φανερὰς ὑπομνήσεις περὶ τοῦ εὐεργέτου μας. Οὕτω δὲ δὲν θὰ ἔχωμεν καιρὸν διὰ τὴν ἁμαρτίαν, οὐδὲ εἰς τὰς καρδίας μας θὰ ἀφήσωμεν τόπον διὰ τὸν ἐχθρόν, ἐφ' ὅσον διὰ τῆς συνεχοῦς ἐνθυμήσεως θὰ ἔχωμεν κατοικοῦντα ἐντὸς ἡμῶν τὸν Θεόν, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει πᾶσα δόξα καὶ προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεί, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΕΩΣ ΤΩΝ ΥΔΑΤΩΝ

«Καὶ εἶπεν ὁ Θεός. Συναχθήτω τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ὀφθήτω ἡ ξηρά. Καὶ ἐγένετο οὕτως».

(Γενέσ. α' 9).

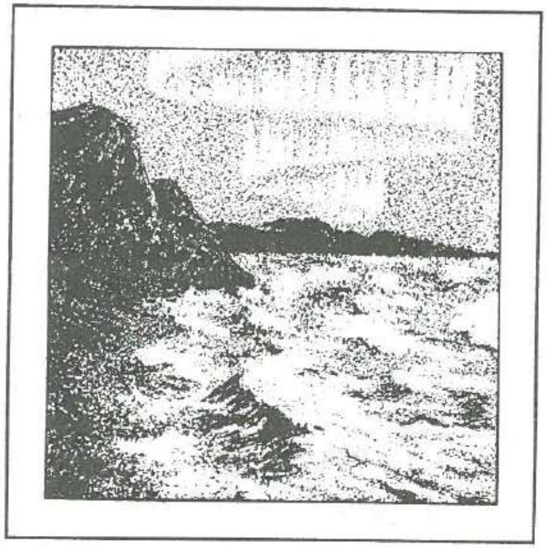

Καὶ εἶπεν ὁ Θεός.
Συναχθήτω τὸ ὕδωρ
τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ
εἰς συναγωγὴν μίαν,
καὶ ὀφθήτω ἡ ξηρά».

Τὰ ἐπιβλαβῆ ἁμαρτωλὰ θεάματα.

1. Ὑπάρχουν μερικαὶ πόλεις, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ βαθείας πρωΐας μέχρις αὐτῆς τῆς ἑσπέρας τέρπουν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν κατοίκων μὲ παντὸς εἴδους θεάματα τῶν ταχυδακτυλουργῶν. Ἀλλὰ καὶ ᾄσματα τινὰ ἐπιτηδευμένα καὶ διεφθαρμένα, τὰ ὁποῖα γεννοῦν εἰς τὴν ψυχὴν παρὰ πολλὴν ἀκολασίαν, οἱ κάτοικοι τῶν τοιούτων πόλεων δὲν τὰ χορταίνουν, ἔστω καὶ ἂν ἐπὶ πλεῖστον χρόνον τὰ ἀκούουν. Καὶ τοὺς τοιούτους λαοὺς πολλοὶ τοὺς μακαρίζουν, διότι ἀφῆκαν τὰς ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις, ἢ τὰς ἐκ τῶν τεχνῶν ἐπινοήσεις διὰ τὸν πορισμὸν τῶν χρησίμων πρὸς τὴν ζωήν, καὶ περνοῦν τὸν ὡρισμένον καιρὸν τῆς ζωῆς των μὲ πᾶσαν ραθυμίαν καὶ ἡδονήν. Τοὺς μακαρίζουν δέ, διότι δὲν εἰξεύρουν ὅτι ὀρχήστρα (σκηνὴ δηλαδὴ θεατρική) πλήρης ἀνηθίκων θεαμάτων εἶναι κοινὸν καὶ δημόσιον σχολεῖον ἀσελγείας διὰ τοὺς θεατάς· καὶ ὅτι αἱ ἁρμονικώταται μελῳδίαι τῶν μουσικῶν ὀργάνων καὶ τὰ πορνικὰ ᾄσματα, ἐντυπούμενα εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροατῶν, εἰς οὐδὲν ἄλλο συντελοῦν παρὰ νὰ παραπείθουν καὶ νὰ παρασύρουν ὅλους ὥστε νὰ ἀσχημονοῦν, μιμούμενοι (τὰ λεγόμενα εἰς) τὰ ᾄσματα τῶν κιθαριστῶν ἢ τῶν αὐλητῶν. Μερικοὶ δὲ ἐξ ἐκείνων ποὺ ἀγαποῦν μὲ μανίαν τὰς ἱπποδρομίας, ἀκόμη καὶ εἰς τὸ ὄνειρόν τους βλέπουν, ὅτι ἀγωνίζονται ὑπὲρ τῶν ἵππων (ποῖος δηλαδὴ ἐκ τῶν ἵππων θὰ νικήσῃ), ζευγνύοντες νέα ἅρματα καὶ μεταθέτοντες τοὺς ἡνιόχους (ἀπὸ τὸ ἓν ἅρμα εἰς τὸ ἄλλο) καὶ ἐν γένει δὲν ἀπομακρύνονται οὐδὲ εἰς τὰς καθ᾽ ὕπνον φαντασίας ἀπὸ τὰς καθημερινάς των ἀνοησίας.

Καθῆκον μας νὰ θαυμάζωμεν τὰ ἔργα τοῦ Δημιουργοῦ.

2. Ἀλλ' ἡμεῖς λοιπὸν τοὺς ὁποίους ὁ Κύριος, ὁ μέγας θαυματουργὸς καὶ τεχνίτης συνεκάλεσε, διὰ νὰ μᾶς ἐπιδείξῃ τὰ ἔργα Του, θὰ κουρασθῶμεν παρατηροῦντες ταῦτα, ἢ θὰ ἀποφύγωμεν ἐξ ὀκνηρίας τὴν ἀκρόασιν τῶν λόγων τοῦ Ἁγίου Πνεύματος; Καὶ δὲν θὰ περικυκλώσωμεν τὸ μέγα τοῦτο καὶ ποικίλον ἐργαστήριον τῆς θείας δημιουργίας, ἐπιστρέφοντες διὰ τῆς διανοίας εἰς τοὺς πρώτους χρόνους, διὰ νὰ γνωρίσωμεν τὴν διακόσμησιν τοῦ σύμπαντος; Διὰ νὰ ἴδωμεν δηλαδὴ τὸν μὲν οὐρανὸν ἐκτεινόμενον κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Προφήτου Ἡσαΐου «ὡσεὶ καμάραν» (Ἡσ. μ΄ 22)· τὴν δὲ γῆν ἀπέραντον κατὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸ βάρος νὰ στέκεται μόνη της χωρὶς νὰ στηρίζεται πουθενά· τὸν ἀέρα διακεχυμένον εἰς τὴν φύσιν μαλακὸν καὶ ὑγρόν, παρέχοντα κατάλληλον μὲν καὶ παντοτεινὴν τροφὴν εἰς τὰ δημιουργήματα ποὺ ἀναπνέουν, ὑποχωροῦντα δὲ καὶ διασχιζόμενον ἕνεκα τῆς ἁπλότητός του, ὥστε νὰ διέρχωνται δι' αὐτοῦ τὰ κινούμενα σώματα, χωρὶς νὰ τοὺς παρεμβάλλῃ κανένα ἐμπόδιον, πάντοτε δὲ νὰ καταλαμβάνῃ εὐκόλως τὸν ὄπισθεν χῶρον τῶν σωμάτων ποὺ τὸν διασχίζουν, καὶ νὰ τὰ περιβάλλῃ γύρωθεν. Τὴν φύσιν δὲ τοῦ ὕδατος τόσον τοῦ ποσίμου, ὅσον καὶ τοῦ δημιουργηθέντος διὰ τὰς ἄλλας ἀνάγκας μας, καὶ τὴν κανονικὴν συγκέντρωσιν τούτου εἰς τοὺς προσδιωρισμένους τόπους, θὰ μάθῃς ἐξ ὅσων πρὸ ὀλίγου ἀνεγνώσαμεν.

«Φωνὴ Θεοῦ φύσεώς ἐστι ποιητική».

3. «Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, Συναχθήτω τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ὀφθήτω ἡ ξηρά. Καὶ ἐγένετο οὕτως. Καὶ συνήχθη τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν, καὶ ὤφθη ἡ ξηρά. Καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὴν ξηράν, γῆν, καὶ τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων ἐκάλεσε θαλάσσας» (Γενέσ. α΄ 9, 10).

Πόσας δυσκολίας μοῦ προέβαλες εἰς τὰς προηγουμένας ὁμιλίας, ὅταν ἀπαιτοῦσες νὰ μάθῃς τὴν αἰτίαν, διὰ τὴν ὁποίαν ἡ γῆ ἦτο ἀόρατος, ἀφοῦ κάθε σῶμα φυσικῶς ἔχει κάποιο χρῶ-

μα, πᾶν δὲ χρῶμα καθίσταται αἰσθητὸν εἰς τὴν ὅρασιν. Καὶ ἴσως δὲν ἐθεώρεις ἱκανοποιητικὰ τὰ λεχθέντα, ὅτι δηλαδὴ ἡ γῆ ἦτο ἀόρατος ὄχι ἕνεκα τῆς φύσεώς της, ἀλλ' ὡς πρὸς ἡμᾶς ἦτο ἀόρατος· καὶ τοῦτο ἐπειδὴ εὑρίσκετο ἔμπροσθεν τὸ ὕδωρ, τὸ ὁποῖον τότε περιεκάλυπτεν ὅλην τὴν γῆν. Ἰδοὺ τώρα ἄκουσε αὐτὴν τὴν Ἁγίαν Γραφὴν νὰ ἐξηγῇ μόνη της αὐτὸ ποὺ εἶπα προηγουμένως.

«Συναχθήτω τὰ ὕδατα... καὶ ὀφθήτω ἡ ξηρά». Συμμαζεύονται τὰ παραπετάσματα, διὰ νὰ φανῇ ἡ μέχρι τοῦδε ἀόρατος ξηρά(1). Ἴσως δὲ κανεὶς νὰ ζητήσῃ μαζῇ μὲ τὰ ἄλλα νὰ μάθῃ καὶ τοῦτο. Πρῶτον μέν, διατί αὐτὸ ποὺ εἶναι φυσικὸν εἰς τὸ ὕδωρ, τὸ νὰ τρέχῃ πρὸς τὴν κατωφέρειαν, τοῦτο ὁ λόγος τῆς Ἁγίας Γραφῆς τὸ ἀποδίδει εἰς τὸ πρόσταγμα τοῦ Δημιουργοῦ; Διότι εἶναι γνωστόν, ὅτι τὸ ὕδωρ ἐφ' ὅσον μὲν εὑρίσκεται εἰς μέρος ἐπίπεδον παραμένει στάσιμον, διότι δὲν ἔχει ποῦ νὰ διασκορπισθῇ· ὅταν ὅμως εὑρεθῇ εἰς μέρος τι ἐπικλινὲς καὶ κατηφορικόν, ἀμέσως μόλις ἀρχίσῃ νὰ κινῆται ἐκεῖνο ποὺ εἶναι εἰς τὴν ἄκραν, τὸ συνεχόμενον μὲ αὐτὸ καταλαμβάνει τὴν θέσιν τοῦ κινηθέντος, καὶ τὴν θέσιν ἐκείνου τὸ κατόπιν αὐτοῦ· καὶ τοιουτοτρόπως τρέχει μὲν διαρκῶς τὸ προπορευόμενον, τὸ σπρώχνει δὲ ἐκεῖνο ποὺ ἔρχεται ὄπισθεν. Καὶ τόσον ταχύτερα γίνεται ἡ κίνησις, ὅσον καὶ τὸ βάρος τοῦ καταπίπτοντος ὕδατος εἶναι μεγαλύτερον, καὶ ὁ τόπος πρὸς τὸν ὁποῖον τρέχει ἐπικλινέστερος. Ἀφοῦ λοιπὸν τοιοῦτον εἶναι ἐκ φύσεως τὸ ὕδωρ, θὰ ἐπερίτ-

---

(1) Κατὰ τὴν Γεωλογίαν, ἡ θερμοκρασία τῆς γῆς καί, ἑπομένως, καὶ τῶν καλυπτόντων τὴν γῆν ὑδάτων κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καταπίπτει περισσότερον. Ἀπὸ τὰ νέφη πίπτουν ραγδαῖαι βροχαὶ καὶ ἡ πρώην πυκνὴ καὶ βαρεῖα ἀτμόσφαιρα ὀλίγον κατ' ὀλίγον γίνεται διαφανής. Ἐνῷ δὲ πρὶν ἡ ἐπιφάνεια τῶν ὑδάτων ἦτο ἡνωμένη μὲ τὰ νέφη, ὅπως βλέπομεν νὰ συμβαίνῃ ἐν καιρῷ καταιγίδος ἢ πυκνῆς ὁμίχλης, τώρα τὰ νέφη γινόμενα ὀλιγώτερον πυκνὰ ἀνέρχονται ὑψηλότερον· οὕτω δὲ ἀρχίζει νὰ γίνεται διαχωρισμὸς μεταξὺ τῶν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς ὑδάτων καὶ τῶν νεφῶν. Ἑπομένως, ἔχομεν κάτω μὲν μίαν ἀπέραντον θάλασσαν («τὸ ὕδωρ ὃ ἦν ὑποκάτω τοῦ στερεώματος»), ἄνω δὲ θόλον ἀπὸ νέφη («τὸ ὕδωρ τὸ ἐπάνω τοῦ στερεώματος») καὶ ἐν τῷ μέσῳ τούτων τὴν ἀτμόσφαιραν («τὸ στερέωμα»). Σημειωτέον ὅτι ἡ ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ λέξις, ἡ ἑρμηνευθεῖσα «στερέωμα», ἀποδίδεται ἀκριβέστερον διὰ τῆς λέξεως ἔκτασις, ὁπότε καθίσταται φανερόν, ὅτι δὲν ὁμιλεῖ ὁ Μωϋσῆς περὶ τινος στερεοῦ, ἀλλὰ περὶ τῆς ἀτμοσφαίρας. Συμφωνία λοιπὸν ὑπάρχει καὶ ἐν τούτῳ μεταξὺ Μωϋσέως καὶ ἐπιστήμης.

τευε τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ, ποὺ διέταξε νὰ συναχθῇ εἰς μίαν συναγωγήν. Διότι ἐξάπαντος, ἕνεκα τῆς φυσικῆς του ἰδιότητος νὰ τρέχῃ πάντοτε πρὸς τὰ κάτω, ἐπρόκειτο μόνον του νὰ συγκεντρωθῇ εἰς τὸν πλέον βαθύτερον τόπον, καὶ νὰ μὴ σταθῇ προτοῦ ἰσοπεδωθῇ ἡ ἐπιφάνειά του. Οὐδεμία δὲ ἄλλη ἐπιφάνεια εἶναι τόσον ἐπίπεδος, ὅσον ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὕδατος. Ἔπειτα, λέγεις, πῶς διετάχθησαν τὰ ὕδατα νὰ συναθροισθοῦν εἰς μίαν συναγωγήν, ἀφοῦ φαίνονται ὅτι ὑπάρχουν πολλαὶ θάλασσαι, πλεῖστον ἀπέχουσαι τοπικῶς ἀπ' ἀλλήλων;

Πρὸς μὲν λοιπὸν τὸ πρῶτον ἐξ αὐτῶν ποὺ ζητεῖς νὰ μάθῃς λέγομεν τοῦτο. Ὅτι σὺ μὲν ἐγνώρισες τὰς κινήσεις τοῦ ὕδατος μετὰ τὸ δεσποτικὸν πρόσταγμα, ὅτι δηλαδὴ τρέχει εὐκόλως καὶ δὲν συγκρατεῖται καὶ ὅτι φυσικῶς φέρεται πρὸς τὴν κατωφέρειαν καὶ τὰ κοῖλα μέρη. Ποίας ὅμως ἰδιότητας εἶχε προτήτερα, προτοῦ δηλαδὴ δοθῇ εἰς αὐτὸ ἡ τοιαύτη ἐκ τοῦ προστάγματος τοῦ Θεοῦ κίνησις, οὔτε σὺ ὁ ἴδιος εἶδες, οὔτε παρ' ἄλλου τινὸς ὁ ὁποῖος τὸ εἶδε, ἤκουσες. Διότι πρέπει νὰ ἐννοήσῃς ὅτι ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ δημιουργεῖ τὴν φυσικὴν κατάστασιν (τοὺς φυσικοὺς νόμους, «φωνὴ Θεοῦ φύσεώς ἐστι ποιητική») καὶ ὅτι τὸ πρόσταγμα ποὺ ἐδόθη τότε εἰς τὴν κτίσιν ἐκανόνισε τὴν εἰς τὸ ἑξῆς τάξιν τῶν δημιουργουμένων. Ἡ ἡμέρα καὶ ἡ νύκτα, ἅπαξ ἐδημιουργήθησαν, καὶ ἀπὸ τότε καὶ μέχρι σήμερον δὲν παύουν νὰ διαδέχωνται ἀλλήλας καὶ νὰ διαιροῦν εἰς ἴσα μέρη τὸν χρόνον.

Ἡ πανσοφία τοῦ Θεοῦ ἐκδηλουμένη εἰς τὰ ὕδατα.

4. «Σ υ ν α χ θ ή τ ω τ ὰ ὕ δ α τ α». Διετάχθη νὰ τρέχῃ ἡ φύσις τῶν ὑδάτων, καὶ οὐδέποτε κουράζεται τρέχουσα, διότι ἀναγκάζεται εἰς τοῦτο διαρκῶς ἀπὸ τὸ πρόσταγμα ἐκεῖνο. Τοῦτο δὲ λέγω ἀποβλέπων εἰς τὰ νερὰ ποὺ τρέχουν. Διότι ἄλλα μὲν ἀναβλύζουν ἀφ' ἑαυτῶν καὶ τρέχουν, ὅπως λ.χ. τὰ ὕδατα τῶν πηγῶν καὶ τῶν ποταμῶν, ἄλλα δὲ εἶναι συγκεντρωμένα καὶ παραμένουν στάσιμα. Ἀλλ' ἐγὼ τώρα ὁμιλῶ περὶ τῶν ὁρμητικῶν ὑδάτων.

«Σ υ ν α χ θ ή τ ω τ ὰ ὕ δ α τ α ε ἰ ς σ υ ν α γ ω γ ὴ ν μ ί α ν». Ἐὰν κάποτε σοῦ ἔτυχε νὰ στέκεσαι πλησίον πηγῆς, ἡ ὁποία ἀνέδιδεν ἄφθονον ὕδωρ, ἐσκέφθης ἄρα γε ποῖος ὠθεῖ ἀπὸ τὰ βάθη τῆς γῆς τοῦτο τὸ ὕδωρ; Ποῖος τὸ σπρώχνει

πρὸς τὰ ἐμπρός; Ποῖαι εἶναι αἱ ἀποθῆκαι ἀπὸ τὰς ὁποίας προέρχεται; Ποῖος εἶναι ὁ τόπος, εἰς τὸν ὁποῖον βιάζεται νὰ φθάσῃ; Πῶς καὶ αἱ πηγαὶ δὲν στειρεύουν, καὶ τὰ μέρη εἰς τὰ ὁποῖα χύνεται δὲν γεμίζουν; Ὅλα αὐτὰ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν πρώτην ἐκείνην φωνήν. Ἐξ ἐκείνης ἐδόθη τὸ σύνθημα νὰ τρέχῃ τὸ ὕδωρ. Κάθε φορὰ ποὺ ὁμιλεῖς περὶ τῶν ὑδάτων, νὰ ἐνθυμῆσαι τὴν πρώτην φωνήν, «Συναχθήτω τὰ ὕδατα». Ἔπρεπε ταῦτα νὰ τρέξουν, διὰ νὰ καταλάβουν τὴν ὡρισμένην θέσιν των· ἔπειτα δέ, ἀφοῦ ἔφθασαν εἰς τοὺς καθωρισμένους τόπους, νὰ μένουν εἰς αὐτοὺς καὶ νὰ μὴ προχωροῦν περαιτέρω. Διὰ τοῦτο κατὰ τὸν λόγον τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ (α' 7): «Πάντες οἱ χείμαρροι πορεύονται εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἐμπιμπλαμένη» (δηλαδὴ ἡ θάλασσα δὲν γεμίζει). Διότι καὶ τὸ νὰ τρέχουν τὰ ὕδατα συμβαίνει ἕνεκα τοῦ θείου προστάγματος, καὶ ὁ περιορισμὸς τῆς θαλάσσης ἐντὸς τῶν ὁρίων της, εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς πρώτης νομοθεσίας.

«Σ υ ν α χ θ ή τ ω τ ὰ ὕ δ α τ α ε ἰ ς σ υ ν α γ ω γ ὴ ν μ ί α ν». Τὸ τρεχούμενο νερὸ λοιπὸν διὰ νὰ μὴ ξεχειλίσῃ ἀπὸ τοὺς τόπους ποὺ χύνεται καὶ μετακινῆται συνεχῶς καὶ πλημμυρίζῃ τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον τοὺς τόπους καὶ τοιουτοτρόπως καλύψῃ ἐξ ὁλοκλήρου τὴν ξηράν, διετάχθη νὰ συναθροισθῇ εἰς ἕνα μέρος. Διὰ τοῦτο, ἐνῶ πολλάκις μαίνεται ἕνεκα τῶν ἀνέμων ἡ θάλασσα καὶ ὑψώνεται εἰς μέγιστον ὕψος ἕνεκα τῶν κυμάτων, μόλις ἐγγίσῃ μόνον εἰς τοὺς αἰγιαλούς, ἡ ὁρμή της διαλύεται εἰς ἀφρὸν καὶ ἐπανέρχεται εἰς τὴν θέσιν της. «Ἦ ἐμὲ οὐ φοβηθήσεσθε, λέγει Κύριος, τὸν τάξαντα ἄμμον ὅριον τῇ θαλάσσῃ;» (Ἱερεμ. ε' 22). Μὲ τὴν ἄμμον, ποὺ εἶναι τὸ ἀσθενέστερον ἐξ ὅλων τῶν σωμάτων, χαλινοῦται καὶ περιορίζεται ἡ ἀσυγκράτητος ὁρμὴ τῆς θαλάσσης. Διότι ἄλλως τί θὰ ἠμπόδιζε τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν νὰ ἐφορμήσῃ καὶ νὰ καλύψῃ ὅλην τὴν Αἴγυπτον, ἡ ὁποία εἶναι χαμηλοτέρα ἀπὸ αὐτὴν καὶ νὰ ἑνωθῇ μὲ τὸ παρακείμενον εἰς τὴν Αἴγυπτον πέλαγος(2), ἐὰν δὲν ἦτο περιωρισμένη ἀπὸ τὸ πρόσταγμα τοῦ Κτίστου(3); Ὅτι δὲ ἡ Αἴγυπτος εἶναι χαμηλο-

---

(2) Ἐννοεῖ τὴν Μεσόγειον θάλασσαν.

(3) Καὶ πράγματι, τὸ ἀρχικὸν πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ, καθορίσαν τοὺς νόμους τῆς κινήσεως τῶν ὑδάτων, ἔκαμεν αὐτοὺς τοιούτους, ὥστε νὰ περιορίζουν τὸ ὕδωρ μέσα εἰς τοὺς ὠκεανούς. Ἀρκεῖ πρὸς τοῦτο νὰ παρεντίθεται μικρὸν ἐμπόδιον. Ἐνῶ θὰ ἦτο κίνδυνος, ὅπως καὶ εἰς ἄλ-

τέρα τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, μᾶς ἔπεισαν δι' ἔργων ἐκεῖνοι, ποὺ ἠθέλησαν νὰ συνενώσουν πρὸς ἄλληλα τὰ πελάγη τὸ Αἰγυπτιακὸν καὶ τὸ Ἰνδικόν(4), εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει ἡ Ἐρυθρὰ θάλασσα. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐσταμάτησαν τὴν ἐπιχείρησιν καὶ ὁ πρῶτος ποὺ ἤρχισεν, ὁ Σέσωστρις ὁ Αἰγύπτιος, καὶ ὁ μετὰ ταῦτα θελήσας νὰ ἐξακολουθήσῃ αὐτήν, ὁ Δαρεῖος ὁ Μῆδος(5). Αὐτὰ τὰ εἶπα διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὴν δύναμιν τοῦ προστάγματος: «Συναχθήτω τὰ ὕδατα εἰς συναγωγὴν μίαν». Δηλαδή, ἄλλο μέρος εἰς τὸ ὁποῖον νὰ συναχθοῦν τὰ ὕδατα νὰ μὴ παραχθῇ, ἀλλ' εἰς τὸ μέρος, ὅπου συνεκεντρώθησαν κατὰ πρῶτον, ἐκεῖ νὰ παραμείνουν τὰ συναχθέντα.

«Τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων ἐκάλεσε θαλάσσας».

5. Ἔπειτα Ἐκεῖνος ποὺ εἶπε νὰ συναχθοῦν τὰ ὕδατα εἰς μίαν συναγωγήν, σοῦ ἔδειξε μὲ τὸν τρόπον αὐτόν, ὅτι ὑπῆρχον πολλὰ ὕδατα, διαμοιρασμένα εἰς πολλοὺς τόπους. Διότι καὶ αἱ κοιλότητες τῶν ὀρέων διασχιζόμεναι ἀπὸ βαθείας φάραγγας συνεκράτουν τὰ συνηθροισμένα ὕδατα. Ἀκόμη δὲ καὶ πεδιάδες πολλαὶ καὶ ἐπίπεδοι, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὴν ἔκτασιν δὲν ἦσαν καθόλου μικρότεραι ἀπὸ τὰ μέγιστα πελάγη, καὶ πορθμοὶ ἀναρίθμητοι, καὶ αἱ κοιλάδες κοιλαινόμεναι κατὰ πολλὰ καὶ διάφορα σχήματα, ὅλα αὐτὰ ποὺ ἦσαν τότε πλήρη ὑδάτων, ἐξεκενώθησαν τελείως, σύμφωνα μὲ τὸ θεῖον πρόσταγμα, διότι ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τὸ ὕδωρ συνέρρευσεν εἰς

λα μέρη, καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον τὰ ὕδατα τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης νὰ καταλάβουν πολλὰ τμήματα αὐτῆς ποὺ εἶναι πολὺ χαμηλά.

(4) Δηλαδὴ τὸν Ἰνδικὸν ὠκεανόν.

(5) Τὰ ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου ἐνταῦθα λεγόμενα ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους (Μετεωρολογικὰ Α' ιδ'). «Λέγεται δὲ πρῶτος Σέσωστρις ἐπιχειρῆσαι τῶν παλαιῶν, ἀλλ' εὗρεν ὑψηλοτέραν οὖσαν τὴν θάλατταν τῆς γῆς· διὸ ἐκεῖνός τε πρότερον καὶ Δαρεῖος ὕστερον ἐπαύσατο διορύττων, ὅπως μὴ διαφθαρῇ τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ συμμιγείσης τῆς θαλάττης». Ἐπίσης δὲ καὶ ὁ Στράβων εἰς τὸ κεφ. 17ον § 24, 25· τῶν Γεωγραφικῶν γράφει: «Ἐτμήθη δὲ ἡ διῶρυξ κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ Σεσώστριος πρὸ τῶν Τρωϊκῶν, οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ Ψαμμιτίχου παιδός, ἀρξαμένου μόνου, εἶτ' ἐκλιπόντος τὸν βίον, ὕστερον δὲ ὑπὸ Δαρείου τοῦ πρώτου, διαδεξαμένου τὸ ἑξῆς ἔργον· καὶ οὗτος δὲ δόξῃ ψευδεῖ πεισθεὶς ἀφῆκε τὸ ἔργον περὶ συντέλειαν ἤδη· ἐπείσθη γὰρ μετεωροτέραν εἶναι τὴν Ἐρυθρὰν θάλατταν τῆς Αἰγύπτου καί, εἰ διακοπείη πᾶς ὁ μεταξὺ ἰσθμός, ἐπικλυσθήσεσθαι τῇ θαλάττῃ τὴν Αἴγυπτον».

μίαν συναγωγήν. Καὶ ἂς μὴ λέγῃ κανεὶς ὅτι, ἐὰν ὑπῆρχεν ὕδωρ ὑπεράνω τῆς γῆς, τότε ὅλαι αἱ κοιλότητες, ὅσαι τώρα ὑπεδέχθησαν τὸ ὕδωρ καὶ ἀπετέλεσαν τὴν θάλασσαν, ἐξάπαντος θὰ ἦσαν πλήρεις ὕδατος. Καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἀφοῦ αἱ κοιλότητες ἦσαν κατειλημμέναι ἐκ τῶν προτέρων, εἰς ποῖα μέρη θὰ ἐμαζεύοντο τὰ ὕδατα; Εἰς τοῦτο λοιπὸν θὰ ἀπαντήσωμεν, ὅτι τότε κατεσκευάσθησαν συγχρόνως καὶ τὰ δοχεῖα, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ συγκεντρωθῇ εἰς ἕνα μέρος τὸ ὕδωρ(6). Διότι δὲν ὑπῆρχεν ἡ ἔξω τῶν Γαδείρων(7) θάλασσα. Οὔτε τὸ μέγα ἐκεῖνο πέλαγος ποὺ περιβάλλει τὴν Βρεττανικὴν νῆσον καὶ τοὺς πρὸς δυσμὰς κατοίκους τῆς Ἰβηρικῆς χερσονήσου (δηλαδὴ τὴν σημερινὴν Πορτογαλίαν), καὶ εἰς τὸ ὁποῖον δὲν τολμοῦν οἱ ναυτικοὶ νὰ ταξειδεύσουν(8). Ἀλλὰ τότε, ἐπειδὴ ὑπὸ τοῦ θείου προστάγματος ἐδημιουργήθη ἡ εὐρυχωρία, συνηθροίσθησαν τὰ πλήθη τῶν ὑδάτων.

Πρὸς δὲ τὸ λεγόμενον, ὅτι ἡ ἰδική μας (ἡ τῆς Γενέσεως) ἔκθεσις περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου λέγει ἀντίθετα πρὸς

(6) Δὲν δυνάμεθα ἐνταῦθα ἢ νὰ θαυμάσωμεν τὴν διορατικότητα καὶ σοφίαν τοῦ μεγάλου Πατρός, ὁ ὁποῖος ἑρμηνεύων καὶ ἐπεξηγῶν καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὅσα ἀναφέρει ἡ Ἁγία Γραφὴ περὶ τῆς γενέσεως καὶ διαμορφώσεως τοῦ κόσμου, μᾶς λέγει πρὸ 15 αἰώνων πράγματα, τὰ ὁποῖα μόλις κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας, κατόπιν πολλῶν κόπων, κατώρθωσαν νὰ μᾶς εἴπουν οἱ εἰδικοὶ ἐπιστήμονες. Διότι ὁ Μ. Βασίλειος μᾶς λέγει, ὅτι τότε κατεσκευάσθησαν αἱ μεγάλαι κοιλότητες ποὺ περιέλαβον τὰ ἄφθονα ὕδατα καὶ ἐφάνη τὸ πρῶτον ἡ ξηρά, καίτοι καὶ πρότερον ὑπῆρχον ὄρη καὶ πεδιάδες, κεκαλυμμέναι ὅμως ἀπὸ τὰ ὕδατα. Οἱανδήποτε σύγχρονον Γεωλογίαν καὶ ἂν ἀνοίξωμεν, τὰ αὐτὰ ἀκριβῶς θὰ ἴδωμεν. Διότι μᾶς λέγει αὐτη, ὅτι ἐσχηματίσθησαν καὶ κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς, ὄρη καὶ πεδιάδες συνεπείᾳ ἡφαιστειογενῶν ἐκρήξεων κλπ., ἀλλὰ αὐτὰ ἦσαν μικρὰ καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ διαχωρίσουν τὰ ὕδατα καὶ νὰ φανῇ ἡ ξηρά. Κατὰ τὸν **ἀρχαϊκὸν** ὅμως αἰῶνα, λόγῳ τῆς ἐκ τῆς ψύξεως συστολῆς τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς γῆς ἀφ' ἑνός, καὶ τῆς πιέσεως τοῦ στερεοῦ φλοιοῦ ἀφ' ἑτέρου, ἤρχισεν ἡ ἐπιφάνεια τῆς γῆς νὰ ὑφίσταται ριζικὰς ἀλλοιώσεις. Ἤρχισε δηλαδὴ ὁ στερεὸς φλοιὸς νὰ στολιδοῦται (νὰ ρυτιδοῦται, ὅπως ὁ φλοιὸς ραγὸς σταφυλῆς ξηραινομένης) καὶ μεγάλα τμήματα αὐτοῦ νὰ διαρρηγνύωνται καὶ νὰ κατακρημνίζωνται πρὸς τὰ ἔγκατα. Καὶ τότε ἐδημιουργήθησαν αἱ μεγάλαι κοιλότητες, διὰ τὰς ὁποίας ὁμιλεῖ ὁ Μ. Βασίλειος. Αὗται δὲ περιέλαβον ὅλα τὰ ὕδατα καὶ ἐνεφανίσθησαν αἱ πρῶται ὀροσειραὶ ποὺ ἀπετέλεσαν τὴν πρώτην ξηράν, τὴν δημιουργίαν τῆς ὁποίας, μὲ ὀλίγας μόνον λέξεις ἀλλ' ἀκριβεῖς, μᾶς ἐξιστορεῖ τὸ μέρος τοῦτο τῆς Γενέσεως.

(7) Ἡ πέραν δηλαδὴ τοῦ πορθμοῦ τοῦ Γιβραλτάρ.

(8) Ἐννοεῖ τὸν Ἀτλαντικὸν ὠκεανόν.

τὴν πεῖραν, (ὅτι δηλαδὴ δὲν φαίνεται ὅλον τὸ ὕδωρ νὰ συνεκεντρώθη εἰς μίαν συναγωγήν), πολλὰ βέβαια δύναταί τις νὰ εἴπῃ, τὰ ὁποῖα καὶ ὅλοι σας ἀφ' ἑαυτῶν τὰ γνωρίζετε. Ἄλλως τε καὶ τὸ νὰ εὑρίσκεται κανεὶς εἰς διαμάχην μὲ τοὺς τοιούτους εἶναι γελοῖον. Διότι βέβαια δὲν πρέπει νὰ μᾶς προβάλλουν καὶ τὰ ὕδατα τῶν τελμάτων, οὔτε τὰ συναθροιζόμενα ἐκ τῶν βροχῶν, νὰ νομίζουν δὲ ὅτι διὰ τούτων ἀποδεικνύουν ψευδῆ τὴν ἰδικήν μας διδασκαλίαν. Ἀλλὰ τὴν μεγίστην καὶ τελειοτάτην συγκέντρωσιν τῶν ὑδάτων, αὐτὴν ὠνόμασε «συναγωγὴν μίαν». Διότι καὶ τὰ πηγάδια εἶναι συναγωγαὶ ὑδάτων χειροποίητοι, εἰς τὰς ὁποίας ἡ ἐντὸς τῆς γῆς ἐγκατεσπαρμένη ὑγρασία συρρέει εἰς τὸ κοιλανθὲν μέρος τῆς γῆς. Ὥστε ἡ ὀνομασία «συναγωγὴ» δὲν ἐννοεῖ τὰς τυχαίας συγκεντρώσεις τῶν ὑδάτων, ἀλλὰ τὴν ἐξέχουσαν καὶ μεγίστην τοιαύτην, εἰς τὴν ὁποίαν ὅλον τὸ στοιχεῖον (τοῦ ὕδατος) παρουσιάζεται συγκεντρωμένον. Ὅπως δηλαδὴ τὸ πῦρ εἶναι διαμοιρασμένον καὶ εἰς μικρὰς ποσότητας διὰ τὰς παρούσας ἀνάγκας (τῆς ζωῆς) καὶ συγχρόνως εἶναι διακεχυμένον ἄφθονον εἰς τὸν αἰθέρα· καὶ ὅπως ὁ ἀὴρ εἶναι μὲν διῃρημένος καὶ εἰς μικρὰ μέρη καὶ συγχρόνως καταλαμβάνει ὅλον τὸν περὶ τὴν γῆν τόπον, τοιουτοτρόπως καὶ τὸ ὕδωρ· ἂν καὶ ὑπάρχουν μικραί τινες χωρισταὶ συγκεντρώσεις (ὅπως λ. χ. τὰ πηγάδια), μία ὅμως εἶναι ἡ συγκέντρωσις (τοῦ ὕδατος), ἡ ὁποία ξεχωρίζει τὸ ὅλον τοῦτο στοιχεῖον ἀπὸ τὰ ἄλλα.

Αἱ μὲν λοιπὸν λίμναι καὶ ὅσαι ὑπάρχουν εἰς τὰ βόρεια μέρη καὶ ὅσαι εἰς τὴν ἑλληνικὴν χώραν, καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν Βιθυνίαν καὶ εἰς τὴν Παλαιστίνην, εἶναι βέβαια συναγωγαὶ ὑδάτων· ἀλλὰ τώρα ὁμιλοῦμεν περὶ ἐκείνης (τῆς συναγωγῆς), ἡ ὁποία εἶναι ἡ μεγίστη ἐξ ὅλων καὶ ἡ ὁποία εἶναι ἴση πρὸς τὸ μέγεθος τῆς γῆς. Διὰ τὰς συναγωγὰς δὲ αὐτὰς (τὰς λίμνας δηλαδή), οὐδεὶς θὰ ἀντιλέξῃ, ὅτι ἔχουν ἄφθονον ὕδωρ· δὲν ἠμπορεῖ ὅμως κανεὶς νὰ τὰς ὀνομάσῃ κατ' ἀκρίβειαν θαλάσσας· οὐδὲ καὶ ἂν ἀκόμη ἔχουν πολὺ μεγάλην ὁμοιότητα κατὰ τὸ ἁλμυρὸν καὶ γεῶδες πρὸς τὴν μεγάλην θάλασσαν, ὅπως ἡ Ἀσφαλτῖτις λίμνη(9) εἰς τὴν Ἰουδαίαν καὶ ἡ Σερβωνῖτις ἡ μεταξὺ Αἰγύπτου καὶ Παλαιστίνης ἐπεκτείνουσα τὴν Ἀραβικὴν ἔρημον. Διότι αὐταὶ μὲν εἶναι λίμναι, μία δὲ εἶναι ἡ θάλασσα, ὅπως ἱστοροῦν ὅσοι περιώδευσαν τὴν

(9) Ἡ Νεκρὰ θάλασσα.

γῆν. Ἂν καὶ ὑπάρχουν μερικοί, ποὺ νομίζουν ὅτι καὶ ἡ Ὑρκανία(10) καὶ ἡ Κασπία περικλείονται γύρω ἀπὸ ξηράν(11). Ἀλλ' ἐὰν πρέπῃ νὰ προσέχῃ κανεὶς κάπως εἰς ἐκεῖνα ποὺ λέγουν, ὅσοι συνέγραψαν γεωγραφίας, (ὅλαι αἱ λίμναι) συγκοινωνοῦν (ὑπογείως) πρὸς ἀλλήλας διά τινος ὀπῆς, καὶ διὰ τοῦ αὐτοῦ στομίου ὅλαι χύνονται εἰς τὴν μεγίστην θάλασσαν. Παρομοίως λέγουν καὶ διὰ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, ὅτι ἑνώνεται πρὸς τὴν ἐκεῖθεν τῶν Γαδείρων θάλασσαν (τὸν Ἀτλαντικὸν ὠκεανόν).

Ἀλλὰ λέγουν, πῶς λοιπόν, ὁ Θεὸς ὠνόμασε τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων θαλάσσας; Τὰ ὠνόμασε θαλάσσας, διότι ὄντως τὰ ὕδατα συνεκεντρώθησαν εἰς ἓν μέρος, τὰ δὲ συστήματα τῶν ὑδάτων, δηλαδὴ τοὺς κόλπους, τοὺς ὁποίους μὲ ἰδιαίτερα σχήματα ἐσχημάτισεν ἡ περιβάλλουσα τὴν θάλασσαν ξηρά, τοὺς ὠνόμασεν ὁ Κύριος θαλάσσας. Θάλασσα βόρειος, θάλασσα νότιος, θάλασσα ἀνατολικὴ καὶ ἄλλη πάλιν πρὸς δυσμάς. Καὶ ὀνόματα τῶν πελαγῶν ἰδιαίτερα. Πόντος Εὔξεινος καὶ Προποντίς, Ἑλλήσποντος, Αἰγαῖον, Ἰόνιον, Σαρδονικὸν πέλαγος καὶ Σικελικὸν καὶ ἄλλο Τυρρηνικόν. Καὶ ἀναρίθμητα ἄλλα ὀνόματα πελαγῶν, τὰ ὁποῖα ἀπαιτοῦν μακρὸν χρόνον καὶ θὰ ἦτο πολὺ ἀνιαρὸν νὰ τὰ ἀπαριθμῇ τις λεπτομερῶς. Διὰ τοῦτο ὠνόμασεν ὁ Θεὸς τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων θαλάσσας. Ἀλλ' εἰς τοῦτο μέν (εἰς τὸ νὰ ἀπαριθμῶμεν δηλαδὴ τὰ πελάγη καὶ τὰς θαλάσσας) μᾶς ἔφερεν ἡ σειρὰ τοῦ λόγου, ἡμεῖς ὅμως ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ ἐξ ἀρχῆς ζήτημά μας.

Ὁ ἁρμονικὸς συνδυασμὸς τῶν στοιχείων τῆς φύσεως.

6. «Καὶ εἶπεν ὁ Θεός. Συναχθήτω τὰ ὕδατα εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ὀφθήτω ἡ ξηρά». Δὲν εἶπε «καὶ ὀφθήτω ἡ γῆ», διὰ νὰ μὴ τὴν παρουσιάσῃ πάλιν ἀκατασκεύαστον, λασπώδη καὶ ἀναμεμι-

(10) Οὕτως ὀνομάζεται τὸ πρὸς ἀνατολὰς μέρος τῆς Κασπίας θαλάσσης.

(11) Λόγῳ τῶν ἀτελῶν μέσων τῶν ἐξερευνήσεων δὲν ἦτο φαίνεται καὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Μ. Βασιλείου αὐθεντικῶς ἐξηκριβωμένον, ὅτι καὶ ἡ Κασπία θάλασσα παρὰ πᾶσαν τὴν μεγίστην ἔκτασίν της εἶναι καὶ αὐτὴ λίμνη. Φῆμαι μόνον περὶ τούτου ὑπῆρχον, τὰς ὁποίας καὶ ἀναφέρει ὁ ἱερὸς πατήρ.

γμένην μὲ τὸ ὕδωρ, χωρὶς νὰ ἔχῃ ἀκόμη λάβει τὴν τελικήν της μορφὴν καὶ δύναμιν. Συγχρόνως δὲ διὰ νὰ μὴ ἀποδώσωμεν εἰς τὸν ἥλιον τὴν αἰτίαν τῆς ἀποξηράνσεως τῆς γῆς, ὁ δημιουργὸς παρεσκεύασε τὴν ξηρότητα τῆς γῆς προτοῦ δημιουργηθῆ ὁ ἥλιος. Πρόσεξε δὲ εἰς τὴν ἔννοιαν τῶν γραφομένων, ὅτι ὄχι μόνον τὸ πλεονάζον ὕδωρ ἔφυγεν ἐκ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ ὅσον ἦτο ἀναμεμιγμένον εἰς τὰ βάθη αὐτῆς, καὶ τοῦτο ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐξῆλθεν, ὑπακούσαν εἰς τὸ ἐπιβλητικὸν πρόσταγμα τοῦ Δεσπότου(12).

«Καὶ ἐγένετο οὕτως». Εἶναι ἀρκετὴ ἡ προσθήκη αὕτη, διὰ νὰ δείξῃ, ὅτι ἐξετελέσθη ἡ προσταγὴ τοῦ Δημιουργοῦ. Εἰς πολλὰ δὲ ἐκ τῶν ἀντιγράφων (τοῦ κειμένου τῆς Ἁγίας Γραφῆς) προστίθεται ὅτι: «Καὶ συνήχθη τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν, καὶ ὤφθη ἡ ξηρά». Ταῦτα ὅμως ἄλλοι τινὲς ἑρμηνευταὶ δὲν τὰ ἐδημοσίευσαν, οὔτε δὲ οἱ Ἑβραῖοι φαίνεται νὰ τὰ ἐχρησιμοποίουν. Διότι πράγματι μετὰ τὴν μαρτυρίαν ὅτι «ἐγένετο οὕτως», περιττεύει ἡ ἐπανάληψις τῆς διηγήσεως τῶν αὐτῶν.

«Καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὴν ξηρὰν γῆν, καὶ τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων ἐκάλεσε θαλάσσας». Διατί καὶ προηγουμένως ἐλέχθη «συναχθήτω τὰ ὕδατα εἰς συναγωγὴν μίαν καὶ ὀφθήτω ἡ ξηρὰ» καὶ δὲν ἐγράφη «καὶ ὀφθήτω ἡ γῆ»; Καὶ ἐδῶ πάλιν, «ὤφθη ἡ ξηρά, καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὴν ξηρὰν γῆν»; Διότι ἡ μὲν ὀνομασία ξηρὰ εἶναι ἡ ἰδιότης, ἡ ὁποία τρόπον τινὰ χαρακτηρίζει ἰδιαιτέρως τὴν φύσιν τοῦ σώματος, ἐνῶ τὸ ὄνομα γῆ εἶναι μία ἁπλῆ ὀνομασία τοῦ πράγματος. Ὅπως δηλαδὴ τὸ λογικὸν εἶναι ἡ ἰδιαιτέρα ἰδιότης τοῦ ἀνθρώπου, ἡ δὲ λέξις ἄνθρωπος φανερώνει τὸ ζῷον, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπάρχει ἡ ἰδιαιτέρα ἰδιότης, τοιουτοτρόπως καὶ ἡ ξηρασία εἶναι ἰδιότης καὶ μάλιστα ἐξαιρετικὴ τῆς γῆς. Τὸ σῶμα λοιπὸν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἔχει ὡς ἰδιαιτέραν ἰδιότητα τὴν ξηρασίαν, αὐτὸ ἔχει ὀνομασθῆ γῆ. Ὅπως τὸ ζῷον ποὺ ἔχει ὡς ἰδιαιτέραν ἰδιότητα τὸ νὰ χρεμετίζῃ, ἔχει ὀνομασθῆ ἵππος. Τοῦτο δὲ δὲν συμβαίνει μόνον μὲ τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα στοιχεῖα ἕκαστον ἔχει κά-

(12) Πράγματι αἰτία τῆς ἀποξηράνσεως τῆς γῆς δὲν ἦτο ὁ Ἥλιος, ὁ ὁποῖος, ὡς καὶ ἄλλοτε παρετηρήσαμεν, ἦτο ἄγνωστος ἀκόμη διὰ τὴν ὑπὸ πυκνῶν νεφῶν κεκαλυμμένην γῆν. Πᾶν ὅ,τι ἔγινε λοιπὸν τότε ἔχει ὡς αἰτίαν τὸ ἀρχικὸν πρόσταγμα τοῦ Δημιουργοῦ.

ποιαν ἰδιαιτέραν καὶ ἐξ ὁλοκλήρου ἰδικήν του ποιότητα, διὰ τῆς ὁποίας καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα διακρίνεται καὶ ἕνα ἕκαστον ἰδιαιτέρως γνωρίζεται ὁποῖον τι εἶναι. Τὸ μὲν ὕδωρ ὡς ἰδιαιτέραν ποιότητα ἔχει τὴν ψυχρότητα, ὁ δὲ ἀὴρ τὴν ὑγρότητα, τὸ δὲ πῦρ τὴν θερμότητα. Ἀλλὰ αὐτὰ ἐξετάζονται κατὰ τὸν τρόπον ποὺ εἴπομεν, ὡς πρωταρχικὰ δηλαδὴ στοιχεῖα ἐκ τῶν ὁποίων ἀποτελοῦνται τὰ σύνθετα σώματα, μόνον θεωρητικῶς. Διότι (τὰ στοιχεῖα) τὰ ἀναμεμιγμένα εἰς τὰ διάφορα σώματα, καὶ τὰ ὁποῖα ὑποπίπτουν εἰς τὰς αἰσθήσεις μας, ἔχουν συνδυασμένας τὰς ποιότητας. Καὶ τίποτε ἐξ ὅσων βλέπομεν καὶ ὑποπίπτουν εἰς τὰς αἰσθήσεις μας δὲν εἶναι ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὰ ἄλλα καὶ ἀπομονωμένον, οὔτε ἁπλοῦν καὶ ἀμιγές· ἀλλ' ἡ μὲν γῆ εἶναι ξηρὰ καὶ ψυχρά, τὸ δὲ ὕδωρ ὑγρὸν καὶ ψυχρόν, ὁ δὲ ἀὴρ θερμὸς καὶ ὑγρός, τὸ δὲ πῦρ θερμὸν καὶ ξηρόν. Διότι τοιουτοτρόπως διὰ τῆς ὑπάρξεως συγγενοῦς ποιότητος (μεταξὺ τῶν διαφόρων στοιχείων) προέρχεται ἡ ἱκανότης τοῦ νὰ ἀναμιγνύεται τὸ ἓν στοιχεῖον μὲ τὸ ἄλλο. Δηλαδὴ διὰ τῆς κοινῆς ἰδιότητος ἕκαστον στοιχεῖον ἀναμιγνύεται μὲ τὸ συγγενὲς πρὸς αὐτό, καὶ διὰ τῆς τοιαύτης πρὸς τὸ γειτονικόν του ἐπικοινωνίας συνδέεται μὲ τὸ ἀντίθετον. Παραδείγματος χάριν, ἡ γῆ ἐπειδὴ εἶναι ξηρὰ καὶ ψυχρά, ἑνοῦται μὲν μὲ τὸ ὕδωρ κατὰ τὴν συγγένειαν τῆς ψυχρότητος, διὰ δὲ τοῦ ὕδατος ἑνοῦται μὲ τὸν ἀέρα. Ἐπειδὴ εἰς τὸ μέσον καὶ τῶν δύο στοιχείων (τῆς γῆς δηλαδὴ καὶ τοῦ ἀέρος) ὑπάρχει τὸ ὕδωρ, ὡσὰν νὰ εἶχε δύο χέρια καὶ ἔπιανε μὲ τὸ καθένα ἑκάστην τῶν δύο τούτων ἰδιοτήτων, ἐφάπτεται πρὸς τὰ πλησίον αὐτοῦ κείμενα· δηλαδὴ διὰ μὲν τῆς ψυχρότητος ἐφάπτεται πρὸς τὴν γῆν, διὰ δὲ τῆς ὑγρότητος πρὸς τὸν ἀέρα. Ὁ ἀὴρ πάλιν εὑρισκόμενος εἰς τὸ μέσον συμφιλιώνει τὴν μαχομένην φύσιν τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ πυρός, συνενούμενος πρὸς μὲν τὸ ὕδωρ διὰ τῆς ὑγρότητος, πρὸς δὲ τὸ πῦρ διὰ τῆς θερμότητος. Τὸ δὲ πῦρ, ἐπειδὴ φυσικῶς εἶναι θερμὸν καὶ ξηρόν, διὰ μὲν τῆς θερμότητος συνδέεται πρὸς τὸν ἀέρα, διὰ δὲ τῆς ξηρασίας, ἐπανέρχεται πάλιν εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τὴν γῆν. Καὶ τοιουτοτρόπως γίνεται κύκλος καὶ χορὸς ἁρμονικός, συμφωνούντων ὅλων καὶ συναρμοζομένων πρὸς ἄλληλα. Διὰ τοῦτο εἰς αὐτὰ κυρίως ἐφαρμόζει καὶ ἡ ὀνομασία τῶν στοιχείων. Αὐτὰ τὰ εἶπα, διὰ νὰ παραστήσω τὴν αἰτίαν, διὰ τὴν ὁποίαν ὁ Θεὸς τὴν μὲν ξηρὰν ὠνόμασε γῆν, δὲν ὠνόμασεν ὅμως τὴν γῆν ξηράν. Διότι ἡ ξηρασία δὲν εἶναι ἐξ ἐκείνων

τῶν ἰδιοτήτων, αἱ ὁποῖαι ὕστερον προστίθενται εἰς τὴν γῆν, ἀλλ' ἐξ ἐκείνων αἱ ὁποῖαι ἐξ ἀρχῆς συνιστοῦν τὴν οὐσίαν της. Τὰ δὲ παρέχοντα αὐτὴν τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως ἑνὸς πράγματος, εἶναι φυσικῶς προγενέστερα καὶ προτιμότερα ἀπὸ ὅσα προστίθενται κατόπιν. Ὥστε εὐλόγως ἀπὸ τὰς προϋπαρχούσας καὶ προγενεστέρας ἰδιότητας ἐπενοήθησαν τὰ γνωρίσματα τῆς γῆς.

Ποῦ ἔγκειται τὸ «καλὸν» τῆς θαλάσσης

7. «Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς ὅτι καλόν». Δὲν θέλει νὰ εἴπῃ μὲ αὐτὸ ἡ Ἁγία Γραφή, ὅτι ἐφάνη εὐχάριστος εἰς τὸν Θεὸν ἡ ὄψις τῆς θαλάσσης. Διότι ὁ Δημιουργὸς δὲν βλέπει μὲ ὀφθαλμοὺς (σωματικούς) τὰ κάλλη τῆς κτίσεως, ἀλλὰ μὲ τὴν ἄρρητον σοφίαν Του παρατηρεῖ τὰ γινόμενα. Εἶναι βεβαίως εὐχάριστον θέαμα ἡ λευκὴ θάλασσα, ὅταν ἐπικρατῇ εἰς αὐτὴν σταθερὰ γαλήνη· Ὅπως ἐπίσης εἶναι εὐχάριστον καὶ ὅταν ἀπὸ τὰς λεπτὰς αὔρας ἐλαφρῶς κυματίζῃ καὶ παρουσιάζῃ εἰς τοὺς θεατὰς ἀπόχρωσιν, ποὺ κλίνει πρὸς τὸ πορφυροῦν ἢ γαλανόν· ὅταν δὲν κτυπᾷ βιαίως τὴν γειτονικὴν ξηράν, ἀλλὰ τρόπον τινὰ τὴν κατασπάζεται μὲ εἰρηνικοὺς ἐναγκαλισμούς. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ νομίζωμεν, ὅτι ἡ Ἁγ. Γραφὴ λέγει καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἡ θάλασσα τοῦ ἐφάνη καλὴ καὶ εὐχάριστος κατὰ παρόμοιον (πρὸς ἡμᾶς) τρόπον, ἀλλὰ τὸ καλόν (τῆς θαλάσσης) ὡς πρὸς τὸν Θεὸν κρίνεται σύμφωνα μὲ τὸν σκοπόν, διὰ τὸν ὁποῖον ἐδημιουργήθη. Πρῶτον μέν, ὅτι τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης εἶναι ἡ πηγὴ ὅλης τῆς περὶ τὴν γῆν ὑγρασίας. Διότι τοῦτο διοχετεύεται διὰ μέσου ἀφανῶν πόρων, ὅπως ἀποδεικνύουν ὅσα μέρη τῆς ξηρᾶς εἶναι πορώδη καὶ ὁμοιάζουν πρὸς τὸν σπόγγον καὶ ἔχουν φαγωθῆ ἀπὸ τὴν θάλασσαν, (ὥστε νὰ σχηματίζουν εἶδός τι μικρῶν σπηλαίων), κάτωθεν τῶν ὁποίων διέρχεται ἡ ὁρμητικὴ θάλασσα. Ὅταν δὲ συμβῇ νὰ παραμείνῃ μέσα εἰς περιπλόκους διόδους, αἱ ὁποῖαι δὲν ὁδηγοῦν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, πιεζομένη τότε (ἡ θάλασσα) ὑπὸ τοῦ ἀνέμου ποὺ τὴν κινεῖ, ἐξέρχεται ἔξω, διατρυπῶσα τὴν ἐπιφάνειαν(13) καὶ γίνεται πόσιμος· διότι ἀπαλλάσσεται διὰ τοῦ (τοιούτου) στραγγίσματος ἀπὸ τὴν πικρότητα. Ὅταν δὲ συμβῇ κατὰ τὴν ὑπόγειον διαδρο-

(13) Ἀφοῦ δηλαδὴ διαπεράσῃ τὰ τοιχώματα τῆς πορώδους ξηρᾶς.

μήν, εἰς τὴν ὁποίαν τὴν ὠθεῖ ἡ αὐτὴ αἰτία τοῦ ἀνέμου, νὰ πάρῃ μέρος ἀπὸ τὴν ποιότητα μερικῶν θερμοτέρων μετάλλων, τότε βράζει πολλάκις καὶ γίνεται θερμὴ ὅπως ἡ φωτιά· πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον δύναταί τις νὰ παρατηρήσῃ εἰς πολλὰ μέρη τῶν νήσων καὶ τῶν παραλίων τόπων. Τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει καὶ εἰς τὰ μεσόγεια μέρη—διὰ νὰ παρομοιάσωμεν τὰ μικρὰ πρὸς τὰ μεγάλα—ὅταν μερικοὶ τόποι, γειτονεύουν μὲ τὰ ὕδατα τῶν ποταμῶν. Πρὸς ποῖον λοιπὸν σκοπὸν τὸ εἶπα αὐτό; Τὸ εἶπα, διὰ νὰ ἀποδείξω, ὅτι ὅλη ἡ γῆ εἶναι διάτρητος (εἰς τὸ ἐσωτερικόν της) καὶ ὅτι διὰ πόρων ἀφανῶν ἐπιστρέφει τὸ ὕδωρ ἐκ τῶν ἀρχῶν τῆς θαλάσσης.

Ἡ χρησιμότης τῆς θαλάσσης.

8. Ἐφάνη λοιπὸν καλὴ ἡ θάλασσα εἰς τὸν Θεὸν καὶ διὰ τὴν ὑγρασίαν, ἡ ὁποία διαποτίζει τὸ βάθος τῆς γῆς. Καλή, καὶ διότι ἐνῶ εἰς αὐτὴν ἐκβάλλουν οἱ ποταμοὶ καὶ δέχεται ἐντὸς αὐτῆς ἀπὸ κάθε μέρος τὰ ρεύματά των, μένει ἐν τούτοις μέσα εἰς τὰ ὅριά της. Καλή, καὶ διότι εἶναι αἰτία καὶ πηγὴ τῶν εἰς τὸν ἀέρα ὑδάτων (δηλαδὴ τῶν ὑδρατμῶν), θερμαινομένη μὲν ἀπὸ τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου, ἀποβάλλουσα δὲ τὸ λεπτὸν ὕδωρ διὰ τῶν ἀτμῶν. Τοῦτο δὲ ἀφοῦ ἑλκυσθῇ εἰς τὸν πρὸς τὰ ἄνω τόπον καὶ ἀφοῦ ψυχρανθῇ ἐντελῶς, διότι εὑρέθη εἰς ὑψηλότερον σημεῖον τῆς ἀπὸ τοῦ ἐδάφους ἀντανακλάσεως τῶν ἀκτίνων, καὶ συγχρόνως ἐπειδὴ ἡ σκιὰ τοῦ νέφους ἐπιτείνει τὴν ψῦξιν, γίνεται βροχὴ καὶ καθιστᾷ εὔφορον τὴν γῆν. Καὶ εἰς αὐτὰ ποὺ λέγω, κανεὶς δὲν ἀπιστεῖ, ὅταν σκεφθῇ τοὺς λέβητας (τὰ καζάνια δηλαδή), κάτωθεν τῶν ὁποίων ὑπάρχει φωτιά, καὶ οἱ ὁποῖοι, ἐνῶ ἦσαν γεμᾶτοι ἀπὸ ὕδωρ, πολλάκις ἔμειναν ἀδειανοί, διότι ὅλον τὸ ὕδωρ ποὺ ἔβραζε μετεβλήθη εἰς ἀτμόν. Ἀλλὰ δύνασαι νὰ ἴδῃς τοὺς ναυτικούς, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης τὸ βράζουν· καὶ μαζεύοντες τοὺς ἀτμοὺς εἰς σπόγγους τοὺς χρησιμοποιοῦν, διὰ νὰ ἀνακουφίζωνται κάπως ὅταν συμβῇ εἰς αὐτοὺς ἔλλειψις ὕδατος.

Ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλον λόγον ἐφάνη καλὴ εἰς τὸν Θεόν (ἡ θάλασσα). Διότι περισφίγγει τὰς νήσους, παρέχουσα δι' ἑαυτῆς ὁμοῦ καὶ στολισμὸν καὶ ἀσφάλειαν εἰς αὐτάς· ἀκόμη δὲ καὶ διότι τὰς ἠπείρους, αἱ ὁποῖαι εὑρίσκονται εἰς μεγάλην ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν, τὰς συνενώνει δι' ἑαυτῆς καὶ

παρέχει εἰς τοὺς ναυτικοὺς ἐλευθέραν τὴν ἐπικοινωνίαν(14). Διὰ τῶν ναυτικῶν δὲ τούτων μᾶς χαρίζει καὶ ἱστορίας περὶ πραγμάτων ποὺ δὲν τὰ ἐγνωρίζαμεν, καὶ παρέχει πλοῦτον εἰς τοὺς ἐμπόρους, καὶ τὰς ἀνάγκας τοῦ βίου ἀνακουφίζει εὐκόλως, διότι εἰς μὲν τοὺς εὐπόρους τόπους διευκολύνει τὴν ἐξαγωγὴν τῶν πλεοναζόντων προϊόντων, ἀναπληρώνει δὲ τὰς ἐλλείψεις τῶν ἀγόνων. Καὶ πόθεν ἐγὼ δύναμαι νὰ ἴδω μὲ ἀκρίβειαν ὅλον τὸ κάλλος τῆς θαλάσσης, ὅσον ἐφάνη εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ Ποιητοῦ;

Ἡ γαληνιαία θάλασσα τῆς Ἐκκλησίας.

9. Ἐὰν δὲ ἡ θάλασσα εἶναι καλὴ καὶ ἐπῃνέθη ἀπὸ τὸν Θεόν, πῶς δὲν εἶναι καλυτέρα ἡ τοιαύτη ἐδῶ σύναξις τῆς ἐκκλησίας, ἀπὸ τὴν ὁποίαν κατὰ τὰς πρὸς τὸν Θεὸν προσευχάς μας ἐκπέμπεται ἀναμεμιγμένος ἦχος ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ νηπίων, ὡς νὰ ἦτο κῦμα ποὺ κτυπᾷ εἰς τὴν παραλίαν; Γαλήνη δὲ βαθεῖα τὴν διαφυλάττει ἀσάλευτον, διότι δὲν ἠμπόρεσαν τὰ πνεύματα τῆς πονηρίας νὰ τὴν ταράξουν μὲ τοὺς αἱρετικούς των λόγους(15).

Εἴθε λοιπὸν νὰ γίνετε ἄξιοι τῆς ἐπιδοκιμασίας καὶ τοῦ ἐπαίνου τοῦ Κυρίου, διασώσαντες τὴν καλὴν ταύτην τάξιν ὅσον τὸ δυνατὸν εὐπρεπέστερον, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

---

(14) Καίτοι ὁ νεώτερος ἄνθρωπος κατώρθωσε νὰ διατρέχῃ μὲ εὐκολίαν τὴν ξηρὰν καὶ τὸν ἀέρα, ἡ θαλασσία ὁδὸς παραμένει τὸ σπουδαιότερον καὶ εὐκολώτερον μέσον συγκοινωνίας, μέχρι τοῦ σημείου νὰ θεωρῆται μειονέκτημα δι' ἓν κράτος ἡ ἔλλειψις θαλάσσης καὶ συχνὰ νὰ δημιουργοῦνται πόλεμοι πρὸς ἀπόκτησιν αὐτῆς.

(15) Φαίνεται ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν ἐξεφώνει τὰς εἰς τὴν ἑξαήμερον ὁμιλίας του ὁ Μ. Βασίλειος, ἐπεκράτει ἡσυχία εἰς τὴν ἐπαρχίαν του, ἢ καὶ εὐρύτερον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, τόσον ἀπὸ τὴν φοβερὰν αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου, ἡ ὁποία κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὅσον καὶ ἀπὸ τὰς αἱρέσεις τῶν πνευματομάχων, κατὰ τῶν ὁποίων ἠγωνίσθη ὁ μέγας πατήρ.

ΟΜΙΛΙΑ ΠΕΜΠΤΗ

ΠΕΡΙ ΒΛΑΣΤΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΓΗΣ

«Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου...».
(Γενέσ. α' 11).

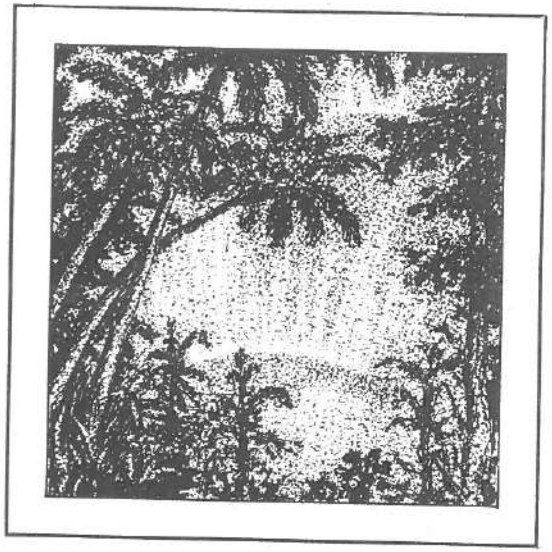

Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· βλαστησάτω ἡ γῆ...».

Ἡ δημιουργία τῶν φυτῶν εἶναι φροντὶς τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν ἄνθρωπον.

1. «Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπόν, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος ἐπὶ τῆς γῆς» (Γενέσ. α΄ 11).

Μετὰ ταῦτα (δηλαδὴ μετὰ τὴν συγκέντρωσιν τῶν ὑδάτων καὶ τὸν σχηματισμὸν τῶν θαλασσῶν καὶ τὴν ἐμφάνισιν τῆς ξηρᾶς, περὶ τῶν ὁποίων ὡμίλησεν εἰς τὴν προηγουμένην ὁμιλίαν), ἀφοῦ ἀνεπαύθη ἡ γῆ ἐλευθερωθεῖσα ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ ὕδατος, ἐδόθη εἰς αὐτὴν τὸ πρόσταγμα νὰ βλαστήσῃ κατὰ πρῶτον μὲν βοτάνην, ἔπειτα δὲ δένδρα· τοῦτο δὲ ἀκόμη καὶ τώρα βλέπομεν νὰ γίνεται. Διότι ἡ τότε φωνὴ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ πρώτη ἐκείνη διαταγή, ἔγινε τρόπον τινὰ νόμος τῆς φύσεως καὶ παρέμεινε μέσα εἰς τὴν γῆν, παρέχων εἰς αὐτὴν εἰς τὸ ἑξῆς τὴν δύναμιν νὰ γεννᾷ καὶ νὰ καρποφορῇ.

«Βλαστησάτω ἡ γῆ». Εἰς τὴν ὅλην διαμόρφωσιν τῶν φυομένων πρῶτον συντελεῖται ἡ βλάστησις. Ἔπειτα, ὅταν αὐτὰ ποὺ ἐβλάστησαν προβάλουν ὀλίγον ἀπὸ τὸ ἔδαφος, γίνονται βοτάνη· ὅταν δὲ ἔπειτα αὐξηθοῦν, γίνονται χόρτος· διότι τὰ φυόμενα ὀλίγον κατ' ὀλίγον διαπλάσσονται καὶ προχωροῦν, μέχρις ὅτου τελειοποιηθοῦν, ὥστε νὰ παράγουν καρπόν. Ὅλα δὲ τὰ φυτὰ παρομοίως διέρχονται ἀπὸ τὴν κατάστασιν τῆς χλόης καὶ τῆς πόας.

«Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου». Μόνη καὶ ἐξ ἑαυτῆς ἡ γῆ ἂς παράγῃ τὴν βλάστησιν, χωρὶς νὰ ἔχῃ ἀνάγκην οὐ-

δεμιᾶς ἄλλης βοηθείας. Ἐπειδὴ μερικοὶ νομίζουν, ὅτι ὁ ἥλιος εἶναι ὁ αἴτιος τῶν ἐκ τῆς γῆς φυομένων, ἕλκων διὰ τῆς θερμότητος πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τὴν ἐκ τοῦ βάθους τῆς γῆς προερχομένην δύναμιν, διὰ τοῦτο ὁ στολισμὸς τῆς γῆς διὰ τῶν φυτῶν ἔγινε πρὶν ἐμφανισθῇ ὁ ἥλιος(1), διὰ νὰ παύσουν οἱ πλανεμένοι νὰ προσκυνοῦν τὸν ἥλιον, θεωροῦντες αὐτὸν ὡς παρέχοντα τὴν αἰτίαν τῆς ζωῆς. Καὶ τοῦτο, ἐὰν ἐννοεῖται πεισθοῦν, ὅτι ὅλα τὰ περὶ τὴν γῆν διεκοσμήθησαν πρὸ τῆς δημιουργίας (ἢ μᾶλλον πρὸ τῆς ἐμφανίσεως) τοῦ ἡλίου καὶ παύσουν νὰ τὸν θαυμάζουν ὑπερβολικά, ἐνθυμηθέντες ὅτι εἶ-

(1) Ὅπως καὶ ἀλλαχοῦ γράφομεν, εἶναι λίαν ἀξιοπρόσεκτος ἡ ἀκριβολογία τοῦ Μωϋσέως καὶ ἐν προκειμένῳ, διότι τὴν δημιουργίαν τῶν φυτῶν τὴν ἀναφέρει μετὰ τὸν σχηματισμὸν τῶν θαλασσῶν καὶ τῆς ξηρᾶς. Ἡ γεωλογικὴ αὐτὴ περίοδος ἀπεκλήθη Λιθανθρακοφόρος, «διότι εἰς τὰ κατ᾽ αὐτὴν σχηματισθέντα πετρώματα ἀνευρίσκονται κοιτάσματα ἀπέραντα λιθανθράκων, προερχόμενα ἀπὸ τὴν κατάχωσιν, ἕνεκα γεωλογικῶν διαταραχῶν, τῶν ἀπεράντων δασῶν, τὰ ὁποῖα ἐκάλυπτον τότε τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Τὰ δάση αὐτὰ ἀπετέλουν αἱ πτέριδες, αἱ ἱππουρίδες, οἱ καλαμῖται, τὰ λεπιδόδενδρα κλπ., τὰ ὁποῖα σήμερον μὲν εἶναι μόνον θάμνοι, ἐνῶ τότε ἦσαν δένδρα πανύψηλα 20 καὶ 25 μέτρων ὕψους. Ὡς πρὸς δὲ τὸ ὅτι τὰ φυτὰ ἀνεπτύχθησαν πρὸ τοῦ ἡλίου, νεώτεραι ἔρευναι ἀπέδειξαν ὅτι καὶ χωρὶς ἡλιακὰς ἀκτῖνας δύναται κάλλιστα ν᾽ ἀναπτυχθῇ ἡ ποώδης βλάστησις, ὅπως ἀκριβῶς γίνεται εἰς τὰ θερμοκήπια. Θερμότης, ὑγρασία καὶ φῶς εἶναι ὅροι λίαν πρόσφοροι διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ποώδους βλαστήσεως. Ἡ γῆ δὲ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀπετέλει ἓν παμμέγιστον θερμοκήπιον μὲ ἄφθονον ἀνθρακικὸν ὀξύ, τὸ ὁποῖον ηὐνόει τὴν τεραστίαν αὔξησιν τῶν φυτῶν.

Ἄξιον προσοχῆς ἐν προκειμένῳ εἶναι καὶ τὸ ὅτι ὁ Μωϋσῆς θέτει ὡς πρώτην δημιουργηθεῖσαν τὴν «βοτάνην χόρτου», δηλαδὴ τὴν ἁπλῆν ποώδη βλάστησιν, ἔπειτα δὲ τὸ «ξύλον κάρπιμον». Τοῦτο συμφωνεῖ πληρέστατα πρὸς τὴν Γεωλογίαν. Διότι αἱ συνθῆκαι ἐν ἀρχῇ τῆς Λιθανθρακοφόρου περιόδου ηὐνόουν μόνον τὴν ποώδη βλάστησιν, ὄχι δὲ καὶ τὴν ξυλώδη καὶ σκληράν, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ τὴν ὕπαρξιν τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων. Ἄλλη ἀπόδειξις τῆς ἄνευ τοῦ ἡλίου βλαστήσεως κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, εἶναι καὶ ἡ εἰς τοὺς ἀνευρισκομένους κορμοὺς τῶν δένδρων ἔλλειψις τῶν ἐτησίων δακτυλίων, οἵτινες σχηματίζονται μόνον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων». Σχετικῶς γράφει ὁ Godet τὰ ἑξῆς:

«Ἡ σημειωθεῖσα κατὰ τὴν περίοδον ταύτην βλάστησις καταπλήττει, οὐχὶ διὰ τοῦ πλήθους τῶν φυτικῶν εἰδῶν καὶ τῆς ποικιλίας τῶν χρωμάτων, ἀλλὰ διὰ τοῦ καταπληκτικοῦ μεγέθους τῶν διαστάσεων. Εἶναι οἱ χρόνοι τῆς λεγομένης λιθανθρακοφόρου περιόδου. Εἴδη λεπτῶν ποῶν, αἱ ὁποῖαι σήμερον ἀναπτύσσονται εἰς τὰ ἕλη, παρουσίαζον τότε πάχος ἴσον πρὸς τὸ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ ὕψος 20-23 μέτρων». (Παν. Ν. Τρεμπέλα Ἀπολογητικαὶ Μελέται Τόμ. Β´ σελ. 42-43).

ναι νεώτερος κατὰ τὴν γένεσιν καὶ ἀπὸ τὸν χόρτον καὶ ἀπὸ τὴν βοτάνην.

Ὥστε λοιπὸν διὰ μὲν τὰ κτήνη ἡ τροφὴ ἡτοιμάσθη ἐκ τῶν προτέρων, ἡμεῖς δὲ οἱ ἄνθρωποι δὲν ἐθεωρήθημεν ἄξιοι οὐδεμιᾶς προνοίας ἐκ μέρους τοῦ Δημιουργοῦ; Ἀλλ᾽ Ἐκεῖνος ποὺ προητοίμασε τὸν χόρτον διὰ τὰ βώδια καὶ τοὺς ἵππους, πρὸ παντὸς τὸν ἰδικόν σου πλοῦτον καὶ τὴν ἀπόλαυσιν παρασκευάζει. Διότι ὁ διατρέφων τὰ κτήνη σου ἐπαυξάνει τοιουτοτρόπως τὴν ἰδικήν σου περιουσίαν. Ἔπειτα ἡ παραγωγὴ τῶν σπερμάτων (τῶν φυτῶν) τί ἄλλο εἶναι παρὰ ἑτοιμασία τῶν μέσων τῆς συντηρήσεώς σου; Ἐκτὸς δὲ τούτου πολλὰ ἀπὸ τὰ φυτά, ὅταν ἀκόμη εὑρίσκωνται εἰς τὸ στάδιον τῆς χλόης καὶ τοῦ λαχάνου, εἶναι τροφὴ τῶν ἀνθρώπων.

Τὸ δημιουργικὸν πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ αἰτία τῆς ἐμφανίσεως τῶν φυτῶν.

2. «Βλαστησάτω», λέγει, «ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος». Ὥστε καὶ ἂν ἕνα γένος βοτάνης διαφέρῃ ἀπὸ τὰ ἄλλα, πάλιν καὶ ἡ ἐξ ἐκείνου ὠφέλεια ἐπανέρχεται εἰς ἡμᾶς, καὶ δι᾽ ἡμᾶς, ἀποκλειστικῶς ὡρίσθη ἡ χρῆσις τῶν σπερμάτων, εἰς τρόπον ὥστε ἡ ἔννοια τῶν λεχθέντων νὰ εἶναι τοιαύτη: Ἂς βλαστήσῃ ἡ γῆ βοτάνην χόρτου καὶ σπέρμα σπεῖρον κατὰ γένος. Τοιουτοτρόπως θὰ γίνῃ δυνατὸν νὰ ἀποκατασταθῇ καὶ ἡ κανονικὴ σειρὰ τῶν λέξεων, ἐπειδὴ ὅπως εἶναι τώρα φαίνεται ἀκατάλληλος ἡ σύνταξις, θὰ διασωθῇ δὲ καὶ ἡ ἀναγκαιότης τῶν ὑπὸ τῆς φύσεως διενεργουμένων. Διότι κατὰ πρῶτον μὲν γίνεται ἡ βλάστησις, ἔπειτα ἐκ ταύτης χλόη, ἔπειτα αὐξάνει εἰς χόρτον, ἔπειτα ἐπέρχεται ἡ τελειοποίησις τῶν αὐξανομένων διὰ τῆς παραγωγῆς τοῦ σπέρματος. Ἀλλά, λέγουν, πῶς ὁ λόγος τῆς Ἁγίας Γραφῆς παρουσιάζει ὅλα τὰ ἐκ τῆς γῆς φυόμενα, ὅτι πολλαπλασιάζονται διὰ τῶν σπερμάτων, ἐνῶ οὔτε ὁ κάλαμος, οὔτε ἡ ἄγρωστις, οὔτε ἡ μίνθη, οὔτε ὁ κρόκος, οὔτε τὸ σκόροδον, οὔτε τὸ βούτομον(2), οὔτε ἀναρίθμητα ἄλλα γένη φυτῶν, φαίνονται νὰ παράγουν σπέρμα;

Εἰς τοῦτο λοιπὸν ἀπαντῶμεν, ὅτι πολλὰ ἀπὸ τὰ φυόμενα

(2) Ἄγρωστις μὲν εἶναι ἡ ἀγριάδα, μίνθη δὲ εἶναι ἕνα εἶδος ἡδυόσμου, ὁ κρόκος ἄνθος εὐῶδες, καὶ τὸ βούτομον εἶδος σχοίνου.

ἐκ τῆς γῆς ἔχουν τὴν δύναμιν τῶν σπερμάτων εἰς τὸ βάθος καὶ εἰς τὴν ρίζαν των. Ὅπως ὁ κάλαμος, μετὰ τὴν αὔξησιν ποὺ ἔχει καθ' ὅλον τὸ ἔτος, προβάλλει ἀπὸ τὴν ρίζαν κάποιαν προεξοχήν, ἡ ὁποία ἔχει λόγον σπέρματος διὰ τὸ μέλλον. Τοῦτο δὲ τὸ πράττουν καὶ ἀναρίθμητα ἄλλα, ὅσα διὰ μέσου τῆς γῆς τρεφόμενα, ἔχουν τὴν δύναμιν τῆς διαδοχῆς εἰς τὰς ρίζας. Ὥστε εἶναι ἀληθέστερον παντὸς ἄλλου τὸ ὅτι εἰς ἕκαστον ἐκ τῶν φυτῶν ἢ ὑπάρχει σπέρμα ἢ δύναμίς τις σπερματική. Καὶ αὐτὸ σημαίνει τό: «κατὰ γένος». Διότι δὲν παράγει τὴν ἐλαίαν ἡ προβολὴ τοῦ καλάμου, ἀλλ' ἐκ τοῦ καλάμου μὲν παράγεται ἄλλος κάλαμος, ἐκ δὲ τῶν σπερμάτων ἀναβλαστάνουν τὰ συγγενῆ πρὸς τὰ σπαρέντα. Καὶ τοιουτοτρόπως ἐκεῖνο ποὺ ἐβλάστησεν ἡ γῆ κατὰ τὴν πρώτην γένεσιν διασώζεται μέχρι σήμερον, ἐπειδὴ ἐν τῇ σειρᾷ τῶν γεννήσεων διαφυλάττεται τὸ γένος.

«Πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου» (Ἡσ. μ´ 6).

3. «Βλαστησάτω ἡ γῆ». Σκέψου, σὲ παρακαλῶ, πῶς, ὕστερα ἀπὸ τὴν μικρὰν αὐτὴν φωνὴν καὶ τὸ τόσον ὀλιγόλογον πρόσταγμα, ἡ κατάξηρος καὶ ἄγονος γῆ ἔξαφνα ἐκοιλοπόνει καὶ εὑρίσκετο εἰς κίνησιν διὰ τὴν γέννησιν τῶν καρπῶν· καὶ ὡσὰν νὰ ἔβγαλεν ἀπ' ἐπάνω της καὶ νὰ ἔρριψε μακρὰν κάποιαν σκυθρωπὴν καὶ πένθιμον ἐνδυμασίαν, τὴν ὁποίαν ἤλλαξε μὲ ἄλλην λαμπροτέραν, ἔχαιρε διὰ τοὺς τόσους στολισμούς της, καὶ προέβαλλε τὰ ἀναρίθμητα γένη τῶν φυτῶν. Θέλω νὰ σοῦ ἐντυπωθῇ ἰσχυρότερον τὸ θαῦμα τῆς δημιουργίας, ἵνα ὁπουδήποτε καὶ ἂν εὑρεθῇς, καὶ ὁποιονδήποτε γένος τῶν φυτῶν καὶ ἂν ἐξετάσῃς, ἐνθυμῆσαι ζωηρῶς Ἐκεῖνον ποὺ τὰ ἐδημιούργησε. Πρῶτον μὲν λοιπόν, ὅταν ἴδῃς βοτάνην χόρτου καὶ ἄνθος, σκέψου τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ ἐνθυμήσου τὴν εἰκόνα ποὺ ἀναφέρει ὁ σοφὸς Ἡσαΐας (μ´ 6), ὅτι «πᾶσα σὰρξ ὡς χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου». Διότι πράγματι ἡ ὀλιγοχρόνιος ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ πρόσκαιρος χαρὰ καὶ εὐχαρίστησις τῆς ἀνθρωπίνης εὐτυχίας, παρεστάθησαν ἀπὸ τὸν προφήτην μὲ καταλληλοτάτην εἰκόνα. Σήμερον ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὑγιὴς κατὰ τὸ σῶμα, εὐτραφέστατος ἀπὸ τὴν καλοπέρασιν, μὲ ἀνθηρὸν τὸ ἐξωτερικῶς ὡραῖον χρῶμα ἕνεκα τῆς ἀκμῆς τῆς ἡλικίας του, σφριγηλὸς καὶ ὁρμητικὸς καὶ ἀσυγκράτητος κατὰ τὴν ὁρμήν· αὔριον ὁ ἴδιος γίνεται ἐλεεινὸς ἢ διότι ἐμαράνθη ἀπὸ τὸν χρόνον, ἢ διότι κατεβλήθη ἀπὸ ἀσθένειαν. Ὁ δεῖνα εἶναι σήμερον περίβλεπτος διὰ τὰ ἄφθονα χρήματά του, περιστοιχίζεται ἀπὸ πλῆθος κολάκων καὶ ἀπὸ συνοδίαν φίλων προσποιητῶν, ποὺ ἐπιδιώκουν νὰ κερδίσουν ἐξ αὐτοῦ· ἀπὸ πλῆθος συγγενῶν, καὶ τούτων ὑποκρινομένων. Ἄλλο πλῆθος τῶν ἀκολούθων ἀναρίθμητον, τόσον ἐκείνων ποὺ φροντίζουν διὰ τὰς τροφάς, ὅσον καὶ τῶν ἀσχολουμένων μὲ τὰς διαφόρους ἀνάγκας του, τοὺς ὁποίους σύρει μαζῆ του καὶ ὅταν ἐξέρχεται ἀπὸ τὴν οἰκίαν του καὶ πάλιν ὅταν ἐπιστρέφῃ, διὰ νὰ κινῇ τὸν φθόνον τῶν ἀνθρώπων ποὺ τὸν συναντοῦν. Πρόσθεσε εἰς τὸν πλοῦτον καὶ κάποιαν πολιτικὴν δύναμιν, ἢ καὶ τὰς ἐκ μέρους τῶν βασιλέων τιμάς, ἢ τὴν φροντίδα διὰ τὰ ἔθνη, ἢ τὴν διοίκησιν τῶν στρατοπέδων· τὸν κήρυκα ποὺ φωνάζει μεγαλοφώνως πρὸ αὐτοῦ· τοὺς ραβδούχους παρατεταγμένους ἀπὸ τὸ ἕνα καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ποὺ προκαλοῦν εἰς τοὺς ἀρχομένους μεγίστην κατάπληξιν· τὰς τιμωρίας· τὰς δημεύσεις τῶν περιουσιῶν· τὰς ἐξορίας, τὰς φυλακάς, ἐκ τῶν ὁποίων ἀνυπόφορος φόβος προκαλεῖται εἰς τοὺς ὑπεξουσίους. Καὶ τί μετὰ τοῦτο; Μία νύκτα, ἢ ἕνας πυρετὸς ἢ πλευρῖτις ἢ πνευμονία ἀνάρπαστον μεταφέρει τὸν ἄνθρωπον, ἀποχωρίζουσα αὐτὸν ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, τὸν ἀπογυμνώνει ἐξαίφνης ἀπὸ ὅλην τὴν σκηνοθεσίαν. Καὶ ἡ δόξα ἐκείνη ἀπεδείχθη ψευδής, ὅπως τὸ ὄνειρον. Ὥστε εἶναι πολὺ ἐπιτυχὴς ἡ ὑπὸ τοῦ προφήτου παρομοίωσις τῆς δόξης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ἀσθενέστατον ἄνθος.

Ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ ἐκδηλουμένη εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν φυτῶν.

4. «Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα». Ἀκόμη καὶ τώρα ἡ τάξις τῶν φυτῶν ἐπιβεβαιώνει τὴν πρώτην τακτοποίησιν. Διότι ἡ βλάστησις προηγεῖται πάσης βοτάνης καὶ πάσης χλόης. Εἴτε ἀπὸ τὴν ρίζαν μεταδίδεται καὶ φυτρώνει τὸ φυτόν, διὰ τῆς κάτωθεν ἐπεκτάσεως, ὅπως ὁ κρόκος καὶ ἡ ἀγριάδα, πρέπει πρῶτον νὰ ἀναβλαστήσῃ καὶ νὰ ξεπροβάλῃ εἰς τὰ ἔξω· εἴτε (φυτρώνει) ἀπὸ τὸ σπέρμα (ποὺ ἐσπάρη), καὶ πάλιν εἶναι ἀνάγκη πρῶτον νὰ βλαστήσῃ, ἔπειτα νὰ γίνῃ βοτάνη, ἔπειτα χόρτος χλοερὸς

καὶ ἔπειτα ὁ καρπὸς νὰ ὡριμάσῃ ἐπὶ τοῦ ξηροῦ πλέον καὶ παχέος κορμοῦ.

«Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου». Ὅταν ὁ σπόρος πέσῃ εἰς τὴν γῆν, ἡ ὁποία ἔχει ἀνάλογον ὑγρασίαν καὶ θερμότητα, γίνεται μαλακὸς καὶ ἀποκτᾷ πολλοὺς πόρους· ἀφοῦ δὲ στερεωθῇ καὶ ριζώσῃ καλὰ εἰς τὴν πλησίον αὐτοῦ εὑρισκομένην γῆν, ἀπορροφᾷ τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν φύσιν καὶ κατάλληλα διὰ τὴν αὔξησίν του συστατικά. Τὰ δὲ λεπτότατα μόρια τῆς γῆς, διολισθαίνοντα καὶ εἰσερχόμενα εἰς τοὺς πόρους τοῦ σπέρματος, μεγαλώνουν ἀκόμη περισσότερον τὸν ὄγκον του, ὥστε νὰ ριζώνῃ μὲν πρὸς τὰ κάτω, νὰ αὐξάνῃ δὲ πρὸς τὰ ἄνω καὶ νὰ προβάλλῃ ἰσάριθμα πρὸς τὰς ρίζας στελέχη. Ὅταν δὲ ὁ βλαστὸς θερμαίνεται συνεχῶς, ἀπορροφᾷ διὰ τῶν ριζῶν τὴν ὑγρασίαν καὶ διὰ τῆς ἕλξεως τῆς θερμότητος σύρει συγχρόνως ἀπὸ τὰς ἐν τῇ γῇ τροφὰς ὅσον εἶναι κανονικόν, καὶ τοῦτο τὸ διαμοιράζει, ὥστε νὰ γίνεται κορμὸς καὶ φλοιὸς καὶ θῆκαι τοῦ σίτου καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ σῖτος καὶ οἱ ἀνθέρικες(3). Καὶ τοιουτοτρόπως, μὲ τὴν βαθμιαίαν αὔξησιν, ἕνα ἕκαστον ἐκ τῶν φυομένων τελειοποιεῖται, εἴτε ἕνα εἶδος ἀπὸ τὰ σιτηρὰ τύχῃ νὰ εἶναι τοῦτο, εἴτε ἀπὸ τὰ ὄσπρια, εἴτε ἀπὸ τὰ λαχανικὰ ἢ ἀπὸ τὰ χαμόκλαδα.

Ἕνα χορτάρι καὶ μία βοτάνη εἶναι ἀρκετά, διὰ νὰ ἀπασχολήσουν τὴν διάνοιάν σου ὅλην εἰς τὴν παρατήρησιν τῆς τέχνης ποὺ τὰ κατεσκεύασε· πῶς ἡ καλάμη τοῦ σίτου χωρίζεται μὲ κόμπους, οἱ ὁποῖοι ὡς ἄλλοι σύνδεσμοι συγκρατοῦν μὲ εὐκολίαν τὸ βάρος τῶν σταχύων, ὅταν εἶναι γεμᾶτοι ἀπὸ καρποὺς καὶ κλίνουν πρὸς τὴν γῆν. Διὰ τοῦτο ἡ μὲν βρώμη (δηλαδὴ ἡ καλάμη τῆς βρώμης) εἶναι ἐντελῶς ἀδειανή, διότι δὲν ἔχει κανὲν βάρος εἰς τὴν κεφαλήν (δηλαδὴ εἰς τὸν στάχυν)· τὸν σῖτον ὅμως ἡ φύσις τὸν ἠσφάλισε μὲ τοὺς συνδέσμους αὐτούς. Ἔβαλε δὲ μέσα εἰς θήκην τὸν κόκκον τοῦ σίτου, διὰ νὰ μὴ τὸν ἁρπάζουν εὔκολα τὰ πουλιὰ ποὺ τρέφονται μὲ σπόρους. Ἀκόμη δὲ καὶ διὰ τῆς προεκτάσεως τῶν ἀνθερίκων, ὡς διὰ βελονῶν, ἀπομακρύνει τὰς ἐκ τῶν μικρῶν ζώων βλάβας.

(3) Ἀνθέρικες εἶναι αἱ προεξοχαὶ τοῦ στάχυος, ποὺ ὁμοιάζουν μὲ βελόνες, τοὺς ὁποίους οἱ γεωργοὶ λέγουν «ἀγάνην».

Καὶ ἀπὸ τὰ δηλητηριώδη φυτὰ δύναται νὰ προέλθῃ ὠφέλεια εἰς τὸν ἄνθρωπον

5. Τί νὰ εἴπω; Τί νὰ σιωπήσω; Μέσα εἰς τοὺς πλουσίους θησαυροὺς τῆς κτίσεως καθίσταται ἀδύνατος μὲν ἡ εὕρεσις τοῦ πολυτιμοτέρου, μεγίστην δὲ στενοχωρίαν προκαλεῖ ἡ βλάβη, ἡ ἐκ τοῦ παραλειφθέντος προερχομένη. «Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου». Καὶ ἀμέσως, μαζῆ μὲ τὰ κατάλληλα διὰ τὴν τροφὴν φυτά, ἐφύτρωσαν καὶ τὰ δηλητήρια· μαζῆ μὲ τὸν σῖτον τὸ κώνειον· μὲ τὰ ἄλλα τρόφιμα, ὁ ἐλλέβορος καὶ τὸ ἀκόνιτον καὶ ὁ μανδραγόρας καὶ ὁ ὀπὸς τῆς παπαρούνας(4). Τί λοιπόν; Θὰ παραμελήσωμεν νὰ ἐκφράζωμεν τὴν εὐγνωμοσύνην μας διὰ τὰ χρήσιμα, καὶ θὰ κατηγορήσωμεν τὸν Δημιουργὸν διὰ τὰ φυτά, ποὺ καταστρέφουν τὴν ζωήν μας; Δὲν θὰ σκεφθῶμεν δέ, ὅτι δὲν ἐδημιουργήθησαν ὅλα διὰ τὴν κοιλίαν μας; Ἀλλ' εἰς ἡμᾶς μὲν αἱ ὡρισμέναι τροφαὶ (ὅσα δηλαδὴ ἐκ τῶν φυτῶν χρησιμεύουν ὡς τροφή μας) εἶναι πρόχειροι, διὰ νὰ τὰς εὕρωμεν, καὶ εὐκόλως ἀναγνωρίζονται ἀπὸ ὅλους· ἕκαστον δὲ ἀπὸ τὰ δημιουργήματα ἐκπληρώνει κάποιον ἰδιαίτερον σκοπὸν εἰς τὴν κτίσιν. Μήπως δηλαδή, ἐπειδὴ εἶναι διὰ σὲ δηλητήριον τὸ αἷμα τοῦ ταύρου, ἔπρεπε διὰ τοῦτο νὰ μὴ δημιουργηθῇ τὸ ζῶον, ἢ δημιουργηθὲν νὰ εἶναι ἄνευ αἵματος, ἀφοῦ τόσην ἀνάγκην τῆς δυνάμεώς του ἔχομεν εἰς τὸν βίον μας; Ἀλλ' εἰς σὲ μὲν εἶναι ἀρκετὸν τὸ λογικὸν ποὺ ἔχεις, διὰ νὰ προφυλάττεσαι ἀπὸ τὰ βλαβερά.

Καὶ τὰ μὲν πρόβατα καὶ αἱ αἶγες γνωρίζουν νὰ ἀποφεύγουν ὅσα βλάπτουν τὴν ζωήν των, διακρίνοντα τὰ βλαβερὰ μὲ μόνην τὴν αἴσθησιν· σὺ δὲ ποὺ ἔχεις καὶ τὸ λογικὸν καὶ τὴν ἰατρικὴν τέχνην, ἡ ὁποία σοῦ προμηθεύει τὸ ὠφέλιμον, ἔχεις δὲ ἀκόμη καὶ τὴν πεῖραν τῶν προγενεστέρων, ἡ ὁποία σὲ διδάσκει νὰ ἀποφεύγῃς τὰ βλαβερά, πές μου, εἶναι δύσκολον νὰ ἀποφεύγῃς τὰ δηλητήρια; Οὐδὲν δὲ δηλητήριον ἔχει δημιουργηθῆ ματαίως, οὐδὲν εἶναι ἄχρηστον. Διότι ἢ παρέχουν τροφὴν εἰς κάποιο ἐκ τῶν ἀλόγων ζώων, ἢ καὶ δι' ἡμᾶς τοὺς ἰδίους ἀνεκαλύφθησαν καὶ χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τῆς ἰατρικῆς τέχνης ὡς κατάλληλα, διὰ νὰ μᾶς ἀνακουφίζουν εἰς μερικὰς ἀσθενείας. Διότι τὸ μὲν κώνειον τὸ τρώγουν τὰ ψαρώνια, τὰ ὁποῖα ἀποφεύγουν, ἕνεκα τῆς κατασκευῆς τοῦ σώ-

(4) Ὅλα αὐτὰ εἶναι φυτὰ ναρκωτικὰ ἢ δηλητηριώδη.

ματός των, τὴν ἐκ τοῦ δηλητηρίου βλάβην. Ἐπειδὴ αὐτὰ ἔχουν λεπτοὺς τοὺς ἐπὶ τῆς καρδίας πόρους, προφθάνουν νὰ χωνέψουν αὐτὸ ποὺ κατέπιον, προτοῦ ἡ ψῦξις ποὺ προέρχεται ἐκ τούτου προσβάλῃ τὰ σπουδαιότατα τοῦ σώματος ὄργανα· ὁ δὲ ἐλλέβορος εἶναι τροφὴ τῶν ὀρτυκίων, τὰ ὁποῖα λόγῳ τῆς ἰδιοσυγκρασίας των ἀποφεύγουν τὴν βλάβην. Αὐτὰ δὲ τὰ ἴδια δηλητήρια εἰς ὡρισμένας περιστάσεις εἶναι χρήσιμα καὶ εἰς ἡμᾶς. Διότι διὰ μὲν τοῦ μανδραγόρου, οἱ ἰατροὶ ἐπιφέρουν ὕπνον· διὰ δὲ τοῦ ὀπίου, ἀποκοιμίζουν καὶ ναρκώνουν τοὺς μεγάλους πόνους τῶν σωμάτων. Μερικοὶ δὲ διὰ τοῦ κωνείου κατεμάραναν καὶ τὸ λυσσῶδες τῶν ὀρέξεων· καὶ διὰ τοῦ ἐλλεβόρου πολλὰς ἐκ τῶν χρονίων ἀσθενειῶν τὰς ἐθεράπευσαν ριζικῶς. Ὥστε αὐτό, διὰ τὸ ὁποῖον ἐνόμιζες ὅτι δύνασαι νὰ κατηγορήσῃς τὸν Δημιουργόν (τὰ δηλητηριώδη δηλαδὴ φυτά), μετεστράφη εἰς στοιχεῖον χρήσιμον, τὸ ὁποῖον σοῦ προσθέτει ἀφορμὴν εὐχαριστίας πρὸς τὸν Θεόν(5).

Προσοχὴ εἰς τὰ «ζιζάνια».

6. «Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου». Εἰς τοὺς λόγους αὐτοὺς πόσην ἕτοιμον τροφὴν ὑπονοεῖ, τόσον ἐκείνην ποὺ ὑπάρχει εἰς τὰς ρίζας, ὅσον καὶ εἰς αὐτὴν τὴν βοτάνην καὶ εἰς τοὺς καρπούς. Πόσην δὲ ἄλλην ποὺ μᾶς προστίθεται διὰ τῆς ἐπιμελοῦς ἐργασίας καὶ τῆς γεωργίας! Δὲν διέταξεν εὐθὺς ἀμέσως νὰ παραχθῇ σπέρμα καὶ καρπός, ἀλλὰ νὰ βλαστήσῃ ἡ γῆ καὶ νὰ γίνῃ χλοερά, καὶ τότε νὰ τελειοποιηθῇ ὁ βλαστός, πρὸς

(5) Εἰς παλαιοτέρους χρόνους ὑπῆρχον ἀρκετοὶ μεταξὺ τῶν ἐπιστημόνων, οἱ ὁποῖοι ἐξετάζοντες ὅλως ὑλιστικῶς καὶ ἐπιπολαίως τὰ θαυμάσια τῆς φύσεως, εὕρισκον ὅτι ὑπάρχουν ἐν αὐτῇ πολλὰ τὰ ἀτελῆ καὶ ἄσκοπα, τὰ ὁποῖα, ἔλεγον, ὄχι μόνον ὠφέλειάν τινα δὲν παρέχουν, ἀλλὰ καὶ βλάβην πολλάκις. Ἡ βαθυτέρα ὅμως καὶ προσεκτικωτέρα ἐξέτασις τῆς λειτουργίας τῆς φύσεως καὶ αἱ συνεχιζόμεναι ἐφευρέσεις καὶ ἀνακαλύψεις ἔκαμαν τοὺς ἐπιστήμονας, εἰς οἱονδήποτε κλάδον καὶ ἂν ἐργάζωνται, συνετωτέρους, ὥστε νὰ ὁμολογοῦν καὶ νὰ διακηρύττουν, ὅτι τίποτε τὸ ἄχρηστον καὶ ἄσκοπον δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ φύσει, ὅσον μικρὸν καὶ ἀτελὲς καὶ ἂν φαίνεται τοῦτο. Ἂν δὲ κάπου βλέπωμέν τι χωρὶς φανερὸν προορισμόν, τοῦτο προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀτέλειαν καὶ ἀνικανότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ μελετήσῃ καὶ κατανοήσῃ τὸν σκοπὸν τῆς ὑπάρξεως τῶν δημιουργημάτων. Διότι ὅσα ἐξήτασε βαθύτερον, εἰς ὅλα εὗρε σκοπιμότητα καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ ταπεινωμένος τὴν προτέραν ἄγνοιάν του.

παραγωγὴν τοῦ σπέρματος, ἵνα ἡ πρώτη ἐκείνη διαταγὴ χρησιμεύῃ ὡς διδασκαλία εἰς τὴν φύσιν διὰ τὴν κατόπιν συνέχειαν.

Λέγουν ὅμως μερικοί: Πῶς ἡ γῆ καρποφορεῖ τὰ σπέρματα χωριστὰ καθ' ἕκαστον γένος, ἀφοῦ πολλάκις σπέρνομεν σῖτον καλόν, θερίζομεν ὅμως τὸ μαῦρον αὐτὸ σιτάρι(6); Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι μεταβολὴ τοῦ σπέρματος εἰς ἄλλο γένος, ἀλλ' εἶναι ἕνα εἶδος νόσου καὶ ἀσθενείας αὐτοῦ. Διότι τοῦτο δὲν ἔπαυσε νὰ εἶναι σῖτος, ἀλλ' ἐμαύρισεν ἕνεκα τῆς καύσεως, ὅπως καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ὀνομασίας του δύνασαι νὰ μάθῃς. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἐκάη ἀπὸ τὸ ὑπερβολικὸν ψῦχος, ἀπέκτησεν ἄλλο χρῶμα καὶ ἄλλην γεῦσιν. Ἂν καὶ λέγουν, ὅτι ἐὰν τύχῃ νὰ σπαρῇ καὶ πάλιν εἰς κατάλληλον γῆν καὶ τύχουν εὐνοϊκοὶ καιροί, πάλιν ἐπανέρχεται εἰς τὸ ἀρχικὸν εἶδος. Ὥστε δὲν θὰ εὕρῃς νὰ γίνεται τίποτε παρὰ τὴν διαταγὴν εἰς τὰ φυτά. Ἡ δὲ λεγομένη αἶρα, καὶ ὅσα ἄλλα νόθα σπέρματα ἀναμιγνύονται μὲ τὰ φαγώσιμα, τὰ ὁποῖα νόθα συνήθως ἡ Ἁγία Γραφὴ ὀνομάζει ζιζάνια, δὲν προέρχονται ἀπὸ τὴν μεταβολὴν τοῦ σίτου, ἀλλ' ὑπάρχει καθ' ἕνα ἀπὸ τὴν ἰδικήν του ἀρχήν (ἀπὸ τὸ ἰδικόν του δηλαδὴ σπέρμα) καὶ ἀποτελεῖ ἕκαστον ἰδιαίτερον γένος. Ταῦτα δὲ παρουσιάζουν πλήρη τὴν εἰκόνα τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, ποὺ παραχαράσσουν τὰς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου, καὶ δὲν εἶναι γνήσιοι μαθηταὶ τοῦ θείου λόγου, ἀλλ' οἱ ὁποῖοι διεφθάρησαν ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τοῦ πονηροῦ καὶ ἀναμιγνύονται μὲ τὸ ὑγιὲς σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ βλάψουν ἐκ τοῦ ἀφανοῦς τοὺς ἁπλοϊκωτέρους ἐκ τῶν Χριστιανῶν. Ἀλλ' ὁ Κύριος ἤδη καὶ τὴν τελειοποίησιν ἐκείνων, ποὺ ἐπίστευσαν εἰς Αὐτόν, τὴν παρομοιάζει μὲ τὴν αὔξησιν τῶν σπερμάτων, ὅταν λέγῃ· «Ὡς ἂν ἄνθρωπος βάλῃ τὸν σπόρον ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ καθεύδῃ καὶ ἐγείρηται νύκτα καὶ ἡμέραν, καὶ ὁ σπόρος βλαστάνῃ καὶ μηκύνηται, ὡς οὐκ οἶδεν αὐτός. Αὐτομάτη γὰρ ἡ γῆ καρποφορεῖ, πρῶτον χόρτον, εἶτα στάχυν, εἶτα πλήρη σῖτον ἐν τῷ στάχυϊ» (Μάρκ. δ' 26-28).

(6) Τὸν κοινῶς λεγόμενον δαυλίτην ἢ ἀστοχιάν.

Ἡ ἄφθονος βλάστησις ἐπὶ τῆς γῆς.

7. «Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην». Καὶ ἀκαριαίως ἡ γῆ, ἀρχίσασα ἀπὸ τῆς βλαστήσεως, διὰ νὰ τηρήσῃ τοὺς νόμους τοῦ Κτίστου, ἐπέρασεν ἀπὸ ὅλας τὰς μορφὰς τῆς αὐξήσεως καὶ ἐτελειοποίησεν ἀμέσως τὰ βλαστήματα. Καὶ τὰ μὲν λειβάδια ἦσαν πυκνὰ καὶ βαθειὰ ἀπὸ τὴν ἀφθονίαν τοῦ χόρτου, εἰς δὲ τὰς εὐφόρους πεδιάδας ἐκυμάτιζον τὰ σπαρτὰ καὶ παρουσίαζον μὲ τὴν κίνησιν τῶν σταχύων τὴν εἰκόνα κυματώδους πελάγους. Πᾶσα δὲ βοτάνη καὶ πᾶν γένος λαχανικοῦ καὶ ὅ,τι χαμόκλαδον ὑπάρχει καὶ ὅ,τι ὅσπριον, ἐν μεγίστῃ ἀφθονίᾳ τότε εὑρίσκοντο ἐπὶ τῆς γῆς. Διότι εἰς ὅσα τότε ἐφύτρωσαν δὲν ὑπῆρχε καμμία ἀποτυχία, οὔτε ἕνεκα τῆς ἀπειρίας τῶν γεωργῶν, οὔτε ἕνεκα τῆς κακοκαιρίας καὶ τῆς ἀκαταλληλότητος τῶν ἀέρων, οὔτε ἐξ ἄλλης τινὸς αἰτίας, ἡ ὁποία ἠδύνατο νὰ βλάψῃ τὰ γινόμενα. Ἀκόμη δὲ οὔτε ἡ καταδίκη ἠμπόδιζε τὴν εὐφορίαν τῆς γῆς. Διότι ταῦτα (ἡ πλουσία δηλαδὴ βλάστησις) εἶναι προγενέστερα τῆς ἁμαρτίας, ἕνεκα τῆς ὁποίας κατεδικάσθημεν νὰ τρώγωμεν τὸν ἄρτον μας μὲ τὸν ἱδρῶτα τοῦ προσώπου μας (Γενέσ. γ' 17).

Ἀλλὰ λέγει ἡ Ἁγία Γραφή: «Καὶ ξύλον κάρπιμον, ποιοῦν καρπόν, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος ἐπὶ τῆς γῆς». Μόλις ἐλέχθη ὁ λόγος αὐτός, ὅλα τὰ δάση κατεπυκνώνοντο· ὅλα δὲ τὰ δένδρα ἐμεγάλωναν, καὶ ὅσα ἐκ φύσεως αὐξάνουν εἰς μέγα ὕψος, ὅπως τὰ ἔλατα καὶ αἱ κέδροι καὶ τὰ κυπαρίσσια καὶ τὰ πεῦκα, ἀλλὰ καὶ ὅλοι οἱ θάμνοι ἀμέσως ἐγίνοντο πολύφυλλοι καὶ δασεῖς. Καὶ ὅσα ἐκ τῶν φυτῶν ὀνομάζονται στεφανωματικά, ὅπως αἱ ρωδωνιαὶ καὶ αἱ μυρσίναι καὶ αἱ δάφναι, τὰ ὁποῖα δὲν ὑπῆρχον προηγουμένως ἐπὶ τῆς γῆς, ὅλα ἔλαβαν ὕπαρξιν, μετὰ τῆς ἰδικῆς του ἕκαστον ἰδιότητος, χωριζόμενα μὲν ἀπὸ τὰ ἑτερογενῆ μὲ καταφανεστάτας διαφοράς, ἀναγνωριζόμενα δὲ ἕκαστον μὲ τὸ ἰδιαίτερόν του γνώρισμα. Πλὴν μόνον ὅτι τὸ ρόδον τότε ἦτο χωρὶς ἀγκάθι, ὕστερον δὲ μὲ τὴν ὡραιότητα τοῦ ἄνθους συνεζεύχθη καὶ τὸ ἀγκάθι, ἵνα μαζῆ μὲ τὴν εὐχάριστον ἀπόλαυσιν ἔχωμεν πλησίον κειμένην τὴν λύπην καὶ ἐνθυμούμεθα τοιουτοτρόπως τὴν ἁμαρτίαν, διὰ τὴν ὁποίαν ἡ γῆ κατεδικάσθη νὰ φυτρώνῃ δι' ἡμᾶς ἀκάνθας καὶ τριβόλους.

Ἀλλὰ ἡ γῆ διετάχθη νὰ παραγάγῃ «ξύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπὸν ἐπὶ τῆς γῆς, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ».

Πολλὰ ὅμως ἐκ τῶν δένδρων βλέπομεν ὅτι δὲν ἔχουν οὔτε καρποὺς οὔτε σπέρμα. Τί θὰ εἴπωμεν λοιπὸν ὡς πρὸς τοῦτο; Ὅτι τὰ πολυτιμότερα εἰς τὴν φύσιν ἐμνημονεύθησαν προτήτερα· ἔπειτα ὅτι, ἐὰν παρατηρήσῃς μετὰ προσοχῆς ὅλα, θὰ ἴδῃς ὅτι χρησιμοποιοῦν ἢ σπέρμα ἢ τὰ ἰσοδυναμοῦντα πρὸς τὰ σπέρματα. Διότι αἱ αἴγειροι(7) καὶ αἱ ἰτέαι καὶ αἱ πτελέαι καὶ αἱ λεῦκαι καὶ τὰ παρόμοια, δὲν φαίνονται μὲν φανερὰ νὰ παράγουν κανένα καρπόν, ἐὰν ὅμως κανεὶς ἐξετάσῃ προσεκτικά, θὰ εὕρῃ, ὅτι ἕκαστον ἐκ τούτων ἔχει σπέρμα. Διότι ὁ κόκκος ποὺ εἶναι κάτω ἀπὸ τὸ φύλλον, τὸν ὁποῖον μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ἀσχολοῦνται εἰς τὴν κατασκευὴν λέξεων ὀνομάζουν μίσχον, αὐτὸς ἔχει δύναμιν σπέρματος. Ὅσα δηλαδὴ φυσικῶς πολλαπλασιάζονται διὰ τῆς φυτεύσεως τῶν κλάδων, ταῦτα ἀπὸ τούτου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προβάλλουν τὰς ρίζας. Ἴσως δὲ νὰ ἐπέχουν θέσιν σπέρματος καὶ αἱ ἀποφύσεις τῶν ριζῶν, τὰς ὁποίας ἀποκόπτοντες οἱ φυτοκόμοι καὶ φυτεύοντες ἐκ νέου πολλαπλασιάζουν τὸ γένος τοῦ φυτοῦ.

Ἡ καρποφορία τῶν ὠφελίμων φυτῶν παράδειγμα δι' ἡμᾶς.

8. Ὅπως λοιπὸν εἴπαμεν, πρῶτον ἐμνημονεύθησαν τὰ πλέον ἀπαραίτητα διὰ τὴν ζωήν μας, ὅσα ἐπρόκειτο νὰ προσφέρουν τοὺς καρπούς των εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ νὰ τοῦ ἑτοιμάσουν ἄφθονον τροφήν. Ἡ μὲν ἄμπελος γεννῶσα τὸν οἶνον, ὁ ὁποῖος ἔμελλε νὰ εὐφραίνῃ τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου· ἡ δὲ ἐλαία παρέχουσα καρπὸν ποὺ δύναται νὰ κάμνῃ φαιδρὸν καὶ ἱλαρὸν τὸ πρόσωπον διὰ τοῦ ἐλαίου. Πόσα ἐγίνοντο συγχρόνως, παραγόμενα ἐπειγόντως ὑπὸ τῆς φύσεως; Ἡ ρίζα τῆς ἀμπέλου (δηλαδὴ τῆς κληματαριᾶς)· τὰ κλήματα (δηλαδὴ αἱ βέργες) κύκλῳ μὲ πλουσίαν ἄνθησιν καὶ εἰς μεγάλην ἔκτασιν ἐπὶ τῆς γῆς ἐξηπλωμένα· ὁ βλαστός, οἱ ἕλικες, ἡ ἀγουρίδα, τὰ ὥριμα σταφύλια. Σοῦ ἀρκεῖ καὶ ἡ ἄμπελος μόνον, ἐὰν τὴν παρατηρήσῃς μὲ σύνεσιν, διὰ νὰ σοῦ ὑπενθυμίσῃ τὴν φυσικήν σου θέσιν. Θὰ ἐνθυμηθῇς δηλαδὴ τὴν εἰκόνα ἐκείνην ποὺ παρουσιάζει ὁ Κύριος, ὅταν ὀνομάζῃ τὸν Ἑαυτόν Του ἄμπελον καὶ

(7) Αἴγειρος εἶναι ἡ μέλαινα λεύκη.

τὸν Πατέρα Του γεωργόν, τὸν καθένα δὲ ἀπὸ ἡμᾶς, οἱ ὁποῖοι διὰ τῆς πίστεως εἴμεθα φυτευμένοι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὠνόμασε κλήματα· καὶ ὅτι μᾶς προσκαλεῖ νὰ παράγωμεν πολλοὺς καρπούς, διὰ νὰ μὴ καταδικασθῶμεν ὡς ἄχρηστοι καὶ παραδοθῶμεν εἰς τὸ πῦρ. Καὶ δὲν παύει πανταχοῦ νὰ παρομοιάζῃ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων μὲ τὴν ἄμπελον. Διότι λέγει: «Ἀμπελὼν ἐγενήθη τῷ ἠγαπημένῳ, ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πίονι» (Ἠσ. ε΄ 1). Καί (εἰς ἄλλο μέρος τῆς Ἁγίας Γραφῆς) ὅτι «ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα καὶ φραγμὸν αὐτῷ περιέθηκε» (Ματθ. κα΄ 33). Λέγων δὲ ἀμπελῶνα ἐννοεῖ τὰς ἀνθρωπίνας ψυχάς, εἰς τὰς ὁποίας ἔθεσε γύρω φραγμόν, τὴν ἀσφάλειαν ποὺ δημιουργοῦν αἱ ἐντολαί του καὶ τὴν διαφύλαξιν ὑπὸ τῶν ἁγίων ἀγγέλων. Διότι λέγει: «Παρεμβαλεῖ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων Αὐτόν» (Ψαλμ. λγ΄ 8). Ἔπειτα δὲ καὶ ὡς εἶδος ἀσφαλιστικοῦ δι' ἡμᾶς χαρακώματος ἔθεσεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν «πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους» (Α΄ Κορινθ. ιβ΄ 28). Καὶ μὲ τὰ παραδείγματα τῶν ἀρχαίων καὶ μακαρίων ἀνδρῶν ἀναβιβάζει εἰς ὕψος τελειότητος τὸν νοῦν μας· δὲν τὸν ἀφῆκε νὰ μένῃ ριγμένος κάτω εἰς τὰ ἐπίγεια, ὥστε νὰ εἶναι ἄξιος νὰ καταπατῆται. Θέλει δὲ νὰ κρατούμεθα καὶ ἡμεῖς καὶ νὰ στηριζώμεθα εἰς τοὺς πλησίον, χρησιμοποιοῦντες τὸν σύνδεσμον τῆς ἀγάπης ὡς εἶδος ἑλίκων, καὶ νὰ ἀναπαυώμεθα πλήρως εἰς αὐτούς, ἵνα τοιουτοτρόπως προχωρῶμεν διαρκῶς πρὸς τὰ ἄνω, καὶ ὡς ἄλλες κληματαριὲς νὰ φθάνωμεν εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὑψηλοτάτων ἀρετῶν.

Ἀπαιτεῖ δὲ ἀπὸ ἡμᾶς καὶ νὰ δεχώμεθα τὸ σκάψιμον, τὴν καλλιέργειαν. Σκάπτεται δὲ καὶ καλλιεργεῖται ἡ ψυχή, μὲ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ τὰς μερίμνας τοῦ κόσμου, αἱ ὁποῖαι εἶναι βάρος εἰς τὰς καρδίας μας. Ὥστε ἐκεῖνος, ποὺ ἀφῆκε τὴν σαρκικὴν ἀγάπην καὶ τὴν πρὸς τὰ χρήματα φιλίαν· ἢ ἐκεῖνος ποὺ δὲν ἐδίστασε νὰ ἀπαρνηθῇ καὶ περιφρονήσῃ τὸ ἄθλιον τοῦτο δοξάριον (δηλαδὴ τὴν ματαίαν τοῦ κόσμου δόξαν), αὐτὸς ἐδέχθη ἕνα εἶδος σκαψίματος καὶ καλλιεργείας εἰς τὴν ψυχήν του καὶ ἀνεκουφίσθη, διότι ἐξεφορτώθη τὸ μάταιον βάρος τοῦ γηΐνου φρονήματος. Πρέπει δὲ κατὰ τὸν λόγον τῆς παροιμίας ταύτης τοῦ Εὐαγγελίου νὰ μὴ ἔχῃ κανεὶς ἄφθονα βλαστάρια, δηλαδὴ νὰ μὴ συμπεριφέρεται ἐπιδεικτικῶς, μηδὲ νὰ ἐπιδιώκῃ τὸν ἔπαινον τῶν ἄλλων, ἀλλὰ νὰ παράγῃ καρποὺς πολλούς, τοὺς ὁποίους νὰ ἀποταμιεύῃ

καὶ διαφυλάττῃ, διὰ νὰ ἐπιδείξῃ εἰς τὸν ἀληθινὸν γεωργὸν τὰ ἔργα του. Σὺ δὲ πρέπει νὰ εἶσαι καὶ ὡς ἐλαία γεμάτη καρποὺς «ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ» (Ψαλμ. να΄ 10), χωρὶς νὰ χάνῃς ποτὲ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἐλπίδα, ἀλλὰ νὰ ἔχῃς πάντοτε ἀνθισμένην καὶ θάλλουσαν γύρω σου τὴν διὰ τῆς πίστεως σωτηρίαν. Διότι τοιουτοτρόπως θὰ μιμηθῇς τὸ ἀειθαλὲς τοῦ φυτοῦ καὶ θὰ προσπαθήσῃς νὰ ἀποκτήσῃς τὴν πολυκαρπίαν του, παρέχων ἄφθονον εἰς κάθε περίστασιν τὴν ἐλεημοσύνην.

Ἠθικαὶ διδασκαλίαι ἐκ τῶν ἰδιοτήτων τῶν φυτῶν.

9. Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν τεχνικῶν διατάξεων. Πόσα γένη φυτῶν τότε ἐφύτρωσαν, ἄλλα μὲν καρποφόρα, ἄλλα κατάλληλα διὰ τὴν κατασκευὴν στέγης, ἄλλα κατάλληλα διὰ τὴν ναυπήγησιν πλοίων, ἄλλα χρήσιμα πρὸς καῦσιν! Εἰς ταῦτα πάλιν ἦτο ποικίλη μὲν εἰς κάθε δένδρον ἡ διακόσμησις τῶν μερῶν του, δύσκολος δὲ καὶ ἡ εὕρεσις τῆς ἰδιότητος ἑκάστου καὶ ἡ παρατήρησις τῆς διαφορᾶς ποὺ ὑπῆρχε πρὸς ἕκαστον ἀπὸ τὰ ἑτέρου γένους δένδρα. Πῶς δηλαδή, ἄλλα μὲν ἐξ αὐτῶν εἶχον βαθείας τὰς ρίζας, ἄλλα δὲ ἀβαθεῖς· καὶ ἄλλα μὲν ἐφύοντο μὲ διεύθυνσιν ὀρθίαν καὶ εἶχον ἕνα μόνον στέλεχος τοῦ κορμοῦ, ἄλλα δὲ ἦσαν χαμηλὰ καὶ εὐθὺς ἀπὸ τὴν ρίζαν ἐχωρίζοντο εἰς πολλοὺς βλαστούς. Πῶς, ὅσων μὲν δένδρων οἱ κλάδοι ἦσαν μακροί, ἐκτεταμένοι ἐπὶ πολὺ εἰς τὸν ἀέρα, τούτων καὶ αἱ ρίζαι ἦσαν βαθεῖαι, ἐξαπλούμεναι εἰς μεγίστην ἔκτασιν τριγύρω, ὡσὰν ἡ φύσις νὰ ἔθεσεν ὑποκάτω τοῦ δένδρου θεμέλια τινά, ἀνάλογα πρὸς τὸ βάρος τῶν ἄνωθεν φυομένων κλάδων. Πόσαι διαφοραὶ ὑπῆρχον εἰς τοὺς φλοιούς! Διότι ἄλλα μὲν ἀπὸ τὰ φυτὰ εἶχον λείους τοὺς φλοιούς, ἄλλα δὲ σχισμένους. Καὶ ἄλλα μὲν εἶχον μίαν μόνον πτυχὴν εἰς τὸν φλοιόν, ἄλλα δὲ πολλάς. Τὸ δὲ ἄξιον θαυμασμοῦ εἶναι, ὅτι καὶ εἰς τὰ φυτὰ δύνασαι νὰ εὕρῃς τῆς ἀνθρωπίνης νεότητος καὶ τοῦ γήρατος τὰ συμπτώματα παρόμοια. Διότι εἰς μὲν τὰ νέα καὶ θαλερὰ δένδρα ὁ φλοιὸς εἶναι τεντωμένος, ἐνῶ εἰς τὰ γηραλέα ζαρώνει καὶ γίνεται τραχύς. Καὶ τὰ μὲν νέα, ὅταν κοποῦν, βλαστάνουν πάλιν, ἐνῶ τὰ γηραλέα δὲν ἠμποροῦν νὰ βλαστήσουν διάδοχον βλαστόν, ἀλλ' ἡ κοπὴ ποὺ ὑπέστησαν εἶναι ἕνα εἶδος θανάτου. Ἤδη δὲ μερικοὶ ἔχουν παρα-

τηρήσει, ὅτι ὅταν τὰ πεῦκα καὶ οἱ κουκουναριὲς κοποῦν ἢ καοῦν, αὐξάνουν πάλιν καὶ μεταβάλλονται εἰς δάση. Ἐγνωρίσαμεν δὲ καὶ μερικὰ δένδρα, τῶν ὁποίων τὸ φυσικόν των ἐλάττωμα θεραπεύεται μὲ τὰς φροντίδας τῶν γεωργῶν, ὅπως λ. χ. οἱ ξινὲς ροϊδιὲς καὶ οἱ πικρὲς ἀμυγδαλιές, ὅταν τὰς διατρυπήσουν εἰς τὸ μέρος τοῦ κορμοῦ ποὺ πλησιάζει πρὸς τὴν ρίζαν καὶ διαπεράσουν ἐκεῖ διὰ μέσου τῆς ἐντεριώνης (δηλαδὴ τῆς ψύχας) ἕνα κομμάτι πεύκης χλωρὸν καὶ μὲ χυμοὺς ἀφθόνους, τότε μεταβάλλουν εἰς χρήσιμον τὸν ἄχρηστον μέχρι τοῦδε χυμόν των. Ἂς μὴ ἀπελπίζεται λοιπὸν διὰ τὴν σωτηρίαν κανεὶς ἐξ ὅσων ζοῦν εἰς τὴν κακίαν, γνωρίζων ὅτι ἡ μὲν καλλιέργεια μεταβάλλει τὰς ποιότητας τῶν φυτῶν, ἡ δὲ ἐπιμέλεια διὰ τὴν ψυχὴν πρὸς ἀπόκτησιν ἀρετῆς, εἶναι ἱκανὴ νὰ ἐπικρατήσῃ εἰς κάθε εἶδος ψυχικῶν ἀσθενειῶν καὶ ἐλαττωμάτων.

Εἶναι δὲ τόση ἡ ποικιλία τῶν καρπῶν, ποὺ παράγουν τὰ καρποφόρα δένδρα, ὥστε νὰ μὴν εἰμπορῇ κανεὶς καὶ νὰ τὴν ἀναφέρῃ. Διότι αἱ διαφοραὶ τῶν καρπῶν δὲν ὑπάρχουν μόνον εἰς τὰ ἑτερογενῆ δένδρα, ἀλλὰ καὶ εἰς δένδρα τοῦ αὐτοῦ εἴδους ὑπάρχει μεγάλη ποικιλία. Ἀκόμη δὲ οἱ καλλιεργηταὶ τῶν δένδρων ἔχουν παρατηρήσει, ὅτι ἄλλος εἶναι ὁ χαρακτὴρ τοῦ καρποῦ τῶν ἀρσενικῶν δένδρων καὶ ἄλλος τῶν θηλυκῶν. Οὗτοι δὲ καὶ τοὺς φοίνικας τοὺς διαχωρίζουν εἰς ἀρσενικοὺς καὶ θηλυκούς. Καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ἴδῃς ἐνίοτε τὸν ὑπ᾿ αὐτῶν ὀνομαζόμενον θηλυκὸν φοίνικα νὰ ξαπλώνῃ πρὸς τὰ κάτω τοὺς κλάδους, ὡσὰν νὰ εἶναι πλήρης ἐπιθυμίας καὶ νὰ ἐπιζητῇ τὴν μετὰ τοῦ ἄρρενος συμπλοκήν· οἱ δὲ δενδροκόμοι βάλλουν τότε μέσα εἰς τοὺς κλάδους, ὡς εἶδος σπερμάτων τινῶν τῶν ἀρρένων, τοὺς λεγομένους ψήνους· τοιουτοτρόπως δὲ ὡσὰν νὰ συναισθάνωνται τὴν ἀπόλαυσιν ἀνορθώνονται πάλιν οἱ κλάδοι καὶ τοιουτοτρόπως ἐπανέρχεται εἰς τὸ φυσικόν του σχῆμα τὸ φύλλωμα τοῦ φυτοῦ. Τὰ ἴδια δὲ λέγουν καὶ περὶ τῶν συκῶν. Διὰ τοῦτο ἄλλοι μὲν τὰς ἀγρίας συκᾶς τὰς φυτεύουν πλησίον τῶν ἡμέρων· ἄλλοι δὲ κρεμοῦν τὰ ἄγρια σῦκα ἐπὶ τῶν ἡμέρων συκῶν καὶ θεραπεύουν τὴν ἀτονίαν τῶν καρποφόρων καὶ ἡμέρων συκῶν, συγκρατοῦντες μὲ τὰ κρεμασθέντα ἄγουρα σῦκα τὸν καρπὸν τῶν ἡμέρων, ποὺ πέφτει καὶ διασκορπίζεται. Τί θέλει νὰ σὲ διδάξῃ ἡ ἀλληγορία αὕτη τῆς φύσεως; Ὅτι πολλάκις πρέπει ἡμεῖς νὰ παραδειγματιζώμεθα καὶ ἀπὸ τοὺς

εὑρισκομένους μακρὰν τῆς ὀρθῆς πίστεως, διὰ νὰ ἀποκτῶμεν δραστηριότητα τινὰ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ἀγαθῶν ἔργων. Διότι ἐὰν ἴδῃς τὸν ζῶντα εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν, ἢ τὸν ἀπεσχισμένον ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἕνεκα αἱρέσεως ἐντελῶς διεστραμμένης, νὰ ἔχῃ βίον σώφρονα καὶ νὰ φροντίζῃ διὰ τὴν ὅλην κοσμιότητα τοῦ ἤθους του, νὰ ἐντείνῃς τότε ἀκόμη περισσότερον τὴν προσπάθειαν καὶ τὴν σπουδήν σου, διὰ νὰ γίνῃς ὅμοιος μὲ καρποφόρον συκῆν, ἡ ὁποία ἐκ τῆς παρουσίας τῶν ἀγρίων σύκων συναθροίζει τὴν δύναμιν, καὶ οὕτω συγκρατεῖ τοὺς καρποὺς καὶ τοὺς τρέφει καλύτερα.

«Οὐδὲν ἀναίτιον· οὐδὲν ἀπὸ ταὐτομάτου· πάντα ἔχει τινὰ σοφίαν ἀπόρρητον».

10. Τοιαῦται μὲν λοιπὸν εἶναι αἱ διαφοραὶ ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἀναπτύξεως τῶν φυτῶν, ἐὰν εἴπωμεν ἐλάχιστα ἀπὸ πλείστων. Αὐτῶν δὲ τῶν καρπῶν ποῖος δύναται νὰ ἀπαριθμήσῃ τὴν ποικιλίαν, τὰ σχήματα, τὰ χρώματα, τὰς ἰδιότητας τῶν χυμῶν, τὴν χρησιμότητα ἑκάστου; Μερικοὶ μὲν ἀπὸ τοὺς καρποὺς γυμνοὶ ψήνονται ἀπὸ τὸν ἥλιον, ἄλλοι δὲ ὡριμάζουν προφυλαγμένοι μέσα εἰς περιτυλίγματα. Ἐκεῖνα τὰ δένδρα, τῶν ὁποίων ὁ καρπὸς εἶναι ἁπαλός, ἔχουν τὸ σκεπαστήριον τῶν φύλλων παχύ, ὅπως συμβαίνει μὲ τὴν συκῆν· ὅσα δὲ ἔχουν καρποὺς στερεωτέρους, τούτων ἡ προστασία διὰ τῶν φύλλων εἶναι ἐλαφρά, ὅπως εἰς τὴν καρυδιάν. Τοῦτο δὲ συμβαίνει, διότι ἐκεῖνα μὲν (τὰ σῦκα) ὡς ἀδύνατα, ἔχουν ἀνάγκην περισσοτέρας βοηθείας, ἐνῶ εἰς ταῦτα (τὰ καρύδια) θὰ ἐγίνετο ἐπιβλαβὴς ἡ παχυτέρα περιβολὴ τῶν φύλλων, ἕνεκα τῆς σκιᾶς αὐτῶν. Πῶς εἶναι σχισμένον τὸ φύλλον τῆς ἀμπέλου, ὥστε νὰ ἀντέχῃ μὲν τὸ σταφύλι εἰς τὰς ἐκ τοῦ ἀέρος βλάβας, συγχρόνως δὲ νὰ ὑποδέχεται ἀφθόνως διὰ τῆς ἀραιότητός του τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου. Τίποτε δὲν ὑπάρχει χωρὶς αἰτίαν· τίποτε τὸ τυχαῖον· ὅλα ἔχουν κάποιαν σοφίαν μυστικὴν καὶ ἀνέκφραστον.

Ποῖος λόγος θὰ ἠδύνατο νὰ τὰ ἐξιστορήσῃ; Πῶς νὰ τὰ ἐξετάσῃ ὅλα μὲ ἀκρίβειαν ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε νὰ γνωρίσῃ λεπτομερῶς τὰς ἰδιότητας καὶ νὰ διακρίνῃ σαφῶς τὰς διαφορὰς ποὺ ἔχουν μεταξύ των καὶ νὰ παραστήσῃ ὅλας τὰς ἀποκρύφους αἰτίας; Ἕνα καὶ τὸ αὐτὸ ὕδωρ, τὸ ὁποῖον τὰ δένδρα ἀναρροφοῦν διὰ τῆς ρίζης, διαφορετικὰ μὲν τρέ-

φει αὐτὴν τὴν ρίζαν, διαφορετικὰ δὲ τὸν φλοιὸν τοῦ κορμοῦ καὶ διαφορετικὰ τὸν ξυλώδη κορμὸν καὶ διαφορετικὰ τὴν ἐντεριώνην (δηλαδὴ τὴν ψύχαν). Τὸ αὐτὸ ὕδωρ γίνεται καὶ φύλλον καὶ διασχίζεται εἰς βλαστάρια καὶ κλάδους καὶ παρέχει τὴν αὔξησιν εἰς τοὺς καρπούς· καὶ ἀπὸ τὴν αὐτὴν αἰτίαν (ἀπὸ τὸ νερό) παράγεται καὶ τὸ δάκρυον τοῦ φυτοῦ καὶ ὁ χυμός. Πόση δὲ διαφορὰ ὑπάρχει μεταξὺ ὅλων αὐτῶν, κανεὶς λόγος δὲν φθάνει νὰ παραστήσῃ. Διότι ἄλλο εἶναι τὸ δάκρυον τοῦ σχίνου καὶ ἄλλος ὁ χυμὸς τοῦ βαλσάμου· μερικοὶ δὲ νάρθηκες([8]) εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Λιβύην ἐκβάλλουν ὡς δάκρυον ἄλλο εἶδος χυμοῦ. Ὑπάρχει δὲ καὶ κάποια φήμη, ὅτι καὶ τὸ ἤλεκτρον εἶναι χυμὸς φυτῶν([9]), ὁ ὁποῖος σκληρύνεται καὶ γίνεται σὰν πέτρα. Ἐπιβεβαιώνουν δὲ τὴν φήμην ταύτην τὰ μικρὰ ξυλαράκια, ποὺ φαίνονται μέσα εἰς αὐτὸ καὶ τὰ λεπτότατα ζῶα, τὰ ὁποῖα, ὅταν ὁ χυμὸς ἦτο ἁπαλός, προσεκολλήθησαν εἰς αὐτὸν καὶ κατεκρατήθησαν. Ἀκόμη καὶ ἐκεῖνος, ποὺ δὲν ἐγνώρισε καθόλου ἐκ πείρας τὴν διαφορὰν τῶν ποιοτήτων τῶν χυμῶν, δὲν θὰ εὕρῃ κανένα λόγον, διὰ νὰ παραστήσῃ τὴν ἐνέργειαν καὶ τὴν δύναμιν αὐτῶν.

Πῶς πάλιν ἀπὸ τὴν αὐτὴν ὑγρασίαν εἰς μὲν τὴν ἄμπελον παράγεται οἶνος, εἰς δὲ τὴν ἐλαίαν τὸ ἔλαιον; Καὶ δὲν εἶναι τοῦτο μόνον τὸ ἄξιον θαυμασμοῦ, τὸ πῶς δηλαδὴ ἐδῶ μὲν τὸ ὑγρὸν ἔγινε γλυκύ, ἐκεῖ δὲ λιπαρόν, ἀλλὰ τὸ ὅτι καὶ εἰς τοὺς γλυκεῖς καρποὺς εἶναι ἀπερίγραπτος ἡ παραλλαγὴ καὶ διαφορὰ τῆς ποιότητος. Διότι ἄλλη εἶναι ἡ γλυκύτης ποὺ ὑπάρχει εἰς τοὺς καρποὺς τῆς ἀμπέλου καὶ ἄλλη εἰς τοὺς καρποὺς τῆς μηλέας καὶ ἄλλη εἰς τὸ σῦκον καὶ ἄλλη εἰς τὸν φοίνικα (τὴν χουρμαδιάν). Θέλω ἀκόμη νὰ ἀσχοληθῇς μὲ ἐπιμέλειαν εἰς τὴν ἐξέτασιν αὐτήν, διὰ νὰ ἴδῃς πῶς τὸ αὐτὸ ὕδωρ τώρα μὲν εἶναι εὐχάριστον εἰς τὴν γεῦσιν, ὅταν εἰς ὡρισμένα φυτὰ εἰσέρχεται καὶ γίνεται γλυκύτατον· ἄλλοτε δὲ δυσάρεστον εἰς τὴν γεῦσιν, ὅταν ἀπερροφήθη ἀπὸ ἄλλα φυτὰ καὶ ἔγινε ξυνόν. Καὶ ἄλλοτε πάλιν γίνεται πικρότατον καὶ ἐκτραχύνει τὴν γεῦσιν, ὅπως, ὅταν εἰσχωρήσῃ εἰς ἄψινθον ἢ σκαμ-

(8) Εἶδος φυτῶν, ὅπως τὸ μάραθον.

(9) Τὸ ἤλεκτρον (κεχριμπάρι) εἶναι πράγματι ἀπολιθωμένη ρητίνη κωνοφόρων δένδρων.

μωνίαν([10]). Καὶ εἰς μὲν τὰ βαλάνια([11]) ἢ τὸν καρπὸν τῆς κρανειᾶς μεταβάλλεται εἰς στυφὸν καὶ ξυνόν· εἰς δὲ τὰς τερεβίνθους([12]) καὶ τὰς καρυδέας μεταβάλλεται εἰς ἁπαλὴν καὶ ἐλαιώδη φύσιν.

Καὶ διατί νὰ ἀναφέρω τὰ μακρυνότερα, ἀφοῦ τὸ ὕδωρ εἰς τὴν αὐτὴν συκῆν μεταβάλλεται εἰς τὰς πλέον ἀντιθέτους ποιότητας; Διότι εἰς μὲν τὸν χυμὸν (τὸ γάλα τῆς συκιᾶς) εἶναι πικρότατον, εἰς αὐτὸν δὲ τὸν καρπὸν εἶναι γλυκύτατον. Καὶ εἰς τὴν ἄμπελον εἶναι στυπτικώτατον μὲν εἰς τὰ βλαστάρια, γλυκύτατον δὲ εἰς τὰ σταφύλια.

Πόσαι δὲ εἶναι αἱ διαφοραὶ τῶν χρωματισμῶν! Δύνασαι νὰ ἴδῃς εἰς ἕνα λειβάδι τὸ αὐτὸ ὕδωρ νὰ γίνεται εἰς τοῦτο μὲν τὸ ἄνθος ἀνοικτὸν κόκκινον, εἰς ἄλλο δὲ βαθὺ κόκκινον, καὶ εἰς τοῦτο γαλάζιο, καὶ εἰς ἄλλο λευκόν· νὰ παρέχῃ δὲ πάλιν εἰς τὴν ὄσφρησιν διαφορὰν πολὺ μεγαλυτέραν ἀπὸ τὴν ποικιλίαν τῶν χρωμάτων.

Ἡ ποικιλία τῶν ἰδιοτήτων καὶ τῶν ὠφελειῶν τῶν φυτῶν.

11. Ἀλλὰ βλέπω ὅτι ὁ λόγος μου ἀπὸ τὴν ἀχόρταστον ἐπιθυμίαν τῆς παρατηρήσεως τῶν θαυμασίων τῆς φύσεως καταντᾷ εἰς ὑπερβολήν. Καὶ ἐὰν δὲν τὸν περιορίσω, διὰ νὰ τὸν ἐπαναφέρω εἰς τὴν σειράν, ποὺ θὰ δείξῃ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς κτίσεως, δὲν θὰ μοῦ ἐπαρκέσῃ ἡ ἡμέρα, διὰ νὰ σᾶς παρουσιάζῃ ἀπὸ τὰ μικρότατα δημιουργήματα τὴν μεγάλην σοφίαν τοῦ Δημιουργοῦ.

«Βλαστησάτω ἡ γῆ... ξύλον κάρπιμον, ποιοῦν καρπὸν ἐπὶ τῆς γῆς». Καὶ ἀμέσως αἱ κορυφαὶ τῶν ὀρέων ἐγέμιζον ἀπὸ δένδρα, καὶ ἐφιλοτεχνοῦντο κῆποι ὡραῖοι, καὶ αἱ ὄχθαι τῶν ποταμῶν ἐκαλλωπίζοντο μὲ ἀναρίθμητα γένη φυτῶν. Καὶ ἄλλα μὲν ἀπὸ αὐτὰ εἶχον ἑτοιμασθῆ, διὰ νὰ στολίσουν τὴν ἀνθρωπίνην τράπεζαν (νὰ χρησιμεύσουν δηλαδὴ ὡς τροφὴ τοῦ ἀνθρώπου)· ἄλλα δὲ παρεσκεύαζον τροφὴν διὰ τὰ ζῶα ἐκ τῶν φύλλων καὶ ἐκ τῶν καρπῶν των. Ἄλλα μᾶς ἔδιδον

(10) Ἡ σκαμμωνία εἶναι φυτόν, τοῦ ὁποίου ὁ γαλακτώδης ὀπός, ἡ κομμεοροητίνη, χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τῆς φαρμακευτικῆς ὡς καθαρτικόν, διδόμενον εἰς καταπότια.

(11) Βαλάνια ἢ βελάνια εἶναι ὁ καρπὸς τῆς βαλανιδιᾶς.

(12) Εἶδος σχίνου, ἐκ τοῦ ὁποίου στάζει ἡ τρεμεντίνα.

τὰς ἐκ τῆς ἰατρικῆς ὠφελείας· τοὺς χυλούς, τοὺς χυμούς, τὰ κάρφη, τοὺς φλοιούς, τὸν καρπόν. Καὶ γενικῶς, ὅσα ἡ πολυχρόνιος ἡμῶν πεῖρα ἀνεκάλυψε, συλλέγουσα ἐκ τῶν μερικῶν περιπτώσεων τὸ χρήσιμον, ταῦτα ἡ σοφὴ πρόνοια τοῦ Κτίστου προέβλεψεν ἐξ ἀρχῆς καὶ τὰ ἐδημιούργησε. Σὺ δέ, ὅταν ἴδῃς τὰ φυτὰ τὰ ἥμερα, τὰ ἄγρια, τὰ ζῶντα εἰς τὸ ὕδωρ, τὰ χερσαῖα, τὰ ἀνθοφόρα ἢ τὰ ἄνευ ἀνθέων, ἀναγνωρίζων εἰς τὸ μικρὸν δημιούργημα τὸν μέγαν Δημιουργόν, αὔξησε τὸν θαυμασμόν σου καὶ τὴν ἀγάπην σου πρὸς τὸν Κτίστην(13). Ἐξέταζε πῶς, ἄλλα μὲν τὰ ἐδημιούργησεν ἀειθαλῆ(14), ἄλλα δὲ νὰ ρίπτουν τὰ φύλλα των καὶ νὰ μένουν γυμνά. Καὶ ἀπὸ τὰ ἀειθαλῆ πῶς, ἄλλα μὲν εἶναι φυλλοβόλα, ἄλλα δὲ ἀείφυλλα (δηλαδὴ ἔχουν μόνιμον φύλλωμα). Διότι ρίπτουν μὲν τὰ φύλλα των καὶ ἡ ἐλαία καὶ τὸ πεῦκον, χωρὶς ὅμως νὰ γίνεται τοῦτο ἀντιληπτόν, εἰς τρόπον ὥστε οὐδέποτε νὰ φαίνωνται ὅτι ἔμειναν γυμνὰ ἀπὸ φύλλα. Ἀείφυλλον δὲ εἶναι ὁ φοῖνιξ, ποὺ παραμένει μὲ τὰ ἴδια φύλλα ἀπὸ τὴν πρώτην βλάστησιν μέχρι τέλους. Ἔπειτα ἐξέτασε καὶ ἐκεῖνο· πῶς δηλαδὴ ἡ μυρίκη(15) εἶναι ὡσὰν ἀμφίβιον, διότι καὶ εἰς τὰ φυτά, ποὺ ζοῦν εἰς τὸ νερὸ συμπεριλαμβάνεται, πληθύνεται, ὅμως καὶ εἰς τὰς ἐρήμους. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἱερεμίας δικαίως τοὺς πονηροτέρους ἀνθρώπους καὶ τοὺς χαρακτῆρας ποὺ στρέφουν καὶ πρὸς τὸ καλὸν καὶ πρὸς τὸ κακὸν τοὺς παρομοιάζει μὲ τὸ τοιοῦτον φυτόν.

(13) Ὁ Κάρολος Λιναῖος, ἕνας ἐκ τῶν μεγαλυτέρων ἐπιστημόνων, θεωρούμενος ἱδρυτὴς τῆς βοτανικῆς ἐπιστήμης, ἀνακαλύπτων τοὺς ἐξαισίους νόμους καὶ τὰ καταπληκτικὰ τοῦ φυτικοῦ βασιλείου φαινόμενα, διορᾷ ἐν αὐτοῖς τὴν ὕπαρξιν ὑπερφυοῦς Δυνάμεως. «Εἶναι ἀδύνατον, γράφει, ἕνας φυσιοδίφης νὰ εἶναι ἄθεος. Καὶ ἂν ἀρνηθῇ τὴν Γραφὴν καὶ τὴν Ἀποκάλυψιν, δὲν εἰμπορεῖ ὅμως ν' ἀρνηθῇ τὴν φύσιν, ἡ ὁποία παρέχει τὰ πειστικώτερα ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τοῦ Δημιουργοῦ· ὅσον περισσότερον εἰσδύει κανεὶς εἰς αὐτήν, τόσον ἡ πεποίθησίς του δυναμώνει. Ἡ φυσικὴ ἱστορία εἶναι θεία ἐπιστήμη. Ἀποκαλύπτει ὄχι μόνον τὴν αἰτίαν τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἀκόμη τοῦ ὑποδεικνύει τὸν ὀρθὸν δρόμον πρὸς τὴν γνῶσιν τῆς μεγαλειότητος τοῦ Δημιουργοῦ, τῆς πανσοφίας Του, τῆς παντοδυναμίας Του, τῆς παγγνωσίας καὶ εὐσπλαγχνίας του, χωρὶς τὴν ὁποίαν γνῶσιν δὲν θὰ ἀπελάμβανεν ὁ ἄνθρωπος τὰ προνόμια, διὰ τὰ ὁποῖα τὸν ἐδημιούργησεν ὁ Θεός» («Οἱ θεμελιωταὶ τῶν ἐπιστημῶν» σελ. 159-160).

(14) Ἀειθαλῆ λέγονται τὰ δένδρα, τῶν ὁποίων τὰ φύλλα δὲν πίπτουν τὸν χειμῶνα, ἀλλὰ εἶναι πάντοτε στολισμένα μὲ τὸ φύλλωμά των.

(15) Μυρίκη, φυτὸν θαμνῶδες, κοσμητικόν, εἰς τὸ γένος τοῦ ὁποίου ὑπάγεται τὸ εἰς τὰς παραλίας φυόμενον ἁρμυρίκι.

Ἡ θεία προσταγὴ σταθερὰ καὶ ἀκατάλυτος.

12. «Βλαστησάτω ἡ γῆ». Τὸ μικρὸν τοῦτο πρόσταγμα ἔγινεν ἀμέσως φύσις μεγάλη καὶ λόγος σοφός, παράγων ταχύτερον ἀπὸ τὴν ἰδικήν μας σκέψιν τὰς ἀναριθμήτους τῶν φυτῶν ἰδιότητας. Τὸ πρόσταγμα ἐκεῖνο ὑπάρχει μέσα εἰς τὴν γῆν ἀκόμη καὶ τώρα καὶ τὴν ἀναγκάζει κάθε ἔτος νὰ ἐξάγῃ τὴν δύναμίν της, ὅσην ἔχει, διὰ νὰ παράγῃ βοτάνας καὶ σπέρματα καὶ δένδρα. Διότι ὅπως οἱ στρόβιλοι περιστρέφονται γύρω εἰς κέντρον (τὸν ἄξονά των) ποὺ ἐδημιουργήθη ἐντὸς αὐτῶν, ἀπὸ τὴν πρώτην ὤθησιν ποὺ τοὺς ἐδόθη καὶ κάμνουν καὶ τὰς κατόπιν περιστροφάς, οὕτω καὶ ἡ τάξις τῆς φύσεως. Ἀφοῦ ἔλαβε τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τὴν πρώτην διαταγήν, ἐξακολουθεῖ καθ' ὅλον τὸν κατόπιν χρόνον νὰ συμμορφώνεται πρὸς τὴν ἀρχικὴν διαταγήν(16) μέχρις ὅτου

(16) Εἶναι ἀξιοπρόσεκτος ἡ παρατήρησις τοῦ Ebrard (Apologetics of the Scientific vidication of Christian noty Tranli by W. Stuart and J. Macpherson Τόμ. Α΄ σελ. 189 παρὰ Π. Ν. Τρεμπέλα, Ἀπολογητικαὶ Μελέται, Α΄ σελ. 309) ὅτι «τὰ τρία βασίλεια τῆς φύσεως, τὸ ἀνόργανον δηλαδὴ καὶ τὰ δύο ὀργανικά, εὕρηνται ἐν ἀλληλεξαρτήσει τοιαύτῃ, ὥστε τῶν ἀμέσως ἑπομένων ἡ ὕπαρξις καὶ συντήρησις καθίσταται δυνατὴ χάρις εἰς τὴν ὕπαρξιν τῶν προηγουμένων. Ὑπάρχει τουτέστι τὸ φυτικὸν βασίλειον, διότι προϋπάρχει τούτου καταλλήλως διατεταγμένη ἡ ἀνόργανος φύσις. Καὶ δὲν θὰ ἔζη τὸ ζωϊκὸν βασίλειον, ἐὰν δὲν προϋπῆρχεν, οἷον εἶναι, τὸ φυτικὸν τοιοῦτον. Εἰς τὴν ἀνόργανον φύσιν ὑπάρχει ὁ ἄνθραξ καὶ ἐκεῖθεν λαμβάνουσιν αὐτὸν τὰ φυτὰ καὶ τὰ δένδρα, ἀπὸ τῶν βλαστῶν δὲ καὶ τῶν καρπῶν αὐτῶν λαμβάνουσι τοῦτον καὶ οἱ ζωϊκοὶ ὀργανισμοί. Ἐὰν δὲν ὑπῆρχε τὸ φυτικὸν βασίλειον, πῶς οἱ ζῶντες ὀργανισμοὶ θὰ ἐπρομηθεύοντο τὸ στοιχεῖον τοῦτο ἐκ τῆς νεκρᾶς φύσεως, ἔνθα ὑπάρχει ὑπὸ μορφὴν συνήθως δηλητηριώδη δι' αὐτούς; Ὅπως δὲ τὰ φυτὰ καὶ τὰ δένδρα χρησιμεύουν ὡς τροφὴ διὰ τὸν ζωϊκὸν κόσμον, οὕτω πάλιν καὶ αἱ ἐκκρίσεις καὶ ἀποβολαὶ τῶν ζώντων ὀργανισμῶν καὶ αὐτὰ τὰ πτώματα αὐτῶν ἀποτελοῦν ἄριστον λίπασμα πρὸς αὔξησιν καὶ διατροφὴν τῶν φυτῶν. Τὸ φωσφορικὸν ἀσβέστιον εἰς τὸ ἔδαφος παρέχει εἰς τὰ διάφορα φυτικὰ σπέρματα πᾶν ὅ,τι χρησιμεύει εἰς αὐτὰ πρὸς περαιτέρω ἀνάπτυξιν τούτων, ἐξ αὐτῶν δὲ ἔπειτα καὶ τὰ ζῶα προμηθεύονται τὸ ἀναγκαῖον διὰ τὸν σχηματισμὸν τῶν ὀστέων των φώσφορον, τὸ ὁποῖον ὡς δραστικὸν δηλητήριον κατ' οὐδένα λόγον δὲν θὰ ἠδύναντο ταῦτα νὰ λάβωσιν ἀμέσως ἐκ τῆς νεκρᾶς φύσεως, προσλαμβάνουσιν ὅμως ἤδη παρεσκευασμένον διὰ

καταντήσῃ εἰς τὴν κοινὴν συντέλειαν τοῦ σύμπαντος. Πρὸς ταύτην δὲ καὶ ἡμεῖς ὅλοι ἂς ἑτοιμαζώμεθα γεμᾶτοι ἀπὸ καρποὺς καὶ ἀγαθὰ ἔργα, διὰ νὰ φυτευθῶμεν «ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου, καὶ ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν» ἐξανθήσωμεν (Ψαλμ. ϟα΄ 14), ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

τῆς φυτικῆς των τροφῆς. Μόνον τὸ ἅλας λαμβάνει ὁ ἄνθρωπος ἀμέσως ἐκ τοῦ βασιλείου τῶν ὀρυκτῶν, ὡς ἔχει τοῦτο ἐν τῇ φύσει, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἐκ τῶν ἄλλων νεκρῶν στοιχείων τοῦ ἀνοργάνου βασιλείου. Οὕτως, ἐὰν ἔλειπεν ὁ φυτικὸς κόσμος, θὰ ἦτο ἀδύνατον τὸ ζωϊκὸν βασίλειον νὰ ὑφίσταται καὶ νὰ ζῇ».

ΟΜΙΛΙΑ ΕΚΤΗ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΩΝ ΦΩΣΤΗΡΩΝ

«Καὶ εἶπεν ὁ Θεός. Γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ εἰς φαῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς...».

(Γενέσ. α΄ 14).

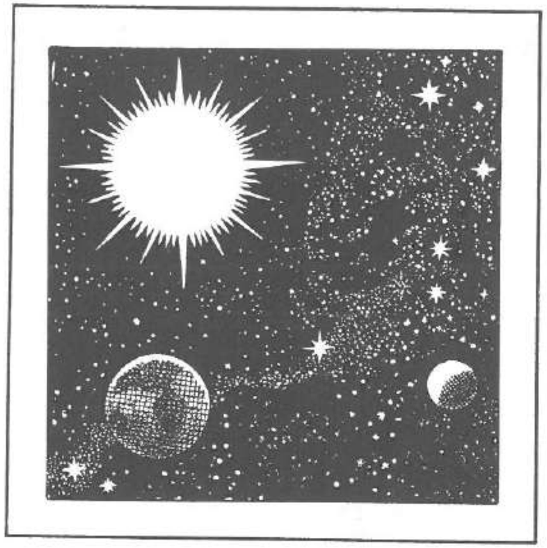

Καὶ εἶπεν ὁ Θεός·
Γενηθήτωσαν φωστῆρες
ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ
εἰς φαῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς...».

Ἀνάγκη προπαρασκευῆς τῶν ἀκροατῶν πρὸς κατανόησιν τῶν λεγομένων.

1. Ὁ θεατὴς τῶν ἀθλητῶν κατὰ τὴν τέλεσιν ἀγωνισμάτων, πρέπει καὶ αὐτὸς νὰ καταβάλλῃ κάποιαν προσπάθειαν. Καὶ τοῦτο δύναταί τις νὰ τὸ ἐννοήσῃ ἐκ τῶν κανονισμῶν ποὺ ἰσχύουν εἰς τὰς ἀθλητικὰς πανηγύρεις, καὶ οἱ ὁποῖοι ὁρίζουν ρητῶς, ὅτι οἱ καθήμενοι εἰς τὸ στάδιον θεαταὶ πρέπει νὰ ἔχουν γυμνὴν τὴν κεφαλήν. Ἐγὼ δὲ νομίζω, ὅτι τοῦτο γίνεται διὰ νὰ μὴ εἶναι κανεὶς θεατὴς μόνον ἀγωνιστῶν, ἀλλὰ νὰ εἶναι καθένας ἐν μέρει καὶ ἀγωνιστής. Κατὰ παρόμοιον λοιπὸν τρόπον καὶ ἐκεῖνος, ποὺ ἐξετάζει τὰ μεγάλα καὶ παράδοξα θεάματα τῆς δημιουργίας καὶ εἶναι ἀκροατὴς τῆς ὑψίστης ὄντως καὶ ἀπορρήτου σοφίας, πρέπει νὰ ἔρχεται ἐδῶ προπαρεσκευασμένος μὲ κάποιο ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν προκειμένων ζητημάτων, καὶ νὰ συμμετέχῃ μαζῆ μου κατὰ δύναμιν εἰς τὸ ἀγώνισμα τῆς ἑρμηνείας τούτων, διὰ νὰ παρίσταται ὡς συναγωνιστής μου μᾶλλον καὶ ὄχι ὡς κριτής. Καὶ τοῦτο, μήπως τυχὸν μᾶς διαφύγῃ χωρὶς νὰ τὸ ἐννοήσωμεν ἡ εὕρεσις τῆς ἀληθοῦς ἑρμηνείας, καὶ τὸ ἰδικόν μου σφάλμα γίνῃ τοιουτοτρόπως κοινὴ ζημία τῶν ἀκροατῶν.

Ἀλλὰ πρὸς ποῖον σκοπὸν τὰ λέγω αὐτά; Τὰ λέγω, ἐπειδὴ πρόκειται νὰ ἐξετάσωμεν τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου καὶ νὰ ἐρευνήσωμεν περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ σύμπαντος. Ἡ ἐξέτασις δὲ καὶ ἡ ἔρευνα αὕτη δὲν γίνεται ἐπὶ τῇ βάσει τῆς

σοφίας τοῦ κόσμου τούτου, ἀλλ' ἐξ ὅσων ὁ Θεὸς ἐδίδαξε τὸν δοῦλον Του Μωϋσῆν, ὁμιλήσας προς αὐτὸν φανερὰ καὶ ὄχι μὲ αἰνίγματα. Διὰ τοῦτο παρίσταται ἐξάπαντος ἀνάγκη, ἐκεῖνοι ποὺ ἀρέσκονται νὰ παρατηροῦν τὰ μεγάλα καὶ θαυμάσια τῆς δημιουργίας ἔργα, νὰ μὴ ἔχουν ἀγύμναστον τὸν νοῦν, διὰ νὰ δυνηθοῦν νὰ ἐννοήσουν ὅσα θὰ εἴπωμεν. Θὰ ἔχῃς ἔλθει λοιπὸν ἐδῶ προπαρεσκευασμένος ἀκροατὴς καὶ ἄξιος τῆς συγκεντρώσεως τοῦ σεμνοῦ τούτου καὶ μακαρίου θεάτρου, ἐὰν κάποια νύκτα ξάστερον καὶ καθαρὰν προσήλωσες τὸ βλέμμα σου εἰς τὰ ἄρρητα κάλλη τῶν ἄστρων καὶ ἔλαβες μίαν ἰδέαν περὶ τοῦ Δημιουργοῦ τῶν ὅλων, ποῖος δηλαδὴ εἶναι Αὐτὸς ποὺ διεκόσμησε καὶ ἐστόλισε τὸν οὐρανὸν μὲ τὴν ποικιλίαν τῶν ἀνθέων αὐτῶν (τῶν ἄστρων), καὶ ἐὰν ἐσκέφθης ὅτι ἡ χρησιμότης αὐτῶν, τὰ ὁποῖα βλέπομεν, εἶναι μεγαλυτέρα τῆς ἐξ αὐτῶν προερχομένης εὐχαριστήσεως. Ἀκόμη δὲ ἐὰν ἐν καιρῷ ἡμέρας ἐξήτασες μὲ προσεκτικὴν διάνοιαν καὶ ἔμαθες καλῶς τὰ θαύματα τῆς ἡμέρας καὶ διὰ μέσου τῶν βλεπομένων δημιουργημάτων ἐσκέφθης τὸν μὴ βλεπόμενον Δημιουργόν, τότε πράγματι ἦλθες προπαρεσκευασμένος διὰ νὰ παρακολουθήσῃς, ὅσα θὰ εἴπωμεν.

Ἡ ἀξία καὶ σπουδαιότης τῶν ὅσων πρόκειται νὰ ἀναπτυχθοῦν.

2. Ἐμπρὸς λοιπὸν τώρα, ὅπως οἱ ξεναγοὶ ὁδηγοῦν τοὺς ἀσυνηθίστους εἰς πόλεις καὶ τοὺς περιφέρουν, τοιουτοτρόπως καὶ ἐγὼ θὰ γίνω ξεναγός σας, διὰ νὰ ἴδετε τὰ κρυμμένα θαύματα τῆς μεγάλης ταύτης πόλεως (δηλαδὴ τοῦ οὐρανοῦ). Εἰς τὴν πόλιν ταύτην, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπάρχει ἡ ἀρχαία πατρίς μας, ἀπὸ τὴν ὁποίαν μᾶς ἐξετόπισεν ὁ ἀνθρωποκτόνος δαίμων, διότι ἔσυρεν αἰχμάλωτον μὲ τὰ δολώματά του τὸν ἄνθρωπον, εἰς αὐτὴν θὰ ἴδῃς τὴν πρώτην γένεσιν τοῦ ἀνθρώπου· θὰ ἴδῃς καὶ τὸν θάνατον, ποὺ μᾶς κατέλαβεν εὐθὺς κατόπιν, τὸν ὁποῖον ἐγέννησεν ἡ ἁμαρτία, τὸ πρωτότοκον τοῦτο τέκνον τοῦ ἀρχεκάκου δαίμονος. Καὶ θὰ γνωρίσῃς τὸν ἑαυτόν σου, ὅτι εἶσαι ἀπὸ τὴν γῆν μὲν καὶ χωματένιος κατὰ τὴν φύσιν, ἔργον ὅμως θείων χειρῶν· ὅτι κατὰ μὲν τὴν δύναμιν ὑστερεῖς πάρα πολὺ ἀπὸ τὰ ἄλογα ζῷα, διωρίσθης ὅμως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἄρχων τῶν ἀλόγων καὶ τῶν ἀψύχων. Κατώτερος μὲν κατὰ τὰς φυσικὰς ἱκανότητας, ἀλλὰ ὑπερέχων διὰ τοῦ λογικοῦ

δύνασαι νὰ ὑπερυψωθῇς καὶ νὰ φθάσῃς εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανόν.

Ἐὰν μάθωμεν αὐτά, θὰ μάθωμεν καλὰ τὸν ἑαυτόν μας, θὰ γνωρίσωμεν τὸν Θεόν, θὰ προσκυνήσωμεν τὸν Δημιουργόν, θὰ δουλεύσωμεν εἰς τὸν Δεσπότην, θὰ δοξάσωμεν τὸν Πατέρα, θὰ ἀγαπήσωμεν τὸν τρέφοντα ἡμᾶς Κύριον, θὰ σεβασθῶμεν τὸν Εὐεργέτην, δὲν θὰ παύσωμεν προσκυνοῦντες τὸν Ἀρχηγὸν τῆς παρούσης καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς μας, ὁ Ὁποῖος διὰ τοῦ πλούτου τῶν δωρεῶν, ποὺ μᾶς ἔδωκεν ἕως τώρα, πιστοποιεῖ ὅτι θὰ μᾶς δώσῃ καὶ ὅσα μᾶς ὑπεσχέθη, διὰ τῆς πείρας δὲ τῶν παρόντων ἀγαθῶν μᾶς βεβαιώνει, ὅτι θὰ μᾶς ἀξιώσῃ νὰ ἀπολαύσωμεν καὶ τὰ ἐλπιζόμενα. Διότι ἐὰν τὰ πρόσκαιρα εἶναι τοιαῦτα, ὁποῖα θὰ εἶναι τὰ αἰώνια; Καὶ ἐὰν τὰ βλεπόμενα εἶναι τόσον ὡραῖα, ὁποῖα θὰ εἶναι τὰ ἀόρατα; Ἐὰν τὸ μέγεθος τοῦ οὐρανοῦ ὑπερβαίνῃ τὸ μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ποῖος ἄρά γε νοῦς θὰ δυνηθῇ νὰ ἐξιχνιάσῃ τὴν φύσιν τῶν αἰωνίων; Ἐὰν ὁ ἥλιος, ποὺ ὑπόκειται εἰς καταστροφήν, εἶναι τόσον ὡραῖος, τόσον μέγας, ταχὺς εἰς τὴν κίνησιν, ἐκτελῶν κανονικῶς τὰς περιστροφάς του, μέγεθος μὲν ἔχων ἀνάλογον μὲ τὸ σύμπαν, ὥστε νὰ μὴ ὑπερβαίνῃ τὴν πρὸς τὸ ὅλον ἀναλογίαν, μὲ τὸ φυσικόν του δὲ κάλλος εἶναι ὡς ἄλλος ὀφθαλμὸς καθαρὸς καὶ ἁρμόζων εἰς τὴν κτίσιν· καὶ ἐὰν δὲν χορταίνῃ κανεὶς νὰ βλέπῃ τοῦτον τὸν ἥλιον, ὁποῖος θὰ εἶναι κατὰ τὴν ὡραιότητα ὁ Ἥλιος τῆς Δικαιοσύνης (δηλαδὴ ὁ Χριστός); Ἐὰν ὁ τυφλὸς στερῆται, ἐπειδὴ δὲν βλέπει τοῦτον (τὸν ὑλικὸν ἥλιον), πόση ζημία θὰ εἶναι διὰ τὸν ἁμαρτωλόν, ἐὰν στερηθῇ τοῦ ἀληθινοῦ φωτός;

Ἡ δημιουργία τοῦ ἡλίου.

3. «Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, Γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ εἰς φαῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς, τοῦ διαχωρίζειν ἀνὰ μέσον τῆς ἡμέρας καὶ ἀνὰ μέσον τῆς νυκτός» (Γενέσ. α' 14). Κατὰ πρῶτον εἶχε δημιουργηθῆ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ. Μετὰ ταῦτα ἐδημιουργήθη τὸ φῶς καὶ ἔγινε ὁ διαχωρισμὸς τῆς ἡμέρας ἀπὸ τὴν νύκτα. Ἔπειτα ἔγινε τὸ στερέωμα καὶ ἐφανερώθη ἡ ξηρά. Τὸ ὕδωρ εἶχε συναθροισθῆ εἰς τὴν ἕτοιμον πλέον καὶ καθωρισμένην συναγωγήν. Ἡ γῆ ἦτο γεμάτη ἀπὸ τὰ γεννήματά της, διότι ἐβλάστησε τὰ ἀναρίθμητα γένη τῶν

βοτανῶν καὶ ἐπλουτίσθη ἀπὸ τὰ παντοειδῆ εἴδη φυτῶν. Ἀλλ' ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη ἀκόμη δὲν εἶχον φανῆ, διὰ νὰ μὴ ὀνομάσουν τὸν ἥλιον ἀρχηγὸν καὶ πατέρα τοῦ φωτός, οὔτε νὰ τὸν θεωρήσουν ὡς δημιουργὸν τῶν ἐκ τῆς γῆς φυομένων, ὅσοι ἠγνόησαν τὸν ἀληθινὸν Θεόν(1). Διὰ τοῦτο ἦλθεν ἡ τετάρτη ἡμέρα, καὶ τότε εἶπεν ὁ Θεός: «Γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ».

Ὅταν ἀκούσῃς περὶ Ἐκείνου, ποὺ εἶπε τοὺς λόγους αὐτούς, ἀμέσως εἰς τὸν νοῦν σου νὰ συνδέσῃς Ἐκεῖνον ποὺ τοὺς ἤκουσεν. Εἶπεν ὁ Θεός: «Γενηθήτωσαν φωστῆρες... καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας». Ποῖος εἶπε καὶ ποῖος ἐποίησε; Δὲν ἐννοεῖς εἰς τοὺς λόγους τούτους τὸ διπλοῦν τῶν προσώπων; Εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς ἱστορίας μυστικῶς εἶναι ἐγκατεσπαρμένον τὸ δόγμα τῆς Θεολογίας (δηλαδὴ τὸ περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος).

Ὁ ἥλιος ὄχημα τοῦ φωτός.

4. Προσθέτει δὲ ἡ Γραφὴ καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς δημιουργίας τῶν φωτεινῶν τούτων ἀστέρων: «Εἰς φαῦσιν, λέγει, ἐπὶ τῆς γῆς». Ἐὰν τὸ φῶς εἶχε δημιουργηθῆ προγενεστέρως, πῶς τώρα πάλιν λέγεται, ὅτι ὁ ἥλιος ἐδημιουργήθη «εἰς φαῦσιν» (δηλαδὴ διὰ νὰ φωτίζῃ); Κατὰ πρῶτον μὲν τὸ ἰδιότροπον τῆς λέξεως «φαῦσις», ἂς μὴ σοῦ προκαλῇ καθόλου τὸν γέλωτα, ἐὰν δὲν ἀκολουθῶμεν τὴν ἰδικήν σου προτίμησιν τῶν λέξεων, οὐδὲ ἐπιτηδεύωμεν τὴν ἁρμονικὴν τοποθέτησίν των. Διότι δὲν ἔχομεν ἡμεῖς τορνευτὰς λέξεων οὐδὲ ἡ καλὴ ἀπήχησις τῶν φωνῶν, ἀλλ' ἡ εὐκρίνεια καὶ σαφὴς αὐτῶν διατύπωσις εἶναι πανταχοῦ προτιμοτέρα. Πρόσεξε δὲ μήπως μὲ τὴν λέξιν «φαῦσις» ἐφανέρωσεν ἡ Γραφὴ ἀρκούντως ἐκεῖνο ποὺ ἤθελε. Διότι ἀντὶ νὰ εἴπῃ ὅτι ἐδημιουργήθησαν πρὸς φωτισμόν, λέγει εἰς φαῦσιν. Τοῦτο δὲ δὲν εἶναι καθόλου ἀντίθετον πρὸς ἐκεῖνα, ποὺ εἶπε περὶ τοῦ φωτός. Διότι τότε ἐδημιουργήθη αὐτὴ ἡ φύσις τοῦ φωτός· τώρα δὲ τὸ ἡλιακὸν τοῦτο σῶμα παρεσκευάσθη διὰ νὰ χρησιμεύῃ ὡς ὄχημα τοῦ πρωτογόνου ἐκείνου φωτός. Ὅπως δηλαδὴ ἄλλο εἶναι τὸ πῦρ καὶ ἄλλο ὁ λύχνος· καὶ τὸ μὲν πῦρ ἔχει τὴν δύναμιν νὰ φωτίζῃ, ὁ δὲ λύχνος εἶναι κατεσκευασμένος διὰ νὰ μεταδίδῃ τὸ φῶς εἰς τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην τούτου, οὕτω πως καὶ τοῦ καθαρωτάτου ἐκείνου καὶ ἁγνοῦ καὶ ἀΰλου φωτὸς ὄχημα ἐδημιουργήθησαν τώρα οἱ φωστῆρες. Ὅπως δηλαδὴ ὁ ἀπόστολος Παῦλος ὀνομάζει τοὺς Χριστιανοὺς «φωστῆρας ἐν κόσμῳ» (Φιλιπ. β' 15) ἐνῷ ἄλλο εἶναι τὸ φῶς τοῦ κόσμου τὸ ἀληθινὸν (ὁ Χριστός), ἀπὸ τὸ ὁποῖον λαβόντες οἱ ἅγιοι ἔγιναν φωστῆρες τῶν ψυχῶν, τὰς ὁποίας ἐδίδασκον, σώζοντες αὐτὰς ἀπὸ τὸ σκότος τῆς ἀγνοίας, τοιουτοτρόπως καὶ τώρα ὁ τῶν ὅλων Δημιουργός, ἀφοῦ ἐδημιούργησε τὸν ἥλιον τοῦτον μετὰ τὸ λαμπρότατον ἐκεῖνο φῶς, τὸν ἥναψε εἰς τὸν κόσμον(2).

---

(1) Ὁ Μ. Βασίλειος, ἀναπτύσσων εἰς προηγουμένην ὁμιλίαν του τὸ ζήτημα τῆς δημιουργίας τοῦ φωτός, διέκρινεν ὀρθῶς, ὅτι τὸ πρωτόγονον ἐκεῖνο φῶς ἦτο ἄλλο φῶς, ἀνεξάρτητον τοῦ ἡλιακοῦ, διὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ὁποίου μόλις τώρα, τὴν τετάρτην ἡμέραν, μᾶς ὁμιλεῖ ἡ Ἁγία Γραφή. Εἴχομεν παρατηρήσει τότε, ὅτι ἡ μὲν Ἁγία Γραφὴ ὀρθῶς ἀναφέρει τοῦτο, ὁ δὲ Μ. Βασίλειος μὲ μεγάλην ἀκρίβειαν, ὡς σύγχρονος ἐπιστήμων, καθορίζει τὴν διαφορὰν τοῦ φωτὸς ἐκείνου ἀπὸ τοῦ ἡλιακοῦ. Μερικοὶ ὅμως νεώτεροι, θέλοντες νὰ εὕρουν ἀνακριβείας εἰς τὴν ἀφήγησιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἶπον, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπῆρχε ζωὴ ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπως μᾶς ἀναφέρει ὁ Μωϋσῆς, πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἡλίου. Ἀλλὰ πλανῶνται πλάνην οἰκτράν. Διότι οἱ σημερινοὶ Ἀστρονόμοι καὶ φυσικοὶ ἐμελέτησαν καὶ εὗρον, ὅτι, καίτοι ἦτο ἀδύνατον εἰς τὴν ἀρχὴν ὁ ἥλιος νὰ φωτίσῃ τὴν ὑπὸ πυκνῶν νεφῶν κεκαλυμμένην γῆν, ἐν τούτοις εἶναι βέβαιον, ὅτι ὑπῆρχε τότε φῶς ἰσχυρόν, ἀνάλογον πρὸς τὸ φῶς τοῦ σημερινοῦ πολικοῦ σέλαος, τὸ ὁποῖον ὄχι μόνον ἦτο ἱκανὸν νὰ φωτίζῃ κατὰ περιόδους τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς, ἀλλὰ ἦτο καὶ κατάλληλον διὰ νὰ διατηρήσῃ καὶ ἀναπτύξῃ τὴν ἄφθονον τότε βλάστησιν, ἡ ὁποία, καθὼς βεβαιοῦν οἱ Γεωλόγοι καὶ Παλαιοντολόγοι, ἀσφαλῶς ἀνεπτύχθη ἄνευ τῆς παρουσίας τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων (Ἰδὲ καὶ Π. Ν. Τρεμπέλα, Αὐτόθι Τόμ. Β' σελ. 36 καὶ ἑξῆς).

(2) Εἶναι ἄξιος θαυμασμοῦ ὁ ὄντως σοφὸς ἐξηγητὴς τῆς Μωσαϊκῆς κοσμογενέσεως, ὁ οὐρανοφάντωρ Βασίλειος, δι' ὅσα καὶ περὶ τοῦ φωτὸς διδάσκει, τὰ ὁποῖα οὐδόλως σχεδὸν μετεβλήθησαν μέχρι σήμερον. Οὕτω ὁ μὲν παγκοσμίως γνωστὸς Planck «εἰσηγήθη, ὅτι καὶ ἡ ἀκτινοβόλος ἐνέργεια, ἥτις τέως ἐθεωρεῖτο ὡς συνεχές τι καὶ ὡς κυματοειδὴς κίνησις τοῦ ὑποθετικοῦ αἰθέρος, παρουσιάζει ὡς καὶ ἡ ὕλη ἀσυνέχειαν, ἀποτελουμένη καὶ αὐτὴ ἀπὸ ἐλάχιστα στοιχεῖα, ἅτινα ὠνόμασε κβάντα ἐνεργείας. Ἐνῶ δηλαδὴ ἐνομίζετο, ὅτι μόνον ἡ ὕλη εἶναι τι ἀσυνεχές, ἀποτελουμένη ἀπὸ ἐλάχιστα σωματίδια κεχωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων (πρωτόνια, ἠλεκτρόνια κλπ.), ὁ Planck ὑπεστήριξε βασίμως, ὅτι καὶ ἡ ἀκτινοβόλος ἐνέργεια δὲν ἐκπέμπεται συνεχῶς ὡς ρέων ποταμός, ἀλλὰ κατὰ μονάδας ἐνεργείας, οἱονεὶ κατὰ σταγόνας, κατὰ βολίδας ἢ Quanta. Οὕτως ἑκάστη ἀκτὶς φωτὸς ἀποτελεῖται ἀπὸ κόκκους αὐτοτελεῖς, οἵτινες συγκεντρώνουν τὴν ἐνέργειαν· ἀποτελεῖται οἱονεὶ ἀπὸ ἄτομα ἐνεργείας, ἀποκληθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀϊνστάϊν φωτόνια. (Κ. Ζέγγελη, Τὰ ἀστάθμητα στοιχεῖα τῆς δημιουργίας, σελ. 23). Τὰ φωτόνια δὲ ταῦτα ἐκτὸς τῆς ἐνεργείας δεικνύουσι καὶ ποσότητα κινήσεως,

Καὶ ἄς μὴ φανῇ εἰς κανένα ἀπίστευτον αὐτὸ ποὺ εἴπαμεν, ὅτι δηλαδὴ ἄλλο μὲν εἶναι ἡ λαμπρότης τοῦ φωτός, ἄλλο δὲ τὸ ὑποκείμενον εἰς τοῦτο σῶμα, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐκπέμπεται τὸ φῶς. Καὶ ἐν πρώτοις τοῦτο γίνεται φανερὸν ἐκ τοῦ ὅτι ὅλα τὰ σύνθετα σώματα κατὰ παρόμοιον τρόπον παρ' ἡμῶν διαιροῦνται· ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν δεκτικὴν οὐσίαν (εἰς τὴν ὕλην δηλαδὴ ἐκ τῆς ὁποίας ἀποτελεῖται τὸ σῶμα καὶ ἡ ὁποία εἶ-

---

ὅπως συμβαίνει εἰς τὰ ὑλικὰ σώματα... Οὕτω συνήχθη, ὅτι καὶ τὸ φῶς ἔχει βάρος, ὅπως καὶ πᾶσα ἐνέργεια, ἀφοῦ ἀποσυντίθεται εἰς σωμάτια, ὡς ἡ ὕλη. Καὶ ἡ θερμότης λοιπὸν καὶ ὁ ἠλεκτρισμός. Τὸ φῶς δὲ λόγῳ τοῦ βάρους του ἀσκεῖ πίεσιν ἐπὶ τῶν σωμάτων, ἐπὶ τῶν ὁποίων προσπίπτει, καὶ ὑπελογίσθη ἡ πίεσις αὕτη εἰς τέσσαρα γραμμάρια κατὰ ἑκτάριον. Ἐξ ἄλλου τὰ σώματα θερμαινόμενα καθίστανται βαρύτερα, τὸν δὲ ἠλεκτρισμὸν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἀγοράσωμεν καὶ κατ' ὀκᾶν, ἀρκεῖ νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ τιμὴ μιᾶς ὀκᾶς ἠλεκτρισμοῦ (κατὰ τὸν ἀείμνηστον καθηγητὴν τῆς Ἀστρονομίας Δ. Αἰγινήτην) ἀνέρχεται εἰς 250 ἑκατομμύρια λίρας. Ἐκ τούτων λοιπὸν συνάγεται ἀδιαμφισβητήτως, ὅτι πᾶσα ἐνέργεια, καὶ μετ' αὐτῆς καὶ αὐτὸ τὸ φῶς, δὲν εἶναι ἀστάθμητα, ἀλλ' ἔχουσι βάρος καὶ μᾶζαν.

Τὸ μυστήριον ἐν τούτοις τοῦ φωτὸς παρ' ὅλας τὰς ἀνακαλύψεις ταύτας παρέμεινε καὶ πάλιν σκοτεινόν. Ἡ οὕτω διατυπωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Planck θεωρία τῶν Quanta δὲν παρεῖχεν ἐξήγησιν εἰς τὰ φαινόμενα τῆς συμβολῆς καὶ παραθλάσεως τοῦ φωτός, τὰ ὁποῖα ἀντιθέτως ἐξηγεῖ ἀβιάστως ἡ θεωρία τῆς κλασσικῆς Φυσικῆς, ἡ δεχομένη τὸ φῶς ὡς συνεχὲς φαινόμενον ὀφειλόμενον εἰς κυματοειδῆ κίνησιν τοῦ ὑποτιθεμένου αἰθέρος. Τὸ νέον τοῦτο πρόβλημα ἀνέλαβεν ἐν ἔτει 1924 νὰ λύσῃ ὁ Λουδοβῖκος de Broglie, ὅστις ὑπεστήριξεν, ὅτι αἱ δύο περὶ ἐνεργείας καὶ φωτὸς θεωρίαι, ἤτοι ἡ θεωρία τῆς ἐκπομπῆς, ἡ ὑπὸ τοῦ Νεύτωνος καὶ τοῦ Planck ὑποστηριχθεῖσα, καὶ ἡ θεωρία τῶν κυμάνσεων, τὴν ὁποίαν ἐδέχετο ἡ κλασσικὴ Φυσική, δὲν ἀντιτίθενται πρὸς ἀλλήλας παρὰ μόνον φαινομενικῶς. Εἰσηγήθη λοιπὸν ὅτι πᾶσα κίνησις σωματιδίου ἐνεργείας εἶναι μυστηριωδῶς συνδεδυασμένη πρὸς κῦμα, ἀλλὰ καὶ οἱονδήποτε κῦμα δημιουργεῖται πάντοτε ὑπό τινος, τὸ ὁποῖον παίζει τὸν ρόλον τοῦ βλήματος. Δὲν ὑπάρχει κῦμα ἄνευ βλήματος καὶ δὲν ὑπάρχει κίνησις ἐνεργείας ἄνευ τοῦ φαινομένου τοῦ κυματισμοῦ. Προκειμένου δὲ περὶ τῆς ἀκτινοβολίας διηκριβώθη, ὅτι τὸ εἶδος τῶν βολίδων αὐτῆς ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς συχνότητος τῆς ἐκπομπῆς αὐτῶν. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ τιμὴ τῶν κβάντων ἢ βολίδων ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς συχνότητος τῆς ἐκπομπῆς των. Ἐπομένως τὸ εἶδος τῶν βολίδων ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς περιοδικότητος τῶν ταλαντεύσεων αὐτῶν. Ἄρα ἡ ἀκτινοβολία ἐκπέμπεται καὶ κυματοειδῶς καὶ τὰ κινούμενα ἐν πάσῃ ἐκπεμπομένῃ ἐνεργείᾳ σωμάτια εὑρίσκονται συνδεδεμένα μετὰ συρμοῦ ἐκπομπῆς κυμάτων. Οὕτως ἐδημιουργήθη ἡ Κυματομηχανικὴ τοῦ de Broglie, ἥτις συνεπληρώθη διὰ τῆς Κυματομηχανικῆς τοῦ Schröndiger καὶ τῆς Κβαντομηχανικῆς τοῦ Heisenberg» (Παν. Ν. Τρεμπέλα, Ἀπολογητικαὶ Μελέται τόμος Α' σελ. 26-28).

ναι ἐπιδεκτικὴ τῆς τοιαύτης ἢ τοιαύτης ἐπιδράσεως) καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν πρόσθετον ποιότητα. Ὅπως λοιπὸν ἄλλο μὲν εἶναι κατὰ τὴν φύσιν ἡ λευκότης, ἄλλο δὲ τὸ λευκὸν σῶμα, τοιουτοτρόπως καὶ αὐτά, διὰ τὰ ὁποῖα τώρα ὁμιλοῦμεν (τὸ φῶς δηλαδὴ καὶ ὁ ἥλιος), ἐνῶ εἶναι διαφορετικὰ κατὰ τὴν φύσιν των, ἔχουν ὅμως ἑνωθῆ διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Δημιουργοῦ. Καὶ μὴ μοῦ ἀντιτείνῃς, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ χωρισθοῦν αὐτὰ ἀπ' ἀλλήλων. Διότι οὐδὲ ἐγὼ λέγω, ὅτι ἐγὼ καὶ σὺ εἰμποροῦμεν νὰ κάμωμεν τὸν χωρισμὸν τοῦ φωτὸς ἀπὸ τὸ ἡλιακὸν σῶμα, ἀλλὰ λέγω τοῦτο· ὅτι ὅσα ἡμεῖς διὰ τῆς σκέψεως (θεωρητικῶς μόνον) εἰμποροῦμεν νὰ χωρίζωμεν, αὐτὰ δύνανται κατ' ἐνέργειαν καὶ πρακτικῶς νὰ τὰ διαχωρίσῃ Ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος τὰ ἐδημιούργησε. Διότι καὶ εἰς σὲ εἶναι ἀδύνατον νὰ χωρίσῃς τὴν καυστικὴν δύναμιν τοῦ πυρὸς ἀπὸ τὴν λαμπρότητα αὐτοῦ. Ὁ Θεὸς ὅμως θέλων νὰ προκαλέσῃ τὴν προσοχὴν τοῦ δούλου Του Μωϋσέως διὰ παραδόξου θεάματος, ἔθεσε πῦρ ἐπὶ τῆς βάτου, τὸ ὁποῖον ἐνήργει μὲ μόνην τὴν λαμπρότητά του, εἶχε δὲ σχολάζουσαν καὶ ἀνενέργητον τὴν καυστικὴν δύναμιν. Τοῦτο μαρτυρεῖ ὁ ψαλμῳδός, λέγων «Φωνὴ Κυρίου διακόπτοντος φλόγα πυρός» (Ψαλμ. κη' 7). Διὰ τοῦτο καὶ λόγος τις μὲ μυστικὸν καὶ ἀπόρρητον τρόπον μᾶς διδάσκει, ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀνταποδόσεως τῶν ἔργων μας θὰ διαιρεθῇ ἡ φύσις τοῦ πυρός, καὶ θὰ ὁρισθῇ τὸ μὲν φῶς νὰ τὸ ἀπολαμβάνουν οἱ δίκαιοι, τὴν δὲ ὀδύνην τῆς καύσεως οἱ κολαζόμενοι.

Ἔπειτα δὲ καὶ ἀπὸ τὰς ἀλλοιώσεις, ποὺ συμβαίνουν εἰς τὴν σελήνην, δυνάμεθα νὰ βεβαιωθῶμεν περὶ αὐτῶν, τὰ ὁποῖα ἐξετάζομεν. Διότι ὅταν τὸ φῶς τῆς σελήνης τελειώνῃ καὶ ὀλιγοστεύῃ, δὲν δαπανᾶται τὸ ὅλον αὐτῆς σῶμα, ἀλλὰ ἀποβάλλουσα τὸ φῶς ποὺ ἦτο περὶ αὐτήν, καὶ προσλαμβάνουσα αὐτὸ πάλιν, παρουσιάζει εἰς ἡμᾶς τὸ φαινόμενον τῆς ἐλαττώσεως καὶ τῆς αὐξήσεως. Ὅτι δὲ δὲν καταστρέφεται τὸ σῶμα της, ὅταν ὀλιγοστεύῃ τὸ φῶς της, φανερὰ ἀπόδειξις εἶναι αὐτὰ ποὺ βλέπομεν. Διότι ὅταν ὁ ἀὴρ εἶναι καθαρὸς καὶ ἐλεύθερος ἐντελῶς ἀπὸ πᾶσαν ἀχλὺν (καταχνιά), ὅταν μάλιστα ἡ σελήνη τύχῃ νὰ εἶναι μηνοειδής(3) κατὰ τὸ σχῆμα, δύνασαι, ἐὰν παρατηρήσῃς, νὰ ἴδῃς, ὅτι τὸ μέρος αὐτῆς τὸ σκοτεινὸν καὶ ἀφώτι-

---

(3) Μηνοειδὴς λέγεται ἡ σελήνη, ὅταν ἀρχίζῃ νὰ φωτίζεται μικρὸν τμῆμα αὐτῆς, ὁπότε ἔχει σχῆμα δρεπάνου.

στον περιβάλλεται ἀπὸ τόσην ἀψῖδα, ὅση εἶναι ἡ ἔκτασις, τὴν ὁποίαν καταλαμβάνει ὅταν εἶναι πανσέληνος. Τοιουτοτρόπως δὲ φαίνεται καθαρὰ ἀπὸ μακρὰν πλήρης ὁ κύκλος αὐτῆς, ἐπειδὴ ἡ ὅρασις μαζῆ μὲ τὸν γύρω φωτιζόμενον κύκλον περιλαμβάνει καὶ τὸν σκιερὸν καὶ ἀερώδη δίσκον.

Καὶ μὴ μοῦ λέγῃς, ὅτι τὸ φῶς τῆς σελήνης εἶναι ξένον (ἔρχεται δηλαδὴ εἰς αὐτὴν ἀπὸ ἄλλην πηγήν), διότι ὀλιγοστεύει μέν, ὅταν ἡ σελήνη πλησιάζῃ πρὸς τὸν ἥλιον, αὐξάνει δὲ πάλιν ὅταν ἀπομακρύνεται. Ἄλλως τε ἡμεῖς δὲν πρόκειται τώρα νὰ ἐξετάσωμεν τοῦτο, ἀλλὰ τὸ ὅτι ἄλλο μὲν εἶναι τὸ σῶμα αὐτῆς, ἄλλο δὲ τὸ φῶς ποὺ φωτίζει. Κάτι παρόμοιον νόησε καὶ περὶ τοῦ ἡλίου. Μὲ μόνην τὴν διαφοράν, ὅτι ὁ μὲν ἥλιος ἅπαξ λαβὼν τὸ φῶς καὶ ἔχων τοῦτο ἀναμεμιγμένον ἐντὸς αὐτοῦ, δὲν τὸ χάνει· ἡ δὲ σελήνη συνεχῶς τρόπον τινὰ βγάνει ὡς ἔνδυμα καὶ πάλιν ἐνδύεται τὸ φῶς, καὶ μὲ τὰ συμβαίνοντα εἰς αὐτὴν πιστοποιεῖ καὶ τὰ περὶ τοῦ ἡλίου λεχθέντα.

«Εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας καὶ εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτός».

5. Οἱ φωστῆρες αὐτοὶ (ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη) ὡρίσθησαν ἀκόμη καὶ διὰ νὰ διαχωρίζουν τὴν ἡμέραν ἀπὸ τὴν νύκτα. Διότι προηγουμένως μὲν διεχώρισεν ὁ Θεὸς «ἀνὰ μέσον τοῦ φωτὸς καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σκότους»· τώρα δὲ διεχώρισε τὴν φύσιν αὐτῶν πρὸς τὸ ἀντίθετον, ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ ἀναμιχθοῦν, καὶ νὰ μὴ ὑπάρχῃ τίποτε τὸ κοινὸν μεταξὺ τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ σκότους. Ὅ,τι δὲ εἶναι κατὰ τὴν ἡμέραν ἡ σκιά, τοῦτο πρέπει νὰ νομίζωμεν, ὅτι εἶναι ἡ φύσις τοῦ σκότους κατὰ τὴν νύκτα. Διότι ὅπως, ὅταν φανῇ ὀλίγον φῶς, ἀμέσως ἐκ τῶν σωμάτων σχηματίζεται σκιὰ ἀντιθέτως ἀπὸ τὸ μέρος ποὺ ἔρχεται τὸ φῶς· καὶ τὴν μὲν πρωΐαν ἡ σκιὰ ἐκτείνεται πρὸς δυσμάς, τὴν δὲ ἑσπέραν ἀποκλίνει πρὸς ἀνατολάς, κατὰ δὲ τὴν μεσημβρίαν κλίνει πρὸς βορρᾶν, οὕτω πως καὶ ἡ νύκτα σχηματίζεται πρὸς τὸ ἀντίθετον μέρος τῶν φωτεινῶν ἀκτίνων, ἐπειδὴ φυσικῶς δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ σκιὰ τῆς γῆς. Διότι ὅπως κατὰ τὴν ἡμέραν ἡ σκιὰ σχηματίζεται ἀπὸ τὸ σῶμα ποὺ τίθεται ὡς φραγμὸς ἔμπροσθεν τοῦ φωτός, οὕτω πως καὶ ἡ νύκτα σχηματίζεται φυσικῶς, ὅταν σκιάζεται ὁ πέριξ τῆς γῆς ἀήρ. Αὐτὸ λοιπὸν σημαίνει τὸ λεχθέν, ὅτι: «Διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀνὰ μέσον τοῦ φωτὸς καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σκότους»· τὸ σκότος ἀποφεύγει τὴν

ἐμφάνισιν τοῦ φωτός, ἐπειδὴ ὡρίσθη κατὰ τὴν πρώτην δημιουργίαν νὰ εἶναι φυσικὴ ἡ ἀποξένωσις αὐτὴ πρὸς ἄλληλα. Τώρα δὲ τὸν μὲν ἥλιον διέταξε νὰ καθορίζῃ τὰ μέτρα τῆς ἡμέρας, τὴν δὲ σελήνην, ὁσάκις ὁ δίσκος της γίνεται ὁλόκληρος φωτεινός, τὴν ἔκαμεν ἀρχηγὸν τῆς νυκτός. Διότι τότε οἱ φωστῆρες οὗτοι ἀπέχουν ἀναμεταξύ των σχεδὸν κατὰ μίαν διάμετρον. Κατὰ τὰς ἐποχὰς δηλαδὴ τῆς πανσελήνου, ὅταν μὲν ἀνατέλλῃ ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη κλίνει πρὸς τὴν δύσιν· ὅταν δὲ πάλιν δύῃ ὁ ἥλιος, αὐτὴ πολλάκις ὑψώνεται ἀντιθέτως ἐξ ἀνατολῶν. Ἐὰν δὲ κατὰ τὰς ἄλλας φάσεις αὐτῆς τὸ φῶς τῆς σελήνης δὲν ἀντιστοιχῇ πρὸς τὴν νύκτα, τοῦτο δὲν ἀντιτίθεται πρὸς τὰ λεγόμενα ἐνταῦθα. Ἐκεῖνο ποὺ λέγομεν τώρα εἶναι, ὅτι, ὅταν εἶναι ὁλόκληρος φωτισμένη, εἶναι μὲν κυρίαρχος τῆς νυκτός, ὑπερτεροῦσα μὲ τὸ φῶς της τὴν λάμψιν τῶν ἄστρων, φωτίζουσα πανταχόθεν τὴν γῆν, ἐξ ἴσου δὲ πρὸς τὸν ἥλιον διαιρεῖ τὰ μέτρα τοῦ χρόνου.

Χρήσιμοι πληροφορίαι ἀπὸ τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην εἰς τὴν Μετεωρολογίαν.

6. «Καὶ ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιρούς, καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ εἰς ἐνιαυτούς». Εἶναι ἀναγκαῖαι εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον αἱ ἀπὸ τῶν φωστήρων συλλεγόμεναι παρατηρήσεις. Διότι ἐὰν κανεὶς ἐξετάζῃ οὐχὶ πέραν τοῦ μέτρου τὰ ἐξ αὐτῶν σημεῖα, θὰ εὕρῃ χρησίμους τὰς ἐκ τῆς μακρᾶς πείρας παρατηρήσεις. Πολλὰ μὲν δύναται νὰ μάθῃ περὶ πολυομβρίας, πολλὰ δὲ διὰ τὰς ξηρασίας καὶ τὰς κινήσεις τῶν ἀνέμων, ἂν θὰ εἶναι τοπικοὶ ἢ γενικοί, ὁρμητικοὶ ἢ ἀσθενεῖς. Ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν σημείων, ποὺ δεικνύει φανερὰ ὁ ἥλιος, ἕνα μᾶς παρέδωκε καὶ ὁ Κύριος, ὅταν εἶπε: «Χειμὼν ἔσται, στυγνάζει γὰρ πυρράζων ὁ οὐρανός» (Ματθ. ιστ´ 3). Διότι ὅταν ἡ ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου γίνεται διὰ μέσου ὁμιχλώδους ἀτμοσφαίρας, αἱ μὲν ἀκτῖνες γίνονται ὀλιγώτερον φωτειναί, ὁ δὲ ἥλιος φαίνεται ὡσὰν κάρβουνο ἀναμμένο καὶ ἔχει ὄψιν αἱματώδη. Ἐκεῖνο δέ, ποὺ τὸν παρουσιάζει εἰς τὴν ὅρασιν μὲ τὴν μορφὴν αὐτήν, εἶναι ἡ (μεγαλυτέρα τῆς συνήθους) πυκνότης τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος. Ἐπειδὴ δὲ δὲν διελύθη ὑπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ὁ συμπεπυκνωμένος καὶ συνεχὴς ἀήρ, εἶναι φανερόν, ὅτι διὰ τὴν πληθώραν τῶν ἐκ τῆς γῆς ὑδρατμῶν δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ συγκρατηθῇ, ἀλλ' ἕνεκα

τοῦ πλεονασμοῦ τῆς ἐν αὐτῷ ὑγρότητος θὰ ἐπιφέρη κακοκαιρίαν καὶ βροχὰς εἰς τοὺς τόπους, πέριξ τῶν ὁποίων συναθροίζεται· ὁμοίως δὲ καὶ ὅταν πέριξ τῆς σελήνης σχηματίζεται ἕνα εἶδος λίμνης. Ὅταν δὲ καὶ γύρω ἀπὸ τὸν ἥλιον σχηματισθοῦν τὰ λεγόμενα ἁλώνια(4) αὐτὸ προμηνύει ἢ πολλὰ καὶ μεγάλα νέφη ἢ κίνησιν ὁρμητικῶν ἀνέμων. Ἢ καὶ ἐκείνους, ποὺ ὀνομάζουν ἀνθηλίους(5), ὅταν παρακολουθοῦν τὴν κίνησιν τοῦ ἡλίου, εἶναι σημεῖα μεταβολῶν τῆς ἀτμοσφαιρικῆς καταστάσεως. Ὅπως ἀκριβῶς καὶ αἱ ράβδοι τῶν χρωμάτων τῆς ἴριδος (τοῦ οὐρανίου τόξου), ὅταν φαίνωνται ὀρθαὶ εἰς τὰ νέφη, φανερώνουν βροχὰς ὁρμητικὰς ἢ ἐξαιρετικὰς κακοκαιρίας, ἢ γενικῶς τὴν ἐπὶ μακρότατον χρονικὸν διάστημα μεταβολὴν τῆς ἀτμοσφαιρικῆς καταστάσεως.

Πολλὰ δὲ ἀξιοσημείωτα καὶ διὰ τὴν σελήνην ἔχουν παρατηρήσει οἱ ἀσχολούμενοι μὲ αὐτά, ὅταν αὐξάνη ἢ ἐλαττώνεται· ὅτι δηλαδὴ καὶ ὁ περὶ τὴν γῆν ἀὴρ (ἡ ἀτμόσφαιρα) κατ' ἀνάγκην μεταβάλλεται ἀναλόγως μὲ τὰ σχήματά της. Ὅταν ἡ σελήνη κατὰ τὴν τρίτην (ἀπὸ τῆς νέας σελήνης) ἡμέραν εἶναι λεπτὴ καὶ καθαρά, προαναγγέλλει μὲ βεβαιότητα σταθερὰν καλοκαιρίαν· ὅταν δὲ ἔχῃ τὰς κεραίας(6) αὐτῆς

(4) «Ὅταν αἱ ἀκτῖνες τοῦ Ἡλίου ἢ τῆς Σελήνης διέρχωνται διὰ νέφους, οὐχὶ πολὺ παχέος καὶ ἀποτελουμένου ἐξ ὑδροσταγόνων τοῦ αὐτοῦ·σχεδὸν μεγέθους, σχηματίζουσι πέριξ καὶ πλησίον τῶν σωμάτων τούτων, καὶ ἰδίως περὶ τὴν Σελήνην τὴν νύκτα, χρωματιστοὺς κύκλους, οἵτινες καλοῦνται στέμματα. Ὅθεν ἐκ τοῦ μεγέθους τῆς ἀκτῖνος τοῦ στέμματος δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν περὶ τοῦ μεγέθους τῶν ὑδροσταγόνων καί, συνεπῶς, περὶ τῆς πιθανότητος τῆς βροχῆς· ὅσῳ μικρότερον τὸ στέμμα, τόσῳ ἡ πιθανότης τῆς βροχῆς μείζων, καὶ τ' ἀνάπαλιν» (Δ. Αἰγινήτου, Πρακτικὴ Μετεωρολογία, ἔκδ. τρίτη σελ. 132-133. Ἰδὲ τοῦ αὐτοῦ «Μετέωρα» ἔκδ. β΄ σελ. 87 καὶ 102 καὶ Λ. Καραπιπέρη, Πρακτικὴ Μετεωρολογία σελ. 288-289).

(5) Ἀνθήλιος ἢ ἀντήλιος εἶναι εἰκὼν τοῦ Ἡλίου ἐμφανιζομένη εἰς σημεῖον τοῦ Οὐρανοῦ ἀντίθετον τοῦ Ἡλίου. Ὅταν δηλαδὴ ὁ Ἥλιος εὑρίσκεται εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος, ὁ ἀνθήλιος φαίνεται εἰς τὸ δυτικόν, ἀπέχων ἀπὸ τὸ κέντρον τῆς οὐρανίου σφαίρας ὅσον καὶ ὁ Ἥλιος. Ὅταν δὲ ὁ Ἥλιος εἶναι εἰς τὸ δυτικὸν μέρος, οὗτος φαίνεται εἰς τὸ ἀνατολικόν. Τὸ φαινόμενον αὐτὸ σπανίως παρατηρεῖται εἰς τοὺς ἰδικούς μας τόπους.

(6) Κεραῖαι λέγονται τὰ δύο ἄκρα τοῦ φωτεινοῦ μέρους τῆς Σελήνης, ὅταν ἔχῃ σχῆμα δρεπάνου. Κατὰ τὸν ἀρχαῖον Ἄρατον «τριταία οὖσα (ἡ Σελήνη) εἰ μὲν λαμπρὸν ᾖ τὸ φῶς, εὐδίας ἐστὶ σημαντική, εἰ δὲ πυρρὸν καὶ ξανθόν, ἄνεμον δηλοῖ, εἰ δὲ μέλαν ἢ ζοφῶδες, χειμῶνος καὶ ὑετοῦ» (Δ. Αἰγινήτου, «Μετέωρα» ἔκδ. β΄ σελ. 101-102).

παχείας καὶ εἶναι κοκκινωπή, τότε ἀπειλεῖ ἢ μεγάλας βροχὰς ἢ ἰσχυρὸν νότιον ἄνεμον. Ποῖος δὲ ἀγνοεῖ πόση ὠφέλεια παρέχεται εἰς τὸν βίον ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῶν σημείων τούτων; Διότι δύναται μὲν ὁ ναυτικὸς νὰ κρατήσῃ τὸ πλοῖον μέσα εἰς τοὺς λιμένας, προβλέπων τοὺς ἐκ τῶν ἀνέμων κινδύνους. Δύναται δὲ καὶ ὁ ὁδοιπόρος ἐγκαίρως νὰ ἀποφύγῃ τὰς βλάβας, ἀπὸ τὴν σκυθρωπότητα τῆς ἀτμοσφαίρας, ἀναμένων τὴν ἀτμοσφαιρικὴν μεταβολήν. Οἱ δὲ γεωργοί, ποὺ καταγίνονται εἰς τὴν κοπιώδη καλλιέργειαν τῶν σπερμάτων καὶ τὴν περιποίησιν τῶν φυτῶν, εὑρίσκουν ὅλας τὰς εὐκαιρίας τῶν ἔργων ἐκ τῆς τοιαύτης παρατηρήσεως(7). Ἀκόμη δὲ καὶ τὰ σημεῖα τῆς καταστροφῆς τοῦ σύμπαντος, εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι θὰ φανοῦν εἰς τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην: «Ὁ ἥλιος μεταστραφήσεται εἰς αἷμα καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς» (Ματθ. κδ΄ 29). Αὐτὰ εἶναι τὰ σημεῖα τοῦ τέλους τοῦ σύμπαντος.

Ἀνόητα καὶ ἀσεβῆ τὰ ὑπὸ τῶν ἀστρολόγων λεγόμενα.

7. Ἀλλ' ὅσοι πηδοῦν πέραν ἀπὸ τὰ ἐσκαμμένα (παρερμηνεύοντες τὰ λεγόμενα ὑπὸ τῆς Ἁγίας Γραφῆς) ὑποστηρίζουν τὴν γενεθλιαλογίαν(8) καὶ λέγουν, ὅτι ἡ ζωή μας ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰς κινήσεις τῶν οὐρανίων σωμάτων. Καὶ διὰ τοῦτο οἱ Χαλδαῖοι (οἱ μάγοι καὶ οἱ ἀστρολόγοι), παρατηροῦντες τὴν κίνησιν τῶν ἄστρων, σημειώνουν ὅσα μᾶς συμβαίνουν. Καὶ ἐνῶ ὁ λόγος τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἶναι ἁπλοῦς, λέγων: «Ἔστωσαν εἰς σημεῖα», αὐτοὶ τὸν ἐξηγοῦν ὅπως τοὺς ἀρέσει, ὄχι ὡς σημεῖα τῶν μεταβολῶν τῆς ἀτμοσφαίρας οὐδὲ τῶν ἀλλαγῶν περὶ τὰς ἐποχὰς τοῦ ἔτους, ἀλλὰ τῶν ὅσων πρόκειται νὰ μᾶς συναντήσουν εἰς τὸν βίον. Διότι τί λέγουν; Ὅτι ὁ συνδυασμὸς τούτων μὲν τῶν κινουμένων ἄστρων πρὸς τοὺς ἐν τῷ ζωδια-

(7) Εἶναι ἄξιον προσοχῆς ὅτι παρ' ὅλας τὰς προόδους τῆς Μετεωρολογίας ὅσα ἀναφέρει ὁ Μ. Βασίλειος χρησιμοποιοῦνται καὶ σήμερον διὰ τὴν πρόγνωσιν τοῦ καιροῦ.

(8) Ἡ Γενεθλιαλογία εἶναι εἶδος εἰδωλολατρικῆς μαντείας, ἡ ὁποία προλέγει δῆθεν περὶ τῆς τύχης τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ γεννᾶται εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν φάσιν τῆς σελήνης ἐν συναρτήσει μὲ τὴν θέσιν τῶν ἀστέρων τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου, τὰ σύγχρονα δηλαδὴ ὡροσκόπια. Ζωδιακὸς δὲ κύκλος λέγεται ἡ κυκλικὴ ἐκείνη ζώνη, τῆς οὐρανίου σφαίρας, εἰς τὴν ὁποίαν φαίνονται κινούμενοι οἱ πλανῆται κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους.

κῷ κύκλῳ κειμένους ἀστέρας καὶ ἡ πρὸς ἀλλήλους προσέγγισις κατὰ τοιοῦτον τρόπον, θὰ συντελέσῃ ὥστε νὰ γεννηθοῦν τοιοῦτοι ἄνθρωποι· διαφορετικαὶ δὲ σχέσεις τῶν αὐτῶν ἀστέρων προκαλεῖ τὴν ἀντίθετον κατάστασιν τοῦ βίου(9).

Οἱ ἐφευρέται τῆς γενεθλιαλογίας ταύτης ἐπειδὴ ἀντελήφθησαν καλῶς, ὅτι εἰς τὴν πάροδον τοῦ χρονου πολλοὶ ἐκ τῶν σχηματισμῶν τῶν ἀστέρων διαφεύγουν τὴν ἀντίληψίν των, περιώρισαν εἰς πάρα πολὺ στενὰ ὅρια τὰ μέτρα τοῦ χρόνου, εἰς τρόπον ὥστε καὶ εἰς τὸ μικρότατον καὶ στιγμιαῖον διάστημα τοῦ χρόνου, ὅπως ἐκεῖνο ποὺ λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦλος «ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ» (Α´ Κορινθ. ιε´ 22), νὰ ὑπάρχῃ μεγίστη διαφορὰ τῆς μιᾶς γενέσεως ἀπὸ τὴν ἄλλην. Καὶ ἐκεῖνος μὲν ποὺ ἐγεννήθη ταύτην τὴν στιγμὴν λέγουν, ὅτι θὰ γίνῃ κυβερνήτης πόλεων καὶ ἀρχηγὸς λαῶν, πλουσιώτατος καὶ μεγάλην ἔχων ἐξουσίαν· ἄλλος δὲ ποὺ ἐγεννήθη κατὰ τὴν ἄλλην στιγμὴν τοῦ χρόνου, οὗτος θὰ γίνῃ ἕνας ἐπαίτης καὶ ἀγύρτης ποὺ γυρίζει ἀπὸ θύραν εἰς θύραν, διὰ νὰ ἐξοικονομήσῃ τὴν καθημερινὴν τροφήν του(10).... Ἀλλὰ αὐτὰ τὰ σοφὰ των διδάγματα ὁμοιάζουν μὲ τὰ πανιὰ τῆς ἀράχνης, εἰς τὰ ὁποῖα, ὅταν πιασθῇ κανένα κουνοῦπι ἢ μυῖγα ἢ ἄλλο

(9) Ἐν συνεχείᾳ ὁ ἱερὸς Πατὴρ καταδεικνύει διὰ μακρῶν τὸ ἀνόητον καὶ ἀσεβὲς τῆς προρρήσεως τῶν μελλόντων γενέσθαι εἰς τὸν ἄνθρωπον βάσει τῶν παρατηρήσεων τῶν ἀστέρων, ἐκ τῶν ὁποίων παραθέτομεν τὰ σπουδαιότερα.

(10) Ἡ μαντεία αὕτη τῆς εἰδωλολατρικῆς ἐποχῆς, ἡ ὁποία ἀπέδιδεν εἰς τὴν κίνησιν τῶν ἀστέρων ἢ εἰς τοὺς δαίμονας κυριαρχοῦντας ἐπὶ τῶν ἀστέρων, τὰ συμβαίνοντα εἰς τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου, συνεχίζεται δυστυχῶς καὶ μέχρι σήμερον μεταξὺ τῶν ἀμορφώτων ἀλλὰ πολλάκις καὶ μεταξὺ τῶν λεγομένων μορφωμένων καὶ ἀριστοκρατῶν, (Ἰδὲ καὶ Ἐφημερὶς «Βῆμα» τῆς 19-9-71 καὶ «Ἑστίαν» τῆς 20-9-71) παρὰ πάσας τὰς προόδους τῆς Ἐπιστήμης. Τὰ δὲ ἀνόητα ἐκεῖνα μαντικὰ βιβλία, ποὺ λέγονται Καζαμίαι ἢ Ὀνειροκρῖται, ἐξακολουθοῦν νὰ πλανοῦν μὲ τοιαύτας μωρίας τοὺς ἀναγνώστας των καὶ νὰ τοὺς κρατοῦν εἰς μίαν κατάστασιν εἰδωλολάτρου μὲ ὄνομα χριστιανικόν. Ἐνῷ ὁ Χριστιανὸς ποὺ ἐγνώρισε τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου, ἔχει πεισθῆ πλήρως, ὅτι ὅλον τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον κυβερνᾷ ὁ ἀγαθὸς Θεός, ὁ ὁποῖος προνοεῖ ἰδιαιτέρως περὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ διάπλασις δὲ τοῦ καλοῦ ἢ κακοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνθρώπου ἐξαρτᾶται ὄχι ἀπὸ τὰ ἄστρα καὶ τὸν ζωδιακὸν κύκλον, ἀλλ᾽ ἀπὸ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος, ὅταν μὲν ἀκολουθήσῃ τὸν νόμον τοῦ Εὐαγγελίου, θὰ γίνῃ Χριστιανὸς καλὸς καὶ χαρακτὴρ ἄριστος, ὅταν δὲ ζῇ μακρὰν τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, θὰ διαμορφωθῇ κακὸς καὶ ἐπιζήμιος χαρακτήρ. Τὰ πέραν τῆς ἀληθείας ταύτης εἶναι πλάναι καὶ μωρίαι εἰδωλολατρικαί.

τι ἀδύνατον ὅπως αὐτά, δένεται ἀσφαλῶς καὶ κρατεῖται. Ὅταν ὅμως τὰ ἐγγίσῃ κάποιο ἀπὸ τὰ ἰσχυρότερα ζῷα, τότε καὶ αὐτὸ εὐκόλως ξεφεύγει καὶ τὰ ἀσθενῆ ὑφάσματα τῆς ἀράχνης τὰ ξεσχίζει καὶ τὰ καταστρέφει.

Καὶ δὲν σταματοῦν μόνον εἰς αὐτά, ἀλλὰ καὶ ἐκείνων ἀκόμη τῶν ζητημάτων, τὰ ὁποῖα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ἐλευθέραν προαίρεσιν ἑκάστου ἐξ ἡμῶν (ἐννοῶ δηλαδὴ τὰ ἔργα τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας), καὶ τούτων τὰς αἰτίας τὰς συνδέουν μὲ τὰ οὐράνια σώματα... Εἰς τοὺς τοιούτους ὅμως λόγους πολλαὶ μὲν ἀνοησίαι ὑπάρχουν, περισσότεραι δὲ ἀσέβειαι. Διότι (σύμφωνα μὲ αὐτὰ ποὺ λέγουν οἱ παρατηροῦντες τοὺς ἀστέρας) ὅσοι ἀπὸ τοὺς ἀστέρας εἶναι κακοποιοί, μεταθέτουν τὴν αἰτίαν τῆς κακίας των εἰς τὸν Δημιουργόν των. Δηλαδὴ ἐὰν μὲν ἡ κακία ὑπάρχῃ ἐκ φύσεως εἰς αὐτούς, τότε ποιητὴς τοῦ κακοῦ εἶναι ὁ Δημιουργός· ἐὰν δὲ γίνωνται κακοποιοὶ προαιρετικῶς, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πρῶτον μὲν οἱ ἀστέρες θὰ εἶναι ζῷα, ποὺ ἔχουν ἐλευθέραν θέλησιν καὶ δύνανται νὰ ἐνεργήσουν ἐλευθέρως καὶ αὐτεξουσίως· ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον, ἀποδιδόμενον ψευδῶς εἰς τὰ ἄψυχα, ὑπερβαίνει πᾶσαν παραφροσύνην... Ἔπειτα, ἂν αἱ αἰτίαι τῶν κακῶν ἢ ἐναρέτων πράξεων δὲν ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἡμᾶς, ἀλλὰ γίνωνται ἀναγκαστικῶς, ἐξαρτώμεναι ἀπὸ τὴν ὥραν τῆς γεννήσεως ἑκάστου, εἶναι πλέον περιττοὶ οἱ νομοθέται, οἱ ὁποῖοι ὁρίζουν εἰς ἡμᾶς τί πρέπει νὰ πράττωμεν καὶ τί νὰ ἀποφεύγωμεν, περιττοὶ δὲ εἶναι καὶ οἱ δικασταί, οἱ ὁποῖοι τιμοῦν τὴν ἀρετὴν καὶ τιμωροῦν τὴν κακίαν. Διότι δὲν πταίει ὁ κλέπτης διὰ τὸ ἀδίκημα ποὺ διέπραξεν· οὔτε ὁ φονεὺς διὰ τὸν φόνον, ἀφοῦ καὶ νὰ ἤθελε δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ κρατήσῃ τὸ χέρι του, ἐφ᾽ ὅσον δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἀνάγκην ποὺ τὸν ἐβίαζε νὰ κάμῃ τὰς πράξεις ταύτας. Ματαιοπονοῦν δὲ καὶ ὅσοι κοπιάζουν εἰς τὰς τέχνας· διότι (σύμφωνα μὲ τὰς θεωρίας αὐτάς) θὰ ἔχῃ εὐφορίαν ὁ γεωργὸς καὶ χωρὶς νὰ σπείρῃ, οὐδὲ νὰ ἐγγίσῃ κἂν τὸ δρεπάνι· θὰ γίνῃ δὲ ὑπέρπλουτος ὁ ἔμπορος, εἴτε θέλει εἴτε δὲν θέλει, διότι ἡ τύχη θὰ τοῦ συναθροίζῃ τὰ χρήματα. Αἱ δὲ μεγάλαι τῶν Χριστιανῶν ἐλπίδες θὰ χαθοῦν δι᾽ ἡμᾶς ματαίως, διότι οὔτε ἡ δικαιοσύνη θὰ τιμᾶται, οὔτε ἡ ἁμαρτία θὰ καταδικάζεται, ἐφ᾽ ὅσον τίποτε δὲν γίνεται μὲ ἐλευθέραν θέλησιν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Διότι ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ εἱμαρμένη, ἐκεῖ οὐδεμίαν θέσιν ἔχει ἡ κατὰ τὴν ἀξίαν ἀνταμοιβή, ἡ ὁποία εἶναι ἐξαίρε-

τον χαρακτηριστικὸν τῆς δικαίας κρίσεως. Καὶ πρὸς ἐκείνους μὲν εἶναι ἀρκετὰ ταῦτα. Οὔτε ἄλλως τε ἔχετε σεῖς ἀνάγκην ν' ἀκούσετε περισσότερα, ἐπειδὴ εἴσθε ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ τὰς τοιαύτας πλάνας, ὁ δὲ καιρὸς δὲν ἐπιτρέπει νὰ ἀποτεινώμεθα πρὸς αὐτοὺς πέραν τοῦ μέτρου.

«"Εστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς καὶ εἰς ἡμέρας καὶ εἰς ἐνιαυτούς».

8. "Ας ἐπανέλθωμεν λοιπὸν εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἐν συνεχείᾳ λόγων τῆς Ἁγίας Γραφῆς. «"Εστωσαν, λέγει, εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς καὶ εἰς ἡμέρας καὶ εἰς ἐνιαυτούς». "Εχομεν εἴπει τὰ περὶ τῶν σημείων. Καιροὺς δὲ νομίζομεν ὅτι λέγει τὰς ἐναλλαγὰς τῶν ἐποχῶν· τοῦ χειμῶνος καὶ τῆς ἀνοίξεως καὶ τοῦ θέρους καὶ τοῦ φθινοπώρου, τῶν ὁποίων τὴν κανονικὴν περιοδικὴν ἐμφάνισιν προκαλεῖ ἡ καθωρισμένη κίνησις τῶν φωστήρων. Διότι χειμὼν μὲν γίνεται, ὅταν ὁ ἥλιος παραμένῃ εἰς τὰ νότια μέρη καὶ παράγῃ γύρω ἀπὸ τὸν ἰδικόν μας τόπον μακρὰν νυκτερινὴν σκιάν, ὥστε νὰ γίνεται ψυχρότατος μὲν ὁ πέριξ τῆς γῆς ἀήρ, συμπυκνούμενοι δὲ ὅλοι οἱ ὑδρατμοὶ γύρω μας, γίνονται αἰτία βροχῶν καὶ παγωνιᾶς καὶ ἀφθόνου χιόνος. "Οταν δὲ πάλιν ἐπανερχόμενος ἀπὸ τοὺς μεσημβρινοὺς τόπους φθάνῃ εἰς τὸ μέσον[11], ὥστε νὰ διαμοιράζῃ τὸν χρόνον τῆς νυκτὸς καὶ τῆς ἡμέρας ἐξ ἴσου, ὅσον περισσότερον χρόνον παραμένει ὑπεράνω τοῦ ὁρίζοντος, τοσοῦτον κατὰ μέρος ἐπαναφέρει τὴν εὐκρασίαν. Καὶ τότε γίνεται ἄνοιξις, ποὺ εἶναι ἀρχηγὸς τῆς βλαστήσεως ὅλων τῶν φυτῶν, παρέχει δὲ εἰς τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν δένδρων τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν ζωήν, καὶ διὰ τῆς γεννήσεως ἀπογόνων διαφυλάττει τὸ γένος ὅλων τῶν χερσαίων καὶ τῶν ἐνύδρων ζώων. Ἀπὸ ἐκεῖ δὲ πλέον ἀνερχόμενος ὁ ἥλιος πρὸς τὸ θερινὸν ἡλιοστάσιον, εἰς αὐτὴν τὴν ἄρκτον, παρουσιάζει εἰς ἡμᾶς τὰς μεγίστας τῶν ἡμερῶν. Καὶ ἐπειδὴ παραμένει πάρα πολὺν χρόνον εἰς τὸν ἀέρα, κατακαίει καὶ αὐτὸν τὸν ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς ἡμῶν ἀέρα καὶ τὴν γῆν ὅλην καταξηραίνει, συντελεῖ δὲ τοιουτοτρόπως νὰ ψωμώνουν τὰ σπέρματα τῆς γῆς (τὰ σιτηρά) καὶ ἀναγκάζει τοὺς καρποὺς τῶν δένδρων νὰ ὡριμάσουν. Τότε δὲ ὁ ἥλιος εἶναι φλογερώ-

(11) Ἐννοεῖ τὴν ἰσημερίαν.

τατος καὶ σχηματίζει κατὰ τὰς μεσημβρίας μικρὰς σκιάς, διότι ἀπὸ ὑψηλὸν σημεῖον (τοῦ οὐρανοῦ) φωτίζει τὸν περὶ ἡμᾶς τόπον. Διότι μέγισται ἡμέραι εἶναι ἐκεῖναι, κατὰ τὰς ὁποίας αἱ σκιαὶ εἶναι μικρόταται, καὶ μικρόταται πάλιν ἡμέραι ἐκεῖναι ποὺ ἔχουν σκιὰς μακροτάτας.

Καὶ τοῦτο συμβαίνει εἰς ἡμᾶς τοὺς λεγομένους ἑτεροσκίους, ὅσοι κατοικοῦμεν εἰς τὰ βόρεια μέρη τῆς γῆς. Διότι ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ δύο ἡμέρας κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους γίνονται ἐντελῶς ἄσκιοι κατὰ τὴν μεσημβρίαν, τοὺς ὁποίους ὁ ἥλιος φωτίζει ἐξ ἴσου ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη, ἐπειδὴ λάμπει ἄνωθεν κατακορύφως καὶ συμβαίνει ὥστε τὸ ὕδωρ, ποὺ εὑρίσκεται εἰς τὰ βάθη τῶν φρεάτων, νὰ φωτίζεται διὰ τῶν στενῶν στομίων. Διὰ τοῦτο μερικοὶ αὐτοὺς τοὺς ὀνομάζουν ἀσκίους[12]. Ἐκεῖνοι δὲ ποὺ κατοικοῦν πέραν τῆς ἀρωματοφόρου γῆς[13] ἐναλλάσσουν τὰς σκιὰς καὶ πρὸς τὰ δύο μέρη. Διότι μόνοι αὐτοὶ εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην ρίπτουν κατὰ τὴν μεσημβρίαν τὴν σκιὰν πρὸς τὰ νότια· διὰ τοῦτο μερικοὶ αὐτοὺς ὠνόμασαν ἀμφισκίους. "Ολα δὲ αὐτὰ γίνονται, ὅταν ὁ ἥλιος εὑρίσκεται εἰς τὸ βόρειον ἡμισφαίριον. Ἐκ τούτων δὲ δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ πόση εἶναι ἡ πύρωσις τοῦ ἀέρος, ποὺ προξενοῦν αἱ ἡλιακαὶ ἀκτῖνες καὶ ποῖα ἀποτελέσματα ἐπιφέρει. Κατόπιν τούτων, ἀφοῦ ἔλθῃ ἡ ἐποχὴ τοῦ φθινοπώρου, καταστέλλει μὲν τὴν ὑπερβολικὴν πνιγηρότητα καὶ ὀλιγοστεύει μικρὸν κατὰ μικρὸν τὴν θερμοκρασίαν, διὰ τοῦ μετριασμοῦ δὲ τούτου ἀβλαβῶς μᾶς πλησιάζει εἰς τὸν χειμῶνα· ὅταν δηλαδὴ ὁ ἥλιος ἐπιστρέφῃ πάλιν ἀπὸ τὰ βόρεια εἰς τὰ νότια μέρη. Αὗται αἱ ἐναλλαγαὶ τῶν ἐποχῶν, αἱ ὁποῖαι ἀκολουθοῦν τὰς κινήσεις τοῦ ἡλίου, ρυθμίζουν τὴν ζωήν μας[14].

(12) Ἐννοεῖ ὁ Μ. Βασίλειος τοὺς κατοικοῦντας τὰς περὶ τὸν ἰσημερινὸν χώρας, ὅπου πάντοτε εἶναι ἰσημερία. "Οσοι δὲ κατοικοῦν εἰς τὸ νότιον ἡμισφαίριον, εἰς αὐτοὺς ἡ σκιὰ διευθύνεται πάντοτε πρὸς νότον.

(13) "Ισως ἐννοεῖ τὴν Ἀραβίαν.

(14) Ἀξίζει νὰ παραθέσωμεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου τοὺς λόγους τοῦ διασήμου Ἀμερικανοῦ ἐπιστήμονος A. G. Morisson ἀπὸ τὸ βιβλίον του Man does not stand alone (ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μόνος) σελ. 364 καὶ ἑξῆς, παραλαμβάνοντες αὐτοὺς ἀπὸ τὰς Ἀπολογητικὰς Μελέτας ὑπὸ Παν. Ν. Τρεμπέλα, Τόμ. Α΄ σελ. 299-301. Γράφει λοιπὸν ὁ Morisson τὰ ἑξῆς. «Ἡ γῆ εἶναι σῶμα ἀσήμαντον ἀστρονομικῶς. Ἐν τούτοις δύναται ν' ἀποδειχθῇ, ὅτι ὡς κατοικία κατάλληλος τοῦ ἀνθρώπου καὶ παντὸς τοῦ φυτικοῦ καὶ ζωϊκοῦ βασιλείου εἶναι τὸ περισσότερον σπουδαῖον

«Ἔστωσαν δέ, λέγει ἡ Γραφή, καὶ εἰς ἡμέρας», ὄχι δηλαδὴ νὰ παράγουν τὰς ἡμέρας, ἀλλὰ νὰ προΐστανται τῶν ἡμερῶν. Διότι ἡ ἡμέρα καὶ ἡ νύκτα ἐδημιουργήθησαν προτοῦ γίνουν

σῶμα, καθ᾽ ὅσον γνωρίζομεν, μεταξὺ σημαντικοῦ πλήθους ἄλλων πλανητῶν οὐ μόνον τοῦ ἰδικοῦ μας, ἀλλὰ καὶ δυσεξαριθμήτων ἄλλων πλανητικῶν συστημάτων. Ὁ ὄγκος της εἶναι πολὺ περιωρισμένων διαστάσεων καὶ ἡ μᾶζα της εἶναι καθωρισμένη. Ἡ δὲ ταχύτης της ἐπὶ τῆς τροχιᾶς της περὶ τὸν Ἥλιον εἶναι εἰς τὸ ἔπακρον σταθερά. Καὶ ἡ περιστροφή της περὶ τὸν ἄξονά της εἶναι ἀκριβῶς καθωρισμένη. Ἐὰν ὅμως ὁ ὄγκος τῆς γῆς ἦτο μεγαλύτερος ἢ μικρότερος, ἢ ἐὰν ἡ ταχύτης της ἦτο διαφορετική, θὰ ἦτο αὕτη πλησιέστερον ἢ ἀπώτερον τοῦ Ἡλίου. Αἱ συνθῆκαι τότε πρὸς διατήρησιν τῆς ἐν αὐτῇ ζωῆς θὰ μετεβάλλοντο καὶ ἡ ζωή, ὅπως ἤδη γνωρίζομεν αὐτήν, δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ.

Ἡ γῆ περιστρέφεται περὶ τὸν ἄξονά της εἰς εἰκοσιτέσσαρας ὥρας κατὰ μέσον ὅρον μὲ ταχύτητα χιλίων μιλίων τὴν ὥραν περίπου. Τί θὰ συνέβαινεν, ἐὰν ἐστρέφετο μὲ ταχύτητα ἑκατὸν ἐπὶ τῇ ὑποθέσει μιλίων τὴν ὥραν; Αἱ νύκτες τότε καὶ αἱ ἡμέραι μας θὰ ἦσαν δέκα φορὰς μεγαλύτεραι ἀπὸ τώρα. Ὁ θερμὸς ἥλιος κατὰ τὰς μακρὰς ἡμέρας τοῦ θέρους θὰ κατέκαιε τὴν βλάστησίν μας καὶ κάθε βλαστὸς θὰ ἐπάγωνε κατὰ μίαν τοιαύτην μακρὰν νύκτα. Ἡ γῆ κινεῖται πέριξ τοῦ ἡλίου μὲ ταχύτητα 30 χιλιομέτρων περίπου κατὰ δευτερόλεπτον. Ἂς ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ταχύτης τῆς περιστροφῆς της περὶ τὸν ἥλιον ἦτο δέκα ἢ ἑβδομήκοντα χιλιόμετρα κατὰ δευτερόλεπτον. Θὰ ἔπρεπε νὰ εἴμεθα πολὺ μακρὰν ἢ πολὺ πλησίον εἰς τὸν ἥλιον. Ἀλλὰ τότε, ὁ ἥλιος θὰ μᾶς ἐξέπεμπε τὸ ἥμισυ τῆς παρούσης ἀκτινοβολίας ἢ καὶ ὀλιγώτερον, ἐὰν ἤμεθα πολὺ μακράν· ἢ θὰ μᾶς ἔστελλε τὸ διπλάσιον καὶ πλέον τῆς παρούσης ἀκτινοβολίας, ἐὰν ἤμεθα πλησιέστερον πρὸς αὐτόν. Τί θὰ συνέβαινε καὶ τί θὰ ἐπηκολούθει; Θὰ ἐπαγώναμεν καὶ θὰ ἀπεθνήσκομεν ἐκ τοῦ ψύχους εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν· θὰ κατεκαιόμεθα καὶ θὰ ἀπετεφρούμεθα ἐκ τῆς πολλῆς θερμότητος εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν.

Ἡ τροχιὰ τῆς γῆς γύρω ἀπὸ τὸν ἥλιον εἶναι ἐλλειπτική, δηλαδὴ περιφέρεια κύκλου ὀλίγον τι πεπιεσμένη εἰς δύο ἀντίθετα μέρη της, ὀνομάζεται δὲ ἐκλειπτική. Ἡ ἐκλειπτικὴ αὕτη τῆς γῆς σχηματίζει μετὰ τοῦ ἰσημερινοῦ γωνίαν 23^0 περίπου. Χάρις εἰς τὴν κλίσιν τῆς γῆς, ἥτις δημιουργεῖται ὑπὸ τῆς γωνίας ταύτης, ὁ ἥλιος κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους ἄλλοτε φωτίζει περισσότερον τὸ βόρειον ἡμισφαίριον τῆς γῆς, καὶ ἄλλοτε τὸ νότιον· ἄλλοτε αἱ ἀκτῖνες του πίπτουν πολὺ πλαγίως ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἄλλοτε ὄχι. Οὕτω δημιουργοῦνται καὶ αἱ τέσσαρες ἐποχαὶ τοῦ ἔτους. Ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ἡ κλίσις αὐτὴ τῆς γῆς, οἱ πόλοι της θὰ εὑρίσκοντο εἰς ἓν συνεχὲς λυκόφως ἢ λυκαυγές. Οἱ ὑδρατμοὶ θὰ ἐκινοῦντο ἀπὸ τοὺς ὠκεανοὺς πρὸς βορρᾶν καὶ νότον συσσωρεύοντες πάγους εἰς ὄγκον ἴσους πρὸς τὰς ἠπείρους καὶ ἀφίνοντες πιθανὸν μίαν ἔρημον μεταξὺ τοῦ ἰσημερινοῦ καὶ τοῦ πάγου. Παγωμένοι ποταμοὶ θὰ κατέσκαπτον καὶ θὰ ἐβρυχῶντο διὰ μέσου φαράγγων εἰς τὸν ἁλατοστρωμένον πυθμένα τοῦ ὠκεανοῦ, σχηματίζοντες ἐπί τινα χρόνον σωροὺς

οἱ φωστῆρες. Τοῦτο δὲ φανερώνει εἰς ἡμᾶς καὶ ὁ Ψαλμὸς (ρλε´ 8, 9) λέγων: «Ἔθετο ἥλιον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας, σελήνην καὶ ἀστέρας εἰς ἐξουσίαν τῆς νυκτός». Πῶς λοιπὸν ἔχει τὴν ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας ὁ ἥλιος; Διότι περιφέρων ἐν ἑαυτῷ τὸ φῶς, ὅταν ὑψωθῇ ὑπεράνω τοῦ ἰδικοῦ μας ὁρίζοντος, διαλύει τὸ σκότος καὶ παράγει τὴν ἡμέραν. Ὥστε δὲν θὰ σφάλῃ κανείς, ἐὰν ὁρίσῃ τὴν ἡμέραν, ὅτι εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ ἡλίου φωτισμένος ἀέρας· ἤ, ὅτι ἡμέρα εἶναι τὸ χρονικὸν διάστημα, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ ἥλιος εὑρίσκεται εἰς τὸ ὑπεράνω τῆς γῆς ἡμισφαίριον.

Ἀλλὰ «καὶ εἰς ἐνιαυτούς», δηλαδὴ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη ἐτάχθησαν νὰ διαχωρίζουν καὶ τὰ ἔτη. Ἡ μὲν σελήνη, διότι, ὅταν ἐκτελέσῃ δώδεκα φορὰς τὴν περὶ τὴν γῆν κίνησίν της, ἀποτελεῖ ἕνα ἔτος. Πολλάκις ὅμως χρειάζεται καὶ ἕνα «ἐμβόλιμον μῆνα» διὰ τὴν ἀκριβῆ σύμπτωσιν τῶν ἐποχῶν, ὅπως ἐμετροῦσαν τὴν παλαιὰν ἐποχὴν τὸ ἔτος οἱ Ἑβραῖοι καὶ οἱ ἀρχαιότατοι Ἕλληνες. Ἡλιακὸν δὲ ἔτος εἶναι ἡ ἐκκίνησις καὶ ἡ ἐπάνοδος τοῦ ἡλίου εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον τοῦ οὐρανοῦ, κατὰ τὴν φυσικὴν αὐτοῦ κίνησιν.

Ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ ἐκδηλουμένη εἰς τὸ μέγεθος καὶ τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ἡλίου.

9. «Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς μεγάλους». Ἐπειδὴ τὸ «μέγα» ἄλλοτε μὲν ἔχει ἀπόλυτον ἔννοιαν (ὅταν δηλαδὴ λέγεται ἀσχέτως πρὸς ἄλλα δημιουργήματα), ὅπως μέγας ὁ οὐρανός, καὶ μεγάλη ἡ γῆ, καὶ μεγάλη ἡ θάλασσα· ἄλλοτε δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον λέγεται ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλο· ὅπως μέγας ὁ ἵππος, καὶ ὁ βοῦς μέγας (λέγονται δηλαδὴ τὰ ζῶα αὐτὰ μεγάλα ὄχι ἀπολύτως διὰ τὸν ὑπερβολικὸν ὄγκον τοῦ σώματός των, ἀλλ᾽ ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ὅμοια). Πῶς θὰ ἐκλάβωμεν λοιπὸν ἐν προκειμένῳ τὴν ἔννοιαν τοῦ μεγάλου; Ὅπως ὀνομάζομεν μεγάλο τὸ μυρμήγκι ἢ ἄλλο τι ἐκ τῶν φύσει μικρῶν, διὰ νὰ φανερώσωμεν τὴν ὑπεροχήν των ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ὁμο-

---

πολτοῦ. Τὸ βάρος τοῦ ἀπιστεύτως τεραστίου ὄγκου τοῦ πάγου θὰ ἐπίεζε τοὺς πόλους καὶ θὰ συνετέλει, ὥστε ὁ ἰσημερινός μας νὰ ἐξογκωθῇ ἢ νὰ διαρραγῇ ἢ τοὐλάχιστον νὰ ἀλλάξῃ κατεύθυνσιν. Ἡ πτῶσις τῆς στάθμης τοῦ Ὠκεανοῦ θὰ ἀπεκάλυπτε τεραστίας νέας ἐκτάσεις γῆς καὶ θὰ ἠλάττωνε τὴν πτῶσιν τῶν βροχῶν μὲ φοβερὰς συνεπείας».

γενῆ; Ἢ τὴν ὀνομασίαν «μέγα» θὰ τὴν ἐννοήσωμεν, ὅτι οἱ φωστῆρες οὗτοι εἶναι μεγάλοι ἕνεκα τῆς φυσικῆς των κατασκευῆς; Ἐγὼ μὲν τοῦτο νομίζω ὀρθόν. Δηλαδὴ ὠνομάσθησαν μεγάλοι, ὄχι διότι εἶναι μεγαλύτεροι τῶν μικροτέρων ἀστέρων, ἀλλὰ διότι εἶναι τόσον μεγάλοι κατὰ τὰς διαστάσεις, ὥστε τὸ φῶς ποὺ ἀκτινοβολοῦν φωτίζει καὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὸν ἀέρα καὶ ἐκτείνεται συγχρόνως εἰς ὅλην ὁμοῦ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν. Οὗτοι δὲ εἰς ὁποιονδήποτε μέρος τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἂν εἶναι καὶ ὅταν ἀνατέλλουν καὶ ὅταν δύουν καὶ ὅταν εὑρίσκωνται εἰς τὸ μέσον τοῦ οὐρανοῦ, ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη φαίνονται ἴσοι εἰς τοὺς ἀνθρώπους, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶναι φανερὰ ἀπόδειξις τοῦ μεγάλου μεγέθους των, καὶ ἕνεκα τοῦ ὁποίου οὐδεμίαν ἔχει δι᾽ αὐτοὺς σημασίαν τὸ πλάτος τῆς γῆς διὰ νὰ φαίνωνται μεγαλύτεροι ἢ μικρότεροι. Διότι ὅσα μὲν εὑρίσκονται εἰς μακρυνὴν ἀπόστασιν, τὰ βλέπομεν κάπως μικρότερα, εἰς ὅσα δὲ πλησιάσωμεν περισσότερον, ἀντιλαμβανόμεθα καλύτερα τὸ μέγεθός των. Πρὸς τὸν ἥλιον ὅμως κανεὶς δὲν εὑρίσκεται πλησιέστερον καὶ κανεὶς μακρότερον, ἀλλ᾽ ἔχει τὴν αὐτὴν ἀπόστασιν δι᾽ ὅλους τοὺς κατοικοῦντας εἰς κάθε μέρος τῆς γῆς. Ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι ὅτι καὶ οἱ Ἰνδοὶ καὶ οἱ Βρεττανοὶ τὸν βλέπουν ἔχοντα τὸ αὐτὸ μέγεθος. Οὔτε δηλαδὴ διὰ τοὺς κατοικοῦντας εἰς τὴν Ἀνατολὴν μικραίνει ὅταν δύῃ, οὔτε εἰς τοὺς πρὸς δυσμὰς κατοικοῦντας φαίνεται μικρότερος ὅταν ἀνατέλλῃ· οὔτε δὲ καὶ ὅταν φθάνῃ εἰς τὸ μέσον τοῦ οὐρανοῦ ἀλλάσσει ὄψιν εἴτε πρὸς τὸ ἓν μέρος (τὸ ἀνατολικόν) εἴτε πρὸς τὸ ἄλλο (τὸ δυτικόν).

Ἂς μὴ σὲ ἐξαπατᾷ τὸ φαινόμενον· οὔτε ἐπειδὴ φαίνεται ὅτι ἔχει ἔκτασιν ἑνὸς πήχεος νὰ νομίσῃς ὅτι εἶναι πραγματικῶς τόσος μόνον. Διότι εἰς τὰς μεγάλας ἀποστάσεις μικραίνουν τὰ μεγέθη τῶν ἀντικειμένων ποὺ παρατηρεῖ κανείς, ἐπειδὴ ἡ δύναμις τῆς ὁράσεως δὲν φθάνει νὰ διαπεράσῃ τὸν ἐν τῷ μεταξὺ εὑρισκόμενον χῶρον, ἀλλὰ χάνεται τρόπον τινὰ εἰς τὸ ἐνδιάμεσον διάστημα καὶ ὀλίγον μόνον αὐτῆς μέρος προσπίπτει εἰς τὰ ὁρατὰ σώματα. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ ὅρασις ἡμῶν μικραίνει, συντελεῖ ὥστε νὰ νομίζωμεν ὅτι καὶ τὰ βλεπόμενα εἶναι καὶ αὐτὰ μικρά, ἀποδίδουσα τὴν ἰδικήν της ἀσθένειαν εἰς τὰ βλεπόμενα. Ὥστε ἐὰν ἀπατῶνται οἱ ὀφθαλμοί, δὲν εἰμποροῦμεν νὰ δώσωμεν ἐμπιστοσύνην εἰς ὅ,τι βλέπομεν. Ἐνθυμήσου αὐτὰ ποὺ συμβαίνουν καὶ εἰς σὲ καὶ τότε θὰ πιστεύσῃς εἰς τὰ λεγόμενα.

Ἐὰν καμμιὰ φορὰ ἀπὸ τὴν ὑψηλὴν κορυφὴν ὄρους παρετήρησες πεδιάδα μεγάλην καὶ ἐκτεταμένην, πόσον μεγάλα σοῦ ἐφάνησαν τὰ ζεύγη τῶν βοῶν; Πόσα δὲ τὰ βώδια ἰδιαιτέρως; Δὲν σοῦ ἐφάνησαν ὡσὰν μυρμήγκια; Ἐὰν δὲ παρετήρησες τὴν θάλασσαν ἀπὸ καμμιὰ σκοπιὰ ποὺ νὰ βλέπῃ πρὸς μέγα πέλαγος, πόσον μεγάλαι σοῦ ἐφάνησαν ὅτι εἶναι αἱ μέγισται τῶν νήσων; Πόσον δὲ μεγάλο σοῦ ἐφάνη ἕνα ἐκ τῶν πλοίων ἐκείνων, ποὺ μεταφέρουν πλῆθος ἀνθρώπων καὶ ταξειδεύουν μὲ τὰ ἄσπρα των πανιὰ ὑπεράνω τῆς γαλανῆς θαλάσσης; Δὲν σοῦ ἐφάνη μικρότερον ἀπὸ κάθε περιστέρι; Διότι, ὅπως εἶπα, ἐπειδὴ δαπανᾶται καὶ σχεδὸν σβήνει εἰς τὸν ἀέρα ἡ ὅρασις, δὲν εἶναι πλέον ἱκανὴ ν᾽ ἀντιληφθῇ ἀκριβῶς τὰ βλεπόμενα. Ἀκόμη δὲ καὶ τὰ μέγιστα ἐκ τῶν ὀρέων, τὰ ὁποῖα διασχίζουν βαθεῖαι χαράδραι, ἡ ὄψις τὰ παρουσιάζει ὅτι εἶναι ὁλοστρόγγυλα καὶ λεῖα, διότι βλέπει μόνον τὰ προεξέχοντα μέρη, δὲν εἰμπορεῖ δὲ ἕνεκα ἀτονίας νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὰς ἐν τῷ μεταξὺ κοιλότητας. Διὰ τοῦτο οὐδὲ τὰ σχήματα τῶν σωμάτων ἀντιλαμβάνεται, ὁποῖα πραγματικῶς εἶναι, ἀλλὰ νομίζει, ὅτι καὶ οἱ τετράγωνοι πύργοι εἶναι στρογγυλοί. Ὥστε ἐξ ὅλων τούτων γίνεται φανερόν, ὅτι εἰς τὰς μεγίστας ἀποστάσεις, ἡ ὅρασις δὲν λαμβάνει εὐκρινῆ τὴν εἰκόνα τῶν σωμάτων, ἀλλὰ συγκεχυμένην. Εἶναι μέγας λοιπὸν ὁ φωστήρ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, καὶ ἀπείρως μεγαλύτερος ἀπὸ ὅ,τι φαίνεται [15].

Λάβε δὲ καὶ ἐκεῖνο ὡς φανερὰν ἀπόδειξιν περὶ τοῦ μεγέθους τοῦ ἡλίου. Ἐνῷ δηλαδὴ εἶναι ἄπειροι κατὰ τὸ πλῆθος οἱ ἐν τῷ οὐρανῷ ἀστέρες, τὸ φῶς ποὺ ἐκπέμπεται ἐξ αὐτῶν συνολικῶς δὲν ἐπαρκεῖ διὰ νὰ διαλύσῃ τὴν κατήφειαν τῆς νυκτός. Μόνος δὲ ὅταν φανῇ οὗτος ὑπεράνω τοῦ ὁρίζοντος, μᾶλλον δὲ καὶ προτοῦ ἀκόμη ὑψωθῇ ὑπὲρ τὴν γῆν, ἐνῷ ἀκόμη ἀναμένεται ν᾽ ἀνατείλῃ, ἐξαφανίζει μὲν τὸ σκότος, ὑπερβάλλει δὲ κατὰ τὴν ἔντασιν τοῦ φωτὸς τοὺς ἀστέρας, καὶ τὸν περὶ τὴν γῆν ἀέρα, πηγμένον πρότερον καὶ συμπυκνωμένον, τὸν διαλύει καὶ τὸν διασκορπίζει. Διὰ τοῦτο περιτρέχουν τὴν γῆν ἐν καιρῷ αἰθρίας καὶ ἄνεμοι πρωϊνοὶ καὶ δρόσοι. Ἀφοῦ δὲ ἡ γῆ εἶναι τόσον μεγάλη, πῶς ἠμπόρεσεν εἰς ἐλάχιστον

---

(15) Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ ἥλιος εἶναι 1.300.000 μεγαλύτερος ἀπὸ τὴν γῆν.

χρονικὸν διάστημα νὰ τὴν φωτίση πλήρως ὅλην, ἐὰν δὲν ἐξέπεμπε τὸ φῶς του ἀπὸ μεγάλον κύκλον;

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο παρατήρησε, σὲ παρακαλῶ, μὲ προσοχὴν τὴν σοφίαν τοῦ Τεχνίτου, πῶς δηλαδὴ ἔδωκεν εἰς τὸν ἥλιον τὴν θερμότητα ἀνάλογον πρὸς τὴν ἀπὸ τῆς γῆς ἀπόστασιν. Διότι ἡ θερμότης του εἶναι τόση, ὥστε οὔτε ἕνεκα πλεονασμοῦ ταύτης νὰ καταφλέξῃ τὴν γῆν, οὔτε δι' ἔλλειψιν νὰ ἀφήσῃ ταύτην παγωμένην καὶ ἄγονον.

Ἠθικὰ διδάγματα ἀπὸ τὰς μεταβολὰς καὶ ἐπιδράσεις τῆς σελήνης.

10. Ἀνάλογα δὲ μὲ τὰ λεχθέντα περὶ τοῦ ἡλίου πρέπει νὰ ἐννοῇς καὶ τὰ περὶ τῆς σελήνης. Διότι καὶ αὐτῆς τὸ σῶμα εἶναι μέγα καὶ φωτεινότατον μετὰ τὸν ἥλιον. Δὲν παραμένει ὅμως τὸ μέγεθος αὐτῆς πάντοτε ὁρατόν· ἀλλ' ἄλλοτε μὲν ἔχει τέλειον τὸν κύκλον, ἄλλοτε δὲ φαίνεται ἐλλιπὴς καὶ ἐλαττουμένη, δεικνύουσα τὸ λεῖπον μέρος τοῦ φωτεινοῦ της δίσκου ἄλλοτε πρὸς τὸ ἕνα μέρος καὶ ἄλλοτε πρὸς τὸ ἄλλο. Διότι εἰς ἄλλο μὲν μέρος ἔχει σκιάν, ὅταν αὐξάνεται, ἄλλο δὲ μέρος αὐτῆς ἀποκρύπτεται, ὅταν ὀλιγοστεύῃ. Ὑπάρχει δὲ κάποιος λόγος μυστικὸς τοῦ σοφοῦ Δημιουργοῦ εἰς τὴν τοιαύτην ποικιλίαν τῆς ἐναλλαγῆς τῶν σχημάτων. Διότι παρέχει εἰς ἡμᾶς παράδειγμα φανερὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὅτι δηλαδὴ οὐδὲν ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων εἶναι μόνιμον, ἀλλ' ἄλλα μὲν χωρὶς νὰ ὑπάρχουν προηγουμένως προχωροῦν πρὸς τὴν τελειοποίησιν, ἄλλα δὲ ἀφοῦ ἔφθασαν εἰς τὴν ἀκμήν των καὶ ηὐξήθησαν μέχρι τοῦ τελευταίου ὁρίου τῆς δυνατῆς αὐξήσεως, πάλιν διὰ τῶν βαθμιαίων ἐλαττώσεων φθίνουν καὶ διαλύονται καὶ ὀλιγοστεύουν καὶ ἐξαφανίζονται. Ὥστε ἀπὸ αὐτὰ ποὺ βλέπομεν νὰ γίνωνται εἰς τὴν σελήνην, δυνάμεθα νὰ διδασκώμεθα διὰ τὰ ἰδικά μας πράγματα· καὶ λαμβάνοντες μίαν ἰδέαν τῆς ταχείας μεταβολῆς τῶν ἀνθρωπίνων, νὰ μὴ ὑπερηφανευώμεθα διὰ τὰς εὐτυχίας τοῦ βίου, νὰ μὴ καμαρώνωμεν διὰ τὴν ἐξουσίαν, νὰ μὴ ἐπαιρώμεθα διὰ τὸν ἄστατον πλοῦτον, νὰ περιφρονῶμεν δὲ τὴν σάρκα, ἡ ὁποία ὑφίσταται τὰς ἀλλοιώσεις αὐτὰς καὶ νὰ φροντίζωμεν διὰ τὴν ψυχήν, τῆς ὁποίας ἡ ἀξία εἶναι ἀμετακίνητος.

Ἐὰν δὲ λυπῆσαι, διότι ἡ σελήνη χάνει τὸ φῶς της διὰ

τῆς βαθμιαίας ἐλαττώσεως, πρέπει νὰ λυπῆσαι περισσότερον διὰ τὴν ψυχὴν ἐκείνην, ἡ ὁποία, ἀφοῦ ἀπέκτησε τὴν ἀρετήν, χάνει τὸ καλὸν ἕνεκα τῆς ἀπροσεξίας της καὶ ποτὲ δὲν μένει εἰς τὴν αὐτὴν διάθεσιν καὶ κατάστασιν, ἀλλὰ συχνὰ ἀλλάσσει διαθέσεις καὶ μεταβάλλεται, διότι δὲν ἔχει σταθερὰς πεποιθήσεις. Πράγματι, σύμφωνα μὲ τὸ θεῖον λόγιον: «ὁ ἄφρων ὡς σελήνη ἀλλοιοῦται». Νομίζω δὲ ὅτι καὶ εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ζώων καὶ εἰς τὰ ἄλλα ὅσα ἐκ τῆς γῆς φυτρώνουν, συντελεῖ ὄχι ὀλίγον ἡ μεταβολὴ τοῦ σχήματος τῆς σελήνης. Διότι εἰς ἄλλην διάθεσιν εὑρίσκονται τὰ σώματα, ὅταν αὐτὴ ὀλιγοστεύῃ, καὶ εἰς ἄλλην ὅταν αὐξάνῃ. Ὅταν δηλαδὴ αὐτὴ πλησιάζῃ πρὸς τὸ τέλος, τὰ σώματα γίνονται ἀραιὰ καὶ κοῦφια, ὅταν δὲ αὐξάνῃ καὶ τείνῃ νὰ γίνῃ πλήρης (δηλαδὴ πανσέληνος), καὶ αὐτὰ πάλιν ἀναπληρώνουν ὅ,τι προηγουμένως ἔχασαν. Διότι ἡ σελήνη ἐμβάλλει εἰς τὰ σώματα κάποιαν ὑγρασίαν ἀναμεμιγμένην μὲ θερμότητα, φθάνουσαν ἀνεπαισθήτως εἰς τὸ βάθος τοῦ σώματος. Μαρτυροῦν δὲ αὐτὸ ὅσοι κοιμῶνται ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης, τῶν ὁποίων αἱ εὐρυχωρίαι τῆς κεφαλῆς γεμίζουν ἀπὸ πολλὴν ὑγρασίαν· καθὼς καὶ τὰ νεοσφαγμένα κρέατα, τὰ ὁποῖα ταχέως μεταβάλλονται (χαλοῦν), ὅταν πέσῃ ἐπάνω τους τὸ φῶς τῆς σελήνης. Τὸ μαρτυροῦν ἀκόμη καὶ οἱ ἐγκέφαλοι τῶν ζώων καὶ τὰ μαλακώτερα ἐκ τῶν θαλασσίων ζώων καὶ ἡ ψίχα τῶν δένδρων. Ὅλα δὲ αὐτὰ δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ τὰ μεταβάλῃ συγχρόνως μὲ τὴν ἰδικήν της μεταβολήν, ἐὰν δὲν ἦτο, σύμφωνα μὲ τὴν μαρτυρίαν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, σῶμα τι θαυμαστὸν καὶ μὲ δύναμιν ὑπέροχον.

Καὶ αἱ ἀτμοσφαιρικαὶ δὲ μεταβολαὶ ὑφίστανται τὴν ἐπίδρασιν τῶν μεταβολῶν ταύτης, ὅπως μαρτυροῦν τόσον αἱ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ σεληνιακοῦ μηνὸς συμβαίνουσαι πολλάκις ἀπὸ νηνεμίας καὶ γαλήνης αἰφνίδιοι ταραχαί, ὁπότε τὰ νέφη κινοῦνται ἀτάκτως καὶ συσσωρεύονται ὅσον καὶ αἱ παλίρροιαι ποὺ συμβαίνουν εἰς τοὺς εὐρίπους πορθμούς,καὶ ἡ ἄμπωτις ποὺ γίνεται εἰς τὸν λεγόμενον ὠκεανόν, ἡ ὁποία, ὅπως ἀνεκάλυψαν οἱ κατοικοῦντες πλησίον τοῦ ὠκεανοῦ, ἀκολουθεῖ κανονικῶς τὰς περιόδους τῆς σελήνης. Διότι τὰ ὕδατα εἰς τοὺς πορθμοὺς κατὰ τὰ ἄλλα μὲν σχήματα τῆς σελήνης κινοῦνται πότε πρὸς τὸ ἓν μέρος καὶ πότε πρὸς τὸ ἄλλο· εἰς τὸν καιρὸν ὅμως ποὺ γίνεται νέα σελήνη, δὲν σταματοῦν οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον, ἀλλ' εὑρίσκονται εἰς σάλον καὶ κίνησιν διαρκῆ, ἕως

ὅτου φανῇ ἐκ νέου καὶ δώσῃ εἰς τὴν παλίρροιαν κάποιαν τάξιν. Ἡ δὲ πρὸς δυσμὰς θάλασσα (ὁ Ἀτλαντικὸς Ὠκεανός) ὑφίσταται τὰς ἀμπώτεις, ἄλλοτε μὲν ἀποσυρομένη, πάλιν δὲ ἔπειτα πλημμυροῦσα, ὡσὰν νὰ σύρεται μὲ τὰς ἀναπνοὰς τῆς σελήνης πρὸς τὰ ὀπίσω, καὶ πάλιν (ἔπειτα) μὲ τὰς ἐκπνοάς της νὰ ἀπωθῆται, ὥστε νὰ καταλάβῃ τὴν κανονικήν της θέσιν[16].

Διὰ τῆς πίστεως γνωρίζομεν περισσότερα παρὰ διὰ τῶν αἰσθήσεων.

11. Αὐτὰ τὰ εἶπα πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ μεγέθους τῶν φωστήρων καὶ πιστοποίησιν τοῦ ὅτι οὐδὲ μέχρι συλλαβῆς εἶναι περιττόν τι ἀπὸ τὰ θεόπνευστα λόγια. Καίτοι δὲν ἐξητάσαμεν σχεδὸν τίποτε ἀπὸ τὰ σπουδαιότατα περὶ τῶν φωστήρων ζητήματα. Διότι πολλὰ περὶ μεγεθῶν καὶ ἀποστάσεων ἡλίου καὶ σελήνης δύναται νὰ εὕρῃ σκεπτόμενος ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος δὲν ἐξετάζει παρέργως τὰς ἐνεργείας αὐτῶν καὶ τὰς δυνάμεις. Προθύμως λοιπὸν πρέπει νὰ ὁμολογῶμεν τὴν ἀδυναμίαν μας, διὰ νὰ μὴ μετρῶνται μὲ τοὺς ἰδικούς μου λόγους τὰ μέγιστα τῶν δημιουργημάτων (νὰ μὴ θεωροῦνται δηλαδὴ τὰ μέγιστα δημιουργήματα τόσον μικρά, ὅσον μικροὶ καὶ πενιχροὶ εἶναι οἱ λόγοι μου), ἀλλὰ ἐκ τῶν ὀλίγων ποὺ εἴπομεν νὰ σκεπτώμεθα μόνοι μας πόσα εἶναι κατὰ τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέγεθος τὰ

---

(16) Κατὰ τὸν καθηγητὴν τῆς Ἀστρονομίας Σ. Πλακίδην «ἡ ἐπὶ τῆς Γῆς ἀσκουμένη ἕλξις τῆς Σελήνης, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἕλξιν τοῦ Ἡλίου, παράγει τὴν περιοδικὴν ἀνύψωσιν καὶ κατάπτωσιν τῆς στάθμης τῶν θαλασσίων ὑδάτων, δηλαδὴ τοῦ φαινομένου τῶν παλιρροιῶν. Ἀνάλογον ἐπίδρασιν ὑφίσταται καὶ ὁ στερεὸς φλοιὸς τῆς Γῆς, πολὺ δὲ ἐντονωτέραν ἡ γηΐνη ἀτμόσφαιρα, ἐκδηλουμένην διὰ τῶν μεταβολῶν τῆς ἀτμοσφαιρικῆς πιέσεως καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς μεταβολῶν τοῦ καιροῦ. Σαφεῖς ἐπίσης μεταβολαὶ τοῦ γηΐνου μαγνητικοῦ πεδίου διεπιστώθησαν ὅταν ἡ Σελήνη εὑρίσκεται εἰς τὸ περίγειον ἢ τὸ ἀπόγειον» (Τεχνικὰ Χρονικά, Αὔγουστος 1971 σελ. 522). Λαμβανομένου δὲ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ Σελήνη ἀπέχει ἀπὸ τῆς γῆς 240.000 μίλια, ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι εὑρίσκετο εἰς ἀπόστασιν μόνον 50.000 μιλίων τί θὰ συνέβαινε; «Αἱ παλίρροιαι θὰ ὑψοῦντο οὕτω πελώριαι, ὥστε δὶς τῆς ἡμέρας ὅλαι αἱ περιοχαὶ πασῶν τῶν ἠπείρων, ὅσαι εὑρίσκονται ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἢ χαμηλοτέρας στάθμης τῆς τῶν θαλασσῶν θὰ κατεποντίζοντο, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ὄρη ἀπὸ τὴν ὁρμὴν τῶν κυμάτων θὰ κατετρώγοντο, καὶ ἡ γῆ θὰ διερρηγνύετο, συνεχεῖς δὲ καταιγίδες θὰ διεδέχοντο ἀλλήλας καθημερινῶς» (Ἀπολογητικαὶ Μελέται ὑπὸ Π. Ν. Τρεμπέλα, τόμ. Α΄ σελ. 301).

παραλειφθέντα. Μὴ λοιπὸν μετρήσῃς τὴν σελήνην μὲ τοὺς ὀφθαλμούς, ἀλλὰ μὲ τὸ λογικόν, τὸ ὁποῖον εἶναι κατὰ πολὺ ἀκριβέστερον ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμούς, διὰ τὴν εὕρεσιν τῆς ἀληθείας[17].

---

(17) «Μὴ τοίνυν μηδὲ σελήνην ὀφθαλμῷ μετρήσῃς, ἀλλὰ λογισμῷ, ὃς πολλῷ τῶν ὀφθαλμῶν ἀκριβέστερός ἐστι πρὸς ἀληθείας εὕρεσιν». Εἰς τὴν πρότασιν αὐτὴν ὁ Μ. Βασίλειος διαπιστώνει μίαν ἀλήθειαν, τὴν ὁποίαν ἀνέκαθεν ἠκολούθησαν οἱ μεγάλοι ἐπιστήμονες ἐν τῇ ἐξερευνήσει τῶν φυσικῶν φαινομένων. Διότι πολλάκις ἡ ἐπιστήμη διὰ καθαρῶς νοητικῆς ἐργασίας μελετᾷ καὶ παραδέχεται ὡς ὑπάρχοντα πράγματα, τὰ ὁποῖα ἢ οὐδέποτε μέχρι σήμερον ὑπέπεσαν εἰς τὰς αἰσθήσεις μας ἢ τὰ ἀντελήφθημεν ἀργότερον, ἀφοῦ προηγήθη ἡ λογικὴ ἐργασία τοῦ νοῦ διὰ τὴν εὕρεσίν των. Οὕτω ὁ μὲν G. Mie λέγει ὅτι «ὑπάρχει πληθὺς νέων φαινομένων, τὰ ὁποῖα προηγουμένως οὐδεὶς ἄνθρωπος ἠδύνατο νὰ προαισθανθῇ διὰ τῶν αἰσθήσεών του. Ὡς παράδειγμα φέρει τὰ ἑρτζιανὰ ἠλεκτρικὰ κύματα, τὰ ὁποῖα τόσας ἐφαρμογὰς ἔχουν σήμερον εἰς τὴν ραδιοφωνίαν, τὰς ἀκτῖνας Roentgen, τὰ ἀκτινεργὰ φαινόμενα, ἅτινα κέκτηνται καταπληκτικὰς ἰδιότητας» (Natur wissenschaft und Theologie, Leipzih, 1932 σελ. 14). Ὁ δὲ Planck παρατηρεῖ ὅτι «ὑπῆρξαν χρόνοι, καθ' οὓς ἐπιστήμη καὶ φιλοσοφία ὑπῆρξαν ἀπεξενωμέναι, ἂν μὴ καὶ ἀνταγωνιζόμεναι πρὸς ἀλλήλας. Οἱ καιροὶ αὐτοὶ παρῆλθον. Οἱ φιλόσοφοι συνῃσθάνθησαν, ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ ὑπαγορεύουν εἰς τοὺς φυσικομαθηματικοὺς τοὺς σκοπούς των καὶ τὰς πρὸς ἐπίτευξιν αὐτῶν μεθόδους. Καὶ οἱ φυσικομαθηματικοὶ ἔχουν μάθει, ὅτι ἡ ἀφετηρία τῶν ἐρευνῶν των δὲν εὕρηται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὰς ἀντιλήψεις τῶν αἰσθήσεων καὶ ὅτι ἡ ἐπιστήμη δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἄνευ καὶ μερίδος τινὸς μεταφυσικῆς. Ἡ νεωτέρα Φυσικὴ ἐμποιεῖ αἴσθησιν εἰς ἡμᾶς ἰδιαιτέρως διὰ τῆς ἀληθείας τῆς παλαιᾶς διδασκαλίας, ἡ ὁποία διδάσκει, ὅτι ὑπάρχουν πραγματικότητες ὑφιστάμεναι πέραν τῆς διὰ τῶν αἰσθήσεων καταλήψεως καὶ ὅτι ὑπάρχουν προβλήματα καὶ διαμάχαι, ὅσῳ αἱ πραγματικότητες αὗται εἶναι μεγαλυτέρας δι' ἡμᾶς ἀξίας παρὰ οἱ πλουσιώτατοι θησαυροὶ τοῦ κόσμου τῆς πείρας» (The Universe in the Light of modern Physics. New York 1931 σελ. 106-107. Ἐν Π. Ν. Τρεμπέλα, Ἀπολογητικαὶ Μελέται, Τόμ. Α΄ 7 καὶ 29).

Ἀλλὰ καὶ ἄλλο παράδειγμα ἐπαληθεῦον κατὰ γράμμα τοὺς λόγους τούτους τοῦ Μ. Βασιλείου θὰ ἠδυνάμεθα ν' ἀναφέρωμεν, τὸ τοῦ Ἀστρονόμου Leverrier, ὁ ὁποῖος ἀνεκάλυψε τὸν ἄγνωστον ἕως τότε πλανήτην Ποσειδῶνα. Μέχρι τῆς ἐποχῆς του ὁ ἀπώτερος πλανήτης τοῦ ἡλιακοῦ μας συστήματος ἦτο ὁ λεγόμενος Οὐρανός. Ὁ νεαρὸς ὅμως τότε ἀπόφοιτος τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς τῶν Παρισίων Leverrier, ἀφορμηθεὶς ἀπὸ τὰς ἀνωμαλίας, τὰς ὁποίας παρουσίαζεν εἰς τὴν τροχιάν του ὁ Οὐρανός, διὰ μόνης τῆς μελέτης καὶ τοῦ ὑπολογισμοῦ, κλεισμένος εἰς τὸ γραφεῖον του χωρὶς νὰ παρατηρήσῃ μὲ τὸ τηλεσκόπιον, κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἔπρεπε πέραν τοῦ πλανήτου Οὐρανοῦ νὰ ὑπάρχῃ ἕτερος πλανήτης,

Ἀνόητοι εἰδωλολατρικαὶ περὶ τῆς σελήνης ἰδέαι.

12. Διεδόθησαν πανταχοῦ ἀπὸ μερικὰ μεθυσμένα γραΐδια, ποὺ δὲν εἰξεύρουν τί λέγουν, μῦθοι τινὲς καταγέλαστοι, ὅτι μὲ διαφόρους μαγγανείας ἡ σελήνη μετατοπιζομένη ἀπὸ τὴν θέσιν της καταβαίνει πρὸς τὴν γῆν(18). Ἀλλὰ πῶς θὰ κινήσουν τὴν σελήνην οἱ λόγοι ποὺ μουρμουρίζουν οἱ μάγοι κατὰ τὰς μαγείας των, ἀφοῦ αὐτὸς ὁ Ὕψιστος ἐθεμελίωσεν αὐτήν; Ποῖος δὲ τόπος εἰμπορεῖ νὰ τὴν ὑποδεχθῇ καὶ νὰ τὴν χωρέσῃ, ὅταν ἀποσπασθῇ ἀπὸ τὴν θέσιν της καὶ πέσῃ εἰς τὴν γῆν; Θέλεις ἀπὸ μικρὰ δείγματα νὰ λάβῃς ἀπόδειξιν περὶ τοῦ μεγέθους αὐτῆς; Αἱ ἀνὰ τὴν οἰκουμένην πόλεις, ἐνῷ εἶναι κτισμέναι εἰς μεγίστας ἀπ' ἀλλήλων ἀποστάσεις, ὅμως ὅλαι ἐξ ἴσου φωτίζονται ἀπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης εἰς τὰς πρὸς ἀνατολὰς ἐστραμμένας ὁδούς των. Ἐὰν λοιπὸν ἡ σελήνη δὲν εὑρίσκετο ἀπέναντι ὅλων αὐτῶν τῶν ὁδῶν, τότε ὅσας μὲν ἐξ αὐτῶν θὰ εὑρίσκοντο κατ' εὐθεῖαν ἀπέναντί της, θὰ τὰς ἐφώτιζε τελείως, εἰς ἐκείνας δὲ ποὺ θὰ ἦσαν πέραν ἀπὸ τὸ πλάτος αὐτῆς θὰ προσέπιπτε μὲ τὰς πλαγίας φωτεινὰς ἀκτῖνας. Τοῦτο δὲ δύναταί τις νὰ τὸ ἴδῃ συμβαῖνον καὶ μὲ τοὺς λύχνους εἰς τὰς οἰκίας. Ὅταν γύρω ἀπὸ τὸν λύχνον στέκωνται περισσότεροι ἄνθρωποι, τότε ἡ μὲν σκιὰ ἐκείνου ποὺ στέκεται κατ' εὐθεῖαν ἔμπρὸς εἰς τὸν λύχνον πέφτει ὀρθίως, ἐνῷ αἱ σκιαὶ τῶν ἄλλων πέφτουν πλαγίως πρὸς τὸ ἕνα καὶ πρὸς τὸ ἄλλο μέρος, ὥστε ἐὰν τὸ σῶμα τῆς σελήνης δὲν ἦτο ἐξαιρετικοῦ καὶ ὑπερβολικοῦ μεγέθους, δὲν θὰ ἐξετείνετο ὁμοίως ἀπέναντι ὅλων. Διότι ὅταν αὐτὴ ἀνατέλλῃ ἀπὸ τοὺς ἰσημερινοὺς τόπους, ὁμοίως δέχονται τὸ

ὁ ὁποῖος διὰ τῆς ἕλξεώς του προὐξένει τὰς ἀνωμαλίας εἰς τὴν κίνησιν τοῦ Οὐρανοῦ. Ἐργασθεὶς δὲ μετὰ ζήλου ἐπὶ πολλὰ ἔτη, κατώρθωσε κατόπιν πολλῶν κόπων νὰ ὑπολογίσῃ τὴν ἀπόστασιν, τὸν ὄγκον καὶ τὴν θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ εὑρίσκεται ὁ ἄγνωστος πλανήτης. Μόλις δὲ ὁ Γερμανὸς Ἀστρονόμος Galle ἔστρεψε τὸ τηλεσκόπιόν του εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Leverrier καθορισθὲν σημεῖον τῆς οὐρανίου σφαίρας, εἶδε μὲ τοὺς σωματικοὺς ὀφθαλμοὺς τὸν πλανήτην, τὸν ὁποῖον ὅμως προηγουμένως εἶχεν ἴδει ὁ Leverrier μὲ τοὺς ψυχικούς. Κατόρθωμα τὸ ὁποῖον ἐθαύμασαν καὶ θαυμάζουν καὶ σήμερον ἀκόμη ὅλοι οἱ ἐπιστήμονες.

(18) Μωρίαι καὶ ἀπάται, ὑπολείμματα τῆς εἰδωλολατρείας, διὰ τῶν ὁποίων αἱ μάγισσαι, τὰ ὄργανα αὐτὰ τοῦ Σατανᾶ, πλανοῦν καὶ σήμερον τοὺς ἀνθρώπους.

φῶς της καὶ ὅσοι κατοικοῦν εἰς τὴν κατεψυγμένην ζώνην καὶ εὑρίσκονται κάτωθεν τῶν περιστροφῶν τῆς ἄρκτου(19), καὶ ὅσοι εἶναι γείτονες τῆς διακεκαυμένης ζώνης, κατοικοῦντες εἰς τὰς κοιλάδας, τὰς εὑρισκομένας περὶ τὸν ἰσημερινόν. Ἐκτεινομένη λοιπὸν ἡ σελήνη κατὰ τὸ πλάτος ἀπέναντι ὅλων αὐτῶν, παρέχει σαφεστάτην μαρτυρίαν περὶ τοῦ μεγέθους της. Ποῖος λοιπὸν θὰ ἔχῃ ἀντίρρησιν, ὅτι εἶναι παμμέγεθες τὸ σῶμα της, τὸ ὁποῖον ἐξισώνεται συγχρόνως πρὸς τόσας πολλὰς καὶ μεγάλας ἀποστάσεις;

Ἐκ τῶν δημιουργημάτων διδασκόμενοι ἂς ἀναγνωρίζωμεν τὸ μεγαλεῖον τοῦ Δημιουργοῦ.

13. Καὶ τὰ μὲν περὶ τῶν μεγεθῶν τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης λεχθέντα εἶναι ἀρκετά. Ἐκεῖνος δέ, ποὺ μᾶς ἐχάρισε τὸν νοῦν, ὥστε ἐκ τῶν μικροτάτων δημιουργημάτων τῆς κτίσεως νὰ μανθάνωμεν τὴν μεγάλην σοφίαν τοῦ Τεχνίτου, εἴθε νὰ δώσῃ ἱκανότητα καὶ δύναμιν, ὥστε καὶ ἐκ τῶν μεγάλων δημιουργημάτων (ὅπως ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη) νὰ λαμβάνωμεν ἀκόμη μεγαλυτέραν ἔννοιαν τοῦ Κτίστου. Καίτοι ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη, συγκρινόμενα πρὸς τὸν Δημιουργόν, εἶναι σὰν τὸ κουνοῦπι καὶ τὸ μυρμῆγκι. Διότι δὲν εἶναι δυνατὸν ἀπὸ αὐτὰ νὰ λάβωμεν γνῶσιν ἀξίαν τοῦ μεγέθους τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων· ἀλλὰ δι' αὐτῶν, ὡς διὰ μικρῶν τινων καὶ ἀμυδρῶν ἐνδείξεων, βοηθούμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὸν Θεόν, ὅπως καὶ μὲ κάθε ἕνα ἀπὸ τὰ μικρότατα μεταξὺ τῶν ζώων ἢ τῶν χόρτων.

Ἂς ἀρκεσθῶμεν εἰς ὅσα εἴπομεν. Ἐγὼ μὲν μὲ εὐχαριστίαν πρὸς τὸν Θεόν, ποὺ μοῦ ἐχάρισε τὴν μικρὰν αὐτὴν διακονίαν τοῦ λόγου, σεῖς δὲ μὲ εὐχαριστίαν πρὸς Ἐκεῖνον, ποὺ σᾶς διατρέφει μὲ τὰς πνευματικὰς τροφάς, ὁ Ὁποῖος καὶ τώρα ὡς διὰ κριθίνου ἄρτου σᾶς διέθρεψε μὲ τοὺς εὐτελεῖς λόγους μου. Εἴθε δὲ νὰ σᾶς διατρέφῃ καὶ πάντοτε, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως χαρίζων τὴν «φανέρωσιν τοῦ πνεύματος» (Α' Κορινθ. ιβ' 7) ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, εἰς τὸν Ὁποῖον ἀνήκει ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(19) Κατεψυγμέναι ζῶναι εἶναι ἐκεῖναι ποὺ εὑρίσκονται πλησίον τῶν δύο πόλων. Εἰς τὴν βόρειον κατεψυγμένην ζώνην ὁ ἀστερισμὸς τῆς ἄρκτου εἶναι πολὺ ὑψηλὰ εἰς τὸν Οὐρανὸν καὶ περιστρέφεται ἄνωθεν τῶν κεφαλῶν τῶν ἀνθρώπων.

ΟΜΙΛΙΑ ΕΒΔΟΜΗ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΩΝ ΕΝΥΔΡΩΝ ΖΩΩΝ

«Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἑρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν...».

(Γενέσ. α΄ 20).

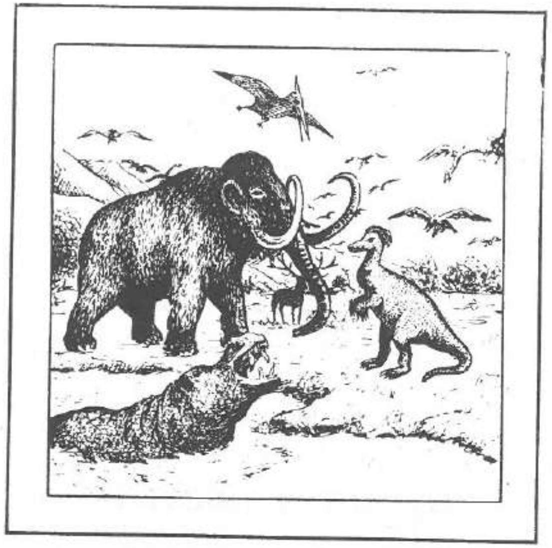

Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἑρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν, καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς...».

Τὸ δημιουργικὸν πρόσταγμα διὰ τὰ ἔνυδρα καὶ πετόμενα ζῶα.

1. «Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἑρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν, καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ... κατὰ γένος»΄(Γενέσ. α΄ 20, 21). Μετὰ τὴν δημιουργίαν τῶν φωτεινῶν ἀστέρων, τότε καὶ τὰ ὕδατα γεμίζουν ἀπὸ ζῶα, ὥστε νὰ διακοσμηθῇ καὶ τὸ τμῆμα αὐτὸ τῆς ὅλης δημιουργίας. Διότι ἡ μὲν ξηρὰ ἐστολίσθη πλήρως μὲ τὰ φυτά, ποὺ ἐβλάστησαν ἐξ αὐτῆς· ὁ δὲ οὐρανὸς κατεκοσμήθη μὲ τὰ ἄνθη τῶν ἄστρων καὶ μὲ τὴν συζυγίαν τῶν μεγάλων φωστήρων, ποὺ ὁμοιάζουν μὲ βλέμματα διδύμων ὀφθαλμῶν. Ὑπελείπετο νὰ δοθῇ καὶ εἰς τὰ ὕδατα ὁ στολισμὸς ποὺ τοὺς ἥρμοζεν. Ἦλθε λοιπὸν πρόσταγμα παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀμέσως καὶ οἱ ποταμοὶ ἔγιναν ἐνεργοὶ καὶ αἱ λίμναι γόνιμοι· διότι καθένα ἀπὸ αὐτὰ παρουσίασε τὰ οἰκεῖα καὶ κατὰ φύσιν γένη τῶν ζώων. Καὶ ἡ θάλασσα ἐκοιλοπόνει τὰ παντὸς εἴδους γένη τῶν πλωτῶν ζώων, καὶ οὐδὲ τὸ μέρος τοῦ ὕδατος ποὺ ὑπῆρχεν εἰς τὴν ἰλύν (τὴν λάσπην, τὸν βοῦρκον) καὶ εἰς τὰ τέλματα, οὐδὲ τοῦτο ἀπέμεινεν ἀργὸν καὶ ἀμέτοχον τῆς τελειοποιήσεως, ποὺ ἐγίνετο εἰς τὴν κτίσιν. Οἱ βάτραχοι δηλαδὴ καὶ αἱ ἐμπίδες(1) καὶ οἱ κώνωπες ἐξ αὐτῶν (ἐκ τῆς ἰλύος

(1) Εἶδος κωνώπων.

καὶ τῶν τελμάτων) ἐξεβράζοντο. Διότι ὅσα καὶ τώρα βλέπομεν νὰ συμβαίνουν, εἶναι ἀπόδειξις τῶν παρελθόντων. Τοιουτοτρόπως πᾶν ὕδωρ ἐβιάζετο νὰ ὑπηρετήσῃ εἰς τὸ δημιουργικὸν πρόσταγμα. Καὶ τῶν ὑδροβίων ζώων, τῶν ὁποίων δὲν θὰ ἠμποροῦσε κανεὶς νὰ ἀριθμήσῃ οὐδὲ τὰ γένη, τούτων τὴν ζωὴν ἀπέδειξεν ἀμέσως ἐνεργὸν καὶ κινουμένην ἡ μεγάλη καὶ ἀνέκφραστος δύναμις τοῦ Θεοῦ· διότι μαζῇ μὲ τὸ πρόσταγμα ἐδόθη εἰς τὰ ὕδατα ἡ ἱκανότης πρὸς ζῳογονίαν.

«Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἑρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν». Τώρα πρώτην φορὰν δημιουργεῖται ζῶον ἔμψυχον καὶ αἰσθανόμενον. Διότι τὰ φυτὰ καὶ τὰ δένδρα, ἂν καὶ λέγεται ὅτι ζοῦν, διὰ τὸ ὅτι μετέχουν τῆς θρεπτικῆς καὶ αὐξητικῆς δυνάμεως (διότι δηλαδὴ τρέφονται καὶ αὐξάνουν), ἐν τούτοις δὲν εἶναι καὶ ζῶα, οὐδὲ ἔχουν ψυχήν. Ἕνεκα τούτου λέγει· «ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἑρπετά». Κάθε ζῶον ποὺ κολυμβᾷ, εἴτε κολυμβᾷ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὕδατος, εἴτε διασχίζει κατὰ βάθος τὸ ὕδωρ, ἀνήκει εἰς τὴν φύσιν τῶν ἑρπετῶν, διότι σύρεται ἐντὸς τοῦ ὕδατος. Καὶ ἂν δὲ μερικὰ ἐκ τῶν ἐνύδρων ζώων ἔχουν πόδας καὶ βαδίζουν (πολλὰ μάλιστα ἐκ τούτων εἶναι ἀμφίβια, ὅπως αἱ φῶκαι καὶ οἱ κροκόδειλοι καὶ οἱ ἱπποπόταμοι καὶ οἱ βάτραχοι καὶ τὰ καβούρια), ἐν τούτοις κύριον χαρακτηριστικὸν ἔχουν τὸ ὅτι κολυμβοῦν. Διὰ τοῦτο λέγει, «ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἑρπετά». Εἰς αὐτὰ τὰ ὀλίγα λόγια ποῖον γένος παραλείπεται; Τί δὲν περιελήφθη εἰς τὸ πρόσταγμα τῆς δημιουργίας; Δὲν περιελήφθησαν τὰ ζωοτόκα(2), ὅπως εἶναι αἱ φῶκαι καὶ οἱ δελφῖνες καὶ αἱ νάρκαι καὶ τὰ ὅμοια πρὸς αὐτά, τὰ λεγόμενα σελάχη; Δὲν περιελήφθησαν τὰ ᾠοτόκα(3), ὁποῖα εἶναι ὅλα σχεδὸν τὰ γένη τῶν ἰχθύων; Δὲν περιελήφθησαν ὅσα ἔχουν λέπια, ὅσα ἔχουν φολίδας, ὅσα ἔχουν πτερύγια καὶ ὅσα δὲν ἔχουν; Ἡ μὲν φωνὴ τοῦ προστάγματος εἶναι μικρά, μᾶλλον δὲ οὐδὲ φωνὴ εἶναι, ἀλλὰ μόνον ῥοπὴ καὶ ἐκδήλωσις τοῦ θελήματος. Ἡ δὲ ἄφθονος ποικιλία, ποὺ ὑπάρχει εἰς τὸ νόημα τοῦ προστάγματος εἶναι τόση, ὅσαι εἶναι αἱ διαφοραὶ καὶ αἱ ὁμοιότητες τῶν ἰχθύων, τῶν ὁποίων ἡ ἀκριβὴς ὅλων ἐξέτασις εἶναι ἴση μὲ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν κυμάτων τοῦ πελάγους, ἢ μὲ τὴν προσπάθειαν νὰ μετρῇ κανεὶς τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης μὲ τὶς χοῦφτες.

(2) Ὅσα δηλαδὴ γεννοῦν τὰ τέκνα των ζῶντα.
(3) Ὅσα δηλαδὴ γεννοῦν αὐγά, τὰ ὁποῖα κατόπιν ἐκκολάπτονται.

Ἡ ἄφθονος ποικιλία τῶν ἐνύδρων ζώων.

2. «Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἑρπετά». Εἰς αὐτὰ ἀνήκουν ὅσα ζοῦν εἰς τὰ πελάγη, εἰς τοὺς αἰγιαλούς, εἰς τὰ βάθη, εἰς τὰς πετρώδεις ἀκτάς· ὅσα ζοῦν κατ' ἀγέλας ἢ μεμονωμένα, τὰ κήτη τὰ ὀγκώδη καὶ τὰ λεπτότατα ἰχθύδια. Διότι μὲ τὴν αὐτὴν δύναμιν καὶ μὲ τὸ ἴδιον πρόσταγμα ἔλαβε τὴν ὕπαρξιν καὶ τὸ μέγα καὶ τὸ μικρόν. «Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα». Σοῦ ἔδειξε τὴν φυσικὴν συγγένειαν τῶν κολυμβώντων ζώων πρὸς τὸ ὕδωρ· διὰ τοῦτο, μόλις οἱ ἰχθύες ἀποχωρισθοῦν ἀπὸ τὸ ὕδωρ, ἀποθνήσκουν. Διότι δὲν ἔχουν ἀναπνοήν, ὥστε νὰ εἰσπνέουν τὸν ἀέρα τοῦτον· ἀλλ' ὅ,τι εἶναι διὰ τὰ χερσαῖα ζῶα ὁ ἀήρ, τοῦτο διὰ τὸ γένος τῶν ζώων, ποὺ πλέουν εἰς τὸ ὕδωρ, εἶναι τὸ ὕδωρ. Καὶ ἡ αἰτία εἶναι φανερά. Διότι ἐντὸς ἡμῶν μὲν ὑπάρχει ὁ πνεύμων, ποὺ εἶναι σπλάγχνον ἀραιὸν καὶ μὲ πολλοὺς πόρους, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς διαστολῆς τοῦ θώρακος δεχόμενον τὸν ἀέρα διασκορπίζει τὴν ἐντὸς ἡμῶν θερμότητα καὶ μᾶς δροσίζει, εἰς ἐκείνους δέ (τοὺς ἰχθῦς δηλαδὴ) ἡ διαστολὴ καὶ ἡ σύμπτυξις τῶν βραγχίων, ὅταν δέχωνται τὸ ὕδωρ καὶ κατόπιν τὸ ἀφίνουν νὰ ἐκφύγῃ, ἀναπληρώνει τὴν ἀναπνοήν. Ἰδιαιτέρα ἡ τάξις τῶν ἰχθύων, ἰδιαιτέρα ἡ φύσις, χωρισμένος ὁ τόπος τῆς κατοικίας των, ἰδιότροπος ἡ ζωή των. Διὰ τοῦτο δὲν καταδέχεται κανὲν ἀπὸ τὰ κολυμβῶντα νὰ ἡμερεύσῃ, οὐδὲ ἀνέχεται καθόλου νὰ τὰ πιάσῃ χέρι ἀνθρώπινον.

«Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἑρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν... κατὰ γένος». Τώρα διατάσσει νὰ παραχθοῦν αἱ ἀπαρχαὶ ἑκάστου γένους, ὡς εἶδος σπερμάτων τινῶν τῆς φύσεως· τὸ δὲ πλῆθος αὐτῶν ἐπιφυλάσσει εἰς τὸν πολλαπλασιασμὸν ποὺ θὰ ἐπακολουθήσῃ, ὅταν θὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ αὐξάνωνται καὶ νὰ πληθύνωνται. Ἄλλου γένους εἶναι τὰ ὀνομαζόμενα ὀστρακόδερμα, ὅπως αἱ κοχλίαι(4), καὶ αἱ κτένες(5), καὶ οἱ θαλάσσιοι σαλίγκαροι καὶ οἱ στρόμβοι καὶ τὰ ἀναρίθμητα διάφορα στρείδια. Ἄλλο πάλιν γένος διαφορετικὸν ἀπὸ αὐτὰ εἶναι τὰ ὀνομασθέντα μαλακόστρακα, ὅπως οἱ κάραβοι(6) καὶ οἱ καρκῖνοι(7) καὶ τὰ ὅμοια τούτων. Ἄλλο διαφορετικὸν γέ-

(4) Αἱ μεγάλαι ἀχιβάδες.
(5) Τὰ κοινῶς λεγόμενα χτένια.
(6) Εἶδος μεγάλων γαρίδων, αἱ κοινῶς καραβίδες.
(7) Τὰ καβούρια.

νος εἶναι τὰ μαλάκια· ὠνομάσθησαν δὲ τοιουτοτρόπως ἐκεῖνα, τῶν ὁποίων ἡ σάρξ εἶναι ἁπαλὴ καὶ μαλακή, ὅπως οἱ πολύποδες(8), οἱ σουπιὲς καὶ τὰ ὅμοια. Καὶ εἰς αὐτὰ πάλιν ἀναρίθμητοι διαφοραί. Διότι οἱ δράκοντες καὶ αἱ μύραιναι(9) καὶ τὰ χέλια, ποὺ ἀναπτύσσονται εἰς τοὺς λασπώδεις ποταμοὺς καὶ εἰς τὰς λίμνας, ὁμοιάζουν μᾶλλον πρὸς τὰ δηλητηριώδη ἑρπετά (δηλαδὴ τὰ φείδια) παρὰ πρὸς τὰ ψάρια. Εἰς ἄλλο γένος ἀνήκουν ἐκεῖνα ποὺ γεννοῦν αὐγὰ καὶ εἰς ἄλλο ἐκεῖνα ποὺ γεννοῦν ζωντανὰ τὰ τέκνα των. Ζωντανὰ δὲ γεννοῦν τὰ γαλεοειδῆ καὶ οἱ κυνίσκοι(10) καὶ γενικῶς τὰ ὀνομαζόμενα σελάχη. Καὶ ἐκ τῶν κητῶν τὰ πλεῖστα εἶναι ζωοτόκα, ὅπως οἱ δελφῖνες καὶ αἱ φῶκαι, τὰ ὁποῖα μάλιστα λέγουν, ὅτι ὅταν ἀκόμη εἶναι νεαρὰ τὰ τέκνα των καὶ φοβηθοῦν ἔκ τινος αἰτίας, τὰ παίρνουν πάλιν εἰς τὴν κοιλίαν των καὶ τὰ κρύβουν.

«Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα κατὰ γένος». Ἄλλο τὸ γένος τῶν κητῶν καὶ ἄλλο τῶν λεπτῶν ἰχθύων. Μεταξὺ τῶν ἰχθύων πάλιν ὑπάρχουν ἀναρίθμητοι διαφοραὶ διῃρημέναι κατὰ γένη. Τὰ δὲ γένη τῶν ἰχθύων ἔχουν καὶ ὀνόματα ἰδιαίτερα καὶ τροφὴν διαφορετικήν, καὶ σχῆμα καὶ μέγεθος καὶ ποιότητα σαρκῶν, καὶ χωρίζονται ὅλα μεταξύ των μὲ πολὺ μεγάλας διαφορὰς ἀποτελοῦντα διάφορα εἴδη. Ποῖοι λοιπὸν παρατηρηταὶ τῆς ζωῆς τῶν ἰχθύων εἰμποροῦν νὰ μᾶς ἀπαριθμήσουν τὰς διαφορὰς τῶν γενῶν; Καίτοι αὐτοὶ λέγουν, ὅτι προσδιορίζουν καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἰχθύων, ποὺ εἶναι εἰς τὰς μεγάλας ἀγέλας. Ποῖος δὲ ἐξ ἐκείνων, ποὺ ἐγήρασαν ἀσχολούμενοι μὲ τὴν ἁλιείαν εἰς τοὺς αἰγιαλοὺς καὶ τὰς ἀκτάς, εἰμπορεῖ νὰ μᾶς εἴπῃ λεπτομερῶς τὴν ἱστορίαν ὅλων; Ἄλλα γνωρίζουν ὅσοι ψαρεύουν εἰς τὴν Ἰνδικὴν θάλασσαν· ἄλλα ὅσοι εἰς τὸν Αἰγυπτιακὸν κόλπον (τῆς Ἀλεξανδρείας)· ἄλλα οἱ νησιῶται καὶ ἄλλα οἱ Μαυρούσιοι(11). Ὅλα δὲ ὁμοίως καὶ τὰ μικρὰ καὶ τὰ μεγάλα τὰ παρήγαγε τὸ πρῶτον ἐκεῖνο πρόσταγμα καὶ ἡ ἄπειρος ἐκείνη δύναμις.

(8) Τὰ ὀκταπόδια.
(9) Εἴδη ἰχθύων.
(10) Τὰ λεγόμενα σκυλόψαρα.
(11) Οἱ κάτοικοι τῆς Μαυρουσίας, τοῦ σημερινοῦ Μαρόκου.

Διαφορετικαὶ ἰδιότητες καὶ συνήθειαι τῶν ἰχθύων.

3. Πολλαὶ αἱ διαφοραὶ τῆς ζωῆς τῶν ἰχθύων. Πολλαὶ καὶ αἱ διαφοραὶ ὡς πρὸς τὴν διαδοχὴν ἑκάστου γένους. Οἱ πλεῖστοι ἐκ τῶν ἰχθύων δὲν κλωσσοῦν τὰ αὐγά των ὅπως αἱ ὄρνιθες, οὔτε κατασκευάζουν φωλεάς, οὔτε μὲ πόνους ἀνατρέφουν καὶ μεγαλώνουν τὰ τέκνα των· ἀλλὰ τὸ ὕδωρ, ποὺ ὑπεδέχθη τὸ αὐγό, ὅταν ἔπεσεν ἀπὸ τὸ ψάρι, τὰ μετέβαλεν εἰς ζῷον. Καὶ εἰς ἕκαστον γένος ἡ γέννησις ἀπογόνων εἶναι πάντοτε ἡ αὐτὴ καὶ δὲν ἀναμιγνύεται μὲ ἄλλο εἶδος. Δὲν συμβαίνουν μὲ τοὺς ἰχθῦς αἱ διασταυρώσεις τῶν εἰδῶν, ποὺ γίνονται εἰς τὴν ξηρὰν εἰς τοὺς ἡμιόνους, ἢ καὶ εἰς μερικὰ πτηνά, καὶ αἱ ὁποῖαι παραχαράσσουν καὶ νοθεύουν τὰ γένη. Κανὲν εἶδος ἐκ τῶν ἰχθύων δὲν ἔχει τὰ μισὰ δόντια, ὅπως ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ὁ βοῦς καὶ τὸ πρόβατον· καὶ τοῦτο διότι κανὲν γένος ἰχθύων δὲν μηρυκάζει(12) ἐκτὸς μόνον τοῦ σκάρου(13), ὅπως λέγουν μερικοί. Ὅλα δὲ ἔχουν πολὺ πυκνὰ καὶ ὀξύτατα δόντια, διὰ νὰ μὴ τοὺς ξεφεύγῃ ἡ τροφὴ μὲ τὴν μακρὰν μάσησιν. Διότι ἄλλως, ἐὰν δὲν ἐμασσᾶτο ταχέως καὶ δὲν κατεπίνετο, τότε κατὰ τὴν λεπτοποίησιν, ποὺ θὰ ἐγίνετο διὰ τῆς μασσήσεως, θὰ διελύετο ὑπὸ τοῦ ὕδατος.

Τροφὴ δὲ τῶν ἰχθύων ἔχει ὁρισθῆ ἰδιαιτέρα δι᾿ ἕκαστον γένος. Διότι ἄλλοι μὲν τρέφονται μὲ τὸν βοῦλκον· ἄλλοι μὲ τὰ φύκια· ἄλλοι ἀρκοῦνται εἰς τὰ χόρτα ποὺ ἀναπτύσσονται μέσα εἰς τὸ ὕδωρ. Οἱ πλεῖστοι δὲ τῶν ἰχθύων τρώγονται ἀναμεταξύ των, καὶ ὁ μικρότερος μεταξὺ αὐτῶν εἶναι τροφὴ τοῦ μεγαλυτέρου. Καὶ ἂν συμβῇ καμμιὰ φορά, ἐκεῖνος ποὺ ἔπιασε τὸν μικρότερον νὰ συλληφθῇ καὶ αὐτὸς ἀπὸ ἄλλον, τότε περιλαμβάνονται καὶ οἱ δύο εἰς τὴν μίαν κοιλίαν τοῦ τελευταίου. Τί ἄλλο ὅμως κάμνομεν καὶ ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι, ὅταν καταδυναστεύωμεν τοὺς κατωτέρους; Κατὰ τί διαφέρει ἀπὸ τὸν τελευταῖον αὐτὸν ἰχθύν, ἐκεῖνος ποὺ ὑποτάσσει μὲ τὴν λαίμαργον φιλοπλουτίαν του καὶ ἀποκρύπτει μέσα εἰς τοὺς ἀχορτάστους κόλπους τῆς πλεονεξίας του τοὺς ἀδυνάτους ἀνθρώπους; Ἐκεῖνος κατεῖχε τὴν περιουσίαν τοῦ πτωχοῦ, σὺ δὲ ὑπέταξες τοῦτον καὶ τὸν ἔκαμες μέρος τῆς ἰδικῆς

(12) Δὲν ἀναχαράζει τὴν τροφήν.
(13) Εἶναι ἰχθὺς μήκους 40 περίπου ἑκατοστῶν καὶ παρουσιάζει ὡραίαν ὄψιν λόγῳ τῆς πολυχρωμίας του.

σου περιουσίας. Ἐφάνης τοιουτοτρόπως ἀδικώτερος τῶν ἀδίκων καὶ πλεονεκτικώτερος τοῦ πλεονέκτου. Ἀλλὰ πρόσεξε μήπως σὲ περιμένῃ τὸ ἴδιον τέλος τῶν ἰχθύων, μήπως σὲ πιάσῃ κανὲν ἀγκίστρι ἢ ψαροκόφινο ἢ δίκτυον. Διότι καὶ ἡμεῖς ἐξάπαντος, ὁσασδήποτε ἀδικίας καὶ ἂν διαπράξωμεν, δὲν θὰ ἀποφύγωμεν τὴν τελευταίαν τιμωρίαν.

Διδάγματα ἀπὸ τὴν συμπεριφορὰν τῶν ἐνύδρων ζώων.

4. Τώρα δέ, ἀφοῦ μάθῃς ἀκριβῶς, ὅτι πολλὴ πανουργία καὶ δολιότης ὑπάρχει καὶ εἰς ἀσθενὲς ἀκόμη ζῶον, θέλω νὰ ἀποφύγῃς τὴν μίμησιν τῶν κακούργων. Ὁ καρκῖνος (δηλαδὴ ὁ κάβουρας) ἐπιθυμεῖ νὰ φάγῃ τὴν σάρκα τοῦ στρειδιοῦ. Ἀλλὰ τοῦ εἶναι δύσκολον νὰ τὸ ἐπιτύχῃ, ἐφ' ὅσον τὸ στρεῖδι περιβάλλεται ἀπὸ τὸ ὄστρακον. Διότι ἡ φύσις ἠσφάλισε μὲ στερεὸν περίφραγμα τὴν ἀπαλὴν σάρκα του. Διὰ τοῦτο δὲ ὀνομάζεται καὶ ὀστρακόδερμον. Καὶ ἐπειδὴ περιβάλλουν τὸ στρεῖδι δύο κοιλότητες, προσηρμοσμέναι ἀκριβῶς ἡ μία ἐπὶ τῆς ἄλλης, κατ' ἀνάγκην αἱ δαγκάνες τοῦ καρκίνου εἶναι ἄχρηστοι. Τί κάμνει λοιπόν; Ὅταν τὸ ἰδῇ νὰ ζεσταίνεται εὐχαρίστως εἰς ὑπήνεμα μέρη, καὶ νὰ ἔχῃ ἀνοίξει πρὸς τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου τὰς πτυχὰς τοῦ ὀστράκου του, τότε ἀκριβῶς παρεμβάλλει κρυφίως μεταξὺ τῶν δύο ὀστράκων μικρὰν πέτραν καὶ παρεμποδίζει τὸ κλείσιμον· τοιουτοτρόπως δὲ μὲ τὴν ἐπινόησιν ταύτην ὁ καρκῖνος ἀναπληρώνει τὴν δύναμιν ποὺ τοῦ λείπει. Αὐτὴ εἶναι ἡ κακία ἐκείνων ποὺ δὲν ἔχουν οὔτε λογικὸν οὔτε φωνήν. Ἐγὼ ὅμως θέλω νὰ ζηλεύῃς μὲν τὴν ἐπιτηδειότητα τῶν καρκίνων, μὲ τὴν ὁποίαν ἐξευρίσκουν τὰ χρήσιμα, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀποφεύγῃς νὰ βλάπτῃς τὸν πλησίον. Τέτοιος (ὅπως ὁ καρκῖνος) εἶναι ἐκεῖνος, ποὺ συμπεριφέρεται δολίως πρὸς τὸν ἀδελφόν του καὶ ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ πλησίον, ὅταν τὸν εὕρῃ εἰς δυσκόλους περιστάσεις, καὶ εὐχαριστεῖται εἰς τὰς συμφορὰς τῶν ἄλλων. Ἀπόφευγε νὰ μιμῆσαι ἐκείνους ποὺ κατηγοροῦμεν ὡς κακούς. Νὰ ἀρκῆσαι εἰς τὰ ἰδικά σου. Ἡ πτωχεία, ποὺ συνοδεύεται μὲ ἀληθινὴν αὐτάρκειαν (δηλαδὴ μὲ τὸ νὰ ἀρκῆται κανεὶς εἰς ὅσα ἔχει), εἶναι διὰ τοὺς σώφρονας καὶ συνετοὺς προτιμοτέρα ἀπὸ κάθε ἀπόλαυσιν.

Δὲν θὰ παραλείψω νὰ ἀναφέρω τὴν δολιότητα καὶ πανουργίαν τοῦ πολύποδος (δηλαδὴ τοῦ χταποδιοῦ), ὁ ὁποῖος προσ-

λαμβάνει τὸ χρῶμα τῆς πέτρας εἰς τὴν ὁποίαν ἑκάστοτε προσκολλᾶται. Διὰ τὸν λόγον δὲ αὐτὸν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἰχθῦς, ἐνῷ κολυμβοῦν ξέγνοιαστοι, αἰφνιδίως πέφτουν ἐπάνω εἰς τὸν πολύποδα, διότι νομίζουν ὅτι πλησιάζουν εἰς τὴν πέτραν, καὶ τοιουτοτρόπως γίνεται ἕτοιμος τροφὴ εἰς τὸν πανοῦργον. Τοιοῦτον χαρακτῆρα ἔχουν, ὅσοι πηγαίνουν πάντοτε μὲ τὸ μέρος ἐκείνων ποὺ ἔχουν τὴν ἐξουσίαν καὶ προσαρμόζονται πρὸς τὰς ἑκάστοτε ἀνάγκας· ὅσοι δὲν ἔχουν πάντοτε σταθερὰς διαθέσεις, ἀλλ' εὐκόλως μεταβάλλονται. Τιμοῦν μὲν τὴν σωφροσύνην, ὅταν εὑρίσκωνται μὲ σώφρονας, γίνονται δὲ ἀκόλαστοι μεταξὺ τῶν ἀκολάστων, καὶ ἀλλάζουν τὰς γνώμας των σύμφωνα μὲ τὴν ἀρέσκειαν ἑκάστου. Τούτους δὲν εἶναι εὔκολον νὰ τοὺς ἀποφύγωμεν, οὐδὲ νὰ προφυλαχθῶμεν ἀπὸ τὴν βλάβην των, διότι ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς φιλίας, κρύπτουν τὴν τεχνικῶς καὶ βαθέως κατεσκευασμένην πονηρίαν των. Τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἔχουν τοιοῦτον χαρακτῆρα ὁ Κύριος ὀνομάζει «λύκους ἅρπαγας», οἱ ὁποῖοι παρουσιάζονται «ἐν ἐνδύμασι προβάτων» (Ματθ. ζ' 13). Ἀπόφευγε λοιπὸν τὴν πολύπλοκον καὶ ἀνειλικρινῆ συμπεριφοράν. Ἐπιδίωκε δὲ τὴν ἀλήθειαν, τὴν εἰλικρίνειαν, τὴν ἁπλότητα.

Τὸ φεῖδι εἶναι πανοῦργον, διὰ τοῦτο καὶ κατεδικάσθη νὰ σύρεται ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁ δίκαιος εἶναι εἰλικρινὴς καὶ ἄδολος, ὅπως ἦτο ὁ Ἰακὼβ (Γενέσ. κε' 27). Διὰ τοῦτο λέγει ἡ Ἁγία Γραφή, ὁ Κύριος «κατοικίζει μονοτρόπους ἐν οἴκῳ» (Ψαλμ. ξζ' 7). Καὶ ἀλλαχοῦ. «Αὕτη ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος· ἐκεῖ ἑρπετά, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός· ζῶα μικρὰ μετὰ μεγάλων» (Ψαλμ. ργ' 25). Ἀλλ' ὅμως ὑπάρχει μεταξὺ αὐτῶν σοφὴ καὶ κανονικὴ τάξις. Διότι δὲν ἔχομεν ἀφορμὰς μόνον νὰ κατηγορῶμεν τοὺς ἰχθῦς, ἀλλὰ ὑπάρχουν καὶ μερικὰ ἄξια μιμήσεως.

Πῶς τὰ γένη τῶν ἰχθύων, ἀφοῦ διεμοίρασαν τὴν κατάλληλον διὰ τὴν ζωήν των τοποθεσίαν, δὲν εἰσέρχεται τὸ ἕνα γένος εἰς τὸ μέρος τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ διαμένουν εἰς τὰ ἰδικά των ὅρια; Κανεὶς γεωμέτρης δὲν ἐμοίρασε τὰς κατοικίας των, οὔτε τὰς περιέκλεισε μὲ τείχη, οὔτε τὰς ἐχώρισε μὲ ὁρόσημα· καὶ ὅμως μόνοι των οἱ ἰχθῦς ἔχουν χωρίσει δι' ἕκαστον γένος τὸ χρήσιμον μέρος πρὸς διαμονήν. Διότι αὐτὸς μὲν ὁ κόλπος, ἐπὶ παραδείγματι, διατρέφει αὐτὰ τὰ γένη ἰχθύων, καὶ ἐκεῖνος ἄλλα· καὶ τὰ εἴδη τῶν ἰχθύων ποὺ πλη-

θύνονται ἐδῶ, εἰς ἄλλα μέρη δὲν ὑπάρχουν. Κανένα ὑψηλὸ βουνὸ μὲ ἀποκρήμνους κορυφὰς δὲν τοὺς χωρίζει οὔτε κανεὶς ποταμὸς τοὺς ἀποκόπτει τὴν διάβασιν, ἀλλ' ὑπάρχει κάποιος νόμος τῆς φύσεως, ὁ ὁποῖος διαμοιράζει εἰς ἕκαστον γένος τὸ πρὸς διαμονὴν μέρος ἐξ ἴσου καὶ δικαίως κατὰ τὰς ἀνάγκας ἑκάστου.

Ἡμεῖς ὅμως δὲν εἴμεθα τοιοῦτοι. Πόθεν ἀποδεικνύεται τοῦτο; Διότι ἡμεῖς μεταθέτομεν «ὅρια αἰώνια, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες» ἡμῶν (Παροιμ. κβ' 28). Περικόπτομεν τὸν τόπον τοῦ ἄλλου· προσθέτομεν εἰς τὴν μίαν οἰκίαν τὴν ἄλλην καὶ εἰς τὸν ἕνα ἀγρὸν ἕτερον, διὰ νὰ ἀφαιρέσωμεν κάτι ἀπὸ τὸν πλησίον. Τὰ κήτη εἰξεύρουν τὸν ὡρισμένον εἰς αὐτὰ παρὰ τῆς φύσεως τόπον τῆς διαμονῆς, καὶ δι' αὐτὸ κατέλαβον τὴν θάλασσαν, ποὺ εἶναι μακρὰν ἀπὸ τοὺς κατοικουμένους τόπους, καὶ ἔρημος ἀπὸ νήσους, πρὸς τὸ ἀντίθετον μέρος τῆς ὁποίας δὲν ὑπάρχει καμμία ἤπειρος. Διὰ τοῦτο δὲ εἶναι καὶ ἀδιάπλευστος, διότι οὔτε ἁπλῶς διὰ νὰ γνωρίσουν, οὔτε δι' ἄλλην ἀνάγκην πείθονται οἱ ναυτικοὶ νὰ ἀποπειραθοῦν νὰ τὴν διαβοῦν καὶ τὴν ἐξερευνήσουν. Ἐκείνην κατέλαβον τὰ κήτη, ποὺ ὁμοιάζουν κατὰ τὸ μέγεθος πρὸς τὰ μέγιστα ἐκ τῶν ὀρέων, ὅπως λέγουν ὅσοι τὰ εἶδαν· καὶ μένουν εἰς τὰ ὅριά των, χωρὶς νὰ βλάπτουν οὔτε τὰς νήσους οὔτε τὰς παραλίους πόλεις. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν ἕκαστον γένος κατοικεῖ εἰς τὰ ὡρισμένα μέρη τῆς θαλάσσης, ὡς εἰς πόλεις ἢ κώμας τινὰς ἢ ἀρχαίας πατρίδας.

Ἡ μετανάστευσις τῶν ἰχθύων.

5. Ἀκόμη δὲ μερικοὶ ἐκ τῶν ἰχθύων εἶναι καὶ ἀποδημητικοί, καὶ ὡσὰν νὰ στέλλωνται εἰς μετανάστευσιν ἔπειτα ἀπὸ κοινὴν ἀπόφασιν, μὲ ἕνα σύνθημα ὅλοι ἀναχωροῦν. Διότι ὅταν ἔλθῃ ὁ ὡρισμένος καιρός, ποὺ πρόκειται νὰ γεννήσουν, ἄλλοι ἀπὸ ἄλλους κόλπους μεταναστεύσαντες, ἐπειδὴ διηγέρθησαν ἀπὸ τὸν κοινὸν τῆς φύσεως νόμον, σπεύδουν πρὸς τὴν βορεινὴν θάλασσαν. Καὶ δύνασαι κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀναβάσεώς των νὰ ἴδῃς τοὺς ἰχθῦς ἡνωμένους ὡς ἕνα ρεῦμα, ποὺ τρέχει διὰ τῆς Προποντίδος εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον. Ποῖος τοὺς κινεῖ; Ποῖον πρόσταγμα βασιλικόν; Ποῖαι προκηρύξεις, δημοσιευμέναι εἰς τὴν ἀγοράν, φανερώνουν τὴν προθεσμίαν τῆς ἀναχωρήσεως; Ποῖοι εἶναι οἱ ξεναγοὶ ποὺ τοὺς

ὁδηγοῦν; Βλέπεις πῶς ἡ θεία διαταγὴ καταλαμβάνει τὰ πάντα καὶ ἐκτείνεται μέχρι τῶν μικροτάτων; Ὁ ἰχθῦς δὲν ἀντιλέγει εἰς τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, οἱ ἄνθρωποι ὅμως δὲν ἀνεχόμεθα τὰ σωτήρια διδάγματα. Μὴ καταφρονῇς τοὺς ἰχθῦς, ἐπειδὴ εἶναι ἐντελῶς ἄφωνοι καὶ ἄλογοι, ἀλλὰ νὰ φοβῆσαι μήπως εἶσαι ἀλογώτερος καὶ ἀπὸ αὐτούς, ὅταν ἀντιστέκεσαι εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ Δημιουργοῦ σου. Ἄκουε ἀπὸ τοὺς ἰχθῦς, οἱ ὁποῖοι μὲ αὐτὰ ποὺ κάμνουν σχεδὸν φωνάζουν, ὅτι ἐκτελοῦν τὴν μακρὰν αὐτὴν ἀποδημίαν διὰ τὴν διατήρησιν τοῦ γένους. Δὲν ἔχουν λογικόν, ἔχουν ὅμως τὸν νόμον τῆς φύσεως ἰσχυρῶς ἐντυπωμένον καὶ ὑποδεικνύοντα τί πρέπει νὰ κάμνουν. Ἂς μεταβῶμεν, λέγουν, εἰς τὸ βόρειον πέλαγος. Διότι ἐκεῖνο τὸ ὕδωρ εἶναι γλυκύτερον τῆς ἄλλης θαλάσσης, ἐπειδὴ ὁ ἥλιος ἐπ' ὀλίγον χρόνον προσπίπτων ἐπ' αὐτῆς, δὲν τῆς ἀφαιρεῖ διὰ τῶν ἀκτίνων του ὅλον τὸ πόσιμον καὶ γλυκὺ ὕδωρ. Εὐχαριστοῦνται δὲ εἰς τὰ γλυκὰ νερὰ καὶ τὰ θαλάσσια ζῶα· δι' αὐτὸ καὶ πρὸς τὰς πηγὰς τῶν ποταμῶν κολυμβοῦν πολλάκις καὶ προχωροῦν μακρὰν τῆς θαλάσσης. Διὰ τοῦτο προτιμοῦν ἀπὸ τοὺς ἄλλους κόλπους τὸν Εὔξεινον Πόντον, διότι εἶναι κατάλληλος νὰ γεννήσουν εἰς αὐτὸν καὶ νὰ μεγαλώσουν τὰ τέκνα των. Ὅταν δὲ ἐκπληρωθῇ ἐπαρκῶς ὁ σκοπός, ποὺ ἐπιδιώκουν, πάλιν ὅλοι μαζῆ ἐπιστρέφουν εἰς τὴν μόνιμον διαμονήν των. Ποῖος δὲ εἶναι ὁ λόγος τῆς ἐπιστροφῆς, ἂς ἀκούσωμεν ἀπὸ τοὺς ἰχθῦς, καίτοι δὲν ὁμιλοῦν. Ἡ βορεινὴ θάλασσα, λέγουν, εἶναι ἀβαθὴς καὶ ἐκτεθειμένη εἰς τὰς ὁρμὰς τῶν ἀνέμων, ἔχει λὲ ὀλίγας ἀκτὰς καὶ καταφύγια. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἄνεμοι εὐκόλως τὴν ἀνακατώνουν, εἰς τρόπον ὥστε καὶ ἡ ἄμμος τοῦ πυθμένος νὰ ἀναμιγνύεται μὲ τὰ κύματα. Ἀλλ' εἶναι καὶ ψυχρὰ κατὰ τὸν χειμῶνα, ἐπειδὴ χύνονται εἰς αὐτὴν τὰ ὕδατα πολλῶν καὶ μεγάλων ποταμῶν. Διὰ τοῦτο, ἀφοῦ ἀπήλαυσαν αὐτὴν μετρίως κατὰ τὸ θέρος, πάλιν κατὰ τὸν χειμῶνα σπεύδουν πρὸς τὸ καταφύγιον τοῦ βυθοῦ καὶ εἰς τὰ προσήλια μέρη. Καὶ ἀποφυγόντες τοὺς σφοδροὺς ἀνέμους τῶν βορείων μερῶν, ἀράζουν εἰς τοὺς κόλπους τοὺς ὀλιγώτερον ταρασσομένους ὑπὸ τῶν ἀνέμων.

Τὰ εἶδα ἐγὼ αὐτά, καὶ ἐθαύμασα τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, ποὺ ὑπάρχει εἰς ὅλα. Ἐὰν τὰ ἄλογα ζῶα εἶναι ἐπινοητικὰ καὶ φροντίζουν διὰ τὴν σωτηρίαν των, καὶ εἰξεύρῃ ὁ ἰχθῦς τί πρέπει νὰ προτιμήσῃ καὶ τί ν' ἀποφύγῃ, τί θὰ εἴπωμεν

ἡμεῖς, ποὺ ἐτιμήθημεν μὲ τὸ λογικὸν καὶ ἐδιδάχθημεν τὸν θεῖον νόμον, καὶ παρεκινήθημεν μὲ τὰς ὑποσχέσεις, καὶ ἐσοφίσθημεν ἀπὸ τὸ "Αγιον Πνεῦμα, καὶ ὅμως παρ' ὅλα αὐτὰ ἀλογώτερον ἀπὸ τοὺς ἰχθῦς κανονίζομεν τὰ ζητήματά μας; Πῶς θὰ δικαιολογηθῶμεν, ἐὰν ἐκεῖνοι μὲν γνωρίζουν νὰ κάμνουν κἄποιαν πρόνοιαν διὰ τὸ μέλλον, ἡμεῖς δέ, ἐπειδὴ δὲν ἐλπίζομεν εἰς τὸ αἰώνιον μέλλον, ἐξοδεύωμεν τὴν ζωήν μας εἰς τὰς κτηνώδεις ἡδονάς; Ὁ ἰχθῦς περνᾷ τόσα πελάγη διὰ νὰ εὕρῃ κάποιαν ὠφέλειαν· τί θὰ ἀπολογηθῇς σὺ ποὺ ζῇς εἰς τὴν ἀργίαν; Ἡ δὲ ἀργία εἶναι ἀρχὴ πάσης κακῆς πράξεως.

Προαισθάνονται τὴν μεταβολὴν τοῦ καιροῦ.

6. "Ας μὴ προφασίζεται κανεὶς ἄγνοιαν. "Εχομεν φυτευμένον μέσα μας φυσικὸν νόμον, ποὺ μᾶς ὑποδεικνύει νὰ κάμνωμεν κτῆμα μας τὸ καλὸν καὶ νὰ ἀποφεύγωμεν τὰ βλαβερά. Δὲν ἀπομακρύνομαι ἀπὸ τὰ θαλάσσια παραδείγματα, ἐπειδὴ ἄλλως τε αὐτὰ ἐξετάζομεν. "Ηκουσα ἐγὼ ἀπὸ κἄποιον κάτοικον παραλίου μέρους, ὅτι ὁ θαλάσσιος ἀχινός, τὸ μικρότατον καὶ εὐκαταφρόνητον αὐτὸ ζῶον, γίνεται πολλάκις εἰς τοὺς ναυτικοὺς διδάσκαλος τῆς γαλήνης καὶ τῆς τρικυμίας. Διότι αὐτός, ὅταν προΐδῃ ὅτι θὰ συμβῇ ταραχὴ ἕνεκα ἀνέμων, τρυπώνει κάτω ἀπὸ μίαν μεγάλην πέτραν καὶ στηριζόμενος εἰς αὐτήν, ὡς ἐπὶ ἀγκύρας, σαλεύει ἐν ἀσφαλείᾳ, διότι συγκρατεῖται ἀπὸ τὴν πέτραν καὶ δὲν παρασύρεται εὐκόλως ἀπὸ τὰ κύματα. "Οταν οἱ ναυτικοὶ ἴδουν τὸ σημεῖον τοῦτο, εἰξεύρουν, ὅτι θὰ ἐπακολουθήσῃ βιαία κίνησις τῶν ἀνέμων. Κανεὶς ἀστρολόγος, κανεὶς Χαλδαῖος, ποὺ συμπεραίνει τὰς ταραχὰς τῶν ἀέρων ἀπὸ τὴν ἀνατολὴν τῶν ἀστέρων, δὲν ἐδίδαξεν αὐτὰ εἰς τὸν ἀχινόν[14]. 'Αλλ' ὁ Κύριος τῶν ἀνέμων καὶ τῆς θαλάσσης ἔθεσε καὶ εἰς τὸ μικρὸν ζῶον φανερὰ ἴχνη τῆς μεγάλης σοφίας Του. Οὐδὲν εἶναι ἀπρονόητον, οὐδὲν παρημελημένον ἀπὸ τὸν Θεόν. "Ολα

(14) Εἶναι ἀξιοπρόσεκτον ὅτι πολλὰ ζῶα προαισθάνονται τὴν μεταβολὴν τοῦ καιροῦ. «Ἡ περὶ ἡμᾶς φύσις ἐν γένει αἰσθάνεται τὴν μεταβολήν, ἥτις παρασκευάζεται ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ. Αὐτὰ τὰ ζῶα αἰσθάνονται ζωηρῶς τὰς ἀτμοσφαιρικὰς μεταβολὰς καὶ παρέχουσι δείγματα αὐτῶν· αἱ μέλισσαι δὲν ἀπομακρύνονται τῶν κυψελῶν των, οἱ μύρμηκες ἐπιβραδύνουσι τὰ ἔργα των, αἱ χελιδόνες ἵπτανται πλησίον τοῦ ἐδάφους κλπ.» (Δ. Αἰγινήτου, «Μετέωρα» ἔκδ. β' σελ. 78).

τὰ ἐξετάζει ὁ ἀκοίμητος ὀφθαλμός. Εἰς ὅλα εἶναι παρών, ἐξευρίσκων εἰς ἕκαστον τὴν σωτηρίαν. 'Εὰν τὸν ἀχινὸν ὁ Θεὸς δὲν τὸν ἀφῆκεν ἔξω τῆς προνοίας καὶ προστασίας Του, φαντάζεσαι ὅτι διὰ σὲ δὲν ἐνδιαφέρεται;

Συμπεριφορὰ καταχριτέα.

7. «Οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας» ('Εφεσ. ε' 25), ἔστω καὶ ἂν οἱ ἐρχόμενοι εἰς γάμου κοινωνίαν κατάγεσθε ἀπὸ μακρυνὰς χώρας. Ὁ δεσμὸς τῆς φύσεως, ὁ διὰ τῆς εὐλογίας τοῦ μυστηρίου ζυγός, ἂς ἑνώνῃ τὰ χωρισμένα. Ἡ ἔχιδνα (ἡ ὀχιά), τὸ δηλητηριωδέστατον ἐκ τῶν ἑρπετῶν, ἐπιζητεῖ τὸν γάμον μὲ τὴν θαλασσίαν μύραιναν[15], καὶ ἀφοῦ φανερώσῃ διὰ συριγμοῦ τὴν παρουσίαν της, προσκαλεῖ αὐτὴν ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης διὰ νὰ ἔλθῃ εἰς συνάφειαν γάμου μετ' αὐτῆς. 'Εκείνη δὲ ὑπακούει καὶ ἑνοῦται μὲ τὴν δηλητηριώδη ἔχιδναν. Τί θέλω νὰ εἴπω μὲ αὐτό; "Οτι καὶ ἂν ὁ σύζυγος εἶναι τραχὺς καὶ ἄγριος εἰς τοὺς τρόπους, πρέπει ἡ σύζυγος νὰ τὸ ὑποφέρῃ καὶ νὰ μὴ δέχεται δι' οὐδεμίαν πρόφασιν νὰ διαλύῃ τὴν ἕνωσιν τοῦ γάμου. Εἶναι ὁ σύζυγος βίαιος καὶ κτυπᾷ; 'Αλλ' εἶναι καὶ ὁ ἄνδρας σου. Εἶναι μέθυσος; 'Αλλ' εἶναι διὰ τοῦ γάμου φυσικῶς ἡνωμένος μὲ σὲ τὴν σύζυγόν του. Εἶναι τραχὺς καὶ δυσάρεστος; 'Αλλ' εἶναι πλέον μέλος ἰδικόν σου καὶ μάλιστα τὸ τιμιώτατον ἐκ τῶν μελῶν.

"Ας ἀκούσῃ ὅμως καὶ ὁ ἄνδρας τὴν ἁρμόζουσαν εἰς αὐτὸν συμβουλήν. Ἡ ἔχιδνα ἀποβάλλει τὸ δηλητήριον ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸν γάμον. Σὺ δὲν ἀποβάλλεις τὸ σκληρὸν καὶ ἀπάνθρωπον τοῦ χαρακτῆρος σου ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἕνωσιν τοῦ γάμου; "Η ἀκόμη καὶ κατ' ἄλλον τρόπον μᾶς χρησιμεύει τὸ παράδειγμα τῆς ἐχίδνης· ὅτι ἡ συνένωσις τῆς ἐχίδνης καὶ τῆς μυραίνης εἶναι ἕνα εἶδος μοιχείας τῆς φύσεως. "Ας διδαχθοῦν λοιπὸν ὅσοι ἐπιβουλεύονται τοὺς ξένους γάμους, πρὸς ποῖον ἑρπετὸν ὁμοιάζουν. "Ενα σκοπὸν ἔχω μὲ ὅλα ὅσα λέγω, νὰ οἰκοδομῆται ἡ 'Εκκλησία τοῦ Θεοῦ (δηλαδὴ νὰ ὠφελοῦνται οἱ πιστοί). "Ας καταστέλλουν τὰ πάθη των οἱ ἀκόλαστοι, διδασκόμενοι ἀπὸ παραδείγματα προερχόμενα καὶ ἐκ τῆς ξηρᾶς καὶ ἐκ τῆς θαλάσσης.

(15) Ἡ μύραινα (κοινῶς σμέρνα) εἶναι ἰχθύς, ὁμοιάζων μὲ τὰ χέλια καὶ ἔχων μῆκος ἑνὸς μέχρι δύο μέτρων.

Ἐκ πάντων τῶν δημιουργημάτων δυνάμεθα νὰ διδασκώμεθα.

8. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τοῦ λόγου μὲ καταναγκάζει νὰ σταματήσω τόσον ἡ ἀσθένεια τοῦ σώματος, ὅσον καὶ ἡ προκεχωρημένη ὥρα· διότι πολλὰ ἀκόμη θὰ εἶχα νὰ προσθέσω εἰς τοὺς φιληκόους ἀκροατὰς ἀξιοθαύμαστα περὶ τῶν φυτῶν τῆς θαλάσσης, καὶ περὶ τῆς θαλάσσης αὐτῆς. Πῶς τὸ ὕδωρ πήζει καὶ γίνεται ἁλάτι. Πῶς ὁ πολύτιμος λίθος, τὸ κοράλλιον, εἶναι μὲν χλόη μέσα εἰς τὴν θάλασσαν, ὅταν δὲ ἐξέλθῃ εἰς τὸν ἀέρα, γίνεται στερεὸν ὡσὰν λίθος. Πόθεν εἰς τὸ εὐτελέστατον ζῶον, τὸ στρεῖδι, ἡ φύσις ἐνέβαλε τὸν πολύτιμον μαργαρίτην(16). Διότι τὰ πολύτιμα ταῦτα πράγματα ποὺ ἐπιθυμοῦν τὰ θησαυροφυλάκια τῶν βασιλέων, εἶναι διεσκορπισμένα εἰς τοὺς αἰγιαλοὺς καὶ τὰς ἀκτὰς καὶ τοὺς τραχεῖς βράχους, εὑρισκόμενα μέσα εἰς τὰ κελύφη τῶν ὀστρέων. (Θὰ εἶχα ἀκόμη νὰ εἴπω) πόθεν αἱ πίνναι παράγουν τὸ χρυσὸ μαλλί, τὸ ὁποῖον κανεὶς ἀπὸ τοὺς βαφεῖς μέχρι σήμερον δὲν ἀπεμιμήθη. Πόθεν οἱ κόχλοι(17) χαρίζουν εἰς τοὺς βασιλεῖς τὰς ἁλουργίδας, αἱ ὁποῖαι καὶ τὰ ἄνθη τῶν λειμώνων ὑπερέβησαν κατὰ τὴν ὡραιότητα τῶν χρωμάτων.

«Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα». Καὶ τί δὲν ἐδημιουργήθη ἐξ ὅσων ἐχρειάζοντο; Τί δὲ ἐκ τῶν πολυτελῶν δὲν ἐχαρίσθη εἰς τὸν βίον μας; Ἄλλα μὲν διὰ νὰ ἐξυπηρετοῦν τοὺς ἀνθρώπους, ἄλλα δὲ διὰ νὰ παρατηροῦμεν τὸ θαῦμα τῆς κτίσεως. Ἄλλα φοβερά, διδάσκοντα ἡμᾶς νὰ μὴ εἴμεθα ῥάθυμοι. «Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ κήτη τὰ μεγάλα». Δὲν ὠνομάσθησαν μεγάλα, ἐπειδὴ εἶναι μεγαλύτερα ἀπὸ τὴν γαρίδα καὶ τὴν μαινίδα(18), ἀλλ' ἐπειδὴ ὁμοιάζουν πρὸς τὰ μέγιστα ὄρη καὶ τὸν ὄγκον τοῦ σώματος. Ταῦτα δὲ πολλάκις δίδουν τὴν ἐντύπωσιν νήσου, ὅταν καμμία φορὰ ἀνέλθουν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὕδατος. Αὐτὰ λοιπὸν ἐπειδὴ εἶναι τόσον μεγάλα δὲν διαμένουν πλησίον τῶν ἀκτῶν, οὐδὲ τῶν αἰγιαλῶν, ἀλλὰ

(16) Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ μαργαρῖται σχηματίζονται ἐντὸς τοῦ σώματος ὡρισμένων ὀστρέων, μαργαριτοφόρων καλουμένων, τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν κυρίως εἰς τὸν Ἰνδικὸν ὠκεανὸν καὶ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν.

(17) Εἶναι καὶ οἱ κόχλοι εἶδος μαργαριτοφόρων ὀστρέων, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξάγεται καὶ τὸ περίφημον πορφυροῦν χρῶμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἐβάφετο τὸ βασιλικὸν ἔνδυμα καὶ ἐντεῦθεν ἡ καλουμένη ἁλουργίς.

(18) Εἶναι εἶδος μικροτάτου ἰχθύος.

κατοικοῦν εἰς τὸ λεγόμενον Ἀτλαντικὸν πέλαγος. Τοιαῦτα εἶναι τὰ πρὸς φόβο, καὶ ἔκπληξιν ἰδικήν μας δημιουργηθέντα ζῶα. Ἐὰν δὲ ἀκούσῃς, ὅτι τὰ μέγιστα ἐκ τῶν πλοίων, ὅταν πλέουν μὲ τὰ πανιά των ἡπλωμένα καὶ μὲ οὔριον ἄνεμον, τὰ σταματᾷ τὸ μικρότατον ψαράκι ἡ ὀνομαζομένη ἐχενηΐς, ὥστε νὰ κρατῇ τὸ πλοῖον ἐπὶ πολλὴν ὥραν ἀκίνητον, ὡσὰν νὰ ἐρριζώθη εἰς αὐτὸ τὸ πέλαγος(19), ἄρα γε καὶ μὲ τὸ μικρὸν αὐτὸ ψαράκι δὲν λαμβάνεις τὴν αὐτὴν ἀπόδειξιν τῆς δυνάμεως τοῦ κτίστου; Διότι δὲν εἶναι φοβεροὶ μόνον οἱ ξιφίαι(20) καὶ οἱ πρίονες(21) καὶ οἱ κύνες(22) καὶ αἱ φάλαιναι(23) καὶ αἱ ζύγαιναι(24) ἀλλὰ καὶ τὸ κεντρὶ τῆς θαλασσίας τρυγόνος(25), καὶ ὅταν ἀκόμη εἶναι νεκρά, καὶ ὁ θαλάσσιος λαγωός(26) δὲν εἶναι ὀλιγώτερον φοβερά, ἐπιφέροντα ταχεῖαν καὶ βεβαίαν τὴν βλάβην. Τοιουτοτρόπως δι' ὅλων αὐτῶν θέλει ὁ Κτίστης νὰ σὲ κάμῃ νὰ εἶσαι ἐξυπνητὸς καὶ προσεκτικός, ὥστε διὰ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἐλπίδος ν' ἀποφεύγῃς τὰς ἐξ αὐτῶν βλάβας.

Ἀλλ' ἀποστρέφοντες ἀπὸ τοὺς βυθοὺς τῶν θαλασσῶν, ἂς καταφύγωμεν εἰς τὴν ξηράν. Διότι, καταλαβόντα ἡμᾶς τὸ ἕνα κατόπιν τοῦ ἄλλου τὰ θαύματα τῆς δημιουργίας ὡσὰν κύματα μὲ συνεχεῖς καὶ ἀλλεπαλλήλους ἐπιδρομάς, ἔστρεψαν τὸν λόγον μας εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ὑπὸ τὸ ὕδωρ ζώντων ζώων. Ἂν καὶ θὰ εἶναι ἄξιον θαυμασμοῦ, ἐὰν ἡ διάνοια ἡμῶν εὑρίσκουσα περισσότερα παράδοξα εἰς τὴν θάλασσαν ἀπὸ ὅσα εἶναι εἰς τὴν ξηράν, δὲν δραπετεύσῃ πάλιν εἰς αὐτήν, ὅπως

(19) Προφανῶς ἐνταῦθα ὁ Μ. Βασίλειος μεταδίδει ἁπλῶς ὅ,τι ὑπὸ τῶν τότε ναυτιλλομένων ἐλέγετο περὶ τοῦ ἰχθύος τούτου.

(20) Ἰχθὺς μήκους 2½—3 μέτρων, ἐξ ὧν τὸ 1/3 περίπου καταλαμβάνει ἡ ἄνω σιαγών, ἐκτεινομένη ὡς αἰχμηρὸν καὶ ἀμφοτέρωθεν κοπτερὸν ξῖφος.

(21) Οὗτοι ὀνομάζονται καὶ πρίσται, ὁμοιάζουν δὲ πρὸς τοὺς καρχαρίας, ἔχοντες καὶ αὐτοὶ τὴν ἄνω σιαγόνα λίαν ἐπιμήκη καὶ διεσκευασμένην ὡς εἶδος πριονίου, ἐξ οὗ ἔλαβον καὶ τὸ ὄνομα.

(22) Ἐννοεῖ τοὺς καρχαρίας, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται καὶ κῦνες τῆς θαλάσσης—σκυλόψαρα.

(23) Αἱ φάλαιναι εἶναι τὰ μεγαλύτερα τῶν ζώων ποὺ ὑπάρχουν σήμερον, φθάνουσαι εἰς μῆκος 20 καὶ πλέον μέτρων.

(24) Εἶναι εἶδος καρχαρίου.

(25) Εἶδος ἰχθύος μήκους μέχρι δύο μέτρων, ἐπικινδύνου διὰ τὴν μακρὰν ἄκανθαν, εἰς τὴν ὁποίαν καταλήγει ἡ οὐρά του.

(26) Ἡ κυρία ὀνομασία του εἶναι «ἀπλυσία». Εἶναι εἶδος μαλακίου, ὅπως οἱ σουπιὲς καὶ τὰ ὅμοια, καὶ ἔχει τὸ ὀπίσθιον ἄκρον ὀξύ.

καὶ ὁ Ἰωνᾶς. Μοῦ φαίνεται δέ, ὅτι ὁ λόγος, ἐπειδὴ ἔπεσε μέσα εἰς τὰ ἀναρίθμητα θαύματα, ἐλησμόνησε τὴν συμμετρίαν καὶ ἔπαθε τὸ ἴδιον μὲ αὐτό, ποὺ παθαίνουν ὅσοι ταξειδεύουν εἰς τὰ μεγάλα πελάγη, οἱ ὁποῖοι μὴ ἔχοντες κανὲν σταθερὸν σημεῖον, ἐκ τοῦ ὁποίου νὰ ὑπολογίσουν τὴν κίνησιν τοῦ πλοίου των, ἀγνοοῦν πολλάκις πόσον διάστημα διέτρεξαν. Τοῦτο λοιπὸν μοῦ φαίνεται ὅτι συνέβη καὶ εἰς ἡμᾶς· ἐνῷ ὁ λόγος ἔτρεχε διὰ μέσου τῆς κτίσεως, δὲν ἀντελήφθημεν τὸ πλῆθος τῶν λεχθέντων.

«Ἐγὼ καθεύδω καὶ ἡ καρδία μου ἀγρυπνεῖ»

9. Ἀλλ' ἂν καὶ τὸ σεμνὸν τοῦτο θέατρον ἀρέσκεται εἰς τὴν ἀκρόασιν καὶ εἶναι γλυκεῖα εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν δούλων ἡ διήγησις τῶν δεσποτικῶν θαυμάτων, σταματῶντες εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τὸν λόγον, ἂς ἀναμείνωμεν τὴν αὐριανὴν ἡμέραν, διὰ νὰ συμπληρώσωμεν τὰ ὑπόλοιπα. Ἂς σηκωθῶμεν λοιπὸν ὅλοι, διὰ νὰ εὐχαριστήσωμεν τὸν Θεὸν δι' ὅσα ἐλέχθησαν καὶ ἂς ζητήσωμεν τὴν συμπλήρωσιν τῶν ὑπολειπομένων. Ὅσα δὲ διηγήθη ὁ λόγος κατὰ τὴν πρωΐαν καὶ κατὰ τὴν ἑσπέραν, ἂς γίνουν κατὰ τὸ φαγητὸν ἐπιτραπέζια διηγήματα. Καὶ μὲ τὰς περὶ τούτων σκέψεις καταληφθέντες ἀπὸ τὸν ὕπνον, εἴθε νὰ ἀπολαύσητε καὶ κοιμώμενοι τῆς ἡμερινῆς εὐφροσύνης, διὰ νὰ δύνασθε νὰ λέγετε· «ἐγὼ καθεύδω καὶ ἡ καρδία μου ἀγρυπνεῖ» (Ἆσμα ᾀσμάτων ε' 2), μελετῶσα νύκτα καὶ ἡμέραν τὸν νόμον τοῦ Κυρίου, εἰς τὸν Ὁποῖον ἀνήκει ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΟΓΔΟΗ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΩΝ ΠΤΗΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΝΥΔΡΩΝ ΖΩΩΝ

«Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν κατὰ γένος, τετράποδα καὶ ἑρπετὰ καὶ θηρία τῆς γῆς κατὰ γένος». (Γενέσ. α' 24).

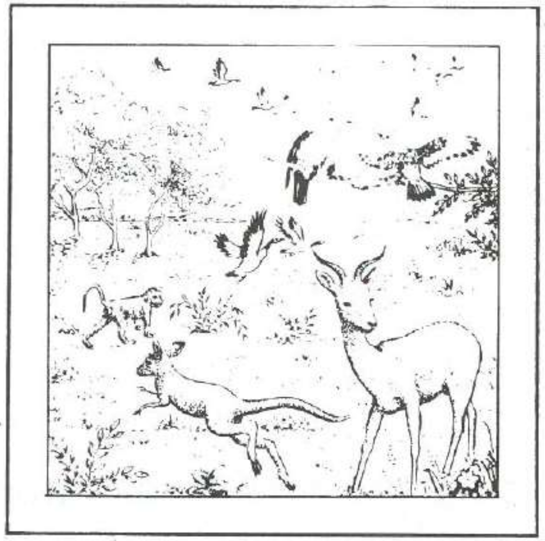

Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν κατὰ γένος...».

Ἀσύστατος καὶ ἀπαράδεκτος ἡ Μανιχαϊκὴ διδασκαλία.

1. «Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν κατὰ γένος, τετράποδα καὶ ἑρπετὰ καὶ θηρία τῆς γῆς κατὰ γένος. Καὶ ἐγένετο οὕτως» (Γενέσ. α΄ 24). Ἦλθε τὸ πρόσταγμα μὲ τὴν σειράν του καὶ ἡ γῆ ἔλαβε πλήρη τὸν στολισμόν της. Ἐκεῖ ἐλέχθη: «Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἑρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν»· ἐδῶ λέγει: «Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν». Εἶναι λοιπὸν ἡ γῆ ἔμψυχος; Καὶ ἔχουν βάσιν οἱ ματαιόφρονες Μανιχαῖοι(1), οἱ ὁποῖοι λέγουν ὅτι ἡ γῆ ἔχει ψυχήν; Μὲ τὸ Καὶ εἶπεν: «Ἐξαγαγέτω», δὲν ἕπεται ὅτι ἡ γῆ ἔφερεν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ἐκεῖνο ποὺ ὑπῆρχε μέσα της, ἀλλ' ὁ Θεός, ποὺ ἔδωκε τὸ πρόσταγμα, Αὐτὸς ἐχάρισεν εἰς αὐτὴν καὶ τὴν δύναμιν νὰ ἐξαγάγῃ. Διότι οὔτε ὅταν ἤκουσεν ἡ γῆ τὸ «Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου καὶ ξύλον κάρπιμον», παρουσίασε χόρτον, τὸν ὁποῖον εἶχε μέσα της κρυμμένον· οὐδὲ ἔφερεν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τὸν φοίνικα ἢ τὴν δρῦν ἢ τὴν κυπάρισσον, ὡς νὰ ἦσαν κρυμμένα κάτω, κάπου μέσα εἰς τὰ σπλάγχνα της. Ἀλλ' ὁ θεῖος λόγος παράγει τὰ γινόμενα.

---

(1) Μανιχαῖοι ἀπεκλήθησαν οἱ ὀπαδοὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Πέρσου Μάνεντος ἱδρυθείσης θρησκείας, ἡ ὁποία οὐδὲν τὸ κοινὸν εἶχε κατ' ἀρχὰς μὲ τὸν Χριστιανισμόν. Διαδοθεῖσα ὅμως εἰς χώρας, εἰς τὰς ὁποίας εἶχεν ἤδη διαδοθῆ ὁ Χριστιανισμός, προσέλαβε καὶ μερικὰς χριστιανικὰς διδασκαλίας.

«Βλαστησάτω ἡ γῆ». Τότε δὲν εἶπε: Νὰ προβάλῃ ἡ γῆ αὐτὸ ποὺ ἔχει· ἀλλ' αὐτὸ ποὺ δὲν ἔχει νὰ τὸ ἀποκτήσῃ μὲ τὴν δύναμιν τῆς ἐνεργείας, τὴν ὁποίαν δωρίζει ὁ Θεός. Τοιουτοτρόπως καὶ τώρα δὲν λέγει: «Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχήν», τὴν ὁποίαν δὲν ἔχει ἐντὸς αὐτῆς, ἀλλὰ τὴν ὁποίαν τῆς ἔδωκε τώρα ὁ Θεὸς διὰ τῆς δημιουργικῆς διαταγῆς Του.

Ἔπειτα ὁ λόγος θὰ στραφῇ καὶ εἰς τὸ ἐναντίον αὐτοῦ ποὺ ὑποστηρίζουν. Διότι ἐὰν ἡ γῆ ἔβγαλεν ἔξω τὴν ψυχήν, ἄφησε τὸν ἑαυτόν της χωρὶς ψυχήν. Ἀλλὰ τὸ μὲν βδελυκτὸν τῆς διδασκαλίας τῶν Μανιχαίων, ἐξ ὅσων εἴπομεν καθίσταται γνωστόν.

Τὰ χερσαῖα ζῶα τελειότερα τῶν ἐνύδρων.

2. Διατί ὅμως τὰ μὲν ὕδατα διετάχθησαν νὰ ἐξαγάγουν «ἑρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν», ἡ δὲ γῆ «ψυχὴν ζῶσαν»; Νομίζω λοιπόν, ὅτι ἡ μὲν φύσις τῶν ζώων ποὺ κολυμβοῦν, φαίνεται ὅτι μετέχει κάποιας ἀτελεστέρας ζωῆς(2) λόγῳ τοῦ ὅτι τὰ ζῶα αὐτὰ ζοῦν μέσα εἰς τὴν πυκνότητα τοῦ ὕδατος. Διότι καὶ ἡ ἀκοή των εἶναι βαρεῖα καὶ ἡ ὅρασις ἀμβλεῖα, ἐπειδὴ βλέπουν διὰ μέσου τοῦ ὕδατος, καὶ δὲν ἔχουν καθόλου μνήμην, οὔτε φαντασίαν, οὔτε ἔχουν ἐπίγνωσιν τοῦ συνήθους. Διὰ τοῦτο ἡ τοιαύτη ἔκφρασις, «ἑρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν», φανερώνει τρόπον τινά, ὅτι ἡ σαρκικὴ ζωὴ εἰς τὰ ἔνυδρα ζῶα προηγεῖται τῶν ψυχικῶν ἐκδηλώσεων. Εἰς δὲ τὰ χερσαῖα, ἐπειδὴ ἡ ζωὴ αὐτῶν εἶναι τελειοτέρα, εἰς τὴν ψυχὴν ἐδόθη ὅλη ἡ ἡγεμονία. Διότι εἰς τὰ πλεῖστα τετράποδα καὶ

---

(2) Καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο παρατηροῦμεν, ὅτι καὶ ἡ ἀφήγησις τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἶναι κατὰ πάντα ἀκριβὴς καὶ ὁ Μ. Βασίλειος μὲ ἀρκετὴν σαφήνειαν ἑρμηνεύει τοὺς στίχους τούτους τῆς Γενέσεως. Διότι οἱ σημερινοὶ Γεωλόγοι καὶ Παλαιοντολόγοι μᾶς λέγουν, ὅτι ἡ πρώτη ζωὴ ἐνεφανίσθη εἰς τὴν θάλασσαν, τὴν ὁποίαν ἐγέμισαν τὰ τόσα καὶ τόσα εἴδη τῶν θαλασσίων ζώων, ἔπειτα δὲ ἤρχισαν ν' ἀναφαίνωνται ζῶα δυνάμενα νά ζήσουν καὶ εἰς τὴν ξηράν, καὶ μετὰ ταῦτα τὰ τέλεια πλέον ζῶα, τὰ ὁποῖα ἐγέμισαν ὁλόκληρον τὴν γῆν. Ὁ θεόπνευστος δὲ συγγραφεὺς τῆς Γενέσεως, χωρὶς νὰ ἐνδιατρίψῃ εἰς μελέτας εἰδικάς, χωρὶς νὰ συμβουλευθῇ τοὺς ἐπιστήμονας, οἱ ὁποῖοι τότε δὲν ἐγνώριζον τίποτε διὰ τὰ ζητήματα αὐτά, διὰ τὰ ὁποῖα μόλις τοὺς τελευταίους αἰῶνας ἀπέκτησαν γνώσεις τινάς, μᾶς περιγράφει εἰς ὀλίγας γραμμὰς τὴν δημιουργίαν τῶν διαφόρων ζώων καὶ μὲ τοιαύτην σαφήνειαν, ὥστε νὰ τὴν ἐννοῇ καὶ ὁ ἀγράμματος ἄνθρωπος.

αἱ αἰσθήσεις εἶναι περισσότερον ἀνεπτυγμέναι, καὶ εὐκόλως μὲν ἀντιλαμβάνονται τὰ παρόντα, ἀκριβῶς δὲ ἐνθυμοῦνται τὰ περασμένα. Διὰ τοῦτο, ὅπως φαίνεται, τὰ μὲν ἔνυδρα ἐκτίσθησαν σώματα ἐμψυχωμένα (διότι ἐκ τῶν ὑδάτων παρήχθησαν «ἑρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν»), ἐνῷ διὰ τὰ χερσαῖα διετάχθη νὰ παραχθῇ ψυχὴ κυβερνῶσα τὰ σώματα· διότι τὰ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ζῶντα ἔχουν λάβει κάτι περισσότερον ἀπὸ τὴν ζωτικὴν δύναμιν (τὴν ὁποίαν μόνον ἔχουν τὰ ἔνυδρα). Καὶ τὰ χερσαῖα βέβαια στεροῦνται τοῦ λογικοῦ· ἀλλ' ὅμως καθένα ἀπὸ αὐτὰ μὲ τὴν ἰδιαιτέραν φωνήν, ποὺ τοῦ ἔδωσεν ἡ φύσις, ἐκδηλώνει πολλὰς ἀπὸ τὰς ψυχικὰς διαθέσεις. Διότι καὶ τὴν χαρὰν καὶ τὴν λύπην καὶ τὴν ἀναγνώρισιν τῶν γνωστῶν καὶ τὴν ἔλλειψιν τῆς τροφῆς καὶ τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τῶν συντρόφων καὶ πολλὰς ἄλλας ψυχικὰς διαθέσεις ἐκδηλώνουν μὲ τὴν φωνήν. Ἐνῷ τὰ ἔνυδρα ὄχι μόνον εἶναι ἄφωνα, ἀλλὰ καὶ ἀνήμερα καὶ ἀδίδακτα καὶ ἀμεταχείριστα διὰ κάθε ἐπικοινωνίαν μὲ τοὺς ἀνθρώπους.

«Ἔγνω βοῦς τὸν κτησάμενον καὶ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ Κυρίου αὐτοῦ» (λέγει ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου Ἠσαΐου α' 3)· ὁ ἰχθὺς ὅμως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίσῃ ἐκεῖνον ποὺ τὸν τρέφει. Ἀναγνωρίζει τὴν συνήθη φωνὴν ὁ ὄνος. Γνωρίζει τὸν δρόμον, ποὺ ἐβάδισε πολλάκις, ἐνίοτε δὲ γίνεται καὶ ὁδηγὸς εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅταν οὗτος χάσῃ τὸν δρόμον. Τὴν δὲ ὀξύτητα τῆς ἀκοῆς τοῦ ζώου τούτου λέγουν, ὅτι δὲν τὴν ἔχει κανὲν ἄλλο ἀπὸ τὰ χερσαῖα. Τὴν δὲ μνησικακίαν τῶν καμήλων καὶ τὴν βαρεῖαν ὀργὴν καὶ τὴν διάρκειαν τοῦ θυμοῦ, ποῖον ἐκ τῶν θαλασσίων δύναται νὰ τὴν μιμηθῇ; Ἐὰν κάποτε εἰς τὸ παρελθὸν ἐκτύπησαν τὴν καμήλαν, αὐτὴ θὰ φυλάξῃ τὴν ὀργήν της ἐπὶ μακρὸν χρόνον, ὅταν δὲ εὕρῃ εὐκαιρίαν, ἀνταποδίδει τὸ κακόν. Ἀκούσατε οἱ μνησίκακοι, ποὺ καλλιεργεῖτε τὴν μνησικακίαν ὡσὰν νὰ ἦτο ἀρετή, ἀκούσατε πρὸς ποῖον ζῶον εἶσθε ὅμοιοι, ὅταν φυλάττετε τὴν κατὰ τοῦ πλησίον λύπην, ὡσὰν κανένα σπινθῆρα κρυμμένον μέσα εἰς τὴν στάχτην, μέχρι τῆς ἐποχῆς ποὺ θὰ λάβετε ἀφορμήν, νὰ ἀνάψετε ὡς φλόγα τὸν θυμόν σας.

Ἡ φύσις τῆς ψυχῆς τῶν ζώων.

3. «Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν». Διατί ἡ γῆ ἐξάγει ψυχὴν ζῶσαν; Διὰ νὰ μάθῃς τὴν διαφοράν, ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ τῆς ψυχῆς τοῦ κτήνους καὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Μετ' ὀλίγον θὰ μάθῃς πῶς ἐδημιουργήθη ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου· τώρα δὲ ἄκουσε περὶ τῆς ψυχῆς τῶν ἀλόγων. Ἐπειδὴ σύμφωνα μὲ τὸ γραμμένον (εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν) «ἡ ψυχὴ πάσης σαρκὸς αἷμα αὐτοῦ ἐστι» (Λευΐτ. ιζ' 11), τὸ δὲ αἷμα, ὅταν παγώσῃ, μεταβάλλεται εἰς σάρκα, ἡ δὲ σάρξ ὅταν ἀποθάνῃ ἀναλύεται εἰς τὴν γῆν, εἶναι φυσικὸν ἡ ψυχὴ τῶν κτηνῶν νὰ εἶναι γηΐνη. «Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν». Παρατήρησε τὴν σχέσιν τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ αἷμα, τοῦ αἵματος πρὸς τὴν σάρκα, τῆς σαρκὸς πρὸς τὴν γῆν· καὶ πάλιν ξαναγύρισε διὰ τῶν αὐτῶν πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ ἐπάνελθε ἀπὸ τὴν γῆν εἰς τὴν σάρκα, ἀπὸ τῆς σαρκὸς εἰς τὸ αἷμα, ἀπὸ τοῦ αἵματος εἰς τὴν ψυχήν· καὶ θὰ εὕρῃς ὅτι ἡ γῆ εἶναι ἡ ψυχὴ τῶν κτηνῶν. Μὴ νομίζῃς, ὅτι εἶναι προγενεστέρα τῆς ὑπάρξεως τοῦ σώματός των, μηδὲ ὅτι παραμένει μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς σαρκός. Ἀπόφευγε τὰς φλυαρίας τῶν ὑπερηφάνων φιλοσόφων, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐντρέπονται νὰ θέτουν τὰς ἰδικάς των ψυχὰς καὶ τὰς ψυχὰς τῶν σκύλων εἰς ἴσην μοῖραν καὶ οἱ ὁποῖοι λέγουν ὅτι κάποτε αὐτοὶ εἶχαν γίνει καὶ γυναῖκες καὶ θάμνοι καὶ ἰχθύες θαλάσσιοι(3). Ἐγὼ δὲ δὲν θὰ εἴπω ὅτι ὑπῆρξαν κάποτε ἰχθύες, ἀλλὰ μὲ μεγάλην βεβαιότητα θὰ διετεινόμην ὅτι, καθ' ὃν χρόνον ἔγραφον τὰ τοιαῦτα, ἦσαν καὶ τῶν ἰχθύων ἀλογώτεροι(4).

---

(3) Ὁ Μ. Βασίλειος διὰ τῶν λεγομένων ἐνταῦθα καταφέρεται κατὰ τῶν παραδεχομένων τὴν μετενσάρκωσιν, δηλαδὴ τὴν διὰ πολλῶν σωμάτων ἀνθρώπων ἢ ζώων διαδοχικὴν διαβίωσιν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ψυχῆς, πρὸς καθαρισμὸν ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν, καταδεικνύων πόσον γελοῖον εἶναι νὰ παραδέχεται κανεὶς τοῦτο.

(4) Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τοῦ λόγου, ὅπως ἀναφέρει εὐθὺς ἀμέσως, ὁ Μ. Βασίλειος ἐσταμάτησεν ἐπὶ ἀρκετὸν χρόνον τὴν ὁμιλίαν, διότι ἀνεκάλυψεν ὅτι τοῦ εἶχε διαφύγει νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τῶν πτηνῶν, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται ὅτι ἐδημιουργήθησαν πρὸ τῶν χερσαίων ζώων καὶ διὰ τὰ ὁποῖα ἤρχισεν ἤδη νὰ ὁμιλῇ.

Ἡ δημιουργία τῶν πτηνῶν.

4. «Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν». Ἴσως πολλοὶ ἐκ τῶν ἀκροατῶν ἀποροῦν, διότι ἐσιώπησα ἐπὶ πολὺν χρόνον, ἐνῷ ὁ λόγος ἐπροχώρει ταχέως. Ἀλλ' οἱ φιλοπονώτεροι ἐκ τῶν ἀκροατῶν γνωρίζουν τὴν αἰτίαν τῆς σιωπῆς. Καὶ πῶς τὴν γνωρίζουν; Ἐκ τοῦ ὅτι παρατηροῦν ἀλλήλους καὶ κάμνουν νοήματα, ἐκίνησαν τὴν προσοχήν μου πρὸς τὸν ἑαυτόν των καὶ μὲ ἔκαμαν νὰ ἐννοήσω ὅσα παρέλειψα. Διότι μοῦ διέφυγεν ἕνα ὁλόκληρον εἶδος τῆς κτίσεως, καὶ μάλιστα ὄχι μικρόν, καὶ παρ' ὀλίγον ὁ λόγος νὰ τὸ παρατρέξῃ, ἀφίνων αὐτὸ ἐντελῶς ἀνεξέταστον. Διότι λέγει ἡ Ἁγία Γραφή: «Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἑρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ» (Γενέσ. α' 20). Εἴπομεν χθὲς τὴν ἑσπέραν τὰ περὶ τῶν ζώων ποὺ κολυμβοῦν, ὅσα μᾶς ἐπέτρεπεν ὁ χρόνος. Σήμερον μετέβημεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ζώων τῆς ξηρᾶς. Μᾶς διέφυγαν ἐν τῷ μεταξὺ τὰ πτηνά. Ἀνάγκη λοιπόν, ὅπως οἱ ἐπιλήσμονες ὁδοιπόροι, ὅταν ἀφίσουν κἄτι ἐκ τῶν χρησίμων πραγμάτων, ἔστω καὶ ἂν ἔχουν βαδίσει πολὺ εἰς τὸν δρόμον, γυρίζουν πάλιν ὀπίσω, τιμωρούμενοι ἀξίως διὰ τὴν ραθυμίαν των μὲ τὸν πρόσθετον κόπον τῆς ὁδοιπορίας, οὕτω πως καὶ ἡμεῖς, πρέπει πάλιν νὰ ἐπιστρέψωμεν, διὰ νὰ ἐξετάσωμεν ὅσα ἐλησμονήσαμεν. Διότι ἄλλως τε δὲν εἶναι εὐκαταφρόνητον τὸ παραλειφθέν, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι εἶναι τὸ τρίτον γένος τοῦ βασιλείου τῶν ζώων, ἐὰν τρία εἶναι τὰ γένη τῶν ζώων, δηλαδὴ τὸ γένος τῶν χερσαίων, τὸ γένος τῶν πτηνῶν καὶ τὸ γένος τῶν ἐνύδρων.

«Ἐξαγαγέτω», λέγει, «τὰ ὕδατα ἑρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ... κατὰ γένος». Διατί ἀπὸ τὰ ὕδατα παρήγαγε καὶ τὰ πτηνά; Διότι εἶναι ὡς νὰ ὑπάρχῃ κάποια συγγένεια τῶν πτηνῶν πρὸς τὰ ζῷα ποὺ κολυμβοῦν. Ὅπως δηλαδὴ οἱ ἰχθύες διασχίζουν τὸ ὕδωρ, καὶ διὰ μὲν τῆς κινήσεως τῶν πτερυγίων προχωροῦν πρὸς τὰ ἐμπρός, διὰ δὲ τῆς μεταβολῆς τῆς οὐρᾶς, ὡς διὰ πηδαλίου κανονίζουν τὰς στροφὰς καὶ τὴν εὐθεῖαν κίνησιν, οὕτω πως δύνασαι νὰ ἴδῃς καὶ τὰ πτηνὰ νὰ διασχίζουν μὲ τὰ πτερὰ τὸν ἀέρα κατὰ τὸν ὅμοιον τρόπον. Ὥστε, ἐπειδὴ καὶ εἰς τὰ μὲν καὶ εἰς τὰ δὲ ὑπάρχει μία κοινὴ ἰδιότης, τὸ ὅτι κολυμβοῦν, τοὺς ἐδόθη μία κοινὴ

συγγένεια, τὸ ὅτι παρήχθησαν ἀπὸ τὰ ὕδατα. Ἐκτὸς βεβαίως τοῦ ὅτι κανὲν ἀπὸ τὰ πτηνὰ δὲν στερεῖται ποδῶν, διότι ὅλα τρέφονται ἐκ τῆς ξηρᾶς, καὶ ὅλα ἐπομένως ἔχουν ἀνάγκην νὰ χρησιμοποιοῦν τὰ πόδια. Διότι εἰς μὲν τὰ ἁρπακτικὰ χρησιμεύουν διὰ τὴν σύλληψιν τοῦ θηράματός των αἱ ἄκραι τῶν ὀνύχων· εἰς δὲ τὰ ἄλλα, τόσον διὰ τὴν προμήθειαν τῆς τροφῆς, ὅσον καὶ διὰ τὰς λοιπὰς ἀνάγκας τοῦ βίου, ἐδωρήθη ὡς ἀπαραίτητος ἡ ὑπηρεσία τῶν ποδῶν. Ὀλίγα δὲ ἀπὸ τὰ πτηνὰ εἶναι κακόποδα, ὥστε νὰ μὴ εἰμποροῦν οὔτε νὰ βαδίζουν, οὔτε νὰ συλλαμβάνουν τὴν τροφήν των μὲ τὰ πόδια, ὅπως εἶναι αἱ χελιδόνες ποὺ δὲν εἰμποροῦν οὔτε νὰ βαδίζουν οὔτε νὰ ψαχουλεύουν, καὶ αἱ λεγόμεναι δρεπανίδες(5), διὰ τὰς ὁποίας ἡ θεία πρόνοια ἐκανόνισε νὰ εὑρίσκουν τὴν τροφήν των ἀπὸ τὰ ἔντομα ποὺ πετοῦν εἰς τὸν ἀέρα. Ἡ δὲ χελιδών, μὲ τὴν ἱκανότητα ποὺ ἔχει νὰ πετᾷ χαμηλὰ εἰς τὴν γῆν, ἀναπληρώνει τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ποδῶν.

Χαρακτηριστικαὶ ἰδιότητες καὶ διαφοραὶ τῶν πτηνῶν.

5. Ὑπάρχουν βέβαια καὶ εἰς τὰ πτηνὰ ἀναρίθμητοι διαφοραὶ γενῶν, τὰς ὁποίας ἐὰν ἐξετάζῃ κανεὶς κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὅπως ἐκάμαμεν ἐν μέρει διὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἰχθύων, θὰ εὕρῃ, ὅτι ἕνα μὲν εἶναι τὸ ὄνομα τῶν πτηνῶν, ἀναρίθμητοι ὅμως μεταξὺ αὐτῶν αἱ διαφοραὶ τόσον εἰς τὰ μεγέθη, ὅσον καὶ εἰς τὰ σχήματα καὶ τοὺς χρωματισμούς. Θὰ εὕρῃ δὲ ἀκόμη ὅτι αἱ πρὸς ἄλληλα παραλλαγαὶ εἶναι ἀνεκδιήγητοι καὶ κατὰ τὸν βίον καὶ κατὰ τὰς πράξεις καὶ κατὰ τὰς συνηθείας. Καὶ προσεπάθησαν μὲν μερικοὶ νὰ χρησιμοποιήσουν καὶ λέξεις ὀνοματοπεποιημένας(6), εἰς τρόπον ὥστε μὲ τὴν ἀσυνήθη καὶ παράξενον ὀνομασίαν νὰ γνωρίζεται τὸ ἰδίωμα ἑκάστου γένους, ὡς νὰ ἔγινε κανὲν ἔγκαυμα(7). Καὶ ἄλλα μὲν τὰ ὠνόμασαν σχιζόπτερα, ὅπως τοὺς ἀετούς· ἄλλα δερμόπτερα, ὅπως τὰς νυκτερίδας· ἄλλα πτιλωτά, ὅπως τὶς σφῆκες· ἄλλα κολεόπτερα, ὅπως τοὺς κανθάρους καὶ ὅσα γεννηθέντα μέσα εἰς θήκας καὶ περικαλύμμα-

(5) Τὰ λεγόμενα πετροχελίδονα.

(6) Λέξεις δηλαδή, αἱ ὁποῖαι μὲ τὸν ἦχον τῶν συλλαβῶν των ὑποδηλώνουν καὶ χαρακτηρίζουν τὸ σημαινόμενον.

(7) Σημάδι διὰ καύσεως, ὅπως συνηθίζεται εἰς τὰ ζῶα.

τα, ἠλευθερώθησαν καὶ ἐπέταξαν, ὅταν ἔσπασε τὸ κέλυφος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὑρίσκοντο. Ἀλλὰ δι' ἡμᾶς εἶναι ἀρκετὴ σημείωσις διὰ τὴν ἰδιότητα τῶν γενῶν ἡ κοινὴ χρῆσις καὶ οἱ διαχωρισμοί, ποὺ κάμνει ἡ Ἁγία Γραφὴ περὶ καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων ζώων.

Ἄλλο μὲν λοιπὸν εἶναι τὸ γένος τῶν σαρκοφάγων καὶ ἄλλη κατασκευὴ ἁρμόζουσα εἰς τὸν τρόπον τῆς ζωῆς των, νύχια μυτερὰ καὶ ράμφος γυριστὸν καὶ πτερὰ ὀξέα, ὥστε καὶ εὐκόλως ὑπ' αὐτῶν νὰ συλλαμβάνεται τὸ θήραμα καὶ ἀφοῦ κατασπαραχθῇ νὰ γίνεται τροφὴ ἐκείνου ποὺ τὸ συνέλαβεν. Ἄλλη ἡ κατασκευὴ τῶν τρεφομένων μὲ σπόρους καρπῶν. Ἄλλη τῶν τρεφομένων ἀπὸ πᾶν ὅ,τι εὕρουν. Καὶ μεταξὺ δὲ αὐτῶν ὑπάρχουν πλεῖσται διαφοραί (ὅπως καὶ μεταξὺ τῶν ἰχθύων). Ἄλλα μὲν ἐξ αὐτῶν ζοῦν κατ' ἀγέλας, πλὴν τῶν ἁρπακτικῶν· αὐτὰ δὲ καμμίαν συντροφιὰν δὲν κάμνουν, ἐκτὸς μόνον τοῦ συνδυασμοῦ των κατὰ τὰς συζυγίας. Ἀναρίθμητα ὅμως ἄλλα ἔχουν προτιμήσει νὰ ζοῦν πολλὰ μαζῆ, ὅπως αἱ περιστεραὶ καὶ οἱ γέρανοι καὶ τὰ ψαρώνια καὶ οἱ κολιοί(8). Πάλιν μεταξὺ αὐτῶν ἄλλα μὲν εἶναι ἄνευ ἀρχηγοῦ καὶ τρόπον τινὰ ζοῦν ἀνεξάρτητα, ἄλλα δὲ καταδέχονται νὰ ὑποτάσσωνται εἰς ἀρχηγόν, ὅπως οἱ γέρανοι.

Ὑπάρχει δὲ καὶ ἄλλη μεταξὺ αὐτῶν διαφορά, κατὰ τὴν ὁποίαν ἄλλα μὲν εἶναι ἐπιδημητικὰ καὶ ἐγχώρια(9), ἄλλα δὲ ἔχουν φυσικὸν ἰδίωμα νὰ ταξειδεύουν πολὺ μακράν, καὶ ὅταν προσεγγίζῃ ὁ χειμών, ἀναχωροῦν. Πολλὰ ἐκ τῶν πτηνῶν διὰ τῆς ἀνατροφῆς γίνονται ἥμερα καὶ οἰκιακά, ἐκτὸς βεβαίως τῶν ἀδυνάτων, τὰ ὁποῖα διὰ τὴν ὑπερβολικήν των δειλίαν καὶ ἀδυναμίαν δὲν ἀνέχονται τὴν συνεχῆ ἐνόχλησιν τῆς χειρός. Μερικὰ δὲ ἐκ τῶν πτηνῶν ζοῦν πλησίον τοῦ ἀνθρώπου καὶ διαμένουν εἰς τὰ αὐτὰ μὲ ἡμᾶς οἰκήματα· ἄλλα δὲ κατοικοῦν εἰς τὰ ὄρη καὶ ἀγαποῦν τὴν ἐρημίαν. Μεγίστη δὲ διαφορὰ ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν ἰδιότητα τῆς φωνῆς ἑκάστου. Διότι ἄλλα μὲν ἐκ τῶν πτηνῶν εἶναι πολύλαλα καὶ φλύαρα, ἄλλα δὲ σιωπηλά. Καὶ ἄλλα μὲν εἶναι ᾠδικὰ καὶ πολύφωνα, ἄλλα δὲ παντελῶς ἄμουσα καὶ κακόφωνα. Καὶ ἄλλα μὲν εἶναι μιμητικά, διότι ἔχουν τὴν ἱκανότητα τῆς μιμήσεως ἢ

(8) Αἱ καλιακοῦδες ἢ καρακάξες.

(9) Παραμένουν δηλαδὴ διαρκῶς χειμῶνα καὶ θέρος εἰς τὸ ἴδιον μέρος.

ἐξασκήσεως· ἄλλα δὲ ἔχουν μονότονον καὶ ἀμετάβλητον φωνήν. Εἶναι ὑπερήφανος ὁ κόκορας, φιλόκαλον τὸ παγῶνι, λάγνοι αἱ περιστεραὶ καὶ αἱ κατοικίδιαι ὄρνιθες, ἔχουσαι πάντοτε τὴν πρὸς τεκνογονίαν ἐπιθυμίαν. Ἡ πέρδιξ εἶναι δολερὰ καὶ ζηλότυπος, ἀποκρύπτουσα μὲ πανουργίαν ἀπὸ τοὺς κυνηγοὺς τὰς διαθέσεις της, ὥστε νὰ μὴ τὴν συλλαμβάνουν.

Τὰ ἀξιοθαύμαστα εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐργασίαν τῶν μελισσῶν.

6. Ἀναρίθμητοι, ὅπως εἴπομεν, εἶναι αἱ διαφοραὶ καὶ τῶν πράξεων καὶ τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς των. Μερικὰ δὲ ἐκ τῶν ἀλόγων ζώων ζοῦν κατὰ πολιτείας, ἐὰν βέβαια γνώρισμα τῆς πολιτείας εἶναι νὰ συντελῇ ἡ ἐνέργεια τῶν ἐπὶ μέρους ἀτόμων εἰς τὴν κοινὴν πάντων ὠφέλειαν, ὅπως δύναταί τις νὰ ἴδῃ εἰς τὰς μελίσσας. Διότι αἱ μέλισσαι ἔχουν κοινὴν μὲν κατοικίαν, πετοῦν δὲ ὅλαι μαζῇ, μίαν δὲ ὅλαι ἔχουν ἐργασίαν· καὶ τὸ σπουδαιότερον ὅτι ἐργάζονται ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν βασιλέως καὶ ταξιάρχου (ἐννοεῖ τὴν βασίλισσαν), μὴ καταδεχόμεναι νὰ πετάξουν προτήτερα καὶ νὰ ἔλθουν εἰς τὰ λειβάδια προτοῦ ἰδοῦν τὸν ἀρχηγὸν νὰ πετάξῃ πρῶτος. Ὁ δὲ βασιλεὺς δὲν ἐκλέγεται ὑπ' αὐτῶν (διότι πολλάκις ἡ ἀκρισία τοῦ λαοῦ ἀναβιβάζει εἰς τὴν ἀρχὴν τὸν χειρότερον), οὐδὲ λαμβάνει τὴν ἀρχὴν διὰ κληρώσεως (διότι αἱ συμπτώσεις τῶν κλήρων εἶναι ἄλογοι, δίδουσαι πολλάκις τὴν ἐξουσίαν εἰς τὸν τελευταῖον πάντων), οὐδὲ ἐγκαθίσταται βασιλεὺς ἐκ πατρικῆς διαδοχῆς (διότι καὶ αὐτοί—οἱ ἐκ διαδοχῆς—ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παραμένουν ἀπαίδευτοι καὶ ἀμαθεῖς πάσης ἀρετῆς, ἕνεκα τῆς τρυφῆς καὶ τῆς κολακείας)· ἀλλὰ τὸ πρωτεῖον ἐπὶ πάντων τὸ ἔχει ἐκ φύσεως, ἕνεκα τῆς ὑπεροχῆς κατὰ τὸ μέγεθος καὶ κατὰ τὸ σχῆμα καὶ κατὰ τὴν πραότητα τοῦ χαρακτῆρος. Διότι ἔχει μὲν κεντρὶ ὁ βασιλεύς, ἀλλὰ δὲν τὸ χρησιμοποιεῖ διὰ νὰ ἀμυνθῇ.

Αὐτὰ εἶναι νόμοι τινὲς τῆς φύσεως ἄγραφοι, τὸ νὰ μὴ τιμωροῦν οἱ ἔχοντες τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν. Ἀλλὰ καὶ αἱ μέλισσαι, ὅσαι δὲν ἀκολουθήσουν τὸ παράδειγμα τοῦ βασιλέως, ταχέως μετανοοῦν διὰ τὴν ἔλλειψιν τῆς προθυμίας, διότι πληττόμεναι μὲ τὸ κεντρὶ ἀποθνήσκουν. Ἂς τὸ ἀκούουν ἐκεῖνοι οἱ Χριστιανοί, οἱ ὁποῖοι ἔλαβαν ἀπὸ τὸν Θεὸν ἐντολὴν νὰ μὴ ἀποδίδουν εἰς κανένα κακὸν ἀντὶ κακοῦ, ἀλλὰ

νὰ νικοῦν διὰ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ κακόν» (Ρωμ. ιβ' 17, 21). Μιμήσου τὴν ἰδιαιτέραν συμπεριφορὰν τῆς μελίσσης, ἡ ὁποία χωρὶς νὰ βλάπτῃ κανένα καὶ χωρὶς νὰ καταστρέφῃ ξένον καρπόν, κατασκευάζει τὰς κηρήθρας. Διότι τὸ μὲν κηρὶ εἶναι φανερὸν ὅτι τὸ μαζεύει ἀπὸ τὰ ἄνθη, τὸ δὲ μέλι, ἀφοῦ ροφήσῃ μὲ τὸ στόμα της τὴν ὡς δρόσον ἐγκατεσπαρμένην εἰς τὰ ἄνθη ὑγρασίαν, τὴν ἀποθέτει κατόπιν εἰς τὰς κοιλότητας τῶν κηρηθρῶν. Διὰ τοῦτο δὲ εἰς τὰς ἀρχὰς εἶναι ὑγρόν· ἔπειτα διὰ τῆς ἐπὶ καιρὸν κατεργασίας ἐπανέρχεται εἰς τὴν κανονικὴν σύστασιν καὶ γλυκύτητα. Ὡραίους καὶ δικαίους ἐπαίνους ἔλαβεν ἡ μέλισσα ἀπὸ τὰς Παροιμίας τοῦ Σολομῶντος, ὀνομασθεῖσα σοφὴ καὶ ἐργάτις, διότι μὲ πολλὴν φιλοπονίαν μαζεύει τὴν τροφήν. Λέγει δὲ ἀκόμη ἡ Ἁγία Γραφή, ὅτι τοὺς κόπους τῆς μελίσσης (τὸ μέλι δηλαδὴ καὶ τὸ κερί) «βασιλεῖς καὶ ἰδιῶται πρὸς ὑγείαν προσφέρονται» (Παροιμ. στ' 8). Μὲ πολλὴν δὲ σοφίαν φιλοτεχνεῖ τὰς ἀποθήκας τοῦ μέλιτος. Ἀφοῦ δηλαδὴ ἁπλώσῃ τὸ κηρὶ ὥστε νὰ γίνῃ ἕνα λεπτὸν στρῶμα, οἰκοδομεῖ ἔπειτα πυκνὰς καὶ συνεχεῖς τὰς κοιλότητας, τὴν μίαν ἐπὶ τῆς ἄλλης, εἰς τρόπον ὥστε ἡ πυκνὴ σύνδεσις τῶν μικροτάτων κοιλοτήτων νὰ γίνεται στήριγμα διὰ τὸ ὅλον. Διότι ἑκάστη κοιλότης διαδέχεται τὴν ἄλλην, χωριζομένη μὲν ἀπὸ αὐτήν, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως συνδεομένη μὲ λεπτὸν διάφραγμα. Ἔπειτα αἱ κοιλότητες αὗται εἶναι κτισμέναι ἡ μία ἐπὶ τῆς ἄλλης εἰς δύο καὶ τρεῖς ὀρόφους. Ἀπέφυγε δηλαδὴ νὰ κάμῃ μίαν κοιλότητα χωρὶς διάφραγμα, διὰ νὰ μὴ χύνεται τὸ ὑγρὸν πρὸς τὰ ἔξω ἕνεκα τοῦ βάρους. Παρατήρησε μὲ προσοχὴν πῶς αἱ ἀνακαλύψεις τῆς γεωμετρίας εἶναι πάρεργα τῆς σοφωτάτης μελίσσης. Διότι αἱ ὀπαὶ τῆς κηρήθρας εἶναι ὅλαι ἑξάγωνοι καὶ ἰσόπλευροι, δὲν εἶναι δὲ τοποθετημέναι εἰς τὴν αὐτὴν εὐθεῖαν ἡ μία ἐπὶ τῆς ἄλλης, διὰ νὰ μὴ καταστρέφωνται οἱ πυθμένες ἐφηρμοσμένοι εἰς τὸ κενόν· ἀλλὰ αἱ γωνίαι τῶν κάτωθεν ἑξαγώνων εἶναι βάθρον καὶ στήριγμα τῶν ἄνωθεν εὑρισκομένων, ὥστε νὰ κρατοῦν ἀσφαλῶς ὑπεράνω αὐτῶν τὰ βάρη, καὶ ἰδιαιτέρως εἰς ἑκάστην κοιλότητα νὰ συγκρατῆται τὸ ὑγρόν(10).

---

(10) Δεικνύεται καὶ εἰς τὴν ὑπὸ τῶν μελισσῶν κατασκευὴν τῶν κηρηθρῶν ἡ πανσοφία τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἐνέβαλεν εἰς τὰς μελίσσας τὸ ἔνστικτον τῆς τοιαύτης κατασκευῆς. Διότι, κατὰ τοὺς εἰδικοὺς μελισ-

Ἀξιομίμητοι καὶ ἀξιοκατάκριτοι ἐνέργειαι τῶν πτηνῶν.

7. Πῶς νὰ σοῦ διηγηθῶ μὲ ἀκρίβειαν ὅλας τὰς συνηθείας τοῦ βίου τῶν πτηνῶν; Πῶς μὲν οἱ γέρανοι ἀναλαμβάνουν ἐκ περιτροπῆς τὰς ἐν καιρῷ νυκτὸς προφυλακάς· καὶ ἄλλοι μὲν κοιμῶνται, ἄλλοι δὲ περιφερόμενοι γύρω παρέχουν εἰς τοὺς κοιμωμένους πᾶσαν ἀσφάλειαν κατὰ τὸν ὕπνον. Ἔπειτα ὅταν συμπληρωθῇ τὸ ὡρισμένον διάστημα τῆς φρουρᾶς, ἐκεῖνος μέν (ὁ γέρανος ποὺ ἐφύλαττεν ἕως τότε), ἀφοῦ φωνάξῃ, πηγαίνει νὰ κοιμηθῇ, ὁ ἄλλος δὲ ποὺ θὰ τὸν διαδεχθῇ (παίρνει τὴν θέσιν του καί) ἀνταποδίδει ἀμοιβαίως τὴν ἀσφάλειαν ποὺ ἔλαβε. Τὴν αὐτὴν εὐταξίαν θὰ ἴδῃς καὶ ὅταν πετοῦν. Διότι ἄλλοτε ἄλλος ἀναλαμβάνει τὴν ὁδηγίαν, καὶ ἀφοῦ ἐπὶ ὡρισμένον τινὰ χρόνον προηγηθῇ τῆς πτήσεως, πηγαίνει εἰς τὸ τέλος καὶ παραδίδει τὴν ἀρχηγίαν τῆς πτήσεως εἰς τὸν ἐρχόμενον ὄπισθέν του.

Ἐκεῖνο δὲ ποὺ κάμνουν οἱ πελαργοὶ δὲν ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὴν λογικὴν σκέψιν. Ἄλλοτε μὲν ὅλοι μαζῇ ἔρχονται καὶ μένουν εἰς τούτους τοὺς τόπους, ἄλλοτε δὲ μὲ ἕνα σύνθημα ὅλοι ἀναχωροῦν. Τοὺς συνοδεύουν δὲ καὶ τοὺς προπέμπουν αἱ παρ' ἡμῶν λεγόμεναι κορῶναι(11), αἱ ὁποῖαι κάμνουν, ὅπως ἐγὼ ὑποθέτω, καὶ κάποιαν συμμαχίαν μαζῇ των ἐναντίον ἐχθρικῶν πτηνῶν. Καὶ ἀπόδειξις τούτου εἶναι πρῶτον μέν, ὅτι κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον δὲν φαίνεται πουθενὰ καμμία κορώνη, ἔπειτα δὲ τὸ ὅτι ἐπιστρέφουν τραυματισμέναι, φέρουσαι φανερὰς τὰς ἀποδείξεις τοῦ συνασπισμοῦ καὶ τῆς συμμαχίας. Ποῖος ὥρισεν εἰς αὐτὰς τοὺς νόμους τῆς φιλοξενίας; Ποῖος τὰς ἠπείλησεν ὅτι θὰ τὰς κατηγορήσῃ ὡς λιποτάκτας, ὥστε νὰ μὴ λείπῃ καμμία ἀπὸ τὴν συνοδίαν; Ἂς τὰ ἀκούσουν οἱ ἀφιλόξενοι, ὅσοι κλείουν τὰς θύρας καὶ δὲν δίδουν οὐδὲ στέγην εἰς τοὺς ταξειδιώτας ἐν καιρῷ χειμῶνος καὶ νυκτός.

σοκόμους, τὰς κηρήθρας κατασκευάζουν αἱ μέλισσαι «καθέτους καὶ παραλλήλους μὲ ὡρισμένα κενὰ μεταξύ των. Κατὰ τὴν ἀνέγερσιν λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν οἱ νόμοι τοῦ ἀερισμοῦ, τῆς στερεότητος, μονιμότητος καὶ ἀντιστάσεως τοῦ κηροῦ». Εἶναι δὲ ἀξιοθαύμαστοι αἱ μέλισσαι διὰ τὴν συμμετρικὴν κατασκευὴν τῶν κελλίων ἐπὶ τῶν κηρηθρῶν. «Ἕκαστον κελλίον ἐργάτιδος (μελίσσης) εἶναι σωλὴν ἑξάπλευρος καταλήγων εἰς πυραμιδοειδῆ πυθμένα ἐκ τριῶν ῥόμβων· ἔχει βάθος 12 χλστμ. ἐπὶ 5 χλστμ. διαμέτρου καὶ ἐλαφρὰν κλίσιν πρὸς τὰ ἄνω κατὰ γωνίαν 4-5% διὰ νὰ ἐμποδίζεται ἡ ἐκροὴ τοῦ μέλιτος. Ἡ μορφὴ αὕτη τῶν κελλίων ἐπιτυγχάνει ἐν δεδομένῃ ἐπιφανείᾳ, δι' ὀλιγωτέρου ὑλικοῦ καὶ ἐργασίας, τὴν μεγίστην στερεότητα καὶ τὴν μεγίστην χωρητικότητα». Πῶς νὰ μὴ θαυμάσῃ κανεὶς καὶ ἐν προκειμένῳ τὴν ἄπειρον σοφίαν τοῦ Δημιουργοῦ;

(11) Δηλαδὴ αἱ κουροῦνες.

Ἡ δὲ πρόνοια, ποὺ λαμβάνουν οἱ πελαργοὶ δι' ὅσους ἐξ αὐτῶν ἐγήρασαν, ἦτο ἀρκετὴ διὰ νὰ κάμῃ τὰ παιδιά μας νὰ ἀγαποῦν καὶ φροντίζουν διὰ τοὺς γονεῖς των, ἐὰν ἤθελαν νὰ προσέξουν. Διότι ἐξάπαντος δὲν εἶναι κανεὶς τόσον ἐλλιπὴς εἰς τὴν φρόνησιν, ὥστε νὰ μὴ θεωρῇ ἄξιον αἰσχύνης τὸ ὅτι ὑστερεῖ κατὰ τὴν ἀρετὴν καὶ ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἀλογώτατα πτηνά. Οἱ πελαργοί, λοιπόν, ὅταν λόγῳ τοῦ γήρατος πέσουν τὰ πτερὰ τοῦ πατρός των, στέκονται γύρω καὶ τὸν ζεσταίνουν μὲ τὰ ἰδικά των πτερά, καὶ τοῦ φέρνουν ἄφθονον τροφήν, καὶ τὸν βοηθοῦν κατὰ τὸ δυνατὸν εἰς τὸ πέταγμα, ἀνακουφίζοντες ἐλαφρῶς αὐτὸν ἀπὸ τὰ δύο μέρη μὲ τὰ πτερά των. Καὶ τόσον πολὺ τοῦτο εἶναι γνωστὸν εἰς ὅλους, ὥστε μερικοὶ τὴν ἀνταπόδοσιν τῶν εὐεργεσιῶν τὴν ὀνομάζουν ἀντιπελάργησιν.

Κανεὶς ἂς μὴ θλίβεται παραπονούμενος, ὅτι εἶναι πτωχός· μηδὲ ν' ἀπελπίζεται διὰ τὴν ζωήν του, ὅποιος δὲν ἀφῆκεν εἰς τὴν οἰκογένειάν του καμμίαν περιουσίαν, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὴν ἐφευρετικότητα τῆς χελιδόνος. Διότι ἐκείνη, ὅταν κατασκευάζῃ τὴν φωλεάν της, τὰ μὲν ξυλαράκια τὰ μεταφέρει εἰς τὸ στόμα της· ἐπειδὴ δὲ δὲν ἠμπορεῖ νὰ μεταφέρῃ λάσπην μὲ τὰ πόδια της, βρέχει τὰ ἄκρα τῶν πτερῶν της μὲ ὕδωρ, ἔπειτα κυλίεται εἰς τὴν λεπτοτάτην σκόνην, καὶ τοιουτοτρόπως ἐφευρίσκει μέσον νὰ ἐξοικονομῇ λάσπην. Ἀφοῦ δὲ συνδέσῃ ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὰ ξυλαράκια τὸ ἓν πρὸς τὸ ἄλλο μὲ τὸν πηλόν, ὡς νὰ εἶχε κάποιαν κολλητικὴν οὐσίαν, διατρέφει ἐντὸς αὐτῆς τὰ πουλάκια της. Ἐὰν δὲ κανένα ἀπὸ αὐτὰ βγάλῃ τὰ μάτια του, ἔχει ἡ χελιδὼν κάποιαν φυσικὴν ἰατρικὴν τέχνην, μὲ τὴν ὁποίαν θεραπεύει τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν τέκνων της. Αὐτὰ ἂς σὲ διδάσκουν, νὰ μὴ παρεκτρέπεσαι εἰς ἀδίκους πράξεις, ἐπειδὴ εἶσαι πτωχός, μηδὲ εἰς τὰς μεγαλυτέρας συμφορὰς νὰ χάνῃς κάθε ἐλπίδα καὶ νὰ παραμένῃς ἄπρακτος καὶ ἀδρανής· ἀλλὰ νὰ καταφεύγῃς εἰς τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος, ἐὰν χαρίζῃ τόσα σπουδαῖα προσόντα εἰς τὴν χελιδόνα, πόσον μεγαλύτερα θὰ δώσῃ εἰς ἐκείνους ποὺ τὸν ἐπικαλοῦνται μὲ ὅλην των τὴν καρδίαν;

Ἡ ἀλκυὼν εἶναι πτηνὸν θαλάσσιον. Αὐτὴ συνηθίζει νὰ κλωσσᾷ κοντὰ εἰς τοὺς αἰγιαλούς, ἀποθέτουσα τὰ αὐγά της ἐπάνω εἰς τὴν ἄμμον. Κλωσσᾷ δὲ περὶ τὸ μέσον τοῦ χειμῶνος, ὁπότε ἡ θάλασσα ἀπὸ τοὺς πολλοὺς καὶ ἰσχυροὺς ἀνέμους κτυπᾷ μὲ ὁρμὴν εἰς τὴν ξηράν. Ἀλλ' ὅμως κατὰ τὰς ἑπτὰ ἡμέρας ποὺ κλωσσᾷ ἡ ἀλκυών, κοιμῶνται ὅλοι οἱ ἄνεμοι, ἡσυχάζει δὲ καὶ τὸ κῦμα τῆς θαλάσσης. Διότι εἰς τόσας μόνον ἡμέρας βγάζει τὰ πουλάκια της. Ἐπειδὴ δὲ αὐτὰ ἔχουν ἀνάγκην καὶ τροφῆς, ὁ μεγαλόδωρος Θεὸς ἐχάρισεν εἰς τὸ μικρότατον αὐτὸ ζῶον ἄλλας ἑπτὰ ἡμέρας (γαλήνης καὶ νηνεμίας) διὰ τὴν αὔξησιν τῶν νεοσσῶν. Ὥστε καὶ οἱ ναυτικοὶ ὅλοι γνωρίζουν τὸ γεγονὸς αὐτὸ καὶ ὀνομάζουν τὰς ἡμέρας αὐτὰς ἀλκυονίδας(12). Αὐτὰ ἔχουν κανονισθῆ τοιουτοτρόπως ἀπὸ τὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰ ἄλογα, διὰ νὰ σὲ προτρέπουν νὰ ζητῇς καὶ σὺ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὅσα εἶναι χρήσιμα διὰ τὴν σωτηρίαν σου. Ποῖον παράδοξον δὲν θὰ γίνῃ πρὸς χάριν σοῦ, ὁ ὁποῖος ἐδημιουργήθης κατ' εἰκόνα Θεοῦ, ὅταν δι' ἕνα πτηνὸν τόσον μικρὸν συγκρατῆται ἡ μεγάλη καὶ φοβερὰ θάλασσα ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χειμῶνος, διαταχθεῖσα νὰ ἔχῃ γαλήνην;

Λέγουν διὰ τὴν τρυγόνα, ὅτι ὅταν χάσῃ τὸν σύντροφόν της, δὲν καταδέχεται πλέον νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ ἄλλον, ἀλλὰ παραμένει ἀσυνδύαστος, διότι ἐνθυμουμένη τὸν σύντροφον ποὺ εἶχε κάποτε, ἀπαρνεῖται νὰ συνδεθῇ μὲ ἄλλον. Ἂς τὸ ἀκούσουν αἱ γυναῖκες, πόσον ἡ σεμνὴ χηρεία καὶ εἰς αὐτὰ

(12) Ἡ ἀλκυὼν (κοινῶς ψαροφάγος ἢ βασιλοποῦλι) εἶναι πτηνὸν ποὺ ζῇ εἰς τὰς ὄχθας τῶν ποταμῶν καὶ τῶν λιμνῶν. Τὴν τοιαύτην δὲ μεταβολὴν τοῦ καιροῦ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χειμῶνος, ποὺ ἀναφέρει ὁ Μ. Βασίλειος, καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας γεννᾷ ἡ ἀλκυών, τὴν βεβαιώνουν καὶ οἱ μετεωρολόγοι. Κατὰ τὸν Δ. Αἰγινήτην («Μετέωρα» ἔκδ. β' σελ. 7-8) «Τὴν δριμύτητα τῶν χειμερινῶν ἡμερῶν τοῦ Ἰανουαρίου διακόπτει συνήθως ἡ λαμπρὰ σειρὰ τῶν θελκτικῶν ἀλκυονίδων ἡμερῶν· εἶναι αἱ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος περίφημοι ἡλιόλουστοι καὶ νήνεμοι ἡμέραι τοῦ Ἰανουαρίου ἐν Ἑλλάδι, καθ' ἅς, λέγει ὁ Αἰλιανὸς «χάριν τοῦ τοκετοῦ τῆς Ἀλκυόνος, ἵστανται τὰ πελάγη, εἰρήνην δὲ καὶ φιλίαν ἄγουσιν ἄνεμοι». Ὁ καιρὸς εἶναι τότε ἤπιος, ἐαρινός. Ὁ Θεὸς δηλ. οἰκονομεῖ τὰ πράγματα οὕτως ὥστε καὶ τὰ ζῶα αὐτὰ νὰ εὑρίσκουν τὸν κατάλληλον καιρὸν διὰ νὰ πολλαπλασιασθοῦν, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρος ὁ φυτικὸς καὶ ζωϊκὸς κόσμος πολλαπλῶς νὰ ὠφεληθῇ. Ἀπὸ τὸ πτηνὸν λοιπὸν τοῦτο καὶ αἱ ἡλιόλουστοι αὗται ἡμέραι τοῦ χειμῶνος ὠνομάσθησαν ἀλκυονίδες ἡμέραι, ὅπως ἀναφέρει καὶ ὁ Μ. Βασίλειος.

ἀκόμη τὰ ἄλογα ζῶα εἶναι προτιμοτέρα τῆς ἀπρεπείας ποὺ δημιουργοῦν οἱ πολλοὶ γάμοι.

Ὁ ἀετὸς εἶναι ἀδικώτατος εἰς τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὴν αὔξησιν τῶν τέκνων του. Διότι ἀφοῦ ἐκκολάψῃ δύο νεοσσούς, τὸν ἕνα ἐξ αὐτῶν τὸν ρίπτει κάτω εἰς τὴν γῆν, ἀπωθῶν αὐτὸν μὲ τὰ κτυπήματα τῶν πτερῶν του· τὸν ἄλλον δὲ μόνον κρατεῖ καὶ ἀνατρέφει, καὶ οὕτως ἀρνεῖται ἐκεῖνον ποὺ ἐγέννησεν ἕνεκα τῆς κοπιώδους εὑρέσεως τῆς τροφῆς. Ἀλλ' ὅπως λέγουν, ἡ φήνη(13) δὲν ἀφήνει τοῦτον νὰ καταστραφῇ, ἀλλὰ τὸν περιμαζεύει καὶ τὸν ἀνατρέφει μαζῇ μὲ τοὺς ἰδικούς της νεοσσούς. Τοιοῦτοι εἶναι οἱ γονεῖς ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴν πρόφασιν ὅτι εἶναι πτωχοὶ ἐκθέτουν τὰ νήπια· ἢ οἱ ὁποῖοι κατὰ τὴν διανομὴν τῆς περιουσίας φέρονται ἀνισότατα πρὸς τὰ τέκνα των. Διότι εἶναι δίκαιον, ὅπως ἐξ ἴσου ἔχουν μεταδώσει εἰς ἕκαστον τέκνον των τὴν ζωήν, οὕτω ἐξ ἴσου καὶ ὁμοίως πρέπει νὰ τοὺς παρέχουν καὶ τὰ μέσα τῆς ζωῆς. Μὴ μιμηθῇς τὴν σκληρότητα τῶν γαμψωνύχων πτηνῶν(14), τὰ ὁποῖα ὅταν ἴδουν τὰ πουλιά των νὰ προσπαθοῦν νὰ πετάξουν, τὰ ἐκδιώκουν ἀπὸ τὴν φωλεάν, κτυπῶντα αὐτὰ μὲ τὰ πτερὰ καὶ σπρώχνοντα καὶ μὴ λαμβάνοντα εἰς τὸ ἑξῆς δι' αὐτὰ καμμίαν φροντίδα. Εἶναι ὅμως ἀξιέπαινος ἡ φιλοτεκνία τῆς κορώνης, ἡ ὁποία καὶ ὅταν ἀκόμη πετοῦν τὰ πουλιά της, τὰ παρακολουθεῖ καὶ τὰ τρέφει καὶ τὰ μεγαλώνει ἐπὶ πλεῖστον χρόνον.

Πολλὰ γένη πτηνῶν δὲν ἔχουν ἀνάγκην νὰ συνδεθοῦν πρὸς τὰ ἄρρενα, προκειμένου νὰ τεκνογονήσουν· καὶ εἰς ἄλλα μὲν (γένη πτηνῶν) τὰ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον γεννώμενα αὐγὰ εἶναι ἄγονα, διὰ τοὺς γῦπας(15) δὲ λέγουν, ὅτι πολλάκις γεννοῦν ἄνευ συνδυασμοῦ, καὶ μάλιστα ἐνῶ ζοῦν πάρα πολλὰ χρόνια. Τούτων ἡ ζωὴ πολλάκις παρατείνεται μέχρις ἑκατὸν ἐτῶν. Τοῦτο δὲ τὸ γεγονὸς τῆς ἱστορίας τῶν πτηνῶν σημείωσέ το σὲ παρακαλῶ ἰδιαιτέρως, ὥστε, ὅταν καμμιὰ φορὰ ἴδῃς μερικοὺς νὰ περιγελοῦν τὸ ἰδικόν μας μυστήριον (τῆς ἐκ τῆς Παρθένου γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος), ὅτι δῆθεν

(13) Ἡ φήνη εἶναι ἕτερον εἶδος ἀετοῦ, ὀνομαζόμενον γυπαετὸς ἢ ἁλιάετος.

(14) Γαμψώνυχα λέγονται ὅσα ἔχουν γαμψούς, δηλαδὴ γυριστοὺς ὄνυχας, καταλλήλους ὥστε νὰ ἁρπάζουν καὶ συγκρατοῦν τὴν λείαν των. Λέγονται καὶ ἁρπακτικά.

(15) Τὰ κοινῶς λεγόμενα ὄρνια.

εἶναι ἀδύνατον καὶ ἔξω τῆς φύσεως τὸ νὰ γεννήσῃ ἡ παρθένος, φυλαττομένης ἀμολύντου τῆς παρθενίας της, νὰ ἐνθυμηθῇς ὅτι ὁ εὐδοκήσας νὰ σώσῃ τοὺς πιστεύοντας διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος (Α΄ Κορινθ. α΄ 21), κατέβαλε προλαβόντως ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως ἀναριθμήτους ἀφορμὰς διὰ τὴν πίστιν τῶν παραδόξων μυστηρίων.

Ἀσίγητος ἡ πρὸς τὸν Θεὸν δοξολογία.

8. «Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἑρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ». Διετάχθησαν μὲν νὰ πετοῦν «ἐπὶ τῆς γῆς», διότι ὅλα προμηθεύονται τὴν τροφήν των ἀπὸ τῆς γῆς· «κατὰ δὲ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ», διότι ὅπως προηγουμένως ἐξηγήσαμεν, οὐρανὸς ἐνταῦθα ὀνομάζεται ἐκ τοῦ ὁρᾶσθαι ὁ ἀήρ. Λέγεται δὲ καὶ στερέωμα, διότι ὁ ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς μας ἀὴρ εἶναι κάπως πυκνότερος, ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ αἰθέριον σῶμα, καὶ περισσότερον πεπιεσμένος ἕνεκα τῶν ἐκ τῶν κάτω ἀνερχομένων ἀτμῶν. Ἔχεις λοιπὸν τὸν οὐρανὸν στολισμένον, τὴν γῆν καλλωπισμένην, τὴν θάλασσαν μὲ ἄφθονα τὰ γεννήματά της, τὸν ἀέρα γεμᾶτον ἀπὸ τὰ πτηνά, ποὺ τὸν διασχίζουν. Ὅλα διὰ τῆς διαταγῆς τοῦ Θεοῦ παρήχθησαν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι, ἀκόμη δὲ καὶ ὅσα ὁ λόγος παρέλειψε τώρα, ἀποφεύγων ν' ἀσχοληθῇ περισσότερον μὲ αὐτά, διὰ νὰ μὴ φανῇ ὅτι ὑπερβαίνει τὸ μέτρον. Ταῦτα λοιπὸν ἂς συλλογισθῇς μόνος σου, σὺ ὁ ἐπιμελὴς ἀκροατής, διὰ νὰ μάθῃς σαφῶς τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ εἰς ὅλα, ὥστε νὰ μὴ παύσῃς ποτὲ νὰ θαυμάζῃς καὶ νὰ δοξάζῃς τὸν ποιητὴν Θεόν, δι' ὅλα τὰ δημιουργήματά του.

Ἄλλα ἀξιόλογα διδάγματα ἀπὸ τὴν ζωὴν τῶν πτηνῶν.

9. Ἔχεις εἰς τὸ σκότος τὰ νυκτόβια γένη τῶν πτηνῶν, εἰς δὲ τὸ φῶς ὅσα πετοῦν τὴν ἡμέραν. Διότι αἱ μὲν νυκτερίδες καὶ αἱ κουκουβάγιες καὶ οἱ νυκτοκόρακες[16] εἶναι πτηνά, ποὺ βόσκουν κατὰ τὴν νύκτα. Ὥστε, ὅταν καμμιὰ φορὰ δὲν ἔχῃς ὕπνον, νὰ

---

(16) Τὰ κοινῶς λεγόμενα κλαψοπούλια.

σοῦ εἶναι ἀρκετὴ ἡ ἀσχολία εἰς αὐτὰ καὶ ἡ ἐξέτασις τῶν ἰδιωμάτων των, διὰ νὰ δοξολογῇς τὸν ποιητήν[17]

Πῶς ἡ ἀηδὼν παραμένει ἄγρυπνος ὅταν κλωσσᾷ καὶ σταματᾷ τὴν μελῳδίαν της καθ' ὅλην τὴν νύκτα. Πῶς ἡ νυκτερίδα, ἐνῶ εἶναι τετράποδον, δύναται καὶ νὰ πετᾷ. Πῶς μόνη αὐτὴ ἐξ ὅσων πετοῦν ἔχει ὀδόντας, καὶ γεννᾷ μὲν ζωντανὰ τέκνα, ὅπως τὰ τετράποδα, πετᾷ δὲ εἰς τὸν ἀέρα, βοηθουμένη ὄχι ἀπὸ πτερά, ἀλλὰ ἀπὸ μίαν μεμβράνην δερματίνην. Πῶς ἀκόμη ἔχει καὶ τὸ ἔνστικτον τῆς φιλαλληλίας, καὶ διὰ τοῦτο ὡσὰν ὁρμαθὸς συγκρατοῦνται αἱ νυκτερίδες, καὶ ἐξαρτᾶται ἡ μία ἐκ τῆς ἄλλης, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι εὔκολον νὰ κατορθωθῇ ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους. Διότι οἱ πολλοὶ προτιμοῦν νὰ ζοῦν χωριστὰ καὶ ἰδιαιτέρως παρὰ ἀπὸ κοινοῦ καὶ ἡνωμένοι μὲ τοὺς ἄλλους. Πῶς ὁμοιάζουν μὲ τὰ μάτια τῆς κουκουβάγιας, ὅσοι ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ματαίαν σοφίαν. Διότι καὶ ἐκείνης ἡ ὅρασις ἐν καιρῷ μὲν νυκτὸς αὐξάνει, ὅταν ὅμως ἀνατείλῃ ὁ ἥλιος, ἀμαυρώνεται καὶ σκοτίζεται. Τοιουτοτρόπως καὶ τούτων ἡ διάνοια εἶναι μὲν ὀξυτάτη εἰς τὸ νὰ ἐξετάζῃ τὴν ματαιότητα, σκοτισμένη δὲ προκειμένου νὰ κατανοήσῃ τὸ ἀληθινὸν φῶς.

Ἐν καιρῷ δὲ ἡμέρας σοῦ εἶναι πολὺ εὔκολον νὰ λαμβάνῃς ἀφορμὰς πανταχόθεν πρὸς θαυμασμὸν τοῦ Δημιουργοῦ. Πῶς μὲν ὁ κατοικίδιος κόκορας σὲ ἐξυπνᾷ, διὰ νὰ ἀρχίσῃς τὰς ἐργασίας σου, φωνάζων μὲ ὀξεῖαν φωνὴν καὶ προαναγγέλλων ἀρκετὰ ἐνωρὶς τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου, διότι καὶ αὐτὸς σηκώνεται πολὺ πρωῒ μαζῇ μὲ τοὺς ὁδοιπόρους, ὁδηγεῖ δὲ τοὺς γεωργοὺς εἰς τὸν θερισμόν. Πῶς τὸ γένος τῶν χηνῶν εἶναι ἄγρυπνον καὶ ἀντιλαμβάνεται μὲ ὀξύτητα ὅσα γίνονται κρυφίως. Αὐταὶ ἔσωσαν κάποτε καὶ τὴν πρωτεύουσαν τοῦ ρωμαϊκοῦ βασιλείου, διότι ἐφανέρωσαν μερικοὺς ἐχθρούς,

---

(17) Καὶ ὅμως. Εἰς πολλοὺς Χριστιανοὺς ἀφωτίστους καὶ μὴ γνωρίζοντας οὔτε τὴν ἀλήθειαν τῆς χριστιανικῆς Θρησκείας, οὔτε τὰ φυσικὰ τῶν ζώων ἰδιώματα, εἶναι τόσον βαθέως ριζωμέναι αἱ προλήψεις, ὥστε τὴν φωνὴν τῶν νυκτοβίων πτηνῶν—ὅπως τῆς κουκουβάγιας καὶ ἄλλων ζώων—τὴν θεωροῦν κακὸν οἰωνόν, ὅτι τάχα προλέγει κἄποιο κακό, θάνατον ἢ ἄλλο δυστύχημα, καὶ ἕνεκα τούτου ἀνησυχοῦν καὶ θλίβονται. Ὁ Χριστιανὸς ὅμως ποὺ πιστεύει τὰς προλήψεις καὶ τὰς δεισιδαιμονίας αὐτὰς τῆς εἰδωλολατρικῆς ἐποχῆς, ἀποδεικνύει ὅτι εἶναι ἐλάχιστα Χριστιανός, ἀφοῦ δὲν ἐξαρτᾷ τὸν ἑαυτόν του ἀπὸ τὴν στοργικὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ.

οἱ ὁποῖοι ἐπρόκειτο νὰ καταλάβουν τὴν ἀκρόπολιν τῆς Ρώμης μὲ ὑπονόμους ἀφανεῖς[18].

Εἰς ποῖον γένος πτηνῶν δὲν παρουσιάζει ἡ φύσις καὶ κάτι τὸ ἰδιαιτέρως ἀξιοθαύμαστον; Ποῖος προαναγγέλλει εἰς τοὺς γῦπας τὸν θάνατον τῶν ἀνθρώπων, ὅταν ἐκστρατεύουν οὗτοι ἐναντίον ἀλλήλων; Διότι βλέπει κανεὶς νὰ παρακολουθοῦν τὰ στρατεύματα ἀναρίθμητα στίφη γυπῶν, οἱ ὁποῖοι ἐκ τῆς προπαρασκευῆς τῶν ὅπλων συμπεραίνουν τὸ ἀποτέλεσμα. Τοῦτο δὲ δὲν ἀπέχει καὶ πολὺ ἀπὸ τοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων. Πῶς νὰ σοῦ διηγηθῶ τὰς φοβερὰς ἐπιδρομὰς τῆς ἀκρίδος, ἡ ὁποία μὲ ἓν σύνθημα σηκώνεται πλῆθος ὁλόκληρον καί, ἀφοῦ στρατοπεδεύσῃ εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς χώρας, δὲν πειράζει τοὺς καρποὺς προτοῦ τῆς δοθῇ ἡ θεία διαταγή; Πῶς, ὡς θεραπεία τῆς πληγῆς τῆς ἀκρίδος, ἔρχεται ἐν συνεχείᾳ ἡ σελευκίς[19], δυναμένη νὰ τρώγῃ ὁσασδήποτε ἀκρίδας; Διότι ὁ φιλάνθρωπος Θεὸς ἐδημιούργησεν αὐτὴν ἀχόρταστον, διὰ νὰ εὐεργετῇ τοὺς ἀνθρώπους. Ποῖος ὁ τρόπος τῆς μελῳδίας τοῦ τέττιγος; Καὶ πῶς μετὰ τὴν μεσημβρίαν ψάλλουν περισσότερον; πῶς δὲ ἡ φωνή των παράγεται μὲ τὴν διαστολὴν τοῦ θώρακος ποὺ γίνεται ὅταν εἰσπνέουν τὸν ἀέρα;

Ἀλλὰ μοῦ φαίνεται ὅτι εἰς τὸν λόγον περὶ τῶν θαυμαστῶν ἰδιοτήτων τῶν πτηνῶν ὑστερῶ περισσότερον, παρὰ ἐὰν ἐπεχείρουν νὰ τὰ φθάσω εἰς τὴν ταχύτητα, τρέχων ἐγὼ μὲ τὰ πόδια. Ὅταν ἴδῃς τὰ ἐκ τῶν πτηνῶν λεγόμενα ἔντομα, ὅπως τὰς μελίσσας καὶ τοὺς σφῆκας (τὰ ὁποῖα ὠνόμασαν ἔντομα, διότι παρουσιάζουν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη ἐντομάς, δηλαδὴ σχισματιὲς εἰς τὸ σῶμα των), νὰ ἐνθυμῆσαι ὅτι αὐτὰ δὲν ἀναπνέουν οὐδὲ ἔχουν πνεύμονας, ἀλλὰ εἰσπνέουν τὸν ἀέρα ἀπὸ ὅλον τὸ σῶμα των[20]. Διὰ τοῦτο ὅταν βραχοῦν μὲ λάδι ἀποθνήσκουν, ἐπειδὴ τότε φράσσονται οἱ πόροι· ὅ-

---

(18) Πρόκειται περὶ τῶν χηνῶν τοῦ Καπιτωλίου, αἱ ὁποῖαι, ὡς λέγεται, ἀντιληφθεῖσαι τοὺς ἐπερχομένους κατὰ τοῦ Καπιτωλίου Γαλάτας, διὰ τῶν φωνῶν των ἔσωσαν τὴν Ρώμην.

(19) Εἶδος πτηνοῦ, ποὺ ὁμοιάζει μὲ τὴν κίχλην (τσίχλαν) καὶ τὸ ὁποῖον τρώγει ἀπλήστως τὰς ἀκρίδας.

(20) Τὰ ἔντομα πράγματι ἀναπνέουν κατὰ τρόπον ὅλως ἰδιαίτερον. Δύο σωλῆνες μεγάλοι ἔχοντες τὰ στόμιά των εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ δέρματος, καὶ διακλαδιζόμενοι εἰς ὅλα τὰ ὄργανα τοῦ σώματος, εἰσάγουν εἰς τὸ σῶμα τὸν ἀπαραίτητον ἀτμοσφαιρικὸν ἀέρα. Οἱ σωλῆνες οὗτοι λέγονται τραχεῖαι, ἡ δὲ ἀναπνοή των τραχειακή.

ταν δὲ ἀμέσως ρίψῃ κανεὶς ἐπάνω των ξύδι, ἀναζοῦν πάλιν, ἐπειδὴ οἱ πόροι ἀνοίγουν.

Οὐδὲν περισσότερον ἀπὸ ὅσα μᾶς χρειάζονται ἔκτισεν ὁ Θεός, οὔτε ὅμως παρέλειψε νὰ κάμῃ κάτι ποὺ θὰ ἦτο χρήσιμον. Ὅταν πάλιν ἐξετάσῃς προσεκτικὰ ὅσα ἐκ τῶν ζώων ἀρέσκονται νὰ ζοῦν εἰς τὰ ὕδατα, θὰ εὕρῃς διαφορετικὴν κατασκευὴν εἰς αὐτά. Θὰ ἴδῃς ὅτι δὲν ἔχουν πόδας διεσχισμένους, ὅπως εἶναι τῆς κορώνης, οὔτε γυριστούς, ὅπως τῶν σαρκοφάγων· ἀλλὰ πλατεῖς καὶ μὲ μεμβράναν, διὰ νὰ κολυμβοῦν εὐκόλως ἐπάνω εἰς τὸ ὕδωρ, ὠθοῦντα τὸ ὕδωρ μὲ τὰς μεμβράνας τῶν ποδῶν ὡσὰν μὲ κουπιά. Ὅταν δὲ παρατηρήσῃς προσεκτικὰ πῶς ὁ κύκνος καταβιβάζει τὸν λαιμόν του εἰς τὸ βάθος καὶ βγάζει ἀπὸ ἐκεῖ τὴν τροφήν του, τότε θὰ ἀντιληφθῇς τὴν σοφίαν τοῦ Κτίστου, ὅτι δι᾽ αὐτὸν τὸν λόγον τοῦ ἔδωκε τὸν λαιμὸν μακρότερον ἀπὸ τοὺς πόδας, διὰ νὰ βυθίζῃ αὐτὸν εἰς τὸ ὕδωρ ὡσὰν πετονιὰν καὶ νὰ προμηθεύεται τὴν εἰς τὸ βάθος κρυμμένην τροφήν.

Ἁπλῶς ἀναγινωσκόμενα τὰ λόγια τῆς Ἁγίας Γραφῆς, εἶναι μικραί τινες συλλαβαί: «Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα... πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ». Ὅταν ὅμως ἐρευνᾶται καὶ ἐξετάζεται ἡ ἔννοια τῶν λόγων αὐτῶν, τότε φανερώνεται τὸ μέγα θαῦμα τῆς σοφίας τοῦ Δημιουργοῦ. Πόσας διαφορὰς πτηνῶν προέβλεψε; Πῶς τὰ ἐχώρισε κατὰ γένη ἀναμεταξύ των; Πῶς εἰς ἕκαστον ἔδωκεν ἰδιαίτερα διακριτικὰ γνωρίσματα; Δὲν μοῦ φθάνει ἡ ἡμέρα διὰ τὴν διήγησιν τῶν ἐν τῷ ἀέρι θαυμάτων. Μᾶς προσκαλεῖ ἡ ξηρά, διὰ νὰ μᾶς δείξῃ τὰ θηρία καὶ τὰ ἑρπετὰ καὶ τὰ ἄλλα ζῶα, ἕτοιμος νὰ ἀποδείξῃ ὅτι εἶναι ἰσότιμα πρὸς τὰ φυτὰ καὶ τὰ κολυμβῶντα ζῶα καὶ πρὸς ὅλα τὰ πτηνά.

Παράδειγμα περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν.

10. «Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν κτηνῶν καὶ θηρίων καὶ ἑρπετῶν κατὰ γένος». Τί λέγετε ὅσοι ἀπιστεῖτε εἰς τοὺς λόγους τοῦ Παύλου περὶ τῆς μεταβολῆς, ποὺ θὰ γίνῃ κατὰ τὴν ἀνάστασιν τῶν ἀνθρώπων, τώρα ποὺ βλέπετε πολλὰ ἐκ τῶν ζώων ποὺ ζοῦν εἰς τὸν ἀέρα νὰ μεταβάλλουν μορφάς; Ὅπως ἐκεῖνα ποὺ λέγουν περὶ τοῦ Ἰνδι-

κοῦ σκώληκας τοῦ κερασφόρου(21). Αὐτὸς μεταβάλλεται πρῶτον εἰς κάμπην, ἔπειτα προχωρῶν γίνεται βομβυλιός(22) καὶ οὐδὲ εἰς αὐτὴν τὴν μορφὴν σταματᾷ, ἀλλὰ ἀποκτᾷ μαλακὰ καὶ πλατειὰ πτερά. Ὅταν λοιπὸν αἱ γυναῖκες κάθεσθε καὶ ἀσχολῆσθε εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην, νὰ τυλίγετε δηλαδὴ τὰ νήματα ποὺ σᾶς στέλλουν οἱ Σῆρες(23) διὰ νὰ κατασκευάζετε τὰ μαλακὰ ἐνδύματα, ἐνθυμούμεναι τὰς μεταμορφώσεις τοῦ ζώου τούτου, νὰ λαμβάνετε σαφῆ ἰδέαν τῆς ἀναστάσεως καὶ νὰ μὴ ἀπιστῆτε εἰς τὴν ἀλλαγὴν τῶν σωμάτων, τὴν ὁποίαν ὁ Παῦλος εἰς ὅλους ὑπόσχεται μὲ βεβαιότητα.

Πῶς νὰ χρησιμοποιῶμεν τὸν χρόνον.

11. Ἀλλὰ ἀντιλαμβάνομαι ὅτι ὁ λόγος ὑπερβαίνει τὸ κανονικὸν ὅριον. Ὅταν μὲν λάβω ὑπ' ὄψιν τὸ πλῆθος τῶν λεχθέντων, βλέπω ὅτι φέρομαι ἔξω τοῦ μέτρου. Ὅταν ὅμως πάλιν ἀποβλέψω εἰς τὴν ποικιλίαν τῆς σοφίας, ποὺ ὑπάρχει εἰς τὰ δημιουργήματα, νομίζω ὅτι δὲν ἔχω ἀρχίσει κἂν τὴν διήγησιν. Ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ σᾶς κρατῶ ἐδῶ περισσότερον χρόνον δὲν εἶναι ἀνωφελές. Διότι τί θὰ κάμῃ κανεὶς κατὰ τὸ μέχρι τῆς ἑσπέρας διάστημα(24); Δὲν σᾶς βιάζουν οἱ ἑστιάτορες. Δὲν σᾶς περιμένουν τὰ συμπόσια. Δι' αὐτό, ἐὰν συμφωνῆτε, τὴν σωματικὴν νηστείαν(25) ἂς τὴν χρησιμοποιήσωμεν πρὸς εὐφροσύνην τῶν ψυχῶν. Πολλάκις ὑπηρέτησες εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τῆς σαρκός. Σήμερον παράμεινε ἐδῶ, διὰ νὰ ὑπηρετήσῃς τὴν ψυχήν. «Κατατρύφησον τοῦ Κυρίου καὶ δώσει σοι τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου», λέγει ὁ Προφήτης (Ψαλμ. λστ' 4). Ἐὰν εἶσαι φιλόπλουτος, ἔχεις πλοῦτον πνευματικόν. «Τὰ κρίματα Κυρίου τὰ ἀληθινά, τὰ δεδικαιωμένα ἐπὶ τὸ αὐτό, τὰ ἐπιθυμητὰ ὑπὲρ χρυσίον καὶ λίθον τίμιον πολύν», λέγει πάλιν ὁ Προφήτης (Ψαλμ. ιη' 10, 11). Ἐὰν

(21) Εἶναι ὁ μεταξοσκώληξ, τὸ σκουλήκι ποὺ κάμνει τὸ κουκούλι. Εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Μ. Βασιλείου δὲν εἶχεν ἀκόμη διαδοθῆ ἡ καλλιέργεια τοῦ μεταξοσκώληκος.

(22) Ὡς εἶδος μελίσσης.

(23) Ἔθνος Ἰνδικόν, ἐξ αὐτῶν δὲ πρῶτον μετεφέρθησαν εἰς τὸν ἄλλον κόσμον τὰ μεταξωτά, δι' ὃ λέγονται καὶ Σηρικά.

(24) Ἡ ὁμιλία αὐτὴ ἐλέχθη κατὰ τὴν πρωΐαν.

(25) Ὅπως καὶ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν γράφεται, αἱ ὁμιλίαι εἰς τὴν Ἑξαήμερον ἐξεφωνήθησαν κατὰ τὴν νηστείαν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς.

ἀγαπᾷς τὰς ἀπολαύσεις καὶ τὰς ἡδονάς, ἔχεις τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, τὰ ὁποῖα δι' ἐκεῖνον ποὺ ἔχει ἀνεπτυγμένην τὴν πνευματικὴν αἴσθησιν εἶναι «γλυκύτερα ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον» (Ψαλμ. ιη' 11). Ἐὰν σᾶς ἀφήσω καὶ διαλύσω τὴν σύναξιν, ἄλλοι μὲν θὰ τρέξουν εἰς τοὺς κύβους(26). Ἀλλ' ἐκεῖ γίνονται ὅρκοι καὶ φιλονεικίαι σφοδραὶ καὶ στενοχωρίαι ἕνεκα τῆς φιλοχρηματίας. Στέκεται ἐκεῖ κοντὰ ὁ δαίμων ποὺ ἐξάπτει τὴν μανίαν μὲ τὰ σημαδευμένα ἐκεῖνα κοκκαλάκια· καὶ μεταθέτων τὰ αὐτὰ χρήματα ἄλλοτε πρὸς τὸν ἕνα καὶ ἄλλοτε πρὸς τὸν ἄλλον ἐκ τῶν παικτῶν, εἰς τοῦτον μὲν διεγείρει τὴν ὑπερηφάνειαν διὰ τὴν νίκην, εἰς τὸν ἄλλον δὲ δημιουργεῖ λύπην διότι ἔχασε· μετ' ὀλίγον παρουσιάζει τοῦτον μὲν νὰ καμαρώνῃ, τὸν δὲ ἄλλον κατεντροπιασμένον. Ποία ἡ ὠφέλεια νὰ νηστεύῃ κανεὶς σωματικῶς, ἐνῶ ἡ ψυχή του εἶναι γεμάτη ἀπὸ πλῆθος κακῶν; Ἐκεῖνος πάλιν ποὺ δὲν ἀσχολεῖται εἰς τὸ παιγνίδι αὐτὸ τῶν κύβων, ἀλλὰ παραμένει ἀργὸς καὶ ἀναπαύεται, τί δὲν λέγει ἀπὸ τὰ μάταια; τί δὲν ἀκούει ἀπὸ τὰ ἄτοπα; Διότι ἡ ἀργία χωρὶς φόβον Θεοῦ, γίνεται διδάσκαλος πονηρίας εἰς ἐκείνους ποὺ δὲν χρησιμοποιοῦν ὅπως πρέπει τὸν καιρόν των. Ἴσως λοιπὸν νὰ εὕρετε καὶ κάποιαν ὠφέλειαν εἰς τὰ λεγόμενα· ἀλλὰ ἂν δὲν εὕρετε, κερδίζετε τοὐλάχιστον τὸ ὅτι παραμένοντες ἐδῶ δὲν ἁμαρτάνετε. Ὥστε ὅσον περισσότερον σᾶς κρατῶ ἐδῶ, τόσον περισσότερον σᾶς προφυλάττω ἀπὸ τὰ κακά.

Διὰ πάντων ἂς δοξάζωμεν τὸν Θεόν.

12. Εἶναι ἀρκετὰ ὅσα ἐλέχθησαν δι' ἕνα εὐγνώμονα κριτήν, ἐὰν κανεὶς δὲν ἀποβλέπῃ εἰς τὸν πλοῦτον τῆς κτίσεως, ἀλλ' εἰς τὰς ἀσθενεῖς μας δυνάμεις, καὶ εἰς τὸ ὅτι τὰ λεχθέντα εἶναι ἀρκετὰ διὰ νὰ εὐφράνουν τοὺς συγκεντρωθέντας. Ἡ γῆ σᾶς ὑπεδέχθη μὲ τὰ φυτά της, ἡ θάλασσα μὲ τοὺς ἰχθῦς, ὁ ἀὴρ μὲ τὰ πτηνά. Εἶναι ἑτοίμη καὶ ἡ ξηρὰ νὰ σᾶς ἐπιδείξῃ καὶ αὐτὴ τὰ ἰσότιμα τούτων. Ἀλλ' αὐτὰ ἀρκοῦν διὰ τὴν πρωϊνὴν διδασκαλίαν, ἵνα μὴ ὁ ὑπερβολικὸς χορτασμὸς· τώρα σᾶς κάμῃ ὀλιγώτερον προθύμους εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἑσπερινῶν. Ὁ δὲ Θεός, ὁ πληρώσας τὰ πάντα

(26) Δηλαδὴ εἰς τὰ παιγνίδια ποὺ χρησιμοποιοῦν τοὺς κύβους, τὰ ζάρια, εἰς τὸ χαρτοπαίγνιον, ὅπως θὰ ἐλέγαμεν σήμερον.

διὰ τῶν δημιουργημάτων Του καὶ ἀφήσας εἰς ἡμᾶς διὰ πάντων τούτων φανερὰς ὑπομνήσεις τῶν θαυμάτων Του, ἂς γεμίζῃ τὰς καρδίας σας, ἀπὸ κάθε πνευματικὴν εὐφροσύνην ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, εἰς τὸν Ὁποῖον ἀνήκει ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΕΝΑΤΗ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΩΝ ΧΕΡΣΑΙΩΝ ΖΩΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

«Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ποιήσωμεν ἄνθρωπον...».

(Γενέσ. α΄ 26).

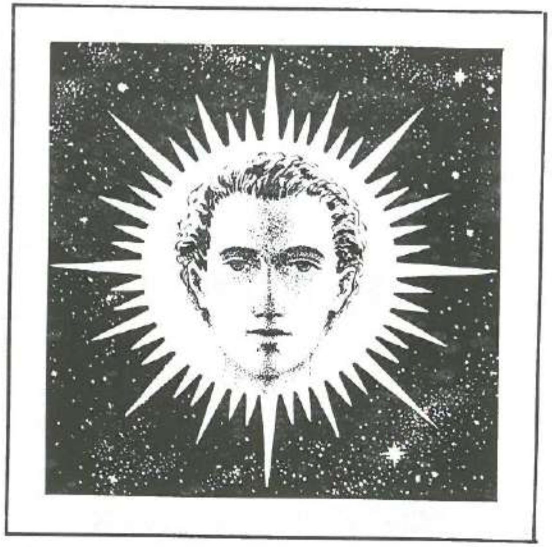

Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ποιήσωμεν ἄνθρωπον...».

Πρέπει μὲ προσοχὴν νὰ ἀκούωμεν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

1. Πῶς σᾶς ἐφάνησαν ὅσα εἶπα κατὰ τὴν πρωϊνὴν ὁμιλίαν; Εἰς ἐμὲ τοὐλάχιστον ἦλθεν ἡ σκέψις νὰ τὰ παρομοιάσω πρὸς τὴν φιλοξενίαν ἑνὸς πτωχοῦ, ὁ ὁποῖος φιλοτιμεῖται νὰ παρουσιάσῃ πλούσιον τὸ τραπέζι· ἀλλ' ἐπειδὴ στερεῖται πολυτελεστέρων φαγητῶν στενοχωρεῖ καὶ βασανίζει τοὺς συνδαιτημόνας, φέρων καὶ προσθέτων ἀφθόνως εἰς τὴν τράπεζαν τὰ πτωχικὰ φαγητὰ ποὺ ἡτοίμασε, εἰς τρόπον ὥστε ἡ τοιαύτη φιλοτιμία του νὰ τοῦ φέρῃ ὡς μόνον κέρδος τὴν κατηγορίαν ὅτι εἶναι ἀδιάκριτος. Κάτι παρόμοιον ἔκαμα καὶ ἐγώ, ἐκτὸς ἐὰν σεῖς λέγετε τίποτε ἄλλο. Ἀλλ' ὁποιαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ὅσα σᾶς εἶπα, σεῖς δὲν πρέπει νὰ τὰ περιφρονήσετε. Διότι καὶ τὴν φιλοξενίαν τοῦ προφήτου Ἐλισσαίου δὲν τὴν ἀπηρνήθησαν οἱ φίλοι του ὡς κακήν, ἂν καὶ μὲ ἄγρια λάχανα τοὺς ἐφιλοξενοῦσε (Δ´ Βασιλ. δ´ 39).

Δὲν πρέπει νὰ παρερμηνεύωμεν τοὺς λόγους τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

2. Εἰξεύρω τοὺς νόμους τῆς ἀλληγορίας, ἂν καὶ δὲν τοὺς ἐπενόησα ἐγὼ ἀφ' ἑαυτοῦ μου, ἀλλὰ τοὺς ἐπῆρα ἀπὸ ἄλλους, ποὺ ἐκοπίασαν διὰ νὰ τοὺς εὕρουν. Σύμφωνα μὲ αὐτούς, ὅσοι δὲν καταδέχονται τὰς συνήθεις ἐννοίας τῶν λέξεων, ποὺ εἶναι γραμμέναι εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, δὲν ἐξηγοῦν τὸ ὕδωρ ὡς ὕδωρ, ἀλλὰ ὅτι εἶναι κάποιας ἄλλης φύσεως· καὶ τὸ φυτὸν καὶ τὸ ψάρι τὰ ἑρμηνεύουν ὅπως αὐτοὶ θέλουν. Καὶ τὴν δημιουρ-

γίαν τῶν ἑρπετῶν καὶ τῶν θηρίων τὴν ἐξηγοῦν διαστρέψαντες αὐτὴν κατὰ τὰς ἰδικάς των ὑπονοίας, καθ' ὃν τρόπον οἱ ὀνειροκρίται ἐξηγοῦν σύμφωνα μὲ τὸν σκοπόν των ὅσα φαίνονται εἰς τὰ κατὰ τὸν ὕπνον ὄνειρα. Ἐγὼ ὅμως ὅταν ἀκούω χόρτον, ἐννοῶ χόρτον· καὶ φυτὸν καὶ ἰχθὺν καὶ θηρίον καὶ κτῆνος, ὅλα τὰ παραδέχομαι τοιουτοτρόπως, ὅπως λέγονται. Διότι «οὐκ ἐπαισχύνομαι τὸ Εὐαγγέλιον» (Ρωμ. α' 16). Ἐπειδὴ δὲ ὅσοι ἔγραψαν τὰ περὶ τοῦ κόσμου, εἶπαν πολλὰ περὶ τοῦ σχήματος τῆς γῆς, εἴτε ὅτι εἶναι σφαῖρα, εἴτε κύλινδρος, εἴτε ὁμοιάζει πρὸς δίσκον καὶ εἶναι ἐξ ἴσου τορνευμένη ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη, ἢ ὁμοιάζει πρὸς λίκνον καὶ εἶναι κοίλη εἰς τὸ μέσον (διότι πρὸς ὅλας αὐτὰς τὰς ὑπονοίας παρεσύρθησαν ὅσοι ἔγραψαν περὶ τοῦ κόσμου, καὶ καταλύει ἕκαστος ὅσα ὑπὸ τῶν ἄλλων ἐγράφησαν) (1). Ἐγὼ δὲν θὰ παρακινηθῶ ἕνεκα τούτου νὰ εἴπω, ὅτι ἡ ὑπὸ τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἱστορουμένη κοσμογονία δὲν εἶναι ἀξία τιμῆς, ἐπειδὴ δὲν ὡμίλησε καθόλου περὶ σχημάτων ὁ προφήτης τοῦ Θεοῦ Μωϋσῆς· ἢ ἐπειδὴ δὲν εἶπεν ὅτι ἡ περίμετρος τῆς γῆς εἶναι 180.000 στάδια· ἢ ἐπειδὴ δὲν ἐμέτρησεν εἰς πόσον μῆκος ἐκτείνεται εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν ἡ ἐκ τῆς γῆς ριπτομένη σκιά, ὅταν ὁ ἥλιος εὑρίσκεται ὑποκάτω τῆς γῆς· καὶ πῶς ἡ σκιὰ αὕτη, ὅταν πέσῃ ἐπάνω εἰς τὴν σελήνην, παράγει τὰς ἐκλείψεις.

Ἐπειδὴ ἀπεσιώπησεν ὡς ἄχρηστα ὅσα δὲν μᾶς ἐνδιαφέρουν, διὰ τοῦτο λοιπὸν θὰ νομίσωμεν, ὅτι εἶναι κατωτέρας ἀξίας τὰ λόγια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀπὸ τοὺς λόγους τῆς μωρανθείσης σοφίας; (2) ἢ θὰ δοξάσωμεν περισσότερον Ἐ-

(1) Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μ. Βασιλείου, καὶ πολὺν χρόνον μετ' αὐτόν, δὲν ἐγνώριζον τὸ σχῆμα καὶ τὰς διαστάσεις τῆς Γῆς· ὑπῆρχον δὲ τόσαι ἀλληλοσυγκρουόμεναι γνῶμαι, ὅσοι καὶ οἱ ἀσχοληθέντες ἐπ' αὐτῶν. Ἡ Ἁγία Γραφὴ σιωπᾷ διὰ τὰ ζητήματα αὐτά, ὅπως καὶ δι' ἄλλα παρόμοια, διότι καθὼς παρατηρεῖ καὶ ὁ Μ. Βασίλειος, τὰ τοιαῦτα εἶναι πράγματα ποὺ δὲν ἔχουν σχέσιν μὲ τὸν σκοπόν, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ Ἁγία Γραφὴ ἐδόθη, δηλαδὴ μὲ τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν ἠθικὴν διαπαιδαγώγησιν τοῦ ἀνθρώπου. Οὐδὲ πρέπει νὰ θεωρῆται ἡ Ἁγία Γραφὴ βιβλίον φυσιογνωστικὸν ἢ ἐπιστημονικόν, σκοποῦν νὰ μεταδώσῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον γνώσεις βιοτικὰς ἐπὶ ζητημάτων προσκαίρου χρησιμότητος, διὰ τὰς ὁποίας εἶναι ἐπαρκὲς τὸ ἀνθρώπινον λογικὸν καὶ δὲν χρειάζεται θεόθεν ἀποκάλυψις.

(2) Πᾶσα γνῶσις καὶ ἐπιστήμη, ἡ ὁποία δὲν ὁδηγεῖ εἰς τὴν πηγὴν τῆς σοφίας καὶ ἀληθείας, εἰς τὸν Θεόν, καταντᾷ μοιραίως μωρία. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἀδιάψευστον δίδαγμα τῆς Ἱστορίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

κεῖνον, ποὺ δὲν μᾶς ἀπησχόλησε τὸν νοῦν μὲ τὰ μάταια, ἀλλὰ κατηύθυνε τὰ πράγματα, ὥστε ὅλα νὰ γραφοῦν διὰ τὴν οἰκοδομὴν καὶ τὸν καταρτισμὸν τῶν ψυχῶν μας; Μοῦ φαίνεται δὲ ὅτι, ἐπειδὴ τοῦτο δὲν τὸ ἐννοοῦν μερικοι, ἐπεχείρησαν νὰ δώσουν εἰς τὰ γεγραμμένα σοβαρότητα καὶ μεγαλοπρέπειαν μὲ συλλογισμοὺς καὶ τροπολογίας, ποὺ τὰς ἐπενόησαν αὐτοί. Ἀλλὰ τοῦτο τὸ κάμνει μόνον ἐκεῖνος ποὺ θεωρεῖ τὸν ἑαυτόν του σοφώτερον ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καὶ ὁ ὁποῖος, μὲ τὴν προσποίησιν ὅτι δῆθεν ἐξηγεῖ τούτους, παρεισάγει τὰ ἰδικά του. Ἂς τὰ ἐννοῶμεν λοιπόν, ὅπως εἶναι γραμμένα.

Ἀκατάβλητος ἡ ἰσχὺς τῶν θείων προσταγμάτων ἐπὶ τῆς φύσεως.

3. «Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν» κτηνῶν καὶ θηρίων καὶ ἑρπετῶν (Γενέσ α' 24). Νόησε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ὅτι τρέχει διὰ μέσου τῆς κτίσεως, ὅτι ἤρχισεν ἀπὸ τότε, ἐνεργεῖ ἕως τώρα, καὶ ἐπεκτείνεται μέχρι τέλους, ἕως ὅτου τελειώσῃ ὁ κόσμος. Διότι ὅπως ἡ σφαῖρα, ὅταν κανεὶς τὴν σπρώξῃ, ἔπειτα δὲ εὑρεθῇ εἰς μέρος κατηφορικόν, τόσον ἕνεκα τῆς κατασκευῆς της, ὅσον καὶ διότι τὸ μέρος εἶναι κατάλληλον, φέρεται πρὸς τὸν κατήφορον καὶ δὲν σταματᾷ προτοῦ φθάσῃ εἰς ἐπίπεδον μέρος, τοιουτοτρόπως καὶ ἡ φύσις τῶν ὄντων, ἀφοῦ ἐκινήθη μὲ ἕνα πρόσταγμα, συνεχίζει ὁμαλῶς τὴν παραγωγὴν καὶ φθορὰν τῶν ὄντων, διαφυλάττουσα τὴν διαδοχὴν τῶν γενῶν διὰ τῆς γεννήσεως ὁμοίων ἀπογόνων, ἕως ὅτου φθάσῃ εἰς αὐτὸ τὸ τέλος. Διότι ἡ φύσις ἀπὸ τὸν ἵππον παράγει ἵππον καὶ ἀπὸ τὸν λέοντον λέοντα καὶ ἀπὸ τὸν ἀετὸν ἀετόν· καὶ ἕκαστον ἐκ τῶν ζώων μὲ τὰς διαδοχικὰς γεννήσεις διατηρούμενον, τὸ διαφυλάττει μέχρι τῆς συντελείας τοῦ σύμπαντος. Κανὲν χρονικὸν διάστημα δὲν καταστρέφει ἢ ἐξαλείφει τὰ ἰδιώματα τῶν ζώων, ἀλλ' ὡσὰν ἡ φύσις νὰ ἐδημιουργήθη μόλις τώρα, τρέχει μαζῆ μὲ τὸν φεύγοντα χρόνον πάντοτε νεαρά.

«Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν». Τὸ πρόσταγμα τοῦτο ἔμεινε μέσα εἰς τὴν γῆν, καὶ δὲν παύει αὐτὴ νὰ ὑπηρετῇ προθύμως τὸν Κτίστην. Διότι ἄλλα μὲν ἐκ τῶν ζώων παράγονται διαδοχικῶς ἐκ τῶν προϋπαρχόντων, ἄλλα δὲ ἀκόμη καὶ τώρα φαίνονται ὅτι ζωογονοῦνται ἐξ αὐτῆς τῆς γῆς. Διότι

ν παράγει μόνον τέττιγας κατὰ τὰς βροχάς, οὐδὲ ἀναρίθμητα ἄλλα γένη ἐκ τῶν πτηνῶν ποὺ πετοῦν εἰς τὸν ἀέρα, τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι ἄνευ ὀνόματος ἕνεκα τῆς μικρότητός των, ἀλλ' ἀκόμη παράγει καὶ ποντικοὺς καὶ βατράχους. Ὅπως λ.χ. περὶ τὰς Θήβας τῆς Αἰγύπτου, ὅταν ἐν καιρῷ μεγάλης ζέστης βρέξῃ ραγδαίως, ἀμέσως ἡ χώρα γεμίζει ἀπὸ ἀρουραίους ποντικούς. Τὰ δὲ χέλια δὲν βλέπομεν νὰ παράγωνται κατ' ἄλλον τρόπον παρὰ ἀπὸ τὴν ἰλύν (ἀπὸ τὸν βοῦρκον) τῶν ποταμῶν· τούτων οὔτε ᾠὰ οὔτε ἄλλος τρόπος τεκνογονίας συνεχίζει τὴν ὕπαρξιν, ἀλλὰ παράγονται ἐκ τῆς γῆς(3).

(3) Οἱ παρεξηγοῦντες τὸν Μ. Βασίλειον θὰ ἠδύναντο νὰ ἰσχυρισθοῦν, ὅτι οὗτος παραδέχεται τὴν αὐτόματον γένεσιν τῆς ζωῆς ἐκ τῆς ἀνοργάνου ὕλης. Ἐν τούτοις δι' ὅσων εἶπεν ἀνωτέρω (Ὁμιλία Ζ' § 1), ὅτι δηλαδὴ ἡ παραγωγὴ τῶν ζωϊκῶν εἰδῶν ἐκ τῆς γῆς δὲν ἦτο τυχαία καὶ μοιραία, ἀλλ' ἔγινε κατὰ τὴν πρόβλεψιν καὶ τὸ σχέδιον καὶ τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ, «ὁμοῦ τῷ προστάγματι τῆς πρὸς τὸ ζωογονεῖν ἐπιτηδειότητος ἐγγενομένης τοῖς ὕδασι»· καὶ δι' ὅσων εἶπεν εἰς τὴν Β' ὁμιλίαν γίνεται φανερόν, ὅτι τὴν ἐκ τῆς ἰλύος καὶ τῶν ὑδάτων γένεσιν κατωτέρων τινῶν εἰδῶν ζώων δὲν τὴν παραδέχεται γινομένην αὐτομάτως, καθ' ἣν ἔννοιαν παραδέχονται τὴν αὐτόματον γένεσιν τῆς ζωῆς οἱ ὑλισταί, ἀλλ' ὡς γινομένην διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὅπερ κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφὴν «ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος» (Γενέσ. α' 2) καὶ τὸ ὁποῖον, ὅπως ἐπεξηγεῖ ὁ Μ. Βασίλειος, «συνέθαλπε καὶ ἐ ζ ω ο γ ό ν ε ι τὴν τῶν ὑδάτων φύσιν, κατὰ τὴν εἰκόνα τῆς ἐπῳαζούσης ὄρνιθος, καὶ ζωτικήν τινα δύναμιν ἐκείνοις τοῖς ὑποθαλπομένοις... τουτέστι πρὸς ζωογονίαν τὴν τοῦ ὕδατος φύσιν παρασκευάζοντος» (Ὁμιλία Β' εἰς τὴν ἑξαήμερον § 9). Ἐδῶ δὲ ἀκριβῶς ἔγκειται ἡ μεγάλη ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ τῶν ὀπαδῶν τῆς αὐτομάτου γενέσεως τῆς ζωῆς. Ἐνῶ δηλαδὴ οὗτοι τὴν ἐκ τῆς ἀνοργάνου καὶ νεκρᾶς ὕλης παραγωγὴν τῆς ζωῆς παραδέχονται γενομένην ἄνευ τῆς θελήσεως καὶ ἐπεμβάσεως τοῦ Δημιουργοῦ, ὁ Μ. Βασίλειος λέγει ὅτι, παρήχθησαν μὲν καὶ ἐκ τῆς ἀνοργάνου ὕλης ζῶντες ὀργανισμοί, σύμφωνα ὅμως μὲ τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ «Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν».

Καὶ ταῦτα μὲν ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀρχικὴν γένεσιν τῆς ζωῆς. Ὅσον δὲ διὰ τὴν ἐφεξῆς γένεσιν καὶ διαδοχὴν ζώων τινῶν, περὶ τῶν ὁποίων ἐνταῦθα λέγει, ὅτι παράγονται ἐκ τῆς γῆς ἄνευ γεννήσεως, δὲν πρέπει νὰ ἀποροῦμεν διὰ τὴν γνώμην του ταύτην· διότι πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ ἐπιστήμη εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Μ. Βασιλείου, λόγῳ τῆς ἐλλείψεως τῶν τεχνικῶν μέσων (μικροσκοπίων, μέσων ἀποστειρώσεως κλπ.) εὑρίσκετο εἰς πρωτόγονον καὶ νηπιώδη κατάστασιν, μὴ δυναμένη νὰ διακριβώσῃ τὸ σήμερον ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἰσχῦον ἀξίωμα: «omne vivum ex vivo» (=πᾶν ζῶν ἐκ ζῶντος). Τὰ πειράματα δηλαδή, ποὺ ἔκαμαν μεγάλοι φυσιοδίφαι, ὅπως ὁ Pasteur κ. ἄ., μᾶς πληροφοροῦν ὅτι εἶναι

Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τῶν ζώων·

4. «Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχήν». Τὰ κτήνη εἶναι γήϊνα καὶ πρὸς τὴν γῆν βλέπουν, ἀλλὰ τὸ οὐράνιον φυτόν, ὁ ἄνθρωπος, ὅσον διαφέρει ἀπὸ τὰ ζῶα κατὰ τὸ σχῆμα τῆς σωματικῆς διαπλάσεως, τόσον ὑπερέχει καὶ κατὰ τὸ ἀξίωμα τῆς ψυχῆς. Ὁποῖον εἶναι τὸ σχῆμα τῶν τετραπόδων; Ἡ κεφαλή των κλίνει πρὸς τὴν γῆν, βλέπει τὴν κοιλίαν καὶ ἐπιδιώκει τὴν εὐχαρίστησίν της μὲ κάθε τρόπον. Ἡ ἰδική σου ὅμως κεφαλὴ ὑψώνεται πρὸς τὸν οὐρανόν· οἱ ὀφθαλμοί σου βλέπουν τὰ ἄνω, ὥστε ἐὰν καμμιὰ φορὰ καὶ σὺ ἀτιμάσῃς τὸν ἑαυτόν σου μὲ τὰ πάθη τῆς σαρκός, γινόμενος δοῦλος τῆς κοιλίας καὶ τῶν ὑπ' αὐτήν, «παρασυνεβλήθης τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὡμοιώθης αὐτοῖς» (κατὰ τὸν θεόπνευστον

ἐντελῶς ἀστήρικτον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ παραχθῇ ἡ ζωὴ αὐτομάτως ἐκ τῆς νεκρᾶς καὶ ἀνοργάνου ὕλης. Καὶ διὰ νὰ γίνῃ φανερὸν τί ἐπὶ τοῦ προκειμένου φρονοῦν καὶ μεγάλοι ἐπιστήμονες δυνάμενοι νὰ ἐκφέρουν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἔγκυρον γνώμην, ἀναφέρομεν τοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους ἐνώπιον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἔχει εἴπει πρὸ ἐτῶν ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ἀστεροσκοπείου καὶ Καθηγητὴς τῆς Ἀστρονομίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Δ. Αἰγινήτης: «Ἡ αὐτόματος μεταμόρφωσις τῆς νεκρᾶς ὕλης εἰς ὀργανικὸν ὄν, ἔχον συνείδησιν, διάνοιαν, σκέψιν, αἰσθήματα... ἐὰν δὲν εἶναι παραλογισμός, εἶναι θαῦμα, τὸ ὁποῖον μ ό ν ο ν ἡ ζ ω ο γ ό ν ο ς π ν ο ὴ ἑ ν ὸ ς Θ ε ο ῦ θ ὰ ἠ δ ύ ν α τ ο ν ὰ ἐ κ τ ε λ έ σ ῃ» (Λόγος εἰς τὴν Ἀκαδημίαν κατὰ τὸ 1929 σελ.25). Ὁ δὲ διάσημος Γερμανὸς φυσιολόγος Virchow διαβεβαιοῖ μὲ ὅλον τὸ κῦρός του, ὅτι οἱ παραδεχόμενοι τὴν αὐτόματον γένεσιν «ἀναιροῦνται ὑπὸ τῶν ἐπιστημόνων καὶ οὐχὶ ὑπὸ τῶν θεολόγων». Καὶ ὁ ἐπίσης διάσημος φυσικὸς λόρδος Kelvin ἐν λόγῳ ἐκφωνηθέντι ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὴν συνέλευσιν τοῦ Edimbourg εἶπε μεταξὺ ἄλλων: «Ἡ ἐπιστήμη παρέχει πλῆθος ἀκαταμαχήτων ἀποδείξεων κατὰ τῆς ὑποθέσεως τῆς αὐτομάτου γενέσεως» (Τὰς περικοπὰς ταύτας τῶν ὁμολογιῶν τῶν ἐπιστημόνων μετ' ἄλλων ὁμοίων δύναταί τις ν' ἀνεύρῃ ἐν τῷ συγγράμματι τῶν Guibert et Chinchole, Les origines σελ. 187 καὶ 175. Ἰδὲ καὶ Παν. Ν. Τρεμπέλα, Ἀπολογητικαὶ Μελέται Τόμ. Β' σελ. 115).

Εἰδικώτερον δὲ διὰ τοὺς ἐγχέλεις(χέλια), ὄχι μόνον εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Μ. Βασιλείου, ἀλλὰ καὶ μέχρι τοῦ 19ου αἰῶνος ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶχε κατορθώσει νὰ ἀνακαλύψῃ τὸν τρόπον τοῦ πολλαπλασιασμοῦ των καὶ εὑρίσκετο ἐν πληρεστάτῃ ἀγνοίᾳ, πολλὰ εἰκοτολογοῦσα. Μετὰ πολλὰς δὲ καὶ συνεχεῖς ἐρεύνας κατώρθωσε νὰ γνωρίζῃ σήμερον ὅτι οἱ ἐγχέλεις, προκειμένου νὰ πολλαπλασιάσουν τὸ εἶδος των, κατέρχονται εἰς μεγάλα βάθη τῶν θαλασσῶν 500—2.000 μέτρα. Ἐπομένως, οὐδὲ ἐν προκειμένῳ δύναται νὰ κατηγορηθῇ ὁ Μ. Βασίλειος, ἐφ' ὅσον διατυπώνει ἁπλῶς τὰς ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του κρατούσας ἀντιλήψεις.

λόγον τοῦ Προφήτου, Ψαλμ. μη΄ 13). Ἄλλη εἶναι ἡ φροντὶς ποὺ ἁρμόζει εἰς σέ· τὸ νὰ ἐπιζητῇς, τὰ ἄνω, ὅπου ὑπάρχει ὁ Χριστός, νὰ ὑψώνεσαι μὲ τὸν νοῦν σου ὑπεράνω ἀπὸ τὰ γήϊνα (Κολοσ. γ΄ 1). Ἀναλόγως μὲ τὴν σωματικὴν διάπλασιν ποὺ ἔλαβες, τοιουτοτρόπως νὰ συμπεριφέρεσαι εἰς τὸν βίον σου. Νὰ πολιτεύεσαι ὡσὰν νὰ ἦσο εἰς τοὺς οὐρανούς. Ἀληθινή σου πατρὶς εἶναι ἡ ἄνω Ἱερουσαλήμ, συμπολῖται καὶ ὁμόφυλοί σου εἶναι οἱ πρωτότοκοι οἱ «ἀπογεγραμμένοι ἐν οὐρανοῖς» (Ἑβρ. ιβ΄ 22, 23).

«Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα Σου, Κύριε»!

5. «Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν». Ὥστε λοιπὸν ἡ ψυχὴ τῶν ἀλόγων ζώων δὲν ἐξῆλθεν ἐκ τῆς γῆς, ὑπάρχουσα ἐκ προτέρου ἐντὸς αὐτῆς, ἀλλ' ἔλαβεν ὑπόστασιν συγχρόνως μὲ τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ. Μία δὲ εἶναι ἡ ψυχὴ τῶν ἀλόγων ζώων. Διότι ἕνα εἶναι τὸ χαρακτηριστικόν της γνώρισμα, ἡ ἔλλειψις τοῦ λογικοῦ. Ἕκαστον δὲ ἀπὸ τὰ ζῶα διακρίνεται τῶν ἄλλων μὲ διαφόρους ἰδιότητας. Διότι ὁ μὲν βοῦς εἶναι σταθερός, νωθρὸς δὲ ὁ ὄνος, μὲ θερμότητα δὲ ὁ ἵππος ἐπιθυμεῖ τὸ θῆλυ· δὲν ἐξημερώνεται ὁ λύκος, ἡ δὲ ἀλώπηξ εἶναι δολερά. Ἡ ἔλαφος εἶναι δειλή· ὁ μύρμηξ φιλόπονος· ὁ σκύλος εἶναι εὐγνώμων καὶ ἐνθυμεῖται τοὺς φίλους. Διότι μόλις ἐδημιουργήθη ἕκαστον ζῶον, ἐπῆρε συγχρόνως καὶ τὸ ἰδίωμα τῆς φύσεως. Συγχρόνως ἐγεννήθη εἰς τὸν λέοντα ὁ θυμός, ἡ ἀπομεμονωμένη ζωή του, ἡ ἔλλειψις ἐπικοινωνίας μὲ τοὺς ὁμοίους του. Δηλαδὴ εἶναι ἕνα εἶδος τυράννου τῶν ἀλόγων ζώων καὶ διὰ τὴν φυσικήν του ὑπερηφάνειαν δὲν καταδέχεται νὰ φαίνεται ὁμότιμος πρὸς τοὺς πολλούς. Οὗτος δὲ οὐδὲ τὴν χθεσινὴν τροφὴν καταδέχεται νὰ λάβῃ, ἔστω καὶ ἂν πρόκηται νὰ φάγῃ τὰ ὑπόλοιπα τοῦ ἰδικοῦ του κυνηγίου. Εἰς τοῦτον δὲ ἡ φύσις ἐνέβαλε τοιαῦτα ὄργανα φωνῆς, ὥστε πολλὰ ζῶα ποὺ τὸν περνοῦν εἰς τὴν ταχύτητα, πολλάκις τὰ συλλαμβάνει μὲ μόνον τὸν βρυχηθμόν. Ἡ πάρδαλις εἶναι ὁρμητικὴ καὶ ταχεῖα εἰς τὰς κινήσεις. Τῆς ἐδόθη δὲ καὶ σῶμα κατάλληλον, εὐκίνητον καὶ ἐλαφρόν, παρακολουθοῦν τὰ κινήματα τῆς ψυχῆς. Νωθρὰ ἡ φύσις τῆς ἄρκτου, ἰδιόρρυθμος καὶ ὁ χαρακτὴρ ὕπουλος, βαθύς, κρυφός. Παρόμοιον ἔλαβε καὶ τὸ σῶμα, βαρύ, μονο-

κόμματον, χωρὶς ἀρθρώσεις, ὅπως ἥρμοζε πράγματι εἰς τὴν ἄρκτον, ἡ ὁποία ζῇ εἰς κατεψυγμένην χώραν.

Ἐὰν ἐξετάσωμεν πόση φυσικὴ καὶ ἀδίδακτος ἐπιμέλεια διὰ τὴν ζωήν των ὑπάρχει εἰς τὰ ἄλογα ζῶα, ἢ θὰ παρακινηθῶμεν εἰς τὸ νὰ προφυλάττωμεν (ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν) τὸν ἑαυτόν μας καὶ νὰ φροντίζωμεν διὰ τὴν ψυχήν μας, ἢ θὰ καταδικασθῶμεν περισσότερον, ὅταν εὑρεθῶμεν ὅτι δὲν μιμούμεθα οὔτε τὰ ἄλογα ζῶα. Ἡ ἄρκτος πολλάκις, ὅταν πληγωθῇ μὲ βαθυτάτας πληγάς, θεραπεύει τὸν ἑαυτόν της, εἰσάγουσα μὲ κάθε τρόπον εἰς τὰς πληγάς της καὶ γεμίζουσα αὐτὰς μὲ τὸν φλόμον τοῦτον(4), ποὺ εἶναι ἐκ φύσεως ξηρός. Εἰμπορεῖς δὲ νὰ ἴδῃς καὶ τὴν ἀλώπεκα νὰ θεραπεύῃ τὸν ἑαυτόν της μὲ τὸ δάκρυον τῆς πίτυος(5). Ἡ δὲ χελώνη, ὅταν φάγῃ πάρα πολλὰς σάρκας ἐχίδνης (ὀχιᾶς), ἀποφεύγει τὴν βλάβην ποὺ θὰ τῆς ἐπέφερε τὸ δηλητηριῶδες τοῦτο ζῶον, διὰ τῆς ἀντιδράσεως τῆς ρήγανης. Καὶ ὁ ὄφις θεραπεύει τὴν βλάβην τῶν ὀφθαλμῶν τρώγων μάραθον.

Αἱ δὲ προγνώσεις τῆς ἀτμοσφαιρικῆς μεταβολῆς ποίαν σύνεσιν λογικὴν δὲν ἀποκρύπτουν; Διότι τὸ μὲν πρόβατον, ὅταν προσεγγίζῃ κακοκαιρία, τρώγει πάρα πολλὴν τροφήν, ὡσὰν νὰ ἐφοδιάζεται διὰ τὴν ἐπερχομένην ἔλλειψιν. Οἱ δὲ βόες, κλεισμένοι διαρκῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ χειμῶνος, ὅταν πλέον προσεγγίζῃ ἡ ἄνοιξις, ἀντιλαμβανόμενοι μὲ τὴν φυσικὴν αἴσθησιν τὴν μεταβολήν, ἐκ τῶν βουστασίων στρέφουν τὸ βλέμμα πρὸς τὰς ἐξόδους καὶ ὅλοι μὲ ἕνα σύνθημα ἀλλάσσουν ὄψιν. Ἤδη δὲ μερικοὶ ἐκ τῶν φιλοπόνων παρετήρησαν, ὅτι καὶ ὁ ἐχῖνος τῆς ξηρᾶς(6) κατασκευάζει διπλᾶς ἐξόδους εἰς τὴν φωλεάν του· καὶ ὅταν μὲν πρόκειται νὰ φυσήξῃ βορρᾶς, φράσσει τὴν βορεινήν, ὅταν δὲ πάλιν γυρίζῃ νότος, αὐτὸς μεταβαίνει εις τὴν βορεινήν.

Τί διδασκόμεθα διὰ τούτων ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι; Ὄχι μόνον ὅτι ἡ φροντὶς τοῦ Δημιουργοῦ μας ἐκτείνεται εις ὅλα, ἀλλ' ὅτι καὶ τὰ ἄλογα ζῶα ἔχουν κάποιαν αἴσθησιν τοῦ μέλλοντος, ὥστε καὶ ἡμεῖς νὰ μὴ προσκολλώμεθα εἰς τὴν παροῦσαν ζωήν, ἀλλὰ διὰ τὴν μέλλουσαν αἰωνίαν ζωὴν νὰ καταβάλλωμεν κάθε σπουδὴν καὶ φροντίδα. Δὲν θὰ ἐργασθῇς

(4) Εἶδος φυτοῦ, τοῦ ὁποίου τὰ φύλλα ἐχρησίμευον ὡς φιτύλια.
(5) Δηλαδὴ μὲ τὸ ρετσίνι τῆς κουκουναριᾶς.
(6) Ὁ κοινὸς σκαντζόχοιρος.

φιλοπόνως διὰ τὸν ἑαυτόν σου, ἄνθρωπε; Δὲν θὰ ἀποβλέψης εἰς τὸ παράδειγμα τοῦ μύρμηκος διὰ νὰ θησαυρίσης ἀπὸ τὴν παροῦσαν ζωὴν τὰς ἀναπαύσεις διὰ τὴν μέλλουσαν; Ὁ μύρμηξ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ θέρους συναθροίζει τὴν τροφήν του διὰ τὸν χειμῶνα· καὶ δὲν ἀφήνει τὸν καιρὸν νὰ περνᾷ μὲ ραθυμίαν διὰ τὸν λόγον ὅτι δὲν ἦλθαν ἀκόμη τὰ δυσάρεστα τοῦ χειμῶνος. Ἀλλὰ μὲ ἀδιάκοπον φροντίδα τρέχει εἰς τὴν ἐργασίαν συνεχῶς, ἕως ὅτου συγκεντρώση εἰς τὰς ἀποθήκας τὴν τροφὴν ποὺ τοῦ ἀρκεῖ. Καὶ οὐδὲ τοῦτο πράττει μὲ ἀδιαφορίαν, ἀλλὰ ἐξευρίσκει τρόπους καὶ σοφὰς ἐπινοήσεις, ὥστε νὰ διατηρῇ τὴν τροφὴν ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον χρόνον. Διότι ἀποκόπτει μὲ τὰς χηλάς(7) τὸ κεντρικὸν μέρος τῶν καρπῶν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ φυτρώσουν καὶ γίνουν ἄχρηστοι διὰ τροφήν. Καὶ τοὺς στεγνώνει ὅταν ἀντιληφθῇ ὅτι ἐβράχησαν· καὶ δὲν τοὺς βγάνει μὲ ὁποιονδήποτε καιρόν, ἀλλ' ὅταν προαισθανθῇ ὅτι ὁ ἀὴρ θὰ διατηρηθῇ εἰς ἥσυχον κατάστασιν. Νὰ εἶσαι δὲ βέβαιος, ὅτι δὲν θὰ βρέξῃ ἐφ' ὅσον χρόνον οἱ μύρμηκες ἔχουν ἐξαπλωμένον σῖτον, διὰ νὰ στεγνώσῃ.

Ποῖος λόγος εἰμπορεῖ νὰ τὰ ἐξαντλήσῃ; Ποία ἀκοὴ νὰ τὰ χωρέσῃ; Ποῖος χρόνος νὰ φθάσῃ διὰ νὰ εἴπωμεν ὅλα καὶ νὰ διηγηθῶμεν τοῦ Τεχνίτου τὰ θαύματα; Ἂς εἴπωμεν καὶ ἡμεῖς μαζῆ μὲ τὸν προφήτην. «Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα Σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας» (Ψαλμ. ργ' 24). Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀρκετὸν εἰς ἀπολογίαν μας τὸ ὅτι δὲν ἐδιδάχθημεν μὲ τὰ γράμματα ποῖα εἶναι τὰ συμφέροντα εἰς ἡμᾶς, ἐφ' ὅσον μὲ τὸν ἀδίδακτον νόμον τῆς φύσεως ἐδιδάχθημεν νὰ ἐκλέγωμεν τὸ ὠφέλιμον. Εἰξεύρεις ποῖον καλὸν πρέπει νὰ κάμῃς εἰς τὸν πλησίον σου; Νὰ κάμῃς ἐκεῖνο, ποὺ θέλεις νὰ κάμῃ ὁ ἄλλος εἰς σέ. Εἰξεύρεις ποῖον εἰς κάθε περίστασιν εἶναι τὸ κακόν; Εἶναι ἐκεῖνο ποὺ δὲν θὰ ἐπεθύμεις νὰ τὸ πάθῃς σὺ ἀπὸ ἕναν ἄλλον. Καμμία τέχνη περὶ τοῦ πῶς πρέπει νὰ κόπτωνται αἱ ρίζαι, οὔτε καμμία πεῖρα βοτανικὴ ἐδίδαξε τὰ ἄλογα ζῶα περὶ τῶν ὠφελίμων, ἀλλ' ἕκαστον ζῶον φυσικῶς προνοεῖ διὰ τὴν συντήρησίν του καὶ ἔχει κάποιαν μυστικὴν οἰκειότητα πρὸς κάθε τι τὸ φυσικόν.

(7) Δηλαδὴ μὲ τὰς λαβίδας τῶν προσθίων σιαγόνων, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἰσχυραὶ καὶ μὲ τὰς ὁποίας δύναται νὰ κόπτῃ καὶ σκληρὰ ἀντικείμενα.

Πρὸς τὴν ἀρετὴν μᾶς ὁδηγεῖ καὶ ἡ φύσις.

6. Εἶναι δὲ καὶ εἰς ἡμᾶς αἱ ἀρεταὶ φυσικαί, πρὸς τὰς ὁποίας ἔχει οἰκειότητα ἡ ψυχὴ ὄχι ἕνεκα τῆς διδασκαλίας τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως. Διότι ὅπως κανεὶς λόγος δὲν μᾶς διδάσκει νὰ μισῶμεν τὴν ἀσθένειαν, ἀλλ' αὐθορμήτως ἀποφεύγομεν ὅσα μᾶς δυσαρεστοῦν, οὕτω πως καὶ εἰς τὴν ψυχὴν ὑπάρχει κάποια ἀδίδακτος τάσις νὰ ἀποφεύγῃ τὸ κακόν. Κάθε δὲ κακία εἶναι ἀσθένεια τῆς ψυχῆς, ἐνῶ ἡ ἀρετὴ εἶναι κατάστασις ὑγείας. Καλῶς δὲ ὥρισαν μερικοί, ὅτι ὑγεία εἶναι ἡ εὐστάθεια τῶν φυσικῶν ἐνεργειῶν. Τοῦτο δὲ ἐὰν κανεὶς τὸ εἴπῃ προκειμένου καὶ περὶ τῆς ψυχικῆς ὑγείας, δὲν θὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν. Ὅθεν ἡ ψυχὴ καὶ χωρὶς νὰ διδαχθῇ ἐπιθυμεῖ ἐκεῖνο ποὺ τῆς ἁρμόζει καὶ τῆς εἶναι φυσικόν. Δι' αὐτὸ καὶ ὅλοι ἐπαινοῦν τὴν σωφροσύνην, καὶ ἀποδέχονται τὴν δικαιοσύνην καὶ θαυμάζουν τὴν ἀνδρείαν καὶ θεωροῦν περισπούδαστον τὴν φρόνησιν. Αἱ ἀρεταὶ δὲ αὗται εἶναι περισσότερον οἰκεῖαι εἰς τὴν ψυχήν, παρ' ὅσον ἡ ὑγεία εἰς τὸ σῶμα.

Τὰ τέκνα ἀγαπᾶτε τοὺς πατέρας. Οἱ γονεῖς «μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν» (Ἐφεσ. στ' 4, λέγει ὁ Θεὸς διὰ τοῦ ἀποστόλου Παύλου). Ἀλλὰ μήπως καὶ ἡ φύσις δὲν διδάσκει τὰ ἴδια; Τίποτε τὸ νέον δὲν συμβουλεύει ὁ Παῦλος, ἀλλὰ μόνον σφίγγει περισσότερον τὰ δεσμὰ τῆς φύσεως. Ἐὰν ἡ λέαινα ἀγαπᾷ τὰ τέκνα της, καὶ ὁ λύκος ἀγωνίζεται διὰ τὰ μικρά του, τί θὰ εἴπῃ ὁ ἄνθρωπος, ὅταν καὶ εἰς τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ παρακούῃ καὶ τὴν φύσιν μεταβάλλῃ; Ὅταν ἢ τὸ παιδὶ ἀτιμάζῃ τὸ γῆρας τοῦ πατρός, ἢ ὁ πατέρας διὰ δευτέρου γάμου λησμονῇ τὰ πρῶτα του παιδιά; Εἶναι ἀπερίγραπτος εἰς τὰ ἄλογα ζῶα ἡ στοργὴ τῶν τέκνων καὶ τῶν γονέων ἀναμεταξύ των, διότι ὁ Θεὸς ποὺ τὰ ἐδημιούργησε, τὴν ἔλλειψιν τοῦ λογικοῦ τὴν ἀνεπλήρωσε μὲ τὴν τελειότητα τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων. Διότι πόθεν τὸ ἀρνὶ γνωρίζει καὶ τὸ χρῶμα καὶ τὴν φωνὴν τῆς μητέρας του ἀνάμεσα εἰς τόσα πρόβατα, ὅταν βγαίνῃ ἀπὸ τὸ μανδρὶ καὶ τρέχῃ πρὸς αὐτὴν καὶ ζητῇ νὰ θηλάσῃ ἀπὸ τὴν φυσικὴν πηγὴν τοῦ γάλακτος; Καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι δὲν ἔχει πολὺ γάλα ἡ μητέρα του, ἀρκεῖται εἰς αὐτό, καὶ παρατρέχει πολλοὺς μαστοὺς ἄλλων μητέρων, ποὺ εἶναι βαρυφορτωμένοι ἀπὸ γάλα. Καὶ πῶς ἡ μήτηρ ἀνάμεσα εἰς τόσα ἀρνιὰ γνωρίζει τὸ

ἰδικόν της; Ὅλα ἔχουν μίαν φωνήν, τὸ ἴδιον χρῶμα, τὴν αὐτὴν ἀναδίδουν ὀσμήν, ὅπως παρίσταται εἰς τὴν ἰδικήν μας ὄσφρησιν· ἀλλ' ὅμως αὐτὰ ἔχουν κάποιαν ὀξυτέραν αἴσθησιν ἀπὸ τὴν ἰδικήν μας ἀντίληψιν, ἕνεκα τῆς ὁποίας ἕκαστον πρόβατον γνωρίζει τὸ ἰδικόν του.

«Οὐδὲν ἀπρονόητον ἐν τοῖς οὖσιν».

7. Τὸ σκυλάκι δὲν ἔχει ἀκόμη δόντια, καὶ ὅμως μὲ τὸ στόμα ἀποκρούει ἐκεῖνον ποὺ τὸ ἐνοχλεῖ. Τὸ μοσχάρι δὲν ἔχει ἀκόμη κέρατα, καὶ ὅμως εἰξεύρει ποῦ θὰ φυτρώσουν τὰ ὅπλα του. Αὐτὰ ἀποδεικνύουν, ὅτι αἱ φύσεις ὅλων τῶν ὄντων εἶναι ἀδίδακτοι, καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει τίποτε ἄτακτον οὔτε ἀόριστον εἰς τὰ ὄντα, ἀλλ' ὅλα φέρουν τὰ ἴχνη τῆς σοφίας τοῦ ποιητοῦ καὶ ἀποδεικνύουν διὰ τοῦ ἑαυτοῦ των, ὅτι ἐδημιουργήθησαν προπαρεσκευασμένα διὰ τὴν προφύλαξιν τῆς σωτηρίας των. Εἶναι μὲν ἄνευ λογικοῦ ὁ κύων, ἔχει ὅμως τὰς αἰσθήσεις ἰσοδυνάμους πρὸς τὸ λογικόν. Διότι ἐκεῖνα ποὺ μόλις κατώρθωσαν νὰ ἀνακαλύψουν οἱ σοφοὶ τοῦ κόσμου, ἀσχολούμενοι ἐπὶ μακρὸν διάστημα τῆς ζωῆς των, τὰς πλοκὰς λέγω τῶν συλλογισμῶν, ὁ κύων ἀποδεικνύεται ὅτι τὰ εἰξεύρει ἐκ φύσεως. Διότι ἐρευνῶν τὰ ἴχνη τοῦ θηρίου, ὅταν εὕρῃ ὅτι ταῦτα διασχίζονται εἰς πολλὰ μέρη, ἀφοῦ ἐξετάσῃ τὰς πρὸς τὰ διάφορα μέρη διακλαδώσεις, μὲ ὅσα κάμνει, εἶναι ὡσὰν νὰ μᾶς ὁμιλῇ κατόπιν σκέψεως καὶ συλλογισμῶν. Ἢ ἀπὸ ἐδῶ, λέγει, ἔφυγε τὸ ζῶον, ἢ ἀπὸ ἐκεῖ, ἢ ἀπὸ τοῦτο τὸ μέρος. Ἀλλ' ὅμως οὔτε ἀπὸ ἐδῶ ἔφυγεν οὔτε ἀπὸ ἐκεῖ, ὑπολείπεται ἑπομένως νὰ ἔφυγεν ἀπὸ τοῦτο τὸ μέρος. Καὶ τοιουτοτρόπως ἀναιρῶν τὰ ψεύδη εὑρίσκει τὸ ἀληθές. Τί περισσότερον κάμνουν οἱ καθήμενοι σοβαρῶς ἐπάνω εἰς τὰ σχεδιαγράμματα καὶ χαράσσοντες τὴν κόνιν, ἀναιροῦντες ἐκ τριῶν προτάσεων τὰς δύο καὶ ἀνευρίσκοντες τὸ ἀληθὲς εἰς τὴν τρίτην; Τὸ ὅτι δὲ τόσον πολὺ τὸ ζῶον τοῦτο ἐνθυμεῖται τὴν εὐεργεσίαν, ποῖον ἐκ τῶν ἀχαρίστων πρὸς τοὺς εὐεργέτας δὲν ἐντροπιάζει; Ἀφοῦ ἀναφέρονται ὅτι πολλοὶ κύνες ἀπέθανον ἐπάνω εἰς τοὺς κυρίους των, ποὺ ἐφονεύθησαν εἰς ἔρημον τόπον. Μερικοὶ δέ, ὅταν ὁ φόνος ἦτο πρόσφατος, ἔγιναν ὁδηγοὶ ἐκείνων ποὺ ἀνεζήτουν τοὺς φονεῖς, καὶ συνετέλεσαν ὥστε οἱ κακοῦργοι νὰ προσαχθοῦν εἰς δίκην. Τί θὰ εἴπουν ὅσοι, ὄχι μόνον δὲν

ἀγαποῦν τὸν Κύριον ποὺ τοὺς ἐδημιούργησε καὶ τοὺς διατρέφει, ἀλλὰ ἔχουν καὶ φίλους τοὺς λαλοῦντας κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀδικίαν (Ψαλμ. οδ´ 6), καὶ οἱ ὁποῖοι μετέχουν μὲ αὐτοὺς εἰς τὴν αὐτὴν τράπεζαν, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ὥραν τοῦ φαγητοῦ ἀνέχονται νὰ ἀκούουν τὰς βλασφημίας ἐναντίον Ἐκείνου ποὺ τοὺς τρέφει;

Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν παρατήρησιν τῆς κτίσεως. Ἐκεῖνα τὰ ζῶα ποὺ συλλαμβάνονται εὐκολώτερα, γεννοῦν καὶ περισσότερα. Διὰ τοῦτο οἱ λαγοὶ γεννοῦν πολλά, καὶ αἱ ἄγριαι αἶγες καὶ τὰ ἄγρια πρόβατα γεννοῦν ἀπὸ δύο, διὰ νὰ μὴ ἐξαφανισθῇ τὸ γένος των, καταστρεφόμενον ἀπὸ τὰ σαρκοφάγα. Ἐκεῖνα δὲ ποὺ καταστρέφουν τὰ ἄλλα, γεννοῦν ὀλίγα. Δι' αὐτὸ ἡ λέαινα γεννᾷ μόλις ἕνα λέοντα. Διότι, ὅπως λέγουν, τὸ νεογνὸν ἐξέρχεται, ἀφοῦ καταξεσχίσῃ τὴν μήτραν μὲ τὰς αἰχμὰς τῶν ὀνύχων του· αἱ δὲ ἔχιδναι ἐξέρχονται, ἀφοῦ καταφάγουν τὰς μήτρας, ἀποδίδουσαι εἰς τὰς μητέρας τὴν πρέπουσαν ἀμοιβήν. Τοιουτοτρόπως ἀποδεικνύεται ὅτι τίποτε δὲν εἶναι μεταξὺ τῶν δημιουργημάτων ἀπρονόητον, οὐδὲ ἐστερημένον τῆς φροντίδος ποὺ τοῦ χρειάζεται. Ἂν δὲ ἐξετάσῃς καὶ αὐτὰ τὰ μέλη τῶν ζώων, θὰ εὕρῃς ὅτι ὁ Κτίστης οὔτε περιττόν τι προσέθεσεν, οὔτε τὰ ἐστέρησε τινὸς χρησίμου. Εἰς τὰ σαρκοφάγα ζῶα προσήρμοσεν ὀξεῖς ὀδόντας, διότι ἀναλόγως τοῦ εἴδους τῆς τροφῆς των τοιοῦτοι τοῖς ἐχρειάζοντο· ὅσα δὲ ἔχουν ἐφοδιασθῇ μὲ τοὺς μισοὺς μόνον ὀδόντας, τὰ ἐπρομήθευσε μὲ πολλὰς καὶ διαφόρους ἀποθήκας τροφῶν. Ἐπειδὴ δηλαδὴ κατὰ τὴν πρώτην μάσησιν δὲν λεπτύνεται ἀρκετὰ ἡ τροφή, ἔδωκεν εἰς αὐτὰ τὴν ἱκανότητα, ὥστε νὰ ἀναμασοῦν πάλιν ἐκεῖνο ποὺ κατέπιον, διὰ νὰ τὸ λειαίνουν μὲ τὸν μηρυκασμόν(8) καὶ τοιουτοτρόπως νὰ τὸ ἀφομοιώσουν. Οἱ στόμαχοι καὶ οἱ ἐχῖνοι καὶ οἱ κεκρύφαλοι καὶ τὸ ἔνυστρον(9) δὲν ὑπάρχουν χωρὶς λόγον εἰς τὰ ζῶα ποὺ τὰ ἔχουν, ἀλλ' ἕκαστον ἐκπληρώνει κάποιαν ἀνάγκην. Ὁ τράχηλος τῆς καμήλου εἶναι μακρὸς διὰ νὰ εἰ-

---

(8) Μηρυκασμὸς εἶναι ἡ ἐπαναφορὰ τῆς τροφῆς ἐκ τοῦ στομάχου εἰς τὸ στόμα πρὸς καλυτέραν μάσησιν (τὸ ἀναχάραγμα, ὅπως συνήθως λέγεται), ἡ ὁποία συμβαίνει εἰς ὡρισμένην τάξιν ζώων, ποὺ λέγονται διὰ τοῦτο μηρυκαστικά, ὅπως λ.χ. εἶναι τὸ πρόβατον, ὁ βοῦς κ.τ.τ.

(9) Αὐτὰ εἶναι αἱ ὀνομασίαι τῶν μερῶν τοῦ στομάχου τῶν μηρυκαστικῶν ζώων, διὰ τῶν ὁποίων διέρχεται ἡ τροφή, μέχρις ὅτου τελειώσῃ ἡ πέψις.

ναι ἴσος μὲ τὰ πόδια της καὶ φθάνῃ τὰ χόρτα τοῦ ἐδάφους, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τρέφεται. Ὁ τράχηλος ὅμως τῆς ἄρκτου εἶναι βραχὺς καὶ χωμένος μέσα εἰς τοὺς ὤμους, ὅπως εἶναι καὶ τοῦ λέοντος καὶ τῆς τίγρεως καὶ τῶν ἄλλων ζώων ποὺ ἀνήκουν εἰς τὸ ἴδιον γένος· διότι αὐτὰ δὲν τρέφονται ἀπὸ τὴν χλόην, οὔτε ἔχουν ἀνάγκην νὰ σκύβουν κάτω εἰς τὴν γῆν, ἀφοῦ εἶναι σαρκοφάγα καὶ συντηροῦνται ἀπὸ τὰ ζῶα ποὺ συλλαμβάνουν.

Καὶ εἰς τὰ μεγάλα καὶ εἰς τὰ μικρὰ ἐκδηλώνεται ἡ ἀνεξιχνίαστος σοφία τοῦ Θεοῦ.

8. Ποῖον λόγον ἔχει ἡ προβοσκὶς εἰς τὸν ἐλέφαντα; Ἐπειδὴ τὸ ζῶον εἶναι μεγάλο καὶ ἐκ τῶν χερσαίων τὸ μεγαλύτερον, δημιουργηθὲν διὰ νὰ προκαλῇ κατάπληξιν, εἰς ὅσους τὸ συναντοῦν, ἔπρεπε νὰ εἶναι πολύσαρκον καὶ ὀγκῶδες κατὰ τὸ σῶμα. Εἰς τοῦτο λοιπόν, ἂν προσετίθετο μέγας καὶ ἀνάλογος πρὸς τοὺς πόδας τράχηλος, θὰ ἦτο δυσμεταχείριστος, καὶ λόγῳ τοῦ ὑπερβολικοῦ βάρους θὰ ἔκλινε πάντοτε πρὸς τὰ κάτω. Ἐνῶ τώρα ἡ μὲν κεφαλὴ συνδέεται πρὸς τὴν ράχιν μὲ τοὺς ὀλίγους σπονδύλους τοῦ αὐχένος, ἔχει δὲ τὴν προβοσκίδα, ἡ ὁποία ἀναπληρώνει τὴν χρησιμότητα τοῦ τραχήλου· διότι μὲ αὐτὴν καὶ τὴν τροφὴν λαμβάνει καὶ τὸ ὕδωρ ἀναρροφᾷ. Ἀλλὰ καὶ οἱ πόδες του εἶναι χωρὶς ἀρθρώσεις, καὶ βαστάζουν τὸ βάρος ὡσὰν κολῶνες συνηνωμένες. Διότι, ἐὰν οἱ πόδες ὑπετίθετο ὅτι ἦσαν μαλακοὶ καὶ τρυφεροί, θὰ ἐπάθαινε συχνὰ ἐξαρθρώσεις, ὅταν θὰ ἐκάθητο ἢ ὅταν θὰ ἐσηκώνετο, ἐπειδὴ δὲν θὰ εἰμποροῦσαν νὰ κρατήσουν τὸ βάρος. Ἐνῶ τώρα ὑπάρχει χαμηλὰ εἰς τὸν πόδα τοῦ ἐλέφαντος βραχὺς ἀστράγαλος χωρὶς νὰ διαρθρώνεται οὔτε πλαγίως (ὅπως ὁ ἀγκὼν τῆς χειρός), οὔτε εἰς γόνυ. Διότι δὲν θὰ ἐβαστοῦσαν τὰ ὀλισθηρὰ ἄκρα τὴν πολυσαρκίαν τὴν ἄφθονον καὶ ἀσταθῆ, ποὺ περιβάλλει τὸ ζῶον. Δι' αὐτὸ εἶχεν ἀνάγκην τῆς προβοσκίδος ἐκείνης, ποὺ φθάνει μέχρι τῶν ποδῶν. Δὲν βλέπεις, ὅτι εἰς τοὺς πολέμους προηγοῦνται τῆς φάλαγγος ὡσὰν ζωντανοὶ πύργοι, ἢ ὡσὰν βουνὰ ἀπὸ σάρκας, ποὺ ἔχουν ἀσυγκράτητον ὁρμὴν καὶ διασποῦν τὴν παράταξιν τῶν ἐχθρῶν; (10) Ἐὰν λοιπὸν

(10) Κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἀνθρωπίνη ἐφευρετικότης δὲν εἶχεν ἐπινοήσει τὰ τόσον καταστρεπτικὰ καὶ ὄντως

δὲν εἶχον τα κάτω ἄκρα ἀνάλογα, δὲν θὰ ἠμποροῦσε καθόλου τὸ ζῶον νὰ διατηρηθῇ. Ἐνῶ τώρα λέγουν μερικοί, ὅτι ὁ ἐλέφας ζῇ τριακόσια καὶ πλέον χρόνια· δι' αὐτὸ ἔχει στερεὰ καὶ χωρὶς ἀρθρώσεις τὰ ἄκρα. Τὴν δὲ τροφήν, ὅπως εἴπομεν, τὴν μεταφέρει ἀπὸ τὴν γῆν εἰς τὸ ὕψος τοῦ στόματος ἡ προβοσκίς, ποὺ ἔχει σχῆμα φειδιοῦ καὶ εἶναι πολὺ μαλακή.

Τοιουτοτρόπως ἀποδεικνύεται ἀληθὴς ὁ λόγος, ὅτι οὐδὲν περιττόν, οὐδὲ ἐλλιπὲς εἶναι δυνατὸν νὰ εὑρεθῇ εἰς τὰ δημιουργήματα. Τοῦτο λοιπὸν τὸ ζῶον, ἐνῶ εἶναι τόσον μεγάλο κατὰ τὸ μέγεθος, ὁ Θεὸς τὸ ἔκαμεν ὑποχείριον εἰς ἡμᾶς (ὥστε καὶ ὅταν τὸ διδάσκωμεν νὰ ἐννοῇ καὶ ὅταν τὸ κτυπῶμεν νὰ τὸ δέχεται), διδάσκων ἡμᾶς σαφῶς, ὅτι ὅλα τὰ ὑπέταξεν εἰς ἡμᾶς, διότι ἡμεῖς εἴμεθα πλασμένοι «κατ' εἰκόνα» τοῦ πλάστου μας.

Τὴν ἀνεξιχνίαστον δὲ σοφίαν δυνάμεθα νὰ τὴν ἴδωμεν ὄχι μόνον εἰς τὰ μεγάλα ζῶα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ μικρότατα, τὰ ὁποῖα οὐδόλως ὀλιγώτερον μᾶς προκαλοῦν τὸν θαυμασμόν. Διότι ὅπως τὰς μεγάλας κορυφὰς τῶν βουνῶν, αἱ ὁποῖαι μὲ τὸ ὅτι εἶναι πλησίον τῶν νεφῶν διατηροῦν πάντοτε χειμερινὸν καιρὸν ἕνεκα τῶν συνεχῶν πνοῶν τοῦ ἀνέμου, δὲν τὰς θαυμάζω περισσότερον ἀπὸ τὴν κοιλότητα τῶν φαράγγων, ἡ ὁποία ὄχι μόνον ἀποφεύγει τοὺς σφοδροὺς ἀνέμους τῶν ὑψηλῶν τόπων, ἀλλὰ συγκρατεῖ καὶ τὸν ἀέρα πάντοτε ζεστόν· οὕτω πως καὶ εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ σώματος τῶν ζώων δὲν θαυμάζω περισσότερον τὸν ἐλέφαντα διὰ τὸ μέγεθός του, ἀπὸ τὸν ποντικόν, ὁ ὁποῖος προκαλεῖ τὸν φόβον εἰς τὸν ἐλέφαντα· ἢ τὸ λεπτότατον κεντρὶ τοῦ σκορπιοῦ, πῶς τὸ ἔκαμε κοῖλον ὡσὰν αὐλόν (11) ὁ Τεχνίτης, ὥστε δι' αὐτοῦ νὰ εἰσέρχεται τὸ δηλητήριον εἰς τὰ ζῶα ποὺ κτυπᾷ. Ἂς μὴ κατηγορῇ δὲ κανεὶς δι' αὐτὸ τὸν Δημιουργόν, ὅτι δηλαδὴ ἐδημιούργησε καὶ ζῶα δηλητηριώδη καὶ καταστρεπτικὰ τῆς ζωῆς μας. Διότι τοιουτοτρόπως εἰμπορεῖ κανεὶς νὰ κατηγορήσῃ καὶ τὸν παιδαγωγόν, ὁ ὁποῖος ἐπαναφέρει εἰς τὴν τάξιν τὴν ἐλαφρότητα καὶ ἀστασίαν τῆς νε-

σατανικὰ μέσα πολέμου, ποὺ ἔχει νὰ μᾶς παρουσιάσῃ σήμερον, οἱ ἐλέφαντες ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς τοὺς πολέμους κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἀργότερον εἰς τὴν Ρώμην· διὰ τοῦτο δὲ τοὺς ἀναφέρει καὶ ἐνταῦθα ὁ Μ. Βασίλειος.

(11) Φλογέρα.

ότητος, καὶ ὁ ὁποῖος μὲ τιμωρίας καὶ ραβδισμοὺς σωφρονίζει τοὺς ἀκολάστους.

Ἡ δύναμις τῆς πίστεως.

9. Τὰ θηρία εἶναι ἀπόδειξις τῆς πίστεώς μας. Πιστεύεις εἰς τὸν Κύριον; «Ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον([12]) ἐπιβήσῃ καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα», λέγει ὁ Θεὸς διὰ τοῦ ψαλμῳδοῦ (Ψαλμ. ϟ' 13). Καὶ ἔχεις τὴν ἐξουσίαν νὰ πατῇς διὰ τῆς πίστεως ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων. Ἢ δὲν βλέπεις, ὅτι ἐνῶ ὁ Παῦλος ἐμάζευε φρύγανα καὶ τὸν ἐδάγκασεν ἡ ἔχιδνα, δὲν τοῦ ἐπροξένησε καμμίαν βλάβην, διότι ὁ ἅγιος εὑρέθη πλήρης πίστεως; (Πράξ. κη' 3-6). Ἐὰν δὲ εἶσαι ἄπιστος, νὰ μὴ φοβῆσαι περισσότερον τὸ θηρίον, ὅσον τὴν ἀπιστίαν σου, διὰ τῆς ὁποίας ἔκαμες τὸν ἑαυτόν σου ὑποχείριον εἰς πᾶσαν καταστροφήν.

Ὁ ἄνθρωπος ἐδημιουργήθη κατ' εἰκόνα Θεοῦ.

10. Ἀλλ' ἀντιλαμβάνομαι, ὅτι ἔχετε τὴν ἀξίωσιν νὰ ὁμιλήσω περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου· καὶ μοῦ φαίνεται ὅτι σχεδὸν ἀκούω τοὺς ἀκροατάς μου νὰ φωνάζουν μέσα των, ὅτι διδασκόμεθα μὲν ὁποία τις εἶναι ἡ φύσις τῶν ἰδικῶν μας (τῶν εὑρισκομένων δηλαδὴ εἰς τὴν ἐξουσίαν μας δημιουργημάτων), ἀλλὰ δὲν γνωρίζομεν τὸν ἑαυτόν μας. Παρίσταται λοιπὸν ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν (καὶ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου), ἀφοῦ ἀποδιώξωμεν τὴν ὀκνηρίαν ποὺ μᾶς κατέχει. Πράγματι δὲ φαίνεται ὅτι τὸ δυσκολώτερον ὅλων εἶναι νὰ γνωρίσῃ κανεὶς καλὰ τὸν ἑαυτόν του. Διότι, δὲν εἶναι μόνον ὅτι ὁ ὀφθαλμός, ἐνῶ βλέπει τὰ ἐκτὸς τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ἑαυτόν μας δὲν εἰμπορεῖ νὰ τὸν ἴδῃ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ νοῦς μας, ἐνῶ βλέπει ἀκριβῶς καὶ ταχέως τὸ ξένον ἁμάρτημα, εἶναι βραδύς, προκειμένου νὰ ἀντιληφθῇ τὰ ἰδικά μας ἐλαττώματα. Διὰ τοῦτο καὶ τώρα ὁ λόγος ἐνῶ ἐξήτασε ἐπιμελῶς τὰ ξένα, εἶναι νωθρὸς καὶ πλήρης ὀκνηρίας, προκειμένου νὰ ἐξετάσῃ τὰ ἰδικά μας. Καίτοι τὸν Θεὸν ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ Τὸν γνωρίσῃ καλύτερα, ὄχι τόσον ἀπὸ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ὅσον καὶ ἀπὸ τὴν

(12) Ταῦτα εἶναι ὄφεις δηλητηριώδεις.

ἰδικήν μας κατασκευήν, ἐκεῖνος τοὐλάχιστον ποὺ θὰ ἐξετάσῃ μὲ σύνεσιν τὸν ἑαυτόν του, ὅπως λέγει ὁ προφήτης Δαβίδ. «Ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσίς σου ἐξ ἐμοῦ» (Ψαλμ. ρλη' 6). Δηλαδὴ ἀφοῦ ἐγνώρισα λεπτομερῶς τὸν ἑαυτόν μου, ἐδιδάχθην καὶ ἔμαθον τὴν ὑπερβάλλουσαν σοφίαν Σου.

«Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον» (Γενέσ. α' 26). Ποῦ εἶναι τώρα ὁ ἄπιστος Ἰουδαῖος, ὁ ὁποῖος ἐπολέμει τὴν ἀλήθειαν καὶ ἔλεγεν ὅτι ὁ Θεὸς συνωμίλει πρὸς τὸν ἑαυτόν του, ὅταν, ὅπως εἴπομεν προηγουμένως, ὡσὰν διὰ μέσου θυρίδων· (δηλαδὴ ἀμυδρῶς) διέλαμπε τὸ φῶς περὶ τῆς ἐν τῷ Θεῷ Ἁγίας Τριάδος, καὶ ὑπεδεικνύετο μὲν μυστικῶς τὸ δεύτερον πρόσωπον, δὲν ἐφανερώθη ὅμως σαφῶς; Ἔλεγεν ὁ Ἰουδαῖος, ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς εἶπε καὶ ὁ ἴδιος ἐξετέλεσε τὴν διαταγήν: «Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς». Ἦτο μὲν βεβαίως καὶ τότε φανερὰ ἡ ἀτοπία εἰς αὐτὰ ποὺ ἔλεγαν. Διότι ποῖος χαλκουργὸς ἢ ξυλουργὸς ἢ ὑποδηματοποιὸς κάθηται μόνος ἐπάνω εἰς τὰ ἐργαλεῖα τῆς τέχνης του, καὶ ἐνῶ δὲν ὑπάρχει κανεὶς συνεργάτης του, λέγει μόνος εἰς τὸν ἑαυτόν του: ἂς κάμωμεν τὸ μαχαῖρι, ἢ ἂς συναρμολογήσωμεν τὸ ἄροτρον, ἢ ἂς κατασκευάσωμεν τὸ ὑπόδημα, ἀλλὰ δὲν ἐκτελεῖ σιωπηλῶς τὴν ἐργασίαν ποὺ πρέπει; Διότι πράγματι εἶναι δεινὴ φλυαρία τὸ νὰ κάμνῃ κανεὶς τὸν ἄρχοντα καὶ ἐπιστάτην ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ του, βιάζων τὸν ἑαυτόν του ἐντόνως καὶ δεσποτικῶς. Ἀλλ' ὅμως ἐκεῖνοι, ποὺ δὲν ἐδίστασαν νὰ συκοφαντήσουν καὶ αὐτὸν τὸν Κύριον, τί δὲν θὰ εἰμποροῦσαν νὰ εἴπουν, ἐφ' ὅσον ἔχουν τὴν γλῶσσαν γυμνασμένην εἰς τὸ ψεῦδος; Ἀλλ' ὁ παρὼν λόγος φράσσει ἐντελῶς τὸ στόμα των: «Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, ποιήσωμεν ἄνθρωπον».

Εἰπέ μου, μήπως καὶ τώρα εἶναι ἕνα τὸ πρόσωπον; Διότι δὲν ἐγράφη, γεννηθήτω ἄνθρωπος, ἀλλὰ «ποιήσωμεν ἄνθρωπον». Μέχρι τῆς στιγμῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ διδασκόμενος (δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος) δὲν εἶχεν ἀκόμη φανῆ, ἡ περὶ τοῦ Θεοῦ διδασκαλία ἐκαλύπτετο εἰς τὸ βάθος· τώρα ὅμως ποὺ ἀναμένεται ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, φανερώνεται πλήρως ἡ πίστις καὶ ἐκφράζεται σαφέστερον τὸ δόγμα τῆς ἀληθείας. «Ποιήσωμεν ἄνθρωπον». Ἀκούεις, ὦ χριστομάχε, ὅτι συνομιλεῖ μὲ τὸν συνεργὸν τῆς δημιουργίας, «δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησε», καὶ ὁ ὁποῖος κρατεῖ τὰ σύμπαντα «τῷ ρήματι τῆς δυνάμεως Αὐτοῦ» (Ἑβρ. α' 2, 3); Ἀλλὰ δὲν παραδέχεται μὲ ἡσυχίαν «ὁ χριστομάχος» τὸν λόγον τῆς εὐσεβεί-

ας· ὅπως δὲ τὰ θηρία ἐκεῖνα, ποὺ μισοῦν ὑπερβολικὰ τὸν ἄνθρωπον, ὅταν κλεισθοῦν εἰς τὰ θηριοτροφεῖα, μουγγρίζουν γύρω ἀπὸ τὰ σίδερα τῶν κλωβῶν, δεικνύοντα τὴν πικρίαν των καὶ τὸ ἀνήμερον τῆς φύσεώς των, δὲν ἠμποροῦν ὅμως νὰ ἱκανοποιήσουν τὴν μανίαν των, οὕτω πως καὶ τὸ ἐχθρικὸν πρὸς τὴν ἀλήθειαν γένος τῶν Ἰουδαίων. Στενοχωρούμενοι, λέγουν, ὅτι εἶναι πολλὰ τὰ πρόσωπα, πρὸς τὰ ὁποῖα ἀπηυθύνθη ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Ὅτι δηλαδὴ λέγει εἰς τοὺς ἀγγέλους ποὺ Τὸν παραστέκουν, «ποιήσωμεν ἄνθρωπον». Εἶναι ἰουδαϊκὴ ἐπινόησις αὐτὸ καὶ ἀπὸ τὴν ἰουδαϊκὴν εὐκολίαν προέρχεται τὸ μυθολόγημα. Διὰ νὰ μὴ παραδεχθοῦν τὸν ἕνα (δηλαδὴ τὸν Χριστόν), εἰσάγουν ἀναριθμήτους. Καὶ ἀρνούμενοι τὸν Υἱόν, ἀπονέμουν τὸ ἀξίωμα τοῦ συμβούλου εἰς τοὺς ὑπηρέτας· καὶ τοὺς συνδούλους μας τοὺς κάμνουν κυρίους τῆς ἰδικῆς μας δημιουργίας. Ὁ ἄνθρωπος ὅταν τελειοποιηθῇ, ἀναβιβάζεται εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀγγέλων. Ἀλλὰ πρὸς τὸν Κτίστην ποῖον δημιούργημα εἰμπορεῖ νὰ εἶναι ἴσον; Πρόσεχε δὲ καὶ τὴν συνέχειαν: «Κατ' εἰκόνα ἡμετέραν». Τί λέγεις εἰς τοῦτο; Μήπως εἶναι μία ἡ εἰκὼν Θεοῦ καὶ ἀγγέλων; Διότι τοῦ μὲν Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς κατ' ἀνάγκην ἡ μορφὴ εἶναι ἡ αὐτή· φυσικὰ δὲ τὴν μορφὴν πρέπει νὰ τὴν νοῶμεν θεοπρεπῶς, ὄχι εἰς σχῆμα σωματικόν, ἀλλ' εἰς τὸ ἰδίωμα τῆς θεότητος.

Ἄκουσε καὶ σὺ ποὺ ἀνήκεις εἰς τὴν νέαν κατατομὴν(13) καὶ παραδέχεσαι τὸν ἰουδαϊσμόν, προσποιούμενος ὅτι εἶσαι Χριστιανός. Εἰς ποῖον λέγει «Κατ' εἰκόνα ἡμετέραν»; Εἰς ποῖον ἄλλον παρὰ εἰς Ἐκεῖνον, ποὺ εἶναι «ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ» (Ἑβρ. α' 3), «ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ» τοῦ ἀοράτου (Β' Κορινθ. δ' 4); Βεβαίως τὸ λέγει πρὸς τὴν ἰδικήν Του ζωντανὴν εἰκόνα, (πρὸς τὸν Μονογενῆ Υἱόν Του δηλαδή, τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν), ὁ ὁποῖος Υἱὸς εἶπεν: «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν» (Ἰωάν. ι' 30), καὶ «ὁ ἑωρακὼς ἐμέ, ἑώρακε τὸν Πατέρα»

(13) Κατατομὴν ὀνομάζει ὁ ἀπόστολος Παῦλος (Φιλιπ. γ' 2) τοὺς ψευδοδιδασκάλους, τοὺς ἐξ Ἰουδαίων προερχομένους, ποὺ κατέκοπτον καὶ διῄρουν τὴν Ἐκκλησίαν μὲ τὰς ψευδοδιδασκαλίας των. Νέαν δὲ κατατομὴν ὁ Μ. Βασίλειος ὀνομάζει τοὺς ἐν τῇ ἐποχῇ του αἱρετικούς, ποὺ προήρχοντο μὲν ἐκ Χριστιανῶν, ἀλλὰ κατεκομμάτιαζαν μὲ τὰς αἱρέσεις των τὴν Ἐκκλησίαν—ὅπως οἱ Ἀρειανοί, οἱ Ἀνόμοιοι, οἱ Πνευματομάχοι.

(Ἰωάν. ιδ' 9). Πρὸς Αὐτὸν λέγει «Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν»· ὅπου μία εἶναι ἡ εἰκών, ποῦ εἶναι ἡ ἀνομοιότης;

«Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον» (Γενέσ. α' 27). Ὄχι ἐποίησαν. Ἀπέφυγεν ἐδῶ τὸ πλῆθος τῶν προσώπων. Δι' ἐκείνων μὲν ποὺ εἶπε προηγουμένως, ἐδίδαξε τὸν Ἰουδαῖον, διὰ τούτων δὲ ἀπέκλεισε τὴν ἑλληνικὴν εἰδωλολατρείαν (δηλαδὴ τὴν πολυθεΐαν) καὶ ἀνέτρεξεν ἀσφαλῶς πρὸς τὴν Μονάδα, ὥστε μαζῇ μὲ τὸν Πατέρα νὰ ἐννοῇς καὶ τὸν Υἱὸν καὶ ν' ἀποφύγῃς τὸν κίνδυνον τῆς πολυθεΐας. «Κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν» (Γενέσ. α' 27). Πάλιν παρενέβαλε τὸ πρόσωπον τοῦ Συνεργοῦ. Διότι δὲν εἶπεν « ἐν εἰκόνι ἑαυτοῦ», ἀλλ' «ἐν εἰκόνι Θεοῦ». Ποῦ δὲ ὑπάρχει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» καὶ πῶς ὁ ἄνθρωπος μετέχει τοῦ «καθ' ὁμοίωσιν», θὰ λεχθῇ εἰς τὰς ἐφεξῆς ὁμιλίας, ἐὰν δώσῃ ὁ Θεός. Τώρα δὲ ἂς εἴπωμεν τόσον μόνον, ὅτι ἀφοῦ μία εἶναι ἡ εἰκών (τοῦ Θεοῦ, ὁ Μονογενὴς δηλαδὴ Αὐτοῦ Υἱὸς καὶ Λόγος), ἀπὸ ποῦ σοῦ ἦλθεν ἡ ἀφόρητος αὐτὴ ἀσέβεια, ὥστε νὰ λέγῃς ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι ἀνόμοιος πρὸς τὸν Πατέρα; Ὢ τῆς ἀχαριστίας! Τὴν ὁμοιότητα ποὺ ἔλαβες δὲν μεταδίδεις εἰς τὸν εὐεργέτην; Καὶ διὰ μὲν τὸν ἑαυτόν σου νομίζεις ὅτι παραμένουν ἀναφαίρετα, ὅσα κατὰ χάριν σοῦ ἐδόθησαν (δηλαδὴ τὸ ὅτι ἐδημιουργήθης «κατ' εἰκόνα» Θεοῦ), εἰς δὲ τὸν Υἱὸν δὲν ἐπιτρέπεις νὰ ἔχῃ τὴν ἐκ φύσεως ὁμοιότητα πρὸς τὸν Πατέρα;

Ἡ τελικὴ εὐχὴ πρὸς τοὺς ἀκροατὰς ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

11. Ἀλλ' ἡ ἑσπέρα μᾶς ἀναγκάζει νὰ σιωπήσωμεν πλέον, διότι παρέπεμψε πρὸ πολλοῦ τὸν ἥλιον εἰς τὴν δύσιν. Εἰς τὸ σημεῖον λοιπὸν αὐτὸ ἂς σταματήσωμεν καὶ ἡμεῖς τὸν λόγον, ἀρκεσθέντες εἰς τὰ ὅσα ἐλέχθησαν. Τώρα μὲν εἴπομεν αὐτά, ὅσον ἐχρειάζετο διὰ νὰ διεγείρωμεν τὸν ζῆλον σας. Τὴν δὲ τελειοτέραν περὶ τῶν ζητημάτων τούτων ἐξέτασιν θὰ τὴν κάμωμεν εἰς τὰς ἐπομένας ὁμιλίας(14), τῇ συνεργείᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

(14) Εἶπεν ὁ μέγας τῆς Ἐκκλησίας πατήρ, ὅτι θὰ συνεχίσῃ «Θεοῦ διδόντος». Ἀλλὰ δὲν ἔδωκεν ὁ Θεός, εἴτε διότι ὁ Μ. Βασίλειος δὲν

Κάμετέ μου λοιπὸν τὴν χάριν νὰ πᾶτε στὸ καλό, χαίροντες, φιλόχριστον ἐκκλησίασμα, καὶ καταστολίσατε τὰς σεμνὰς τραπέζας σας ἀντὶ παντὸς ἄλλου πολυτελοῦς φαγητοῦ καὶ τῶν πολυειδῶν καρυκευμάτων, μὲ τὴν ἐνθύμησιν τῶν λεχθέντων. Ἂς καταισχύνεται ὁ Ἀνόμοιος, ἂς ἐντροπιάζεται ὁ Ἰουδαῖος, ἂς ἀγάλλεται μὲ τὰ δόγματα τῆς ἀληθείας ὁ εὐσεβής, ἂς δοξάζεται ὁ Κύριος, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

κατώρθωσε νὰ κάμῃ τοιαύτην συνέχειαν, εἴτε διότι ἡ τυχὸν γενομένη συνέχεια ἐχάθη καὶ οὕτω διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν μόνον αἱ ἐνταῦθα ἑρμηνευθεῖσαι ἐννέα ὁμιλίαι του εἰς τὴν Ἑξαήμερον. Διότι αἱ περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀποδιδόμεναι εἰς τὸν Μ. Βασίλειον θεωροῦνται νόθοι.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελὶς

Πρόλογος 5
Εἰσαγωγὴ 7

ΟΜΙΛΙΑ ΠΡΩΤΗ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΟΥΡΑΝΟΥ ΚΑΙ ΓΗΣ 13-31

1) Πρὸς κατανόησιν τῶν ὅσων θὰ λεχθοῦν χρειάζεται ψυχικὴ προπαρασκευὴ 15
2) Συγγραφεὺς τῆς βιβλικῆς περὶ δημιουργίας διηγήσεως εἶναι ὁ Θεόπτης Μωϋσῆς 15
3) Αἱ ὑλιστικαὶ θεωρίαι τῶν ἀπίστων περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ κόσμου εἶναι ἀσύστατοι 17
4) Τὰ πάντα ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς 18
5) «Φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν» (Ρωμ. α' 21-22) 19
6) Τὰ πρὸ τοῦ ὑλικοῦ κόσμου δημιουργήματα 21
7) Ἡ ἀσταμάτητος ροὴ τοῦ χρόνου 22
8) Ἡ πολλαπλῆ καὶ βαθυτέρα σημασία τοῦ «ἐν ἀρχῇ» 22
9) Ὁ κόσμος εἶναι ἑκούσιον δημιούργημα τοῦ Θεοῦ .. 24
10) Τὰ πάντα διατηρεῖ ἡ Παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ 27
11) Τὸ μάταιον καὶ σφαλερὸν τῶν ἀνθρωπίνων ὑποθέσεων καὶ συλλογισμῶν 28
12) Εἰς τὸν Παντοδύναμον Δημιουργὸν ἀνήκει ἡ δόξα 30

ΟΜΙΛΙΑ ΔΕΥΤΕΡΑ

Σελὶς

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΓΗΣ ..33-53

1) Μὲ τὸν φωτισμὸν τοῦ Θεοῦ θὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὸ βαθύτερον νόημα τῶν λόγων τῆς Ἁγίας Γραφῆς 35
2) Ἡ ἀληθὴς σημασία τῶν λόγων «ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος» 36
3) Τὸ ὑλιστικὸν σύστημα τῆς διαρχίας εἶναι τελείως ἀσύστατον 37
4) Καὶ ἄλλαι ἐπεξηγήσεις ἐπὶ τοῦ «ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος» 40
5) Ἡ διαστροφὴ τῶν λόγων τῆς Ἁγίας Γραφῆς αἰτία πολλῶν αἱρέσεων 41
6) Συλλογισμοὶ ἀναιρετικοὶ τῆς διαρχίας 43
7) Αἰτία τοῦ ἠθικοῦ κακοῦ (τῆς ἁμαρτίας) εἶναι ἡ θέλησις τοῦ ἀνθρώπου 44
8) Τὸ σκότος εἶναι στέρησις φωτὸς 45
9) Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου 46
10) Ἡ δημιουργία τοῦ φωτὸς 47
11) Ἑσπέρα καὶ πρωΐ ἡμέρα καὶ νὺξ 50
12) «Ἡμέρα μία» 51
13) Τελικαὶ εὐχαὶ 53

ΟΜΙΛΙΑ ΤΡΙΤΗ

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΣΤΕΡΕΩΜΑΤΟΣ .. 55-74

1) Ὁ Θεὸς ἀνταμείβει τὴν προθυμίαν μας διὰ τὴν ἀκρόασιν τῶν θείων λόγων 57
2) Ὑποδήλωσις τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ «δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο» 59
3) Ἄλλο «ὁ οὐρανὸς» καὶ ἄλλο τὸ «στερέωμα» 60
4) Αἱ ἐσφαλμέναι ἀντιλήψεις περὶ τοῦ «στερεώματος» καὶ ἡ περὶ αὐτοῦ ἀλήθεια 62

Σελὶς

5) Ἡ πανσοφία τοῦ Θεοῦ ἐκδηλοῦται εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀφθόνου ὕδατος 65
6) Διάφοροι γνῶμαι περὶ στερεώματος, αἰθέρος καὶ ἡλίου 67
7) Ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἐκλειπτικὴ (τροχιά) τῆς γῆς 68
8) Βροχὴ καὶ χιὼν 70
9) Ἀσύστατοι καὶ ἀπαράδεκτοι αἱ ἀλληγορικαὶ περὶ ὑδάτων ἐξηγήσεις 71
10) «Εἶδεν ὁ Θεὸς ὅτι καλὸν» 73
11) Προτροπὴ πρὸς συνεχῆ ἐνθύμησιν καὶ δοξολογίαν τοῦ Θεοῦ 74

ΟΜΙΛΙΑ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΕΩΣ ΤΩΝ ΥΔΑΤΩΝ 75-90

1) Τὰ ἐπιβλαβῆ ἁμαρτωλὰ θεάματα 77
2) Καθῆκον μας νὰ θαυμάζωμεν τὰ ἔργα τοῦ Δημιουργοῦ 78
3) «Φωνὴ Θεοῦ φύσεώς ἐστι ποιητική» 78
4) Ἡ πανσοφία τοῦ Θεοῦ ἐκδηλουμένη εἰς τὰ ὕδατα .. 80
5) «Τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων ἐκάλεσε θαλάσσας» 82
6) Ὁ ἁρμονικὸς συνδυασμὸς τῶν στοιχείων τῆς φύσεως 85
7) Ποῦ ἔγκειται τὸ «καλὸν» τῆς θαλάσσης 88
8) Ἡ χρησιμότης τῆς θαλάσσης 89
9) Ἡ γαληνιαία θάλασσα τῆς Ἐκκλησίας 90

ΟΜΙΛΙΑ ΠΕΜΠΤΗ

ΠΕΡΙ ΒΛΑΣΤΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΓΗΣ 91-112

1) Ἡ δημιουργία τῶν φυτῶν εἶναι φροντὶς τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν ἄνθρωπον 93
2) Τὸ δημιουργικὸν πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ αἰτία τῆς ἐμφανίσεως τῶν φυτῶν 95

Σελίς

3) «Πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου» (Ἡσ. μ' 6) 96
4) Ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ ἐκδηλουμένη εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν φυτῶν 97
5) Καὶ ἀπὸ τὰ δηλητηριώδη φυτὰ δύναται νὰ προέλθη ὠφέλεια εἰς τὸν ἄνθρωπον 99
6) Προσοχὴ εἰς τὰ «ζιζάνια» 100
7) Ἡ ἄφθονος βλάστησις ἐπὶ τῆς γῆς 102
8) Ἡ καρποφορία τῶν ὠφελίμων φυτῶν παράδειγμα δι' ἡμᾶς 103
9) Ἠθικαὶ διδασκαλίαι ἐκ τῶν ἰδιοτήτων τῶν φυτῶν 105
10) «Οὐδὲν ἀναίτιον οὐδὲν ἀπὸ ταὐτομάτου πάντα ἔχει τινὰ σοφίαν ἀπόρρητον» 107
11) Ἡ ποικιλία τῶν ἰδιοτήτων καὶ τῶν ὠφελειῶν τῶν φυτῶν 109
12) Ἡ θεία προσταγὴ σταθερὰ καὶ ἀκατάλυτος 111

ΟΜΙΛΙΑ ΕΚΤΗ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΩΝ ΦΩΣΤΗΡΩΝ 113-139

1) Ἀνάγκη προπαρασκευῆς τῶν ἀκροατῶν πρὸς κατανόησιν τῶν λεγομένων 115
2) Ἡ ἀξία καὶ σπουδαιότης τῶν ὅσων πρόκειται νὰ ἀναπτυχθοῦν 116
3) Ἡ δημιουργία τοῦ ἡλίου 117
4) Ὁ ἥλιος ὄχημα τοῦ φωτὸς 118
5) «Εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας καὶ εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτός» 122
6) Χρήσιμοι πληροφορίαι ἀπὸ τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην εἰς τὴν Μετεωρολογίαν 123
7) Ἀνόητα καὶ ἀσεβῆ τὰ ὑπὸ τῶν ἀστρολόγων λεγόμενα 125
8) «Ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς καὶ εἰς ἡμέρας καὶ εἰς ἐνιαυτούς» 128
9) Ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ ἐκδηλουμένη εἰς τὸ μέγεθος καὶ τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ἡλίου 131
10) Ἠθικὰ διδάγματα ἀπὸ τὰς μεταβολὰς καὶ ἐπιδράσεις τῆς σελήνης 134
11) Διὰ τῆς πίστεως γνωρίζομεν περισσότερα παρὰ διὰ τῶν αἰσθήσεων 136

Σελίς

12) Ἀνόητοι εἰδωλολατρικαὶ περὶ τῆς σελήνης ἰδέαι .. 138
13) Ἐκ τῶν δημιουργημάτων διδασκόμενοι ἂς ἀναγνωρίζωμεν τὸ μεγαλεῖον τοῦ Δημιουργοῦ 139

ΟΜΙΛΙΑ ΕΒΔΟΜΗ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΩΝ ΕΝΥΔΡΩΝ ΖΩΩΝ 141-156

1) Τὸ δημιουργικὸν πρόσταγμα διὰ τὰ ἔνυδρα καὶ πετόμενα ζῶα 143
2) Ἡ ἄφθονος ποικιλία τῶν ἐνύδρων ζώων 145
3) Διαφορετικαὶ ἰδιότητες καὶ συνήθειαι τῶν ἰχθύων 147
4) Διδάγματα ἀπὸ τὴν συμπεριφορὰν τῶν ἐνύδρων ζώων 148
5) Ἡ μετανάστευσις τῶν ἰχθύων 150
6) Προαισθάνονται τὴν μεταβολὴν τοῦ καιροῦ 152
7) Συμπεριφορὰ κατακριτέα 153
8) Ἐκ πάντων τῶν δημιουργημάτων δυνάμεθα νὰ διδασκώμεθα 154
9) «Ἐγὼ καθεύδω καὶ ἡ καρδία μου ἀγρυπνεῖ» 156

ΟΜΙΛΙΑ ΟΓΔΟΗ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΩΝ ΠΤΗΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΖΩΩΝ 157-178

1) Ἀσύστατος καὶ ἀπαράδεκτος ἡ Μανιχαϊκὴ διδασκαλία 159
2) Τὰ χερσαῖα ζῶα τελειότερα τῶν ἐνύδρων 160
3) Ἡ φύσις τῆς ψυχῆς τῶν ζώων 162
4) Ἡ δημιουργία τῶν πτηνῶν 163
5) Χαρακτηριστικαὶ ἰδιότητες καὶ διαφοραὶ τῶν πτηνῶν 164
6) Τὰ ἀξιοθαύμαστα εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐργασίαν τῶν μελισσῶν 166
7) Ἀξιομίμητοι καὶ ἀξιοκατάκριτοι ἐνέργειαι τῶν πτηνῶν 168

Σελὶς

8) Ἀσίγητος ἡ πρὸς τὸν Θεὸν δοξολογία 172
9) Ἄλλα ἀξιόλογα διδάγματα ἀπὸ τὴν ζωὴν τῶν πτηνῶν 172
10) Παράδειγμα περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν 175
11) Πῶς νὰ χρησιμοποιῶμεν τὸν χρόνον 176
12) Διὰ πάντων ἂς δοξάζωμεν τὸν Θεὸν 177

ΟΜΙΛΙΑ ΕΝΑΤΗ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΩΝ ΧΕΡΣΑΙΩΝ ΖΩΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ 179-198

1) Πρέπει μὲ προσοχὴν νὰ ἀκούωμεν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ 181
2) Δὲν πρέπει νὰ παρερμηνεύωμεν τοὺς λόγους τῆς Ἁγίας Γραφῆς 181
3) Ἀκατάβλητος ἡ ἰσχὺς τῶν θείων προσταγμάτων ἐπὶ τῆς φύσεως 183
4) Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τῶν ζώων 185
5) «Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα Σου, Κύριε»! 186
6) Πρὸς τὴν ἀρετὴν μᾶς ὁδηγεῖ καὶ ἡ φύσις 189
7) «Οὐδὲν ἀπρονόητον ἐν τοῖς οὖσιν» 190
8) Καὶ εἰς τὰ μεγάλα καὶ εἰς τὰ μικρὰ ἐκδηλώνεται ἡ ἀνεξιχνίαστος σοφία τοῦ Θεοῦ 192
9) Ἡ δύναμις τῆς πίστεως 194
10) Ὁ ἄνθρωπος ἐδημιουργήθη κατ' εἰκόνα Θεοῦ 194
11) Ἡ τελικὴ εὐχὴ πρὸς τοὺς ἀκροατὰς ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου 197

Ἔργα τοῦ ἰδίου συγγραφέως:

ΧΡΙΣΤΟΣ ΕΠΙ ΓΗΣ

Τὸ βιβλίον τοῦτο περιλαμβάνει μελέτας καὶ σκέψεις ἐπὶ τοῦ μεγάλου γεγονότος τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος. Ἔκδοσις Ζ΄. Σελίδες 217.

★

ΧΡΙΣΤΟΣ ΕΣΤΑΥΡΩΜΕΝΟΣ

Περιέχει μελέτας καὶ σκέψεις ἐπὶ τῆς περιόδου τοῦ Τριῳδίου, μάλιστα δὲ τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος. Ἔκδοσις Ζ΄. Σελίδες 222.

★

ΧΡΙΣΤΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣ

Τὸ βιβλίον τοῦτο περιλαμβάνει μελέτας καὶ σκέψεις ἐπὶ τοῦ χαρμοσύνου γεγονότος τῆς ἐνδόξου Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου. Ἔκδοσις Γ΄. Σελίδες 288.

★

ΛΟΓΟΙ ΤΗΣ ΧΑΡΙΤΟΣ

Οἱ λόγοι τοῦ Κυρίου, οἱ λόγοι τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου, τὸ ὁποῖον ἐφώτισε τοὺς θεοπνεύστους συγγραφεῖς τῆς Ἁγίας Γραφῆς, εἶναι πράγματι «Λόγοι Χάριτος». Ἀναφέρονται εἰς ποικίλα θέματα καὶ ἀξίζει νὰ μελετῶνται εἰς πᾶσαν περίστασιν. Ἔκδοσις Δ΄. Σελίδες 365.

★

ΛΟΓΟΙ ΠΑΡΑΚΛΗΣΕΩΣ

Τεῦχος Α΄ καὶ Β΄. Ἔκδοσις Δ΄. Σελίδες 283.

Τεῦχος Γ΄: «ΕΛΠΙΣΟΝ ΕΠΙ ΤΟΝ ΘΕΟΝ». Ἔκδοσις Γ΄. Σελίδες 156.

Τεῦχος Δ΄: «ΟΙ ΣΠΕΙΡΟΝΤΕΣ ΕΝ ΔΑΚΡΥΣΙΝ». Σελίδες 134.

Περιέχουν σκέψεις ἐνισχυτικὰς καὶ παρηγορητικὰς διὰ κάθε Χριστιανόν, στηριζομένας εἰς τὸν αἰώνιον λόγον τοῦ Θεοῦ. Εὐχαριστοῦν, διδάσκουν, παρηγοροῦν, χαροποιοῦν, στηρίζουν καὶ παρακινοῦν εἰς τὴν ἀρετήν.

ΔΙΑ ΠΟΝΟΥΝΤΑΣ ΚΑΙ ΘΛΙΒΟΜΕΝΟΥΣ

Ἐνισχυτικὸν καὶ παρηγορητικὸν βιβλίον διὰ πονεμένους καὶ πενθοῦντας. Ἔκδοσις Η΄. Σελίδες 204.

★

Η ΕΞΑΗΜΕΡΟΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ

Ὁμιλίαι τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ἐπὶ τῆς ἑξαημέρου Δημιουργίας, εἰς Νεοελληνικὴν ἀπόδοσιν. Ἔκδοσις Γ΄. Σελίδες 204.

★

Η ΑΓΝΗ ΣΩΣΑΝΝΑ

ἢ Ὁ Θρίαμβος τῆς ἀρετῆς

(Διήγημα Ἁγιογραφικόν)

Ἐξιστόρησις τῆς τρομερᾶς συκοφαντίας καὶ τοῦ ἐκπληκτικοῦ θριάμβου τῆς εὐσεβοῦς Σωσάννης κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφήν. Ἔκδοσις Δ΄. Σελίδες 125.

★

ΑΙ ΚΑΚΟΔΟΞΙΑΙ ΤΟΥ ΠΑΠΙΣΜΟΥ

Ὑποδεικνύει τὰς πλάνας τοῦ Παπισμοῦ. Ἔκδοσις Β΄. Σελίδες 89.

★

Ο ΧΙΛΙΑΣΜΟΣ

Σύντομος ἀνάπτυξις τῶν ἀντιχριστιανικῶν καὶ ἀντεθνικῶν διδασκαλιῶν τοῦ Χιλιασμοῦ. Ἔκδοσις Β΄. Σελίδες 64.

★

BLAISE PASCAL

Σύντομος βιογραφία καὶ ἐμβάθυνσις ἐπὶ τῶν ἐκλεκτῶν σκέψεων τοῦ Πασκάλ. Ἔκδοσις Β΄. Σελίδες 64.

Πωλοῦνται εἰς τὰ Βιβλιοπωλεῖα «Ο ΣΩΤΗΡ»:

Εἰς Ἀθήνας, ὁδὸς Σόλωνος 100 (τ. τ. 144).
Εἰς Πειραιᾶ, ὁδὸς Φίλωνος 34α (τ. τ. 4).
Εἰς Θεσσαλονίκην, πλατ. Ἁγίας Σοφίας 6 (τ. τ. 7058).
Εἰς Πάτρας, ὁδὸς Γούναρη 45 (τ. τ. 4).
Εἰς Κύπρον, ὁδὸς Ἑλλάδος 113, Λεμεσός (τ. τ. 202).